

Miraziz A'ZAM

SAYLANMA

Bolalar uchun asarlar

Cho'lpon nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi

Toshkent — 2005

84(55)6-4 Бадий 242611-
Асарлар

Mas'ul muharrir
Anvar OBIDJON
O'zbekiston xalq shoiri

Taqrizchi:
Naim KARIMOV,
filologiya fanlari doktori, professor

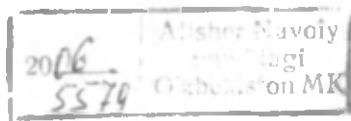
A 94 A'zam, Miraziz.
Saylanma. (Bolalar uchun asarlar. Mas'ul muharrir Anvar Obidjon). T.: Cholpon nomidagi nashriyot-matbaa uyi, 2005.
— 560b.

Ushbu saylanmaga bolalar yozuvchisi Miraziz A'zamning butun ijodiy faoliyati davomida yosh o'quvchilar uchun yozgan deyarli barcha sara asarlari kiritildi.

№ 575-2005
Alisher Navoiy nomidagi O'zbekiston Milliy kutubxonasi.

A $\frac{4803620105-90}{360(04) — 2005}$ Grif — 2005

ISBN 5-8250-0984-1

© Cholpon nomidagi nashriyot-matbaa uyi, 2005-y.

KECHMISH VA KECHIRMISHLARIMDAN

Men 1936 yil 29-martda, dehqonchasiga aytganda, qo'y yili tug'ulganman. Tug'ilgan joyim Toshkent, Sag'bon bilan Chig'atoyning Hurriyat deb atahuvchi bog'lama ko'chasi, Baland Ko'priki yoki Aylam bo'y mahallasida. Keyin aniqlashim: cha, otam Mirg'ani A'zam o'g'li 1941-yili Qaffol al-Shoshiy maqbarasi yonidagi 23-o'rta maktabning ilmiy bo'lim mudiri, ayni chog'da tarix o'qituvchisi, onam Xatira Muhammadkarim qizi bolalar bog'chasida murabbiya bo'lgan ekan. Men tug'ilganimda otam 24 yoshda, onam 19 yoshda ekan.

Otamning eskicha savodi bo'lganiga shubham yo'q, chunki uning onasi Kimyo buvim, aytishlaricha 30 yil Buxoro madrasalarida o'qib kelgan kattagina olim mulla Ahmad Eshonning qizi edi. Yoshligida otamga faqat arab alifbosini emas, arab tili va grammatikasini va ko'p eski kitoblarni o'qishni ham o'rgatishgan, albat-ta. Uyda saqlanib qolgan kitoblar shundan dalolat beradi. Ammo zamon o'zgargani uchun, otamni yangi maktabga berishgan va u o'rta maxsus pedagogika bilim yurtinimi, texnikumni bitirib, yangi maktablarda o'qituvchilik qilgan, hatto, tuman maorif bo'limiga rah-barlik lavozimida ham ishlagan. Keyin maktabga yuborilgan.

1941-yilda urushga ketgan va 1942-yilda Kalinin jabhasida, Moskva viloyatiga yaqin bir qishloqda halok bo'lgan. Otam halok bo'lgandan keyin, uyimizga Toshkent Pedagogika Institutining sirt-qi bo'limi dekanidan bir xat kelgan, bu xatda 4-kurs imtihonlarini o'z vaqtida topshirmagan taqdirda, kursdan kursga o'tkazmay qoldirilishi aytilgan. Demak, 29 yoshida ilmiy bo'lim mudiri bo'lmish otam 1941-yili urushga ketayotgan paytida tarix fakultetining sirt-qi bo'limi 4 kurs talabasi ham bo'lgan. Otamni tanigan-bilgan kishilaru haqda yaxshi gaplar aytishardi. Masalan, San'atkor-O'rmon Maktabining direktori Tog'ayev, "Otang Mirg'ani A'zamov juda

yaxshi inson, ishni yaxshii yuritadigan ajoyib tashkilotchi edi, men tuman maorif bo'limida u bilan birga ishlaganman, o'ylaymanki, sen ham otangga o'xshagan zo'r yigit bo'lasan" degandi, bizning yigirma sakkizinchi maktabning Fariza opa degan ilmiy bo'lim mudiri esa: "Men o'ninchi sinfni 1941-yilda 23-maktabda bitirganman, sening dadang juda ta'sirli gaplar aytar edi, biz hammamiz uni yaxshi ko'rardik" degan bo'lsa, mahallamizdagi bir kosib kishi, ko'cha eshigimiz bilan yonma-yon eshik tagida otiradigan qo'shnimiz Yo'ldosh ota har kuni meni to'xtatib: "O'g'lim, siz juda yaxshi odamning farzandisiz, otangiz xushmuomala, tog'ri so'z yigit edi, ko'rinishidan nur yog'ilardi... Siz otangizga o'xshagan bo'ling," der edi. Hakim aka degan bir ajoyib nonvoy kishi: "Otang qo'li ochiq, mard yigit edi. Bir o'qituvchiga o'z oyog'idagi etikni yechib in'om qilib yuborganini o'z ko'zim bilan ko'rganman. Ham u juda kambag'alparvar edi. Odamga rahm-shafqat va diqqat bilan qarar, g'ururini ko'tarib shunday gaplar aytardiki, joning yayrab ketardi. Maktabdagi yetim-yesir, qarovsiz bolalarga doim yordam olib berar, agar ololmasa, o'z yonidan kiyim-boshmi, pulmi, kitoh-daftarmi berib, yordam ko'rsatardi, shaxsan mening o'zimga kostyum-shim olib bergan" degandi. U doim yopgan nonlarning eng saralarini tanlab, puflab-puflab, xaltamga solib berardi. Otam haqida aytilgan bunday gaplar umrim bo'yi menga yaxshi ruhiy yo'ldosh bo'ldi.

Onamning hikoya qilishicha, otam uncha-muncha qo'shiq ham aytarkan. Oqshomlari uyga qaytganda, eshik taqillatib, onam eshikni ochganda "So'lim" ashulasini xirgoyi qilgancha jilmayib kirib kelar ekan.

Otam yoshligida she'riyatga va jurnalistikaga ham qiziqqan, deb o'ylayman, chunki o'quvchilik yillarimda bir daftarda uning bir-ikki she'rларini va respublika gazetasida chiqqan maqolalarini o'qigandim, ammo u paytdagi ozgina farosatsizligim va bunga e'tiborsiz qaraganim tufayli, afsuski, ularni ham, otamdan qolgan maktublar, fotolar va qoraxatni ham saqlab qololmaganman.

Onam benihoya zehni o'tkir, gapga chechan, xushchaqchaq ayol edi. Uzoq vaqt chuqur g'amginlikka cho'mib qoladigan payt-lari ham bo'lardi. Onamga xushchaqchaqlik, gapga chechanlik Muhammadkarim huvamdan, xayolkashlik, g'amginlik esa Bahri buvimdan o'tgan, deb tahmin qilaman.

Otamning onasi Kimyo buvim va onamning onasi Bahri buvim opa-singil bo'lishgan. Taqdir taqazosi bilan otam-ning otasi A'zam huvam 25 yoshda vafot etgan. Kimyo buvim qo'lida to'rt yashar o'g'li (mening otam Mirg'ani) hilan beva qolgan. Bir kuni oy-kuni yaqin og'iroyoq bo'lib yurgan Bahri buvimni ko'rgani kelgan, shunda opa-singil suhbatlashib qolgan, Bahri huvim:

- Opa, siz ham endi boshqa er qilsangiz bo'larmidi, – degan.
- Sening eringga o'xshagan quvnoq odam uchrasa tegardim, – deb javob bergan Kimyo buvim.

Ular ketishgandan keyin Bahri buvim onasiga:

- O'zim ikki o'tning o'rtasida turibman-u, Kimyoningiz sening eringga o'xshagan sho'x er bo'lsa tegardim, deydi, andisha ham qilmay... – deb shikoyat qilgan, hola tug'ilishidan oldin ko'p g'amgin bo'lib yurgan ekanlar.

Buvim, qiz (onam Xatira) ko'rgan va yeti kundan keyin vafot etgan. Onamni katta buvamizning yaqinlari Saydolim va Zamiralar oilasiga berishgan. Ayni chog'da uni otam Mirg'aniga beshikker-ti qilib sirtidan unashib qo'yishgan.

- Biz o'zimiz 14-15 yildan keyin, Xudo xohlasa, qizni qaytarib olamiz, – degan ekan katta buvamiz.

Shunday qilib onam "Muhammadkarim qizi" endilikda "Saydolim qizi"ga aylanadi. Zamira buvim uni emizib katta qiladi.

Bu yoqda Kimyo buvim o'zi istagan erga – Muhammadkarim huvamga uzatiladi.

Chindan ham onam 15 yashga kirganda bu oiladan o'z xonadoniga kelin bo'lib qaytadi va biz uch farzand dunyoga kelamiz.

Shu tariqa biz ikki buvalik va ikki buvilik bo'lamiz.

Ikki tarafda tog'a va xolalarimiz ham talaygina edi.

Biz ikki tarafning erkatoylari, sevimli nabiralar edik.

O'rtada Ikkinchi Jahon urushi boshlanganda, oilalarimiz to's-to's bo'lib ketadi.

Biz Saydolim buvamiz qanoti ostida yashardig-u, ammo Muhammadkarim buvamnikiga ham tez-tez borib turardik.

Buvm haqiqatdan ham juda qiziqchi edi.

– Doda, – der edim men (buvamni doda derdik), – siz uylanmasdan oldin nima ish qilardingiz?

– Men karvon bilan dunyo kezadigan katta savdogar edim.

– Savdogar degani magazinda o'tirib molini sotmaydimi, karvonda nima bor edi?

– Iye, sen qiziq ekansan-ku, biz bozorda o'tirib sotarmidik? Bizda savdolar ko'tarasi bo'ladi, savdo oshning ustida, o'yin-kulgu bilan pishadi, bildingmi?

– Qayoqlarga borganisiz?

– Sen unaqa deb so'rama, qayoqlarga bormadingiz, deb so'ra?

– Maskovga borganmisiz?

– Maskoving ham qolmagan, Pskoving ham qolmagan, Peterburg, Novgorod, Razan-pazaningni (Ryazan demoqchi) ilma-teshik qilib yuborganmiz.

– Germonga ham borganmisiz?

– Borganda qandoq!

– Berlinga ham borganmisiz?

– O'sha yerda oshiq o'ynaganmiz-da! Nemisga palov yedirganmiz, piyoladan choy ichishni o'rgatganmiz. Nima deb qo'ylibsan?

– O'zingiz nemischa tugul, o'rischani ham bilmaysiz-ku, qanday qilib...

– E, bizning ko'p til biladigan tilmochimiz bo'lardi.

Birdan xoxolab kula boshlardi.

– Mani o'rischani bilmaydi, deysan. "Da" bilan "net"ni boplab qo'yaman.

– Yo 'g' -ey, – deymen.

– Bir kun Toshkanning vokzalida bir o'ris keldi oldimga, bir narsalarni so'radi, "da-da" dedim, bir payt aylanib kelib yana bir narsa so'radi, yana "da-da" dedim, achchig'i kelib bit tepib qolsa bo'ladimi. Men uning nima so'raganini qayoqdan bilaman, "da-da" ni bilganimga shukur qilsin.

– Tepganiga alam qilmadimi, axir?

– Laqillatganim unga alam qildi. Uning alami oldida tepki nima bo'пти?

Kimyo buvimni o'ta sodda, ishonuvchan, keng fe'l va samimiy ayol edi, deyishardi va yana "jannati xotin" deb qo'shib qo'yishardi. Singlisiga o'sha gapni aytishi ham beg'arazlik va samimiyatdan ho'lgan albatta. Bahri buvim esa hayolchan, sermulohaza, andishali va g'amgin ayol bo'lgani uchunmi, Muhammadkarim buvamiz shu buvimizni juda qattiq sevarkan. U vafot etganda tarki dunyo qilib, Makkaga yo'l olibdi ekan. Dadalari orqalaridan bir guruh ulfatlarini jo'natib, ularning nasihat va kengashlari bilan yo'ldan qaytargan ekanlar. Keyin "Bahri bo'lmasa, mana opasi Kimyo, Bahridan hech kamcilik joyi yo'q, senda – ikki qiz, unda – bir o'g'il" deb, o'rta olib, deyarli majrlab uylantirib qo'yishgan. So'ngroq Kimyo buvim qandaydir ayollar dardiga chalinib, boshqa farzand ko'rmay vafot etganlar. Bu paytda men ikki yoshda edim. Buvamni uchichi bora uylantirishadi. Undan ikki o'g'il ko'radilar. Bu kichik buvimiz bilan buvamiz so'nggi yillarda ko'p urushib qolishardi va buvam peshonalariga urib: "Mana bu sho'r peshona bo'lmasa, Bahridan ayrilarmidim?" deb afsus-nadomat chekardilar.

Onam, Saydolim buvam va Zamira buvim qo'lida o'sgandi.

Saydolim buvam juda kelishgan va hush tabiat kishi edi. Hammamiz bilan "siz"lashib gaplashardi. Otalari Azimxo'ja Eshon bizning katta buvamiz Mulla Ahmad Eshon bilan Buxoroda bir madrasada o'qishgan, oktyabr inqilobidan keyin otilib ketgandi.

Shu bois Saydolim buvam yurak oldirib qo'ygan, bizlarni hech diniy ta'limga yaqinlashtirmas edi. Hayit kunlari namozga juda erta turib ketar, ammo har qancha yalinsam ham, meni hech o'zi bilan birga olib ketmasdi.

Zamira buvim past bo'yli, yuzlari xoldor, o'zi hayotsevar, mehrga boy, ayniqsa, menga nisbatan mehri bo'lakcha edi. O'n olti farzand ko'rib, birontasini erkalatmagan buvim meni erkalaradi.

Onam ana shu mehri daryo kishilar qo'lida ulg'aygandi. U 7 yoshida Qur'oni Karimni sharillatib o'qiy boshlabdi va o'shanda buvam rahmatlik, Xatirani Xudo yomon ko'zdan asrasin, deb jamoatga xayr-ehson bergan ekan. Onam to umrining oxirigacha kunning turli vaqtlarida, ko'proq ertalab va kechqurun Qur'onni mutolaa qilardi...

Juda ko'p ertak hilar, ertaklari qo'shiq aralash bo'lardi, kechalari bizni qo'shiqli ertaklar aytib uxlatar edi. Ukamni erkalatganda shunday bir hazil ekspromt-she'rlar to'qib tashlardiki, bularni eshitgani qo'shni xotinar devordan bosh chiqarib turishlari menga juda qiziq ko'rinaradi. Ba'zida otamning o'limi haqida hazin-hazin qo'shiqlar aytardi, bu qo'shiqlarni o'zi to'qib chiqararmidi, yo xalq qo'shiqlarimidi, buni amiq, uzil-kesil qilib aytolmayman. Har qalay, o'zi to'qigan bo'lsa kerak, deb o'ylayman. Chunki bir daf'a, buvam vafot etganda, buvim o'z azasiga qo'shib aytgan she'riy satrlarni eslab, "buving bechora marsiyasida men aytgan so'zlarni aytadi... Axir, men aytganlarim yosh va bu dunyoda hech narsa ko'rmay o'tib ketgan otang haqida... Buvang esa 80 dan oshgan, men aytganlarimni qari odamga nisbatan aytilsa, eshitganlar kuladi" degandilar.

Otamdan qoraxat kelganda, men 5 yashar bola edim. 9 yoshli Naima opam, bir yashar Mirvali ukam yetim qoldik. Onam endigina 24 yoshga kirgandi. Saydolim buvam urush boshlanishidan 3-4 yil burun bog'larining 12 sotix yerini otamning nomiga xatlab bergan ekan. Urush boshlanib otam urushda halok bo'lgandan keyin

biz otameros hovlimizni sotib, Saydolim huvam bergan shu 12 sotix boqqa buvalarim bag'riga ko'chib keldik. Bu 12 sotix joy deganimiz uch-to'rt tup tok, o'rik, olma, shaftoli, yong'oq daraxtlari va ekin ekilsa bo'ladigan yerdan ihorat edi. Somon suvoq tomli bir kichik uyi va ayvoni bor edi. To'rt jon shu yerda kun ko'rardik.

Onam bir tuzalmas asab kasaliga (epilepsiyaga) yo'liqqani sababli, vrachlar uning bolalar bog'chasida ishlashiga ruxsat bermay qo'ygan edi. Ozroq bozor-o'char, atlas olib sotish bilan shug'ullanardi. Biz ych bola onam bozordan sal kechikib kelsa, o'timiz yorilib kutib o'tirardik. Bozordami, yoldami kasallari tutib qolmadimikin, deb yol izg'ib ketadigan paytlarimiz ham bo'lardi. Ba'zi-ba'zida chindan ham kasallari tutib qolgan bo'lardi.

Yog'in-sochin kunlarda uyimizdan chakka o'tib ketar, har tir-sak yerga kosa, paqir qo'yib, ustimizga yopgan ko'rpa ustiga chakka tomib chiqardi.

Onam ham, opam ham benihoya chiroylik insonlar edi. Onamga yil ora sovchi kelar, onam bizni deb hammasiga rad javobi berardi. Bizni deb qayta turmush qurmadi. Bir kuni menga onamning To'xtaniso degan xolasi: "Sen onang, erga tegaman, desa, qarshilik qilmagin, o'zingiz bilasiz, biz rozimiz, degin, bo'lmasa u dunyoda onang beva o'tgani uchun sen javob berasan" degandi. Men onam bilan suhbatlashib o'tirib: "Opa, agar siz erga tegmoqchi bo'lsangiz, tegavering, biz rozimiz", deya turib yig'lab yubordim. "Yo'q, men turmush qurolmayman, mana, Karima xolang erga tekkan edi, o'g'li Tohir sil bo'lib qoldi" degandi onam. Aqlim bilan bu gap noto'g'riligini bilardim, ammo yuragim onamni hech kimga bergisi kelmasdi.

Naima opam beshinchi sinfda o'qiyotgan paytida ich terlama kasali bilan og'ridi. 40 kun tamaddi qilgani yo'q, faqat dori, faqat ukol... faqat og'ziga suv tomizilardi. Onam Rayhon opa ismli tatar vrachni yollagandilar. Uyimizdagi uncha-muncha bisotimizni sotib va o'zining bozorda topgan-tutganlarini sarflab, opamni

vrachga qaratdilar. Kechalari: "Ey, Xudo, qizimga shifo ato et, ey Xudo, agar qizimga shifo ato etsang, men hech qachon, nega beva qoldim?" demayman, deb yig'lardi. Yotganining 39 kuni Naima opamning burniga tariqday uch dona ter chiqdi. Rayhon opa onamni quchoqlab: "Bo'ldi, Xatira, bo'ldi, qizing omon qoldi" deb tabriklay ketdi.

Opam tuzalib, bir durkun, quyuq sochlari taqimiga tushadigan go'zal qiz bo'lib yetildi. 17 yoshga yetar-yetmas sovchilar uyimizni tinchitmay qo'yishdi. Bir kun onam: "Seni qanday joyga beraylik?" – deb so'rganida, opam sho'rlik "uylaridan chakka o'tmasa – bo'ldi..." degandi. "Voy, qizginam-ey, bu chakkalar shunchalik chakkangga tekkanmidi?" deb uni quchoqlab yig'lagandilar.

Onamning erga tegmagani mening ham sil kasali bilan og'rishimdan saqlab qololmadi. 6-sinfda o'qib yurganimda "Tubdispanzer" tekshiruvlari o'ng o'pkamning beshdan bir qismida shu kasal avjlanayotganini ko'rsatdi. Endi ana o'shanda onamning sel bo'lib yig'lashlarini ko'rsangiz... Meni darhol Sanatoriy-O'rmon Maktabiga o'tkazdilar.

Sanatoriy-O'rmon Maktabi Sag'bon ko'chasining Achchiobod-dan quyiyoqdagi bir so'lim go'shasida joylashgan edi. Ko'chaning o'ng tarafidagi hozirgi 139-maktab binosi sanatoriyni yotog'i va madaniy-sport mashg'ulotlari o'tkaziladigan joyi edi. O'quv xonalari hozirgi Toshkent Chinni zavodi, Turuka-metall Buyumlar zavodi hamda 112- va 169-bog'chalarning o'rnida edi. Toshkent Chinni zavodi o'rnidagi yerlar olmazor, nokzor, yong'oqzor bog'lar bo'lib, ular sanatoriy tasarrufida edi. Men ana shu sanatoriyda davolanib, olti oy ichida butunlay kasaldan forig' bo'lib ketdim.

Ukam Mirvali ham surunkali ichburug' kasaliga duchor bo'lgan, to 5 yoshga kirguncha oyoqda yurib ketolmagan edi. U ham Ollohning inoyati bilan tuzalib ketdi va eson-omon o'qishni bitkazdi, oliy ma'lumotli bo'ldi.

Urush davrining og'irliklariga qaramay, onam bizning qornimiz to'q, egnimiz but, yaxshi o'qishimiz va tarbiyalanishimiz uchun hech narsani ayamadi. O'zini o'tga-cho'qqa urardi. Atlasfurushligidan tushadigan daromad, davlatdan oladigan nafaqamiz va bog'imizdagi meva-chevalarning to'kinligi bizni urush davrining og'irliklaridan eson-omon olib o'tdi. Bog'imizdagi bir tup jonoqi olma juda nafis rangli va shirin meva berar va hammadan oldin pishardi, uning xushbo'y mevasi yoz oylaridayoq tugab ketardi, bir tup razmarin olmamiz esa, kech kuzda pishar va shu qadar ko'p meva berardiki, uncha-muncha xarid qilgan bilan tugamas, ortgani kelasi yil bahorigacha yetih berardi. O'quvchilar hayron bo'lmasligi uchun, aytib o'tay: u paytdagi olma daraxtlari hozirgiday past bo'yli emasdi. Yong'oq daraxtiday baland, tanasi zo'rg'a quchoqqa sig'adigan daraxtlar edi. Razmarin olmamiz bir yil kam hosil berar, ikkinchi yili benihoya ko'p hosil berardiki, yig'anda bir uy to'lib ketardi. 1954-yilda bir qurg'oqchilik bo'ldi va katta olmalarning hammasi qurib qoldi. Shundan keyin men biron joyda bunday katta olma daraxtlarini ko'rganim yo'q. Bir kuni Zayniddin Vosifyning "Badoyi ul-Vaqoe" kitobida Toshkentga kelaverishda tahminan 30 chaqirim yerdan olma hidi kela boshlaydi, degan gaplarini o'qiganimda, o'sha olma daraxtlarimiz yodimga tushdi.

Men 1943-yilda o'rta maktabga o'qishga kirdim. Darslarim, o'quv qurollarim sinf bo'yicha eng a'lo darajada edi. Onam har yili ta'tilda kinoga va Yosh Tomoshabinlar Tea-triga borishim uchun oldindan haftalik chiptalar olib berardi. O'sha yillarda men teatr sahnasida "Yoriltosh", "Ikki kapitan", "Po'lat qanday toblandi", "Polk o'g'li" kabi tomoshalarni ko'rganimni yaxshi eslayman.

Oltinchi sinfdan boshlab maktabdagi adabiyot to'garagiga qatnadim, Dastlabki she'rlarimni o'sha yillarda yozdim, ammo ularni matbuotga berish to'g'risida o'ylamadim. Chunki bironta odam hularni gazetaga yubor, deb aytgani yo'q va umuman she'r

degani eng oldin gazetada chiqarilishi to'g'risida tasavvurim ham yo'q edi.

1953-yilda Toshkentdagi 28-maktabni oltin medal bilan bitkazdim va taxsil olish uchun Milliy Universitet (eski nomi Toshkent Davlat Universiteti)ning filologiya fakultetiga kirdim. Talabalik yillarimda sevgi-muhabbat mavzuida turli-turli she'r turkumlarini yozdim, o'zimcha, o'zim uchun Heynrix Hayne, Pushkin, Sergey Yesesin she'rlarini o'zbek tiliga tarjima qilib yurardim, ammo hamon matbuot bilan aloqam yo'q edi. Faqat ikkinchi kursda o'qiyotganimda kursdoshlarimdan ba'zilar yozgan narsalarini matbuotda chiqarishgandan keyin ilk bora narsalarimni gazetaga yuborib ko'rish to'g'risida o'ylay boshladim. Ammo bunga negadir jur'atim yetishmasdi. Hammasi sevgi haqida bo'lgani uchun, kulishadimi, deb hayiqardim.

1958-yilda fakultetning jurnalistika bo'limini tugatdim.

1958-1959 yillarda Toshkent telestudiyasida muharrir bo'lib ishladim. Turli munosabatlar bahonasida televidenie orqali o'zbek tomoshabinlarini qozoq-qirg'iz shoirlari ijodi bilan tanishtirdim.

1959-yilning bahorida meni "G'uncha" jurnaliga taklif qilishdi, 1962-yilda uylandim, ketma-ket 3 o'g'illik bo'ldim va shu tariqa men o'z-o'zidan bolalar dunyosi bilan yuzma-yuz kelib qoldim. 1967-yilgacha shu jurnalda ishlarkanman, bolalar uchun ko'plab she'rlar yozdim.

1964-yili yoshlar uyushmasining "Cho'lpon" (eski nomi "Yosh gvardiya") nashryoti mening 10 ta she'rimni "Metallurg" kitobchasiida bolalarga taqdim etdi. O'sha davrda bir odat rasm bo'lgandi: nashryotlar yosh mualliflarning alohida kitoblarini nashr etmasdi. 2-3 yo 4 yo 10 mualif-ning kitobini bir qilib chiqarardilar. Mening she'rlarimni yaxshigina lirik shoir Olim Mahkamovning she'rlari bilan hirga, buning ustiga ustak, mundarijasini aralash qilib nashr etishdi.

1967-1975 yillarda yoshlar nashryotida, 1975-1985 yillarda

G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashryotida. 1986-yilda Saodat jurnalida ishladim. 1987-1992-yillarda O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasida kotibning o'rinbosari, ijodiy masalalar bo'yicha mas'ul kotib lavozimida xizmat qildim. 1992-1994-yillarda "Zamon O'zbekiston" gazetasida bo'lim mudiri, 1994-1996-yillarda O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasining Targ'ibot Markazida muxbirlik qildim. 1996-yildan hozirgacha nafaqadorman.

Bu yillar davomida bolalar uchun yuqorida nomi aytilgan "Metallurg" dan tashqari, "Aqli bolalar" (1969), "Senga nima bo'ldi?" (1970), "G'alati tush" (1972), "Yer aylanadi" (1973), "Yerga dovuq solamiz" (1976), "Bir cho'ntak yong'oq" (1990), "Qirg'bolaga qirg' savol" (2000), "Eng yorug' yulduzlar" (2002) nomli turli-tuman kitoblari nashr etildi. Ularda bolalarning qalbi va tuyg'ulari orqali olam va odam, yaxshilik bilan yomonlik, tekinxo'rlik va halol mehnat tushunchalari borasida qalam tebratganman. She'riy mashqlarim boshqa xalqlarning ham e'tiborini tortdi. Rus tilida uch she'riy to'plamim nashr etildi. Ukrain, turkman, mo'g'ul tillarida ham chop etildi. She'riy turkumlarim va alohida she'rlarim belorus, moldavan, ozarbayjon, qozoq, qirg'iz va boshqa tillarda ham ko'p e'lon qilingan. Men ham o'z navbatida dunyo bolalar adabiyotining yuzlarcha nodir asarlarini o'zbekchaga o'g'irganman. Bular orasida Korney Chukovskiy, Edvard Lir, Uolter De la Mer, Janni Rodari, Jak Prever, Jeyms Kryus, Yulian Tuvim, Yan Bjexva, Yan Raynis, Ovanes Tumanyun, Iskandar al-Huriy, Isikava Takuboku, Dzyun Takami, Nozim Hikmat, Ali Oqbo'sh, Mustaf'o Rahmondo'si kabilar bor.

Kattalar uchun "Sevaman", (1977), "Tuyg'ular" (1980), "Sabot" (1983), "Haqiqatning ko'zlari" (1988) nomli kitoblari ham chiqqan. Inson hurligi uchun, haqiqat uchun, erk va mustaqillik uchun kurash bu kitoblarning asos g'oyalari deb hilganman.

Kattalarga yozgan bir qator she'rlarim ham rus, ukrain, latish, turk va koreys tillariga tarjima qilingan.

Men umrim davomida jahon adabiyotining daho shoirlari Farididdin Attor, Nizomiy Ganjaviy, Jaloliddin Rumi, Abdurahmon Jomiy asarlaridan ham o'zbekchaga o'girishni zimmandagi vazifalardan biri deb bilganman va bu yo'lda ozmi-ko'pmi zahmat chekkanman. Eronlik ozarbayjon shoiri Shahriyorning eng nodir asari "Haydar-boboga salom" dostonini ham tarjima qildim va bu asar "Jahon adabiyoti" jurnalida e'lon qilindi va alohida kitob holida nashr etildi.

Jazoir yozuvchisi Osiyo Jabborning, turk yozuvchisi O'rxon Kamolning, norveg yozuvchisi Tar'yey Vesosning romanlari va hoshqa-hoshqalarni o'zbek o'quvchisiga taqdim etdim.

Tilga va adabiyotga oid adabiy-tanqidiy maqola, taqriz va tadqiqiy ishlarim ham turli nashrlar, jurnal va gazetalarda bosilib chiqqan.

Mening adabiy faoliyatim turli jamoat tashkilotlari tomonidan, junladan, turli respublikalarning va O'zbekistonning yoshlar tashkilotlari tomonidan 15 marta Faxriy Yorliq bilan taqdirlangan. "Yerga dovrug solamiz" she'rim adabiy konkursda mukofotga sazovor bo'lgan.

Men O'zbekiston Din Ishlari Boshqarmasi tomonidan uyushtirilgan konkurs-musobaqada ham qatnashdim, Ibrohim Ogoh Chubukchuning "Turk-Islom mytafakkirlari" kitobidan, Forobiy, Ibn Sino, Beruniy va hoshqa olimlar haqidagi qismlarini, shuningdek o'sha davr ijtimoiy-siyosiy-diniy maqolalarni turkchadan o'zbekchaga o'girib mathuotda e'lon qilganim uchun va islomga iymonga oid hoshqa tarjimalarimni nashr ettirganim uchun Ikkinchi darajali mukofot olishga muyassar bo'ldim.

O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi qoshidagi Adabiy Targ'ibot Markazi mening "O'zbek tili va adabiyoti" anketasiga bergan javoblarim, "Sharq yulduzi" jurnalida yangi alifbo haqida yozgan muammoli maqolam, "Sirli olam" jurnalining bir necha sonida bosilgan "Turk asotirlari" kitobi tarjimasi uchun Mahmud Qoshg'ariy nomli xalqaro mukofot bilan taqdirladi.

1988 yilda Otaturk Kultur, Til va Tarix Yuksak Quruli (Madaniyat, Til va Tarix Instituti) Rauf Parfi, Ibrohim Haqqul va boshqalar qatori meni ham Institutga faxriy a'zo qilib oldi.

1993 yil 17 dekabrda Turkiya Yozarlar Birligi Yo'netim quruli (bizningcha kotibiyati) maxsus qaror bilan g'oyibona meni Turkiya Yozarlar Birligining O'zbekistondagi tamsilchisi (vakili) etdi.

Men keyingi yillarda yoshlar va bolalarning imon-e'tiqodli, ma'naviy pok, haqiqiy ma'noda vatanparvar bo'lishlarini tilab, bir qator ishlar qildim. Chunonchi, turk onkolog-vrachi, professor Xoluoq Nurboqiyning "Qur'oni Karimning ilmiy mo'jizalari" kitobini, butun dunyoda "hujjat ul-islom" deb ta'riflanuvchi buyuk imom Abu Homid G'azzoliyning "Mukoshafat ul-qulub" asarini tarjima qildim va bular o'quvchilar tomonidan mamnuniyat bilan qabul qilindi. Yozgan adabiy kinossenariyim asosida olti qismli "Imon" badiiy filmi "O'zbektelefilm" tomonidan suratga olindi va TV orqali tomosha-binlarga taqdim etildi.

Buyuk, iste'dodli va zahmatkash xalqimiz Mustaqillik asoslarini mustahkamlab, to'kin va yaxshi hayot qurish uchun, jahon xalqlari orasida hur va muzaffar, hurmatga loyiq millat bo'lish uchun barcha qiyinchiliklarni yengib asta-sekin olg'a borayotir va men bu yo'lda yozganlarim bilan elimning bir koriga yarasam, o'zimni baxtiyor deb his qilaman.

Qadrli o'quvchilar, shuni unitmangki saylanmadagi bir qator asarlar O'zbekiston hali mustaqil bo'lmagan davrlar hayotini aks ettirgan. U vaqtlarda dalalarda butifost degan zaxarli o'g'itlar ishlatilar va dalalarda mehnat qilayotgan bolalar zaxarlanishardi. Shukurki, endi u dorilar ta'qiqlangan, dala ishlari ixtiyoriy va mehnat haqi darhol to'lanadi. Hammamiz bugungi kun qadriga etamiz va mustaqilligimizni ulug'laymiz den ishonaman.

2005 yil 29 mart.

MIRAZIZA'ZAM

I SHE'RLAR

ЎЗБЕКЎЗБЕК

G'ALATI TUSH

(«G'uncha» jurnali 1960-yil 1-sonidan)

Juda-juda sip-siliq
Maktab devori.
Ko'rsang, tutib qoladi
Rasm xumori.

Boplab chizdim devorga
Mushuk rasmini.
Keyin bitdi qo'g'irchoq,
Ko'ring aslini!

...Ertasiga ertalab
Maktabga borsam,
Mushuk bilan qo'g'irchoq
Emish rostakam.

Qaramasdan orqaga
Qaytdim yolinga.
To'xtadilar, to'xtasam,
O'ngu so'limda.

Keyin uyda sho'rvamni
Ichib qo'ydilar.
Men qoshiqni yaladim,
Ular to'ydilar.

Yotay desam, o'rimni
Egallashibdi.
Ishim endi, bildimki,
Chigallashibdi.

Uxlashdi deb o'yladim
Turib o'rimdan.
Tramvayga yugurdim
Maktab yo'lidan.

Ketar edim vagonda,
Vagon to'xtadi,
Bunday boqsam, rasmlar
Meni yo'qladi.

Uchchimizni tushirdi
Militsioner.
Qo'g'irchoqqa qarab u:
Oying qani? – der.

Biri meni ko'rsatib:
Onam,shu! dedi.
Yana biri tirjayib:
Otamshu! dedi.

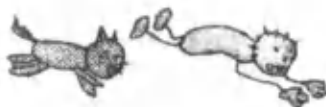
Jarima to'lay qoldim,
Jo'nadik sekin.
Ular itga duch kelib
To'xtashdi lekin.

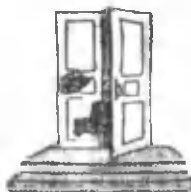
Turishganda alaxsib
Juftakni urdim.

Biroq rasmlar meni
Izma-iz quvdi.

Shapkam qoldi kirishda
Sinfga chopib.
Yetib kelgach, albatta,
Olishar topib.

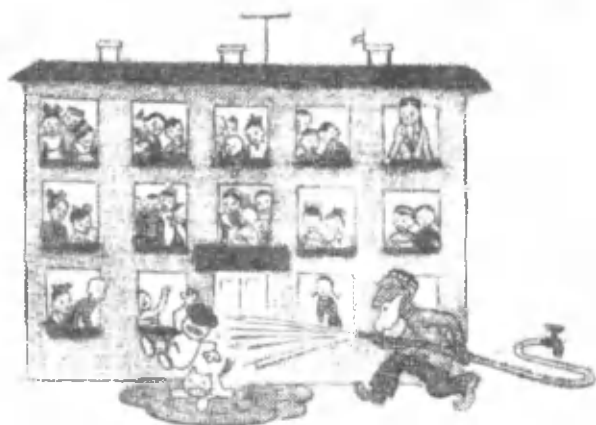

Eh, chindan ham topishdi,
Kulmoqda ular...
Rasmlar shovqiniga
Qorovul kelar.

Keyin shlangasini
Tayyorlab olib,
Pizillatib suv sepdi
Nishonga olib.

Birdan kulib bolalar,
Keyin tindilar.
Rasmlar erib ketib
Yerga singdilar.

Erib ketgan bo'yoqda
Shapkamni ko'rib

Bolalar kuldi qah-qah,
Qahqaha urib

* * *

Birdan choʻchib uygʻondim,
Bari tush ekan.

Odamni odam qilgan
Aqlu hush ekan.

Har bir ishni oʻylashib
Qilaman endi.

Devorga hech chizmasdan
Yuraman endi.

1959

«METALLURG» KITOBIDAN – 1964

М. Арзамов, О. Махкамов

METALLURG

*Bekobod Metallurgiya zavodining qahramon
ishchisi Anvar Toshpo'lat haqida ballada*

Xalal bermadi
Bizga shovqinlar,
Goh men gapirdim,
Gohi to'liqlar.

To'liqlar gapi
Ko'nglimni oldi,
Hayollarimga
G'ulg'ula soldi.

Temir ko'priikka
Suyalgan edim.
Sirdaryo olg'a
Tashlardi odim.

Yo'lakay kulib
U guldur-guldur,
Shavqu zavq bilan
Gapirdi bir-bir:

«Shaharimizning
Zoʻr zavodi bor.
Jahon biladi:
Ishchilari – nor.

Ulardan biri
Devqomat Anvar.
Yurti, xalqini
Jonidan sevar.

Metallurg derlar
Kasbin otini,
Yogʻday eritar
Temir zotini.

U zoʻr yigitdir
Zoʻrlar ichida,
Katta komandir
Marten pechiga.

Poʻlatin quyib,
Qizarsa bir bor,
Yuzlarin deysiz
Shirmoymi, anor?...

Poʻlatdek qizib,
Koʻk oynak takib,

Olovdan zo'rraq
Shiddat-la boqib,

Yuz murvat bilan,
Shijoat bilan,
Tez sur'at bilan,
Mahorat bilan –

Ajdar olovga,
Tili lov-lovga,
Ish buyuradi,
Bajartiradi.

Temir kurakni
Tutib, shaylanar,
Bir turtsa, tersak
Unga joylanar.

Anvar uni shart
Otar martenga,
Gur yonar temir
O'xshab o'tinga.

Eriydi temir,
Qaynaydi po'lat,
Suyulib nedir
So'ylaydi po'lat.

Uning tilini
Usta tushunar,
Metallurg Anvar
Puxta tushunar.

Qaynoq nafasli
Olov po'latni,
Ergan oftob –
Lov-lov po'latni

Uzun cho'mich-la
Olib ko'radi.
Sement to'shamga
Solib ko'radi.

Issiq o'lchagich
Asbobi bilan
Haroratni
Bilib oladi.

Po'lat, olovda
Xuddi palovday
Pishdimi-yo'qmi,
Aniq biladi.»

O'ychan, bilag'on
Yosh ertakchiday
Qari Sirdaryo
So'zlardi tiyrak.

Suyalgan edim
Temir ko'priikka.
Savol tashladim
Daryoga tikka:

«Zavod u yoqda,
Sen bu yoqdasan,
Yo'ling boshqa-ku!
(Olg'a oqasan.)

Qaydan bilasan
Zavodda ne gap?
Ertak qilasan,
So'zlaring saf-saf...»
Sharaqlab kular
Qari Sirdaryo.
«Bilardim, – deydi, –
Tashlashing so'roq...

Har bir ariqda
Ravshan ko'zim bor,
Har bitta kanal
Mening qo'limdir.
Suv kranlari
Tomirim misol,
Odamli joylar
Sevgan yo'limdir.

Bitta tomirim
Zavodga kirgan
Kranda turib
Anvarni ko'rgan...
Sizlar to'plagan
Eski chelaklar,
Qoldiq sim, izlar, –
Temir-tersaklar

Vagonda borar
Sexlar ichiga,
Shay bo'lib turar
Martin pechiga.

Anvar ularni
Otar o'choqqa,
Unga og'irmas,
O'xshar po'choqqa...

Po'lat quyadi
Anvar Toshpo'lat,
Ishin suyadi
Anvar Toshpo'lat.

Nega suymasin
U quygan po'lat
Tinchlik ishiga
Qiladi xizmat.

Anvar eritgan
Metall boylikdir
Metall bor ekan
Xalqlar tinch bo'lar.

U quygan metall
Haqiqiy cho'yan,
Binolar uchun
Quyma sinch bo'lar.

Anvar metali
Ko'priklarda bor,
Ko'prik nimaykan,
Har joyda dastyor.

Zavodga kelib,
Traktor bo'lib
So'ng paxta terar
Kuchlarga to'lib.

To'qishga kerak,
U – dastgoh, dastak...

Poezdlar uchun

Uchqur g'ildirak.

Yerni aylansa
Sun'iy yo'ldoshlar
Yo oyga qo'nsa
Biror-bir vimpel,

Anvar Toshpo'lat

Yodimga tushar,

Deyman: unga ham

Tahsin o'qir el.

Fazoda o'ynab
Kosmik kemalar
Tong qoldirishsa
Jahon ahlini,

Anvarni o'ylab,

Dil zavqqa to'lar.

Anvar mehnatin

Qilgum madhini.»

Temir ko'priikka
Suyalgan edim.
Daryo indamay
Olg'a ketdi jim.

1961

YASHANG, DEYMIZ, BOBO!
(G'afur G'ulomga)

– Qaroqlarim!

Men ming qo'shiq yozar bo'lsam,
So'z konini qazar bo'lsam,
Qazib qarzim uzar bo'lsam,
She'r ichida qolib ne deysiz?

– Yashang, deymiz, bobo!

– Charoqlarim!

Men bildirmay otlansam-da,
Eng a'lo maktabga yetsam damda,
Esizki, bo'sh vaqtim juda kam-da!
Suhbatimni olib ne deysiz?

– Yashang, deymiz, bobo!

– Qaynoqlarim!

Kezsam yulduz to'la samoni

Olib sizday zehni a'loni,
Ko'rgan chog'i cheksiz dunyoni
Hayollarga tolib ne deysiz?
– Yashang, deymiz, bobo!

– Quvnoqlarim!
Yurtimizning darasin, tog'in,
Rangin gulzor, mevali bog'in
She'rlarimda bersam bo'yog'in,
Yerga shovqin solib ne deysiz?
– Yashang, deymiz, bobo!

1963

TUMAN

Tokimizning ustida osilib qoldi tuman,
Nokimizning ustida osilib qoldi tuman,
Sadarayhon ustida osilib qoldi tuman,
Jiydachilon ustida osilib qoldi tuman.
G'ayrat ukam ko'rinmas yonginamda tursa ham,
Hovliga va ko'chaga bosilib qoldi tuman.

Men tumanni teraman hovuchlab va quchoqlab,
G'ayatjonga beraman hovuchlab va quchoqlab,
Ohista olganida hovuchlab va quchoqlab,
Qopiga solganida hovuchlab va quchoqlab
Rosa suyunar desam, zo'rlik qilar G'ayratjon:
Tepib sindiray deydi tumaningni pachoqlab.

Lekin olsa quchoqlab, quchoqdan qochdi tuman,
Tepay desa pachoqlab, oyoqdan qochdi tuman,
Qisimlab ko'rgan edi, kaftidan o'tdi tuman,
Boltada urgan edi, qochdi-da ketdi tuman.
Tepsa tepilmas ekan, chopsa chopilmas ekan,
Ustiga chodir tashlab yopsa yopilmas ekan.

Tokimizning uchida, nokimizning uchida,
Sadarayhon uchida, jiydachilon uchida
Bari bir-biri bilan topishib oldi tuman,
Shoxlarga va barglarga yopishib oldi tuman.
G'ayratjonning g'amxo'ri – oftob chiqqanida
Mezonga marjon bo'lib tizilib qoldi tuman.

1960

KUN VA TUN

Har kun yerga tushadi
Ikkita sara parda.
Ikki rangda ikkovi
Oq parda, qora parda.

Tushganda qora parda,
Oq parda bekinadi.
Oqi tushsa agarda
Qorasi chekinadi.

1961

SALIMBOYNING ERKA TOVUG'I

(Hasadgo'y bola tilidan hazil she'r)

Salimboyning tovug'i bor
Olachipor qanoti.
Salimboyning shu tovuq deb
Maqtanishi g'alati.

O'quvchiga o'z uyida
Tovuq boqish ep emas.
Boqsa boqsin, ammo shuni
Yaxshi bilib qo'ysa bas:

Tuxum kerak bo'lsa agar
Har do'konda limmo-lim.
Tovuq boqish qiziqтира,
Bordir unga savolim:

Parrandalar uchun bor-ku
Jamoamiz fermasi!
Uyda boqib, qo'shnilarga
Ko'p xalaqit bermasin.

Tovuqlari gulni cho'qir,
Qanotlari taqillar.
O'z uyida tuxum qo'yib
Biznikida qaqillar.

1962

ZIYRAK-ZIYRAK

O'yin

G'ayrat etekchi akam
G'oyat ajoyib ekan.
Keldilaru keldilar,
Qiziq o'yin qildilar:
Ko'z yumingiz, dedilar.
Tez yumingiz, dedilar.
Yumib turdik hammamiz,
Jimib turdik hammamiz.
So'ng, oching, deb aytdilar,
Kim yo'qoldi, aytinglar?
Topgan ziyrak atalar,
Kitob sovg'a etilar...
Qiziq ekan-ku juda,
Hamma joyi-joyida!

Hech kim yo'qolmagan-ku?!
Davra tarqalmagan-ku?!
Faqatgina Alisher:
– G'ani do'stim qani? – der...
Bilsak, ko'zni yumganda
G'ayrat aka kelgan-da
Ohista yurib ortdan,
G'anining qo'lin tortgan,
Imlagan sekin-sekin,
Panaga, degan, bekin.
G'ayrat etakchi akam
G'oyat ajoyib ekan.
Kelsinlaru kelsinlar,
Shunday o'yin qilsinlar.
Ko'zimizni yopamiz,
Kim yo'qolsa topamiz.
1963

BO'TALOQNING O'RKACHI NIMA UCHUN QO'SHALOQ?

Toq o'rkachli bo'taloq
Rosa otdi shataloq.
Olma daraxt tagida
Uxlab qotdi bo'taloq.
Yarmi qizil, yarmi oq
Olma uzilib shu choq
Belga tushdi, «tap» etdi.

Eh, ish chatoq, ish chatoq:
Boʻtaloqning oʻrkachi
Boʻlib qoldi qoʻshaloq.

1962

SIRKDA

Sirkka borsam, sahnaga
Bir bola chiqdi.
Kuchukchasi atrofga
Koʻz sola chiqdi.

Bola beshta barmogʻin
Baland koʻtarsa,
Kuchugi «besh» bahoni
Tez ola chiqdi.

Bola yerni bir tepsa,
Mittivoy ayiq
Ola koptok ustida
Raqs qila chiqdi.

Hammamiz qoyil qoldik,
Qarsak chaldik xo‘p.
Sahnaga gul ko‘tarib
Bir xola chiqdi.

Qiyqiriqlar ostida
Sahnada sakrab
Zamonaviy, yangicha
Shum bola chiqdi.

1963

«SENGA NIMA BO'LDI?»

KITOBIDAN – 1970

KITOB NIMA DESALAR...

Kitob nima, desalar,
Kitob oftob, dedilar.
Qo'shilmayman bu gapga,
O'xshamaydi oftobga:
Oftob axir kechqurun
Ko'zga ko'rinmay qolar.
Tunda uning issig'i
Bizga bilinmay qolar.
Kitob esa tunda ham
Yana o'qi deb qistar.
O'qisangiz tushda ham
Qalbingizni isitar.

Kitob nima, desalar,
Kitob – bu kon, dedilar.
Qo'shilmayman hech bunga,
O'xshamaydi u kongga:
Yillar, asrlar o'tib
Konda ma'dan tugaydi.
Gazu temir, ko'mir ham
Ozu ozdan tugaydi.

Kitoblar-chi, aksincha,
Oshib borar yilma-yil.
Turar dunyo turguncha,
Ko'chib yurar tilma-til.

Kitob nima, desalar,
Kitob odam, degayman.
Eng qadrdon og'aynim,
Ichi olam, degayman.
Odam bilan do'stlashib
Kirolmasam ichiga,
Do'stlik emas do'stligim,
Ishonmayman kuchiga.
Kitob qalin og'aynim,
Dardlashaman sekin, jim.
Gapiga quloq solsam,
Ko'rinar butun olam.

1964

KOMPASIM

Soatimning mili qiziq: juda o'jar,
Yura qolmas vaqt o'tsa ham hech ilgari.
Vaqt o'tdi deb surib qo'ysam picha nari,
U qaytadan turib olar picha beri.
Soatimning mili qiziq: juda o'jar.

Titrab-titrab, boshin qilib sarak-sarak
Sovuq yoqni ko'rsatgancha ogoh yotar,
Safar chog'i menga to'g'ri yo'l ko'rsatar.
Soatimni oshnalarim kompas atar.
Mili qiziq: boshin qilar sarak-sarak.

1964

NURXON BILAN BURHON

Nurxon qiz munkidi-yu,
Savati uchib ketdi,
Qulupnayi sochilib
Har yoqqa qochib ketdi.

Burhon xoxolab kulib
O'zi ham qoqildi-ku!
Kesilgan daraxt kabi
Gursillab yiqildi-ku!

Nurxon unga kulmadi,
Do'ppisin qoqib berdi.
«Yomon yiqilmadingmi?
Qursin falokat!» dedi.

Burhon qattiq uyaldi,
«Zararsiz», dedi Nurxon.
Qulupnayni puf-puflab
Savatga terdi Burhon.

Bevaqt kulib, odobda
Nurhonga yutqazdi u.
Qulupnayday qizarib
Savatni tutqazdi u.

1964

MIRSODIQVOJ DEDI «HM»

Uyga kelsam, Mirsodiq
Gina bilan yig'labdi.
Ko'zlarida yosh liq-liq,
Oyimlarni izlabdi.

Turay desa beshikdan
Oyoq-qo'li bog'log'liq.
Yig'lasa ham, eshikdan
Yo'qdir kirib-chiqmog'liq.

Hafa ekan Mirsodiq,
Kirib keldim eshikdan.
Kir yuvarkan oyimlar,
Yechib oldim beshikdan.

«Yig‘lamasdan yotsang jim
Xursand bo‘ladi oyim.
Tushundingmi?» degandim,
Mirsodiqvoy dedi «hm».

1964

BULUT BO‘LIB QOLAMAN

Aka, meni ursangiz,
Bulut bo‘lib qolaman.
Uzoqlarga ketaman,
Tog‘larga yo‘l olaman.
Sira qaytib kelmayman,
Yomg‘ir bo‘lib yig‘layman.
Suv bo‘lib to‘planaman,
Daryo bo‘lib oqaman.
O‘shanda siz orqamdan
Izlab chopib yurasiz.

Bekor hafa qildim deb
Manglayga bir urasiz.
Qancha afsus-nadomat
Qilsangiz ham baribir,
Men qaytmayman orqamga,
Qalbingiz og'rir zir-zir.
Urmay so'zlang, akavoy,
Ko'p iltimos qilaman.
Agar yana ursangiz,
Bulut bo'lib qolaman.

1967

ASL TARVUZ, ASAL TARVUZ

Qumoq-qumoq qizil suv
Og'zimga yoqib ketdi.
Asalmi, sharbatmi u,
Ichimga oqib ketdi.

Suvi qizil bo'lsa ham,
Urug'i qora ekan.
To'ni silliq beqasam,
Turi ham sara ekan.

Kosa qilib ho'pladim,
Danagini yutmadim.
Kelasi yil ekay deb
Mis barkashga to'pladim.

1962

O'SAMAN DEB...

Ochil bobo qachon tursa
Tesha ham tez turadi.
Bobosining orqasidan
O'ralashib yuradi.
Bugun tongda nihollarni
Sug'orarkan bobosi,
Tesha sergak bolamasmi,
Javray-javray so'radi:

– Ariq ochib, ham sug'orib
Nima qilasiz uni?
Bobo, bobo, shu ko'chatlar
Ichadimi shu suvni?
Bobo, bobo, shu ko'chatlar
Olmaning bolasimi?

Bobo, bobo, sug'ormasa
Nima bo'lar shu kuni?

Kulib qo'yar Ochil bobo,
Lekin gapni cho'zmaydi:
– Sug'orsam tez katta bo'lar,
Sug'ormasam o'smaydi...-
Ko'zlarini katta ochib
O'ylab qolar Teshavoy.
Bobosining ishlaridan
Ko'zlarini uzmaydi.

Paqirchasin sekingina
Borib olib kelar u.
Ko'chatga bir qarab qo'yib,
Oyog'idan qo'yar suv.
– O'sib ketsam hammadan tez
Hayron qolsin odamlar.
O'sib ketsam bobom ham der:
«Hayronman, kim ekan bu!»
1965

TURSUN, UNSIN VA TABASSUM

Tursun bilan Tabassum
Doim begona ekan.
Tursun bilan Tabassum
Nega begona ekan?

Tursun badqovoq ekan,
Yig'loqi, chatoq ekan.
Shuning uchun Tabassum
Unga begona ekan.

Unsin bilan Tabassum
Qalin dugona ekan.
Unsin bilan Tabassum
Nega dugona ekan?
Unsin qiz quvnoq ekan,
Ko'zlari chaqnoq ekan.
Shuning uchun Tabassum
Unga dugona ekan.

1965

QO'Y SUZGANDA

Anov qo'y-chi, hov ada,
Yomon bolaykan juda:
Boshi bilan bir turtди,
Meni qattiq yiqitди.

1966

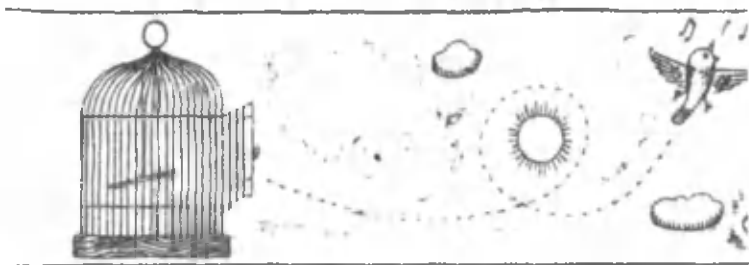
CHUMOLINI HAYDANG

Chumolini haydang, hov opa,
Chumolini haydang, hov opa.
Oyog'imga o'rmalab yurib ketdi,
Chumolini haydang, hov opa.
Oyog'imdan yerga olib qo'ysam,
Barmog'imni qattiq chaqib oldi,
Ninasini qattiq tiqib oldi,
Chumolini haydang, hov opa.

Tashigani don deb men uni
Yahshi ko'rib yursam har kuni
Nazariga meni ilmas ekan,
Yahshilikni hech ham bilmas ekan.
Zaharini boplab suqib oldi,
Qo'llarimga nina tiqib oldi.
Chumolini haydang, hov opa,
Chumolini haydang, hov opa.

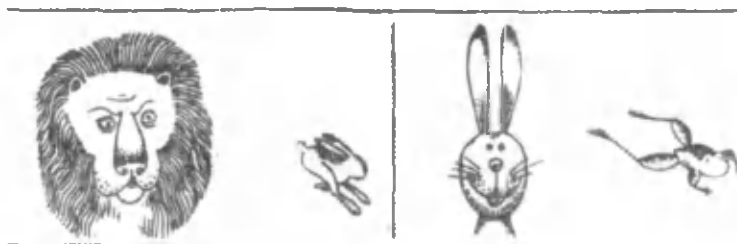
1966

BIR SA'VA

Huddi zahar yutgunday
Afrikalik tutqunday
Bir sa'va sim qafasda
Ho'rsinar har nafasda.
Odamga ma'yus boqar,
Titranib qanot qoqar.
Ko'rinib turar aniq
Erkni istayotgani.

1967

BIR QUYON

Qoplon uni quvgandi,
Sirtlon uni quvgandi...
– Hamma bunda zo'r ekan,– deb
Kuyunib ketdi quyon.

Borsa daryo bo'yiga,
Baqa qochdi «uyi»ga.
– Mendan qo'rqqan bor ekan,– deb
Suyunib ketdi quyon.

1969

AYIQNING MAQTANISHI VA ALDANISHI

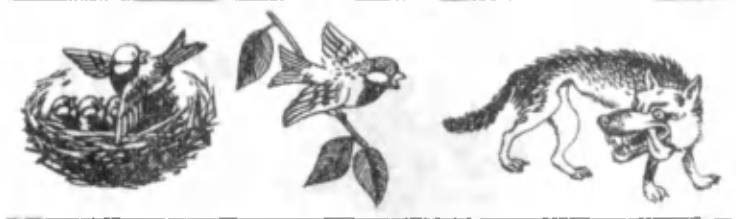
Ayiq shoxga chiqib dedi: «Qush bo'laman!
Qush bo'lmasam, o'z tanamni uch bo'laman!»
Ammo qushdek shoxdan shoxga o'tolmadi,
Nimjon shoxlar Ayiqvoyni ko'tarmadi.

«Qisir-qisir» etgan edi, «voydod» dedi,
«Sinib ketsa qani menda qanot?» dedi.
Xuddi shu payt yetib keldi to'rtta quyon,
Ular dedi: «Biz ilamiz, sakra, polvon!»

Ayiq sakrab, bir yonboshi bo'ldi pachoq,
Quyunchalar hurkib ketdi sapchib u choq,
Tum-taraqay qochib ketdi to'rttovi ham,
Dosh bermadi pahlavoni, eng dovi ham.

Ayiqpolvon maqtanmaydi shundan beri,
Ham quyonday qo'rqoqlardan yurar nari.

1966

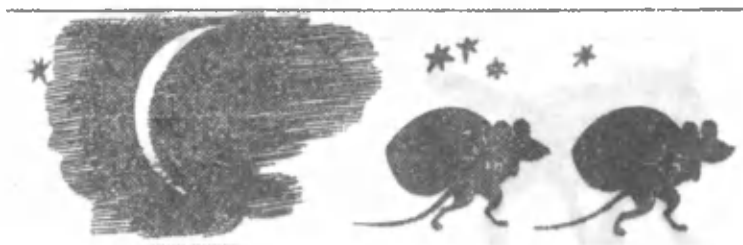

BO'RI YENGILDI

Daraxtda bir in ko'rib
O'ylab qoldi shum bo'ri:
«Otning mazasin ko'rdim,
Qo'yning qonini so'rdim,
Yedim ba'zida quyon,
Chumchuq yemabman biron... »
O'ylab turdi-da bir zum
Inga sakradi u shum.
Lekin gurssa yiqildi,
Bo'g'ziga kin tiqildi.
Uv soldi, chopdi, yeldi,
Bir arra topib keldi.
Arralashga kirishdi,
Tez yiqay deb tirishdi.
Ona chumchuqni yo'qlab
Chirqillar jish chumchuqlar:

Chiriq-chiriq, chiriq-chuq...
Yetib keldi qo'sh chumchuq.
Ikkalasi ham uchqur,
Biri bo'rini cho'qir.
Unga tashlansa bo'ri,
Arrani oldi biri,
Daraxtga ilib qo'ydi,
Miriqib kulib qo'ydi.
Chumchuqlar qildi bayram,
Bo'riga qildi alam,
Horgancha va shalvirab
Iziga ketdi charchab.

1966

O'GRI SICHQONLAR

Sichqonboyning akasi
Pishloq o'g'irlabdi.
Sichqonboyning ukasi
Quymoq o'g'irlabdi.
Ikkisi ham o'ljasin
Tortib kelisharkan,
Bir-birini ko'rmayin

Uyga yelisharkan,
Ukasiga akasi
Urilib ketibdi,
Qoʻrqib chopib ikkisi
Iniga etibdi.
Ularning nazarida
Mushuk movlaganday,
Haqini talab qilib
Huddi dovlagangday...
Chiy-chiylab onasiga
Vahm solishibdi,
Oʻti chiqib uchovlon
Oʻlib qolishibdi.

1966

EPCHIL CHUMCHUQ VA EPSIZ MUSHUK HAQIDA ERTAK

– Chumchuq, chumchuq, chumchuq dov,
Anov tosga qoʻn birrov.
Epchilmisan, yoʻqmisan,
Qilayin seni sinov.

– Ko‘zi lov-lov mushukvoy,
Aytganingga ko‘naman.
Epchilmisan, yo‘qmisan,
Qani, men ham ko‘raman.

– Shu turgancha qotib tur,
Uchmay o‘yga botib tur.
Bu shart og‘irlik qilsa,
Mayli, qo‘shiq aytib tur.

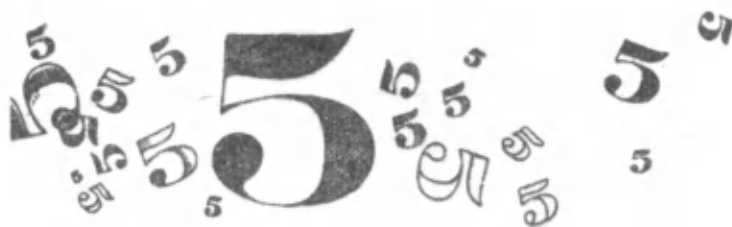
– Endi o‘zing qo‘shiq ayt
Epsizliging haqida:
Menga sakraganing payt
Qolding-ku tos tagida!

1966

VIJDON

O‘tgan kuni sinfda
Bir voqea ro‘y berdi.
Kimyo o‘qituvchimiz
Bir masala – o‘y berdi.
«Agar, – dedi, – shuni sen,
Yechib kelsang, qo‘yay «besh».
Agar yecha olmasang,
«Besh» qo‘ymayman senga hech.»
Sira ikkilanmasdan:
«Bo‘pti», – dedim shu zahot.

Qattiq o'ylab, oxiri
O'tganida bir soat
Masalani yechdim-u,
Karton qog'ozga yozib,
O'qituvchi kirganda
Devorga qo'ydim osib.
«Yaxshi» – dedi muallim,
Ortiq ro'yhush bermadi.
«Qani, «besh qo'ying», – deya
Turdim men, bo'sh kelmadim.

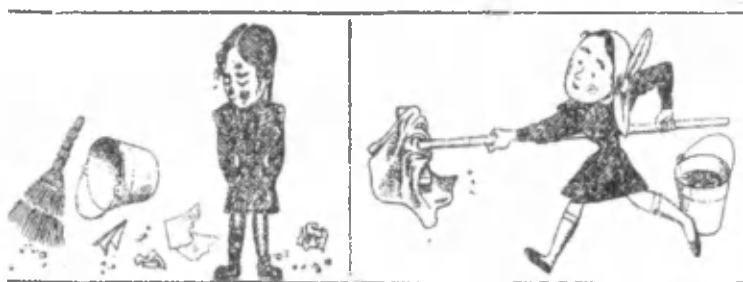
Indamadi sira u,
«Eshit», dedi darsimni.
Men gaplashib o'tirdim
Bajarmagach arzimni.
«Jim bo'l», – dedi u yana.
Parvo qilmay bunga ham,
Atay qilib o'jarlik,
Tirjayardim dam-badam.
Zavqlanishib bolalar
Pichirlashar edilar,
Kimlar desa: «Qoyilman»,
Kimlari pand yedilar.

Men tufayli o'sha kun
Dars bo'lmadi darsimiz.
Chalinganda qo'ng'iroq
Kulardik har qaysimiz.

Katta tanaffus edi,
Yolg'iz qoldi muallim.
Eshikni asta ochib
Mo'ralab ko'rsa Salim,
O'qituvchi yig'larkan,
Qo'lida oq ro'molcha.
Ne maqsadda qiynadim,
O'ylamabman tirnoqcha.
Menga «besh» degan baho
Nechun zarur bo'libdi?
Busiz ham a'lochiydim,
Kim bahosiz o'libdi?..
Jurnalda uning shakli
Yozilishi shartmidi,
A'lo olib yurish yo
Men uchun bir dardmidi...
Gap bilim olishda-ku,
Kamayarmi u «besh»siz?
Munchalar dil og'ritdim
Bo'lib qoldimmi boshsiz?..
Balki, bir fikri bordir,
So'ng qo'yardi, ehtimol.
«Besh» deb muncha shoshmasam

Azoblab, qilib behol...
Shunda tag'in uzrga
Bo'ynim yor bermagandi
Vijdonim isyon qilib
Qalbim azobda endi.
Yoshlik yoshlik ekan-a...
O'ngu chap burilarkan...
Vijdon yurakka so'ngroq
Lovillab urilarkan.

1966

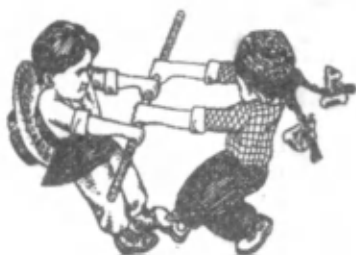
HANIFA BILAN LATIFANING MUSOBAQASI

Mening sinfdoshlarim
Ozodalikni xushlar.
Bizda qiziydi doim
Musobaqali ishlar.
Bir kuni qiziq bo'ldi,
Hamma bolalar ko'rdi:
Hanifa ham ishladi,
Latifa ham ishladi.

Bitta sinfni olib
Hanifa tozaladi.
Katta sinfni olib
Latifa tozaladi.
Hanifa ishlaganda
Yeng ham shimarmay andak
U burchakda uh tortib,
Bu burchakda uh tortib,
Lattani chala ho'llab
Bir sinfga yetkazdi.
O'z ko'nqlida amallab
Go'yo kirni ketkazdi.
Yuvmagani yaxshiydi,
Unga ko'p uyat bo'ldi:
Supuruvchi opaga
Ortiqcha zahmat bo'ldi.
Ammo lekin Latifa
Terlab-pishib ishladi.
Ishladi deb aytmanglar,
Ishni qiyib tashladi.
Latifa ishlaganda
Polni qirtishlaganda
Qo'shiq aytdi zavq bilan,
Eshitdik biz shavq bilan:
«Meni kichik qiz demang,
O'n o'g'ilcha kuchim bor.
Qo'llari nafis demang,
Yog'ochdan qilichim bor,

Uchiga latta o‘rab,
Chang zotini qiraman.
Man-man degan iflosni
Bir zumda yo‘q qilaman».
Latifaning ko‘zlari
Qilardi charaq-charaq.
U yuvgan sinf esa,
Qilardi yaraq-yaraq.

1966

BIRNIKI MINGGA

(Sayyoh xotirasi)

Uch tarafdin kelar uch nafar bo‘lim,
Tugash oldidaydi Chotqol safari,
Oromgohga tezroq kirsakmi, albat -
Bizda bo‘lar edi safar zafari.

Lekin to‘xtab qoldik: Mehri, Rahima,
O‘tirib olishdi tayoq talashib.
Boshqalar lagerga yetib bordi, ammo -
Keldik biz sudralib, asabiylashib.

Sayyohlik bobida, musobaqada
Eng yomon, past baho oldik biz.
Albatta olasan bunaqada:
Orangizda bo'lgach tantiq qiz.

Bunaqa arazchi, bunaqa erka
Mensimas ko'pchilik manfaatini.
Shunda qarab turish noto'g'ri ekan,
Juda tez tuzating tabiatini.

1967

SEVIMLI NABIRA

Oyim ellik yoshga
Kirgan onida,
Birdan yotib qoldi
Kasalxonada.
Qattiq yotib qoldi,
Yo'qoldi hushi.
Luqmoni hakimlar
Turdi yonida.

Hamma hakimlarga
Bo'lsin sharaf-shon,
Hamma hakimlar ham
Bo'lishsin omon.
Oyim kasal bo'lib
Yotgan onida
Posbonday turishdi
Doim yonida.

Qirq kun yotdi oyim,
Oldi qirq shifo.
Qirq kunda dardlari
Bo'ldi musaffo.
Qirq kun qatnadik biz
Kasalxonaga,
Shifolanib ko'zin
Ochgan kun ammo...

Oyim eng sevgani
Katta nabira -
Jigarporasini
Yo'qlab qoldi-ku!
O'qishi a'lomi,
Tan-joni sog'mi,
Qattiq sog'indim, deb
O'yga toldi u.

Nabirangiz, dedim,
A'lochi hamon.
Xavotir olmang siz,
Yuribdi omon...
Yana qo'shib qo'ydim,
Yolg'on bo'lsa ham:
– Sizga salom aytdi
Men kelar zamon.

1967

O'QUVCHILAR KASSASI

Kuzda maktab bekilib,
Chiqdik paxta terimga.
Bir nuqtaga tikilib,
Bir o'tirgan yerimga -
O'tirgancha qolibman,
O'yga uloq solibman.

Nega Po'lat parishon,
Qo'shilmaydi bizga hech?
Egat bo'ylab yonma-yon
Qancha yursak erta-kech,

Gapirmaydi baribir.
Nega kulmaydi axir?

Oyogʻida kerz etik
Gulnor hayol suradi.
Paxtadan chuvib pilik
Indamay soch oʻradi.
Boʻlmasmi qoʻshiq ayisa,
Zavqimizni qaynatsa?

Hazil qildik ertalab,
Shu ogʻir tegdimikan?
«Tohir-Zuhra» degan gap
Boshlarin egdimikan?
Nozik boʻladi yurak,
Kechirim soʻrash kerak.

Oʻylagan topar ekan:
Gulnor tugʻilgan kuni
Yodimga tushdi birdan.
Tabriklaymiz, deb uni
Bolalarni chaqirdim,
Ochiq maslahat qurdim.

Paxta terim haqidan
Yettov qildik halfana,
Mos tushdi haqiqatan
Halfana bilan sana.

Gulnor charaqlab ketdi,
Soʻzlari chaqnab ketdi:

– Bu oʻtkazgan kechangiz
Chertdi koʻnglim torini.
Toʻplabsiz bir nechangiz
Yoningizda borini.
Rahmat aytishdan oldin
Doʻstlar oʻylanib qoldim.

Hammamiz ham katta haq
Olajakmiz albatta.
Yigʻsak sarflamay bevaqt
Jamgʻarma boʻlar katta.
Maktab ochilganda ham
Oz-ozdan qoʻshsak har dam,

Muhtoj boʻlsak birimiz
Berar edik kassadan.
Ammo lekin barimiz
Qisilmasdik kissadan.
Nima deysiz, doʻstlarim,
Xom oʻymasmi oʻylarim?

– Qiziq fikr, – der Poʻlat, -
Yahshi fikr, – der yana. -
Chuqur oʻylab gapirding,
Soʻzlaring dona-dona.

Yaxshi-yomon kunimiz
Asqotadi pulimiz.

Bugundan badal to'lab
Kassani ishga solsak...
Bir ovozdan ma'qullab,
Do'stlar chalishdi qarsak.
Dillar yaraqlab ketdi,
Kassa jaraqlab ketdi.

1967

BIR TRUSIK HANGOMASI YOKI BIRDAMLIK

1

- Mening trusigim ikki yarim so'mlik!
- Mening trusigim ikki so'mlik!
- Mening trusigim bir yarim so'mlik!
- Bir so'm qirq tiyinlik meniki...
- Meniki ham shunday...
- Meniki ham...
- Ular yettovlon edilar,
Ketma-ket maqtanib dedilar:
- Mening trusigim...
- Mening trusigim...

Davrada yettinchi indamas,
O'ylab o'tirardi yutib sas.
– Mening trusigim ellik tiyinlik,
Lekin siznikidan qolishmas, -
dedi u nihoyat
ham kuldi faqat.

– Yolg'on gapirding-a,
Kichkina?! -
Eng qimmat trusik kiygani
E'tiroz bildirdi iymajib:
– Trusik bo'lmajdi ellik tiyinlik,
Hech qayerda bunaqasi yo'q!
Hamma do'konlarni aylanib ko'ring,
Topmaysiz,
ko'nglingiz bo'lsin to'q!

Kichkina g'urur-la kulimsiradi:
– Laxtak do'konidan satin sotib olib
Onang tikib bersa, topasan.
Orttirgan pulingni cho'ntakka solib
Keyin kinoga ham chopasan!

2

Qichqiriq bo'yida yettovlon
Cho'milishga qaror qildilar.
Suzishda, sakrashda, kalla tashlashda
Kim qandoq – bilmoqchi bo'ldilar.

Qichqiriq degan suv
Shoshqin suv,
«Odamni chaqirib yutadi,
Qichqiradi», – degan afsonalar bor,
Pishqirgancha olg'a ketadi.
Qirg'oqlari baland,
Tushish-chiqishga
So'qmog'i
O'ngda bir,
Chapda bir xolos.
Suvdan shu so'qmoqqa
Ulgurmasa kun,
Qirg'oqqa sirayam chiqolmas...

Birinchi Muzaffar boshladi
Ikki yarim so'mlik trusik kiygan.
Yugurib keldi-da yer tepib, bir sakrab
Qichqiriqqa kalla tashladi.
G'oyat go'zal chiqdi,
G'oyat maroqli.
Ikki quloch otib o'tdi qirg'oqqa.
U suvda suzmasdi,
Uchardi balki.
Shoshqin suv bo'ysundi epchil oyoqqa.

Ikkinchi sakradi Qodir bochka
Ikki so'mlik trusik kiygan.
Pildirab keldi-da zo'rg'a ot singari

Sakradi zavqlanib erk berib kuchga.
 U ham tez narigi qirg'oqqa chiqoldi.
 Og'ir toshni surolmaganday
 Qichqiriq yengilib poyida qoldi
 Qult-qult yutingancha qoldi suv, hay-hay.

Uchinchi sakradi Mavlono O'tkir
 Bir so'm ellik tiyinlik trusik kiygan.
 Uning sevgan so'zi edi «betamiz»,
 O'zi zo'r bolaydi tamizli, O'tkir.
 Gapga chechan edi,
 Ishga pechan edi,
 Hozirjavob edi.
 G'oyat bata'lim.
 Har bir harakati
 Salmoqli, o'lchovli,
 Suvdan o'tib ketdi bamaylixotir.

To'rtinchi sakradi Sariq-Moshak Tursun,
 Beshinchi sakradi Jingalak Safar.
 Oltinchi sakradi Mahamat Qori, -
 Trusigi bir so'm qirq tiyinlilar,
 Yaxshi suzib o'tdi ularning bari.

Navbat yettinchiga,
Kichkinaga keldi.
Kichkina jovdirab turardi qo'rquvdan.
U kichik hovuzda cho'milgan edi,
Suzib ko'rmagandi bunaqa suvda.
– Suzishni bilasanmi? – so'raydi O'tkir,
– Kalla tashlashni-chi? – deydi Muzaffar.
Savol Kichkinaga tegadi og'ir,
Kichkinaga doim yor edi zafar.

Mahamat nasihat qila boshladi,
Kichkina qarorga kelgandi lekin:
Yugurib ketdi-da yer tepib, sekin
Qichqiriqqa kalla tashladi.
Trusik bog'ichi bir oz bo'sh ekan,
Yechilib oyog'iga surilib ketdi.
U qayta kiymoqchi bo'lib ishtonin
Oyog'iga qo'lin uzatdi.
To'lqinlar piqirlab kuldilar
Trusikni chiqazib oyoqdan,
Kichkina jismini surib ketdilar
Qirg'oqqa chiqadigan yolg'iz so'qmoqdan.

3

Dalalar ko'ksiga tushdi xavotir,
Yuz metr narida yangrar shalola.
Kichkinani qutqazar qaysi mard, botir,
Gapga kirmadi-ey bu tentak bola...

Muzaffar va O'tkir o'zin suvga otdi
Oqibatini o'ylamay jon qasdida.
Endi uch kishining hayoti
Qil ustida qoldi, qil ustida.

To'rtovlon qirg'oqda yugurishar edi,
– Kichkina, qimirla! – qichqirardi Qodir, -
Bir zum to'xtamasang kifoya!!! -
Yugura-yugura to'rtovlon, nihoyat,
Shalolaga o'n metr qolganda,
Vahm bosib Kichkina tolqanda,
Suvga yonboshlagan tol shohin tutib,
Suvda qo'l ushlab, nafasni yutib,
Oqimdagi uch do'stga qo'shildilar tez.
Shu tahlit o'n to'rt qo'l ulandi bu kez.

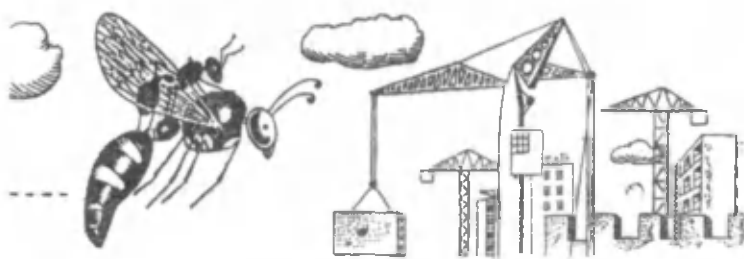
Birdan tol novdasi uzilib ketdi,
To'lqin yettovini surdi bir metr.
Boshqa novda ushlab ulgurdi O'tkir,
Haytovur, haytovur...
Endi u tolga ko'p og'irlik tushirmay
Aldab-aldab ega boshladi.
Alday-alday va ega-ega
Nihoyat eng katta shoxni ushladi.

4

Kulgi qilardilar endi Kichkinani,
Uyatdan tik edi unda tepa soch.

– Qani ellik tiyinlik trusik, qani?!-
Kichkina turardi qippa yalang‘och.
Qah-qah urardilar do‘stlar hech tinmay,
O‘ylab ko‘rmasdilar hech falokatni,
Birdamlik daf etgan halokatni
Unutgan edilar oddiy bir gapday.

1967

CHUMOLIBOY BILAN ARIOYNING SAYOHATI (Ertak)

Bir kuni Chumoliboy
Arioyga dedi: – Hoy,
Yur, chiqamiz safarga
Tomoshaga, shaharga,
Shahar kengaygan emish,
Borarmish zo‘r qurilish...
Ketdilar g‘ing‘illashib,
Shamolni tizginlashib.

Osmonning qir uchidan
Naq shaharning ichida

Kattakon bog' ko'rishib
Tushishdi yugurishib.
Zap ajoyib joy ekan,
Hushbo'y, hushchiroy ekan:
Asta shabada esar,
Tebranardi gulsafsar.

Bir tomonda qizil gul,
Boshqa tarafda sumbul,
Yashnab ochilgan gul-gul,
Sayrab yotibdi bulbul.
Arioy, Chumoliboy
Sho'xlikda misoli soy,
O'ynashdi quvlashmachoq.
Biroq to'satdan shu choq
Qarsillab sindi daraht,
Atrofni qilib karaht.

Chumoli der: – Hoy Ayiq,
Ajt-chi, bu qanday qiliq?
– Uya quraman, – der u, -
Zavqin suraman, – der u.
– Uyang yonida turgan
To'sinlar nima bo'lgan?
– Yotibdi,– deydi Polvon, -
Kerakmas, ular yomon:
Rangi chiroyli emas,
Hech kim qoyilman demas...

G'ashi kelib bu gapga,
Do'stlar boshqa tarafga
Ayiqlar to'sinini tortib
Ketdilar dardi ortib.
Biroq, yurishgach bir oz,
Eshitib taq-tuq ovoz
Yana to'htab qoldilar,
Atrofga ko'z soldilar.

Ko'rishsa, Qizilishton
Ko'tarmay boshini ishdan
In yasab balandroqqa
Mix qoqardi yong'oqqa.
Bir mix uchib ketardi,
Biri tushib ketardi.

Ari der: – Yetmay qolar,
Ining ham bitmay qolar.
Terib ol, parvosiz qush!
Qush indamay boshlar ish.

Ari olayib ko'zi,
Tervoldi bir-bir o'zi.
Yana olg'a ketdilar,
Ko'p yo'llarni o'tdilar.

...Maymun kunga qaratib
Uy qurardi yasatib.

Do'stlar yana g'ash bo'ldi,
Dillar alamga to'ldi:
– Maymunjon, bu taxtani
Nega otding, ayqt, qani?..
– Bir oz dag'al ekan, – der, –
Zirapchasi tikan, – der.
– Randalasang bo'ladi! -
Maymun qah-qah kuladi.

Do'stlar terib olarlar,
Oldinga yo'l solarlar.
Ketarlar yo'l boshlashib,
Shaxdam qadam tashlashib,
Temir, qamishdan tortib
G'ishtgacha – barin ortib...
Shaharning bir chetida
To'rt bolasi ketida
Bir quyonni ko'rishib
To'xtarlar hol so'rishib...

– Nega hafasan, Quyon?
Ko'rdingmi biror ziyon?
– Etim uvushib qoldi,
Sovuq ham tushib qoldi.
Hali uyim bitmagan,
Oxiriga yetmagan...

Chumoliboy, Arioy
– Hafa bo'lma, Quyontoy,
Yordam beramiz biz, – deb, –
Kirib olasiz siz, – deb,
Yig'ganlarin berdilar,
Go'zal uycha qurdilar,
Hasharlashdi quyonlar
Va barcha qadrdonlar,
Ushaldi murod-maqsad,
Shunday bitdi sayohat.

1967

**«YERAYLANADI»
KITOBIDAN – 1974**

**МИРАЗИЗ
АЪЗАМ
•
ЕР
АЙЛАНДИ**

YERAYLANADI

Asta-asta shamol esadi,
Asta-asta yer aylanadi.
Asta-asta odam o'sadi,
Asta-asta yer aylanadi.

Asta-asta ulg'ayar aql,
Asta-asta yer aylanadi.
Asta-asta yetilar naql,
Asta-asta yer aylanadi.

Birov «men!» deb yelday yeladi,
Asta-asta yer aylanadi.
Har kimga ham navbat keladi,
Asta-asta yer aylanadi.

Meva pishar bir kun nogahon,
Asta-asta yer aylanadi.
O'zligini tanir har inson,
Asta-asta yer aylanadi.

1967

O'YCHAN KO'ZLAR EGASI

Abdullavoy o'zlari
Oriqqina chaqaloq.
Lekin o'ychan ko'zlari,
Demak bo'lmas baqaloq.

Baqaloq bo'lmasa ham
Porloq bo'lsin yo'llari.
Mushakka to'lmasa ham
Mayli, oyoq qo'llari.

Porloq bo'lsa yo'llari,
Oriqligi bilinmas.
Garchi oriq qo'llari,
Ko'zlari aqlli, bas.

Bunday ko'zlar egasi
Yahshi yigit bo'lajak.
Ishonmagan har kishi
Erta-indin ko'rajak.

1968

BOLA BILAN JIBLAJIBON

– Jibljajibon, jibljajibon,
Chiroyli qush, chiroyli qush,
Yonimga tush, yonimga tush,
Jibljajibon, jibljajibon...

Osmonlarda uchganigda
Oyimni hech ko'rmadingmi?
Anhordan suv ichganingda
Yon-verida turmadingmi?

Qaerlarda yuribdi u,
Meni nega olib ketmas?
Qo'zichoqday chopaman-ku,
Oldiga tez solib ketmas?

– Ishda ko'rdim men oyingni
Seni o'jlab o'tirganda.
Yo'lda ko'rdim so'ng oyingni
Savdo qilib turganida.

O'yinchoqlar do'konidan
Sotib oldi bir pildiroq.
Yopiq bozor tomonidan
Oldi yana mayiz, yong'oq.

1968

AYIQNING TISHI OG'RIB...

Voy Ayiq, Ayiq qo'rqqoq,
Doktorga yugur tezroq.
Ko'vonda bol ham bitdi,
Milking yeyilib ketdi.

Doktor Kirpi, Ayiqning
Tishin ko'rdi, demay g'ing.
Bog'lab uni chinorga,
Boqdi igna, omburga.

Dedi: - Hech qo'rqma, o'rtoq... -
O'g'rilib ko'rsa biroq:
Chinorniham kochirib
Ayi qochdi entikib.

YETTIGA KIRSAM AGAR

Dadajon, yettiga kirsam agar,
O'shanda maktabga borsam agar,
Judayam kattakon bo'lamanmi,
Osmonday kattakon bo'lamanmi?
Judayam kattakon bo'lganimda,
Osmonday kattakon bo'lganimda
Kichiklik qilmasmi karavot,
Qanaqqilib sig'aman hovliga?
Bordiyu sig'masam hovliga
Saroyday karavot obrasiz.
Qo'limni osmonga uzatib
Osmondan samolyot tutaman.
Samolyotga shartta minvolib
Oftobning oldiga ketaman.

1970

TILLA TOR

– Bobo, bobo, birov tolga
Ilib ketmish tilla tor.
Tilla tori bitta emas,
Qator-qator, ming qator.
U torni ham chalib ko'rdim,
Chalinmadi menga hech.
Bu torni ham chalib ko'rdim,
Chalinmadi menga hech.

Yunus Rajab otamizni
Boshlab keldim yugurib,
U ham torni chalib ko'rdi,
Chalinmadi unga hech.

Orif Alimaxsum aka,
A'zam qizi Mavluda -
Zo'r mashshoqlar chalib ko'rdi,
Chalinmadi erta-kech.

Bobo, bobo, bilasizmi
Chiltormi bu, nima bu?
Chiltor bo'lsa, qo'limizda
Chalinmaydi nega u?

– Bildim-bildim-bildim, bolam,
Bildim toring nimadir.
Chiltor emas aytgan toring,
Quyosh sochgan yorug' nur.

1970

JALA QUYGANDA

Birdan osmon gumburlab,
Chaqmoq chaqdi charsillab.
Jala quydi tirqirab,
Ukrop chiqdi gurkirab.

Tok tagida qo'ziqorin
Bosh ko'tardi pildillab.
To'lib-toshib suv oqdi
Ariqlarda shildillab.

Chopqilladi bolalar
Onalari yoniga.
Quchoq ochdi onalar
Shoshib bolajoniga.

1970

ONAM ISHDAN KELADI...

Onam ishdan keladi,
Yana ovqat qiladi.
Kirimizni yuvadi,
Uydan changni quvadi,
Men bir chetda turaymi,
Yo'lni chapga buraymi?
Onam oshga urinsa,
Sabzi to'g'rab turaman.
Yuvgan kiri qurisa,
Darrov dazmol uraman.
Onam ishga ketganda
Polimizni artaman, -
Onamni shod qilaman
Kunda necha marta man.

1971

OYGUL

Sanoq

Oygul – oq gul,
Oygul – oq gul.
Oq gul
Chambar.
Oygul
Anbar.
Qani o‘zi qayda?
Cho‘miladi soyda.
Cho‘miladi soyda,
Shuning uchuch oyday.
Shuning uchun anbar,
Boshlarida chambar.

1971

KIM KISHNADI

Sanoq

Kim kishnadi?
Oy kishnadi.
Oy kishnamas,
Toy kishnadi:
Oq toy,
Qora toy,
Ola toy,
Bola toy.
Ola toyi
Nari tursin,
Bola toyi
Beri tursin.
Qora toy,
San tur.
Oq toy,
San chiq!

MEN ILONNI TUTAMAN

Ra'no ilondan qo'r qar,
Barno ilondan qo'r qar,
Men ilondan qo'rqmayman,
Ilonlar mendan qo'r qar.

Men ilonni tutaman,
Hafa qilmay boqaman.
Boqib rosa minaman,
Minib suvda oqaman.

Mashhur atom muzyorar
Meni quvib yetolmas,
Suv ostida raketa
Mendan olg'a o'tolmas.

Hammasidan oldinda
O'zim suzib yuraman.
Qo'shiq aytib hayqirib
Olam kezib yuraman.

To'sib chiqsa oldimdan
Ummon suv bo'rilari,
Yomonlikka yomonlik,
Yakson bo'ladi bari:

Yanchib olg'a ketaman.
Uyimizga qaytaman.

Bo'lgan gapning hammasin
Oyimlarga aytaman.

1967

JIMJITLIK

Jimjitlik,
Jimjitlik,
Uxlab yotibdi ukam.
Jimjitlik,
Jimjitlik,
Uxlab yotibdi akam.
Onam uxlab yotibdi,
Otam uxlab yotibdi.
Tokam uxlab yotibdi,
Nokam uxlab yotibdi.

Jimjitlik,
Jimjitlik,
Uzoqda it vovullar.
Olatog'ninig ortida
Faqat shovva shovullar.
Shovva bo'g'iq shovullar,
Uxlayapti ovullar.

Jimjitlik,
Jimjitlik,
Uxlab yotibdi akam.

Jimjitlik,
Jimjitlik,
Yonga agʻanadi ukam.
Sekin turib oʻrnundan
Koʻrpasini tuzatdim.
Shitirladi yaproqlar,
Tokimizni kuzatdim.
Allanarsa u erda
Pitir-pitir qilardi...
Keyin xoʻroz toʻsatdan
Bir qichqirib yubordi,
Choʻchib tushdi jimjitlik,
Choʻchib tushdi jimjitlik.

1972

BEDANANING BUVISI

Bedananing onasi bor ekan,
bor ekan,
Bedananing otasi bor ekan,
bor ekan,
Qo'shiqlari yoppasi zo'r ekan,
zo'r ekan,
Buvisi ham ularga jo'r ekan,
jo'r ekan:

Va-vaq, va-vaq,
Bit-bil-diq.
Va-vaq, va-vaq,
Bit-bil-diq.

Otasi va onasi yelarkan,
yelarkan,
Ularga don-dun olib kelarkan,
kelarkan.
Mittivoyga buvisi qararkan,
qararkan,
Tumshug'ida patlarin tararkan,
tararkan.
Turmushlari oqarkan bir marom,
bir marom,
Sayrasharkan yoppasi har oqshom,
har oqshom:
Va-vaq, va-vaq,
Bit-bil-diq.

Va-vaq, va-vaq,
Bit-bil-diq.

Ammo bir kun buvisi suv totmay,
suv totmay,
Nevarasin ovqatga uygʻotmay,
Uygʻotmay,
Yotib qolibdi oʻzi isitmalab,
isitmalab,
Tura olmabdi hatto ertalab,
ertalab...
Turmush oqmay qolibdi bir marom,
bir marom.
Hammalari boʻlishib beorom,
beorom,
Sayrasharkan xavfsirab hazinroq,
hazinroq,
Jaranglamas misoli qoʻngʻiroq,
qoʻngʻiroq:

Va-vaq, va-vaq,
Bit-bil-diq.
Va-vaq, va-vaq,
Bit-bil-diq.

Bedananing otasi nor ekan,
nor ekan,
Onasiga oriyat yor ekan,
yor ekan,

Dori-darmon, o‘t-o‘lan keltirib,
keltirib
Qari qushga tutishib ichirib-
-yedirib,

Va-vaq, va-vaq,
Bit-bil-diq.

Va-vaq, va-vaq,
Bit-bil-diq.

1972

KICHKINA

Kichkina bir qishloqda
Kichkina uy bor edi.
Kichkina uy ichida
Kichkina to'y bor edi.

Kichkina bola unda
Kichkina do'ppi kiyib,
Kichkina qayroq ushlab
O'ynardi «Kichkina»ga.

Kichkinajon, kichkina,
Hammadanam kichkina,
Qulochni keng ochgin-a,
Parqu bo'lib uchgin-a.

Kichkinajon, kichkina,
Hammadanam kichkina,
Atrofga qisim-qisim
Zavq marjonin sochgin-a.

Kichkinajon, kichkina,
Hammadanam kichkina,
Xo‘rozdanam kichkina,
Tariqdanam kichkina.

1972

TEMIR YO‘LDA (teplovoz tilidan)

Boshkentimiz
Toshkentda
Bordir
Yoshlarning ko‘li.
Unda ishlar
Har kuni
Bolalar
Temir yo‘li.

Bog‘da katta
Karnaval,
Odam sig‘mas
Perronga,
Katta-kichik
Bolalar
Minishmoqda
Vagonga.

Ana,ola
Mushukvoy
Belda shohi
Qiyiqcha;
Ana, yurar
Lapanglab
Oppoq, mitti
Ayiqlcha.

Niqob kiygan
Bolaning
Shlyapasi barkashday.
Anov
«Oltin kalit»ning
Burni qalamtaroshday.

To'lib ketdi
Hamma yoq.
Kel, mashinist -
Jon o'rtoq
Qaynab ketdi
Yuragim.
O'ynab ketdi
Yuragim.
Oshib ketdi
G'ayratim,
Toshib ketdi
G'ayratim,
Hayda te-e-ez!
Hayda tez!

Bahtiyorjon
Og'ayni,
Ko'k chiroqni
Yoq, qani!
Qani, olib
Jezni,
Tezroq hayda,
Hoy G'ani!

Egningizda
Ko'k kamzul,
Tugmalari yaltiroq,

Bog'ichingiz
Bor qizil,
Boshingizda
Ko'k qalpoq.

Ana, yondi
Semafor,
Yo'lim ochiq,
Ishim zo'r.
Uf, men ketdim,
Qoch, men ketdim.
Puf!
Yo'limni
Och,
Men ketdim.
Uf, men ketdim,
Qoch, men ketdim
Qoch, qoch-e-e-ey!
Qoch-ey!

Ortda qoldi
«Quyoshli»,
Yeldan o'zdik
Basma-bas.
Ortda qoldi
Non zavod.
Marra bizga
Cho't emas.

Tulki ochib
Deraza
Qarar ko'lga -
Qayiqqa,
Ko'm-ko'k vagon,
Yumshoq joy
Yoqib qoldi
Ayiqqqa.
Maza bo'ldi,
Maza-e,
Maza bo'ldi
Toza-e.
Hali mo'l-ko'l
Yuramiz,
O'ng-u so'l
Burilamiz.
O'n chaqirim
Keladi:
Yo'limizni
Bilamiz.
Ba-a-a-ap!
Ba-ap!
1972

AZIZNING ORZULARI

Aziz o'zi sho'x bola,
Fikri misli o'q bola:
Xuddi nishonga urar,
Tag'in iljayib turar.
Hammani hayron qilar,
Hayolni biyron qilar.
– Anov mitti yulduzni
Ushlasa bo'ladimi?
– Soyabon tutgan odam
Tomga chiqib,
O'zini -
Tashlasa bo'ladimi?

– Agar o‘sha yulduzni
G‘ijimlab ushlab olsam,
Qo‘llarim kuyadimi?
– Fazoga chiqqan odam
Ovqat yemay,
Vitamin -
Yesa ham to‘yadimi?

Aziz mitti bo‘lsa ham
Savollari shunaqa.
Qoyil qoladi odam,
Hayollari shunaqa...
... Bir kun ochiq havoda
Esar ekan shabboda,
Chalqanchasiga yotib
Aziz uxlarkan qotib
Kulib-kulib qo‘yardi.
Biz so‘radik uyg‘otib:
– Tushda nimalar ko‘rding? -
Yostig‘ini quchoqlab
Aziz sekin ochdi lab:
– Tog‘dan toqqa uchuvdim,
Yerdan Oyga ko‘chuvdim.
Qo‘llarim – qo‘sh qanotim,
Rul edi – oyoqlarim...
Bekorga siz uyg‘otib
Tomoshamni buzingiz,
Ko‘rardim qayoqlarni...

Azizning bu tushidan
Tushundik orzusini,
Ko'rsatdi gapi bilan
Yuragi – ko'zgusini...
– Mayli, bunisi tush-ku! -
Dedi qadrdonlarga.
Hayolan jo'nadi u
Kelajak zamonlarga.
Balki, bir kun Azizning
Avlodi qo'nar Oyga.
Hozircha orzulari
Nur-la boshlagan poyga.

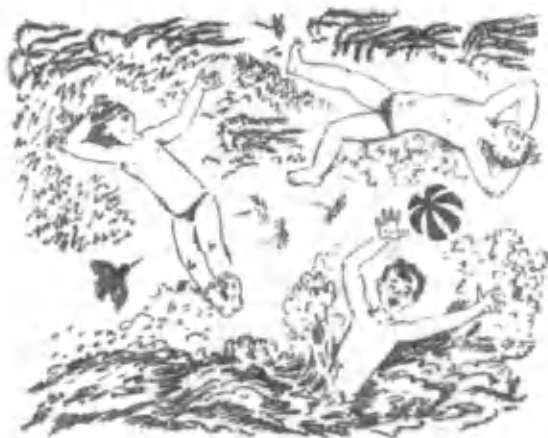
1972

QUYOSH BIZNI ERKALAR

Mahallamiz yashil bog',
Bog'da bo'lar ko'ngil chog'.
Suvlari shildir-shildir,
Sarin sabo so'lu sog'.

Sabo esar ariqdan,
Ariq bo'yi sarhovuz.
Suzib o'zdik baliqdan
Sarhovuzda hammamiz.

Yotsak qizir yelkalar,
Quyosh bizni erkalar.

Chopdik salqin ko'chaga,
Ergashdi qo'y-serkalar.

Serka o'tloqda qoldi
O'ynadik bekinmachoq.
Ortiq chaqirib oldi
Fayozni imlab shu choq.

Ra'no opkeldi uzum,
Handalak uzdim o'zim
Qo'lda luchchak shaftoli
Yugurib keldi Nozim.

Nonushtamiz bo'ldi soz,
Jo'raboshimiz Fayoz.
Eh, bu yil, og'aynilar,
Sal chiroyli o'tdi yoz.

1971

QOYIL QOLING

Bahorda, yozda, kuzda,
Mevalar pishsa sizda,
Qahraton sovuqda ham,
Topilib turar bizda:

Bodring,
Karam,
Pamildori,
Baqlajonu
Garmdori.
Qoyil qoling.

Biz yigirma bolamiz,
Issiqxona – dalamiz.
Parvarishlab undirdik
Boshliq To‘ti xolamiz:

Bodring,
Karam,
Pamildori,
Baqlajonu
Garmdori.
Qoyil qoling.

Dalamizning tomi bor,
Oynabandlik romi bor.
Elektr quyoshidan
Nur emishdi beg'ubor -
Bodring,
Karam,
Pamildori,
Baqlajonu
Garmdori.
Qoyil qoling.

Qanchalik ko'p ishlasak,
Shunda ham tez pishmasa,
Ukol olar shprisdan
Mevasi etishmasa -
Bodring,
Karam,
Pamildori,
Baqlajonu
Garmdori.
Qoyil qoling.

Shunda biri qaqqayib,
Boshqa biri yalpayib,
Semirib ketishadi
Qorin qo'yib dikkayib:

Bodring,
Karam,
Pamildori,
Baqlajonu
Garmdori.
Qoyil qoling!

Qor yog'ar uchqun-uchqun,
Achichuk yoymiz nuqul.
Qozonda esa tinmay
Sayrashar vaqur-vuqur -

Bodring,
Karam,
Pamildori,
Baqlajonu
Garmdori.
Qoyil qoling!

1970

YO'LCHILAR QO'SHIG'I

Olis yo'llar maftun etdi -
Olis yo'llar hamroh bizga.
Tog'lar, ko'llar maftun etdi -
Tog'lar, ko'llar hamroh bizga.

Sevdik yuksak dovonlarni -
Chiqdik yuksak dovonlarga.
Sevdik moviy osmonlarni -
Yetdik moviy osmonlarga.

Maqsadimiz oliy o'zi -
Yetaklaydi bizni yo'llar.
Oliy maqsad ushalgusi,
Olg'a do'stlar, og'aynilar!

1970

YO'LINI TOPDI

Kunlar isib ketgandi,
Tanlar qizib ketgandi.
Do'stlar cho'milar edi,
Suvga ko'milar edi.
Qulqullab yoqardi suv.
Badanga yoqardi suv.
Kimdir Sherni chaqirdi,
– Kel, cho'mil! – deb baqirdi.
Yuzda marjon-marjon ter
Aftin bujmaytirdi Sher:
– Oqib ketsam ariqqa,
Yem bo'lsam kit baliqqa,
Unda nima bo'ladi,
Unda nima bo'ladi?

Uyga kirib bordi Sher,
Oftob edi hamma yer.
Uxlamoqchi bo'ld-yu,
Yana o'ylab qoldi u:
Boshimdan oftob o'tsa,
Miyam suyulib ketsa,
Unda nima bo'ladi,
Unda nima bo'ladi?

Soya joyni mo'ljallab,
U yoq-bu yoqqa qarab,
Karavotni ko'tardi,
Olma tagiga bordi.
Uxlamoqchi bo'ldi-yu,
Tag'in o'ylab qoldi u:
Olma tushsa boshimga,
Ko'zim chiqsa qoshimga,
Unda nima bo'ladi?
Unda nima bo'ladi?

Sher aqlli bola-da,
«Chora» topdi birpasda:
Karavotning tagiga
Kirib cho'zildi asta.

1971

TONG BILAN BIRGA TURDIK

Har kim har narsa ko'zlar,
Har kim har narsa izlar,
O'n o'rtoq ryukzak bilan
Sayohat qildik bizlar.

Tong bilan birga turdik,
Tog'da gulnora terdik.
Qishloq yoqalab ketsak
Bug'doy karvonin ko'rdik.

Cho'qqilarni zabt etdik,
Cho'qqilardan kuzatdik:
Bir yon pазtazor voziy,
Bir yon qoya tippa-tik.

Qo'lda fotoapparat
Maftun bo'lamiz qarab:
Turli-tuman manzara
O'tardi bo'lib parad.

1970

FAVVORA YONIDA YOZ

Naq teatr qarshisida
Shovillaydi favvora.
Tushda unga qarab qo'ying -
Solib qo'ying nazzora.
Ko'l o'rnida hizmat qilar
O'sha salqin favvora.
Hovuzida cho'milay deb
Qancha bola ovvora.

Ko'ylak yechib, suvga sakrab
Sakrab ko'ngil ochishar.
Kelib qolsa navbatchilar
Tiraqaylab qochishar.
Olib qo'yib ko'ylaklarin,
Ishtonlarin,
Berishmas.
«Kechiring!» – deb chuvillashar,
Yalinishar basma-bas.

Chaqqonlari kafil bo'lar
Qo'lga tushgan bolaga.
Kattalar ham aralashar
Ba'zan shunda oraga.
Bir amallab kiyimlari
Qo'lga kirar oqibat.
Ammo bari suvga sakrar
O'tmay turib bir soat.

Bolalaru navbatchilar -
Yana hamma ovvora...
Kulvorganday tuyuladi
Shunda birdan favvora.

1970

T U SH

– Dada, dada, bugun tushimda
Ko‘rindilar bog‘cha opamiz.
Tepalikka har o‘tishimda
Der emishlar: «Birga chopamiz!»
Berarmishlar parovozchalar,
O‘parmishlar qoshu ko‘zimdan.
Qancha qizlar – qorako‘zchalar
Chopisharmish mening izimdan.
Dada, dada, siz nima deysiz
Bog‘chamga bir borib kelsam men?
Bog‘cha opam sog‘ingandirlar,
Qizil gullar berib kelsam men?..

– Mayli, o‘g‘lim, mayli, bora qol,
Maktabingdan kechikma biroq.
Gullaringdan xohlagancha ol,
Tushing bo‘lsin yo‘lingga chiroq.
Sog‘inibsan juda bog‘changni,
Shunday tushni ko‘rding sen takror.

Sog'inganding onang bag'rini
Borganingda bog'changga ilk bor.
Sog'inasan maktabingni ham
Oliy o'quv yurtiga ketib,
Sog'inasan talaba chog'ing
Ish atalgan marraga yetib.

Umr shunday: o'tgani sayin
O'tgan kuning go'zal ko'rinar.
O'tgan kunning har bir lahzasin
Takrorlashga ko'plar urinar.
Asli, o'g'lim, bu go'zal tuyg'u,
Sog'inish bu insoniy xislat.
Ol gullardan bog'cha opangga,
Maktabingga kechikma faqat.

1972

OTA BILAN BOLA

- O'g'iljonim, o'g'ilginam,
O'xshagansan sen kimga?
- Otajonim, otaginam,
O'xshamayman hech kimga.
- O'ylab gapir, o'g'iljonim,
Qarab gapir ko'zingga...
- Avf etingiz, otaxonim,
O'xshaganman o'zimga.

– Eh, o‘g‘iljon, bu ketishda
Qiyin bo‘lar ahvoling:
Joning o‘tga tutashadi,
Boshlanadi zavoling.

– Yashamoqda qanday ma‘no
Takrorlasam birovni?
Mayli, ota, o‘tda yonsam,
Men sevaman olovni.

– Yuragingdan arimasin
Yuksak niyat – yo‘ldoshing.
Omon bo‘lsin tilla boshing,
Porlab tursin quyoshing...

Lekin, bolam, yaxshi ko'rgin
Otalarning yo'lin ham.
O'z yo'lingni topish shunda
Oson bo'lar, jon bolam.

1972

T U N

Oy suzganda osmonda
Yotdik chiqib ayvonda.
Esar edi shabboda,
Qo'y ma'rardi ahyonda.

Terak shovullar edi,
Mushuk movullar edi,
Jahli chiqib kuchuklar
Bekor vovullar edi.

Tepa cheksiz ko'k edi,
Ko'kda yulduz ko'p edi.
Qarab tursam bu olam
Juda-juda xo'p edi.

Suzar edi oq bulut,
Go'zal edi sas, sukut.
Mashq boshladi guldirab
Ikki harbiy samolyot.

1973

HUSH KELIBSIZ

Hush kelibsiz, mehmonlar,
O'zbekning diyoriga,
Halqimizning quchog'i -
Ochiq do'stu yoriga.

Mehmon kelsa (qoida!)
O'rtada non ushalur,
Qadrdonlar poyiga
Poyandozlar to'shalur.

Bir yerning farzandimiz,
Boshlaymiz zo'r gurunglar.
Birga gulxan yoqamiz,
Osmon bo'yi gurullar

Hey! Bir davron suraylik,
Jaranglasin har tomon.
Qalblarning bayramidan
Hajratga tushsin jahon.

1973

“YERGA DOVRUQ SOLAMIZ” KITO- BIDAN – 1976

БОЛАЛАР ШОИРЛАРИ КУТУБХОНАСИ

МИРАЗИЗ АЪЗАМ

ЕРГА
ДОВРУК
СОЛАМИЗ

XAYOL SURISH

Xayol qiziq ekan,
Xayol qilib,
Har qayoqqa borib kelaman.
Goh otamning ko'ziga qarayman,
Goh o'tiraman o'qituvchimga termilib,
Goho oqar suvga soatlab tikilaman.

Otam ishga ketar,
Onam ishga ketar,
Men portfelni orqalab
ketarman o'qishga.
O'qishga vaqt yetar,
Chopishga vaqt yetar,
Ammoki vaqt yetmas nenidir uqishga.

Otam charchab kelar ishdan,
Charchab kelar onam,
Javobsiz qoladi savolim biron.
Masalan, kosmosdan kuzatsa odam
Qanday ko'rinarkan bizning O'zbekiston?

Masalan, dalalarda paxta terayotgan
Jujuqlar va qizchalar
ko‘rinarmi sal-pal?
«Zangori kemalar» tunda tarillarkan
Chiroqlari ko‘zga tashlanarmi yal-yal?

Yoki boshqa savol:
Manov daraxt – olu,
Manov daraxt esa – azamat yong‘oq.
Nega bittasining umri qisqayu
Nega bittasining umri uzunroq!

Bizga aytadiki tarix o‘qituvchimiz:
Yerda hali bo‘lmagan
biron urushsiz kun...
Nima qilsa bo‘lar har bir o‘g‘il-qiz,
Masalan, urushsiz yashamoq uchun?

– Ishing bo‘lmasin! – deya
jerkib berar otam, –
Kattaroq bo‘lganingda anglarsan hammasini.
Ammo o‘ylab qolaman
(Qanday o‘ylamas odam?)
Xayoldan o‘tkazaman, masalan, «hammasini».

Uyimizga kelgandi tunov kuni bir mehmon,
Radio aytib qoldi vatan haqida qo‘shiq.
«Oh, Vatan!» dedi mehmon.

Vatan o'zi nimadir?
Nega mehmon to'satdan
yig'ladi jo'shib-jo'shib?
Vatan nima o'zi?
Xalq nima o'zi?
Ozodlik nimadir? Nimadir u erk?
Fashizm nimadir? Yo'qolarmi izi?
Zo'raonlik nima? Unga bormi chek?

– Qattiq o‘ylayverma! – deydi yumshab otam, -
Kattaroq bo‘lganingda

anglarsan hammasini.

O‘ylamay bo‘larkanmi shularning barin odam?

O‘ylamay yasholmayman, masalan, haminasini.

Kun chiqsa

qanday qilib kun chiqdi

deb o‘ylayman,

Tun cho‘zilsa

nega tun

cho‘zildi

deb o‘ylayman.

Uni hayol qilaman,

Buni hayol qilaman.

O‘ylayman,

bari bir

o‘ylayman.

1974

BIZDA

(Sergey Mixalkovga javob)

Alisherning otasi

Eng kerakli eliga:

Ko‘ylak bo‘lar paxtasi

Insoniyat egniga.

G‘anisherning xolasi

Uyda pilla tutadi.

Shohi bo'lar pillasi,
Kelinchaklar kutadi.

Tog'asining otini
Butun dunyo biladi:
Uning topgan oltini
Vatanni boy qiladi.

Mening tog'am, der Safo,
Ishlaydi gaz konida.
U chiqargan gaz hatto
Chet el xonadonida.

Katta amakim esa,
Qo'li gul usta bog'bon.
Kim uzumin bir esa
Unutmas hech bir zamon.

Yerda yo'q bunday olim,
Yuz nav uzum yaratgan.
Unga tan bergan har kim,
Chingacha dong taratgan.

To'liqinjonning yaznasi
Mirzacho'lda ishlaydi.
O'sha yerda chaylasi,
O'sha yerda qishlaydi.

Qovun-tarvuz ekadi,
Qovunlari juda zo'r.
Tunov kuni maqtadi
Hach soat telivizor.

Maqto'v olar basma-bas
Tokio, Maskovda ham.
Faqat O'zbekistonmas,
Yuzlab el ko'rar baham.

Navbat bering, Abdulla
Og'iz juftlab turibdi.
Bu yil yozgi ta'tilda
Bobosini ko'ribdi.

Bobosining qo'yi mo'l,
Mashhur Tomdi tomonda.
U topshirgan qorako'l
Tillaga teng jahonda.

Sherning bir qarindoshi
Yashab Jalolobodda

O'sib ulg'aydi yoshi,
O'zi mard nihoyatda.

Uni olibdi, bilsak,
Kosmonavtlar maktabi.
Kosmosga uchgay beshak
Amerkan, ruslar kabi.

Endi o'zbeklardan ham
Chiqadi zo'r fazogir.
Hozir ovozası kam,
Hech kim bilmaydi hozir...

Amakisining ilmi
Ommaga ma'lum biroq.
Olamga ketdi nomi
Hozirning o'zidayoq.

U, uch ming yil burungi
Shaharni topdi qazib.
O'zbekiston tarixin
Bitkazdi qayta yozib.

Xullas, gap ko'p gapirsak,
Ishlab turibmiz bardam.
Kayfiyatimiz birdak:
Kundan-kun tetik har dam.

1974

O'ZI BILAN O'ZI OLISHGAN BOLA

Bolalar ko'chalarda
Hammompish o'ynardilar.
Tuproq to'plardilar,
Do'ng uyardilar,
Ustidan ohista
Suv quyardilar,
Kovak ochardilar,
So'ngra chetidan.
Tuproqni chiqarib tashlab
Ketidan
Jajji bir gumbazcha -
Uy yasardilar...
Hammasi bitganda,
Oxiri,
Bir tepib barini
Buzib ketardilar...
Bir bola ham shunday:
Orzularidan
O'zi bino qurib,
O'zi buzardi.

1974

YONG'OQNING UMRI

Yong'oq ulg'aydi.
Bir kuni pishdi.
Po'stlog'i – choponini yorib
Pastga tushdi.
U minnatdor:
Quyoshdan nuri uchun,
Yomg'irdan ho'li uchun,
Yerdan sharbati uchun,
Shamoldan nafasi uchun,
Odamlardan parvarishi uchun...

Har holda yomon yashamadi

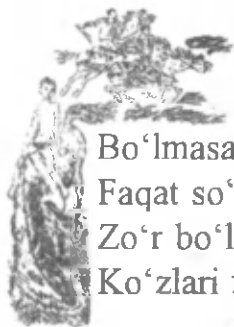
yong'oq.

1974

KO'ZLARI XAYOLGA TOLGAN BIR BOLA

Ko'zlari xayolga tolgan hoy bola,
Oriqqina bola bir jo'jasimon,
Bilaman, sen hech vaqt bo'lmaysan yo'g'on,
Ko'zlari xayolga tolgan hoy bola.

Bo'lmasang bo'lmabsan, shunga ham g'ammi,
Faqat so'zlaringda bo'lmasin ola.
Zo'r bo'lsin o'qigan kitobing jami,
Ko'zlari xayolga tolgan hoy bola.

Seni chetlab o'tsin kulfat va yolg'on,
Haqiqat yo'lingda bo'lsin mash'ala.
Qalbingni ayamay yashayver omon,
Ko'zlari xayolga tolgan hoy bola.

Ichki dunyolari o'yg'a boy bola,
Yigitga ko'rk bo'lar mardlik, epchillik.
Sen ham epchilsan-ku, sen ham mardsan-ku,
Ko'zlari xayolga tolgan hoy bola.

1967

KELAJAK BIZNIKI

(Marsh)

Ko'k yuzin yashnatar
Minglab yulduzlar.
Yer yuzin yangratar
O'g'il va qizlar.
Biz yerning yulduzi,
Yurt o'g'il-qizi.
Biz bilan porlagay
Vatanning yuzi.

Oq ko‘ylak, qora shim
Kiyim-boshimiz.
Mag‘rurmiz har doim-
Baland boshimiz.
Oq ko‘ylak – oq paxta,
O‘z himmatimiz.
Qora shim – qora jun,
O‘z mehnatimiz.

Mehnatkash bolamiz,
Qaynab toshamiz.
Oyni ham olamiz,
Unday oshamiz.
Yuramiz ilgari
Azmimiz yoniq,
Kelajak bızniki,
Yo‘limiz aniq.

1964-1974

BIZ YENGAMIZ BO‘RONLARNI

(Marsh)

Olis yo‘llar maftun etdi,
Olis yo‘llar hamroh bizga.
Tog‘lar, ko‘llar maftun etdi -
Tog‘lar, ko‘llar hamroh bizga.

Naqarot:

Biz qo‘rqmaymiz bo‘ronlardan,
Biz yengamiz bo‘ronlarni.
Hayiqmaymiz dovonlardan,
Egallaymiz dovonlarni.

Qorli, muzli cho‘qqilar ham
Qolib ketar poyimizda.
Jasur qo‘shiq bizga hamdam
Har bir qo‘ngan joyimizda.

Naqarot.

Maqsadimiz tog‘day ulug‘,
Chambarchasdir tutash qo‘llar.
Ozodlikning yoli qutlug‘,
Olg‘a, do‘stlar, og‘aynilar.

Naqarot.

1964-1974

JOVANNINO YO'QOTAR

(Janni Rodaridan)

Jovannino Yo'qotar
Har narsasin yo'qotar.
Bir kun ko'rib yomg'irni
Oldi-da qo'lchodirni
Yo'lga chiqqan zahoti
Nedir bo'ldi, yo'qotdi.
Shundan keyin og'aynim
Yo'qotdi tramvayni,
So'ng yo'qotdi sasini,
So'ngra ishtahasini —
Yemay qoydi oshini ...
So'ng yo'qotdi boshini.
Kimdir topib berar osh.
Lekin topilmaydi bosh.
(Hammaga kerak-da osh,
Kerakmas aqlsiz bosh.)
Kunduzi yop-yorug'da
Yo'qotdi yo'l chetini.
Yo'qotdi kalitini.
Yo'qotdi o'z uyini
Ham baroq mushugini.
Lekin, bilib qo'yinglar,
Yo'qotmas sho'xligini.

KASBLARNING RANGI QANAQA?

(Janni Rodaridan)

Har kasbning o'zgasha, farqli rangi bor.
Mana, ko'ring, nonvoy - oppoq, xuddi qor.
Sochlari oq uning, qosh, kiprigi oq,
Ertalab qushlardan turar oldinroq.
O'tyoqarning rangi qora-quradir,
Bo'yoqchining rangi ola-buladir.
Zavodga kiring-da, ishchiga qarang:
Uning ish kiyimi ko'kday havorang.
Ishlovchining qo'li moyli, sap-sariq.
Tekinxo'rning qo'li rangsiz op-oriq.

YOSH KOSMONAVT QO'SHIG'I

Fazoga

mayoq bo'lib kirdim,

Zulmatga

charoq bo'lib kirdim.

Qayoqqa?

desang agar, do'stim,

Zuhroni

mo'ljal qilib keldim.

Jo'natdi
Zamin degan
bir yer,
Kemamni
G'irot qilib
keldim.
Hozircha
kemam G'irot,
lekin,
Hulkarga
Nurot minib
kelgum.
1974

SAYYOHLAR QO'SHIG'I

Har kim har narsa ko'zlar,
Har kim har narsa izlar.
O'n o'rtoq sayyoh bo'ldik,
Tanidik elni bizlar.

Tong bilan birga turdik,
Ravochni tog'da terdik.
Yo'llarda to'xtab o'tdik,
Ona yurt holin ko'rdik.

Tonglari nozik-nihol,
Suvlari zilol-zilol.

Paxtazor vodi yotar
Xayolga tolgan misol.

Ketma-ket azim tog'lar,
Sukutga cho'mgan bog'lar.
Yurtini taniganning
Qalbida qolmas dog'lar.

1972

YERGA DOVRUQ SOLAMIZ

Bir, ikki,... o'n besh...
Qani kim bizlarga esh?

Bizlar o'n besh bolamiz,
Oqmiz, sariq, qoramiz.
Oramizdan o'tmas qil,
Garchi bizda har xil til.

Birimizni birimiz
Qattiq hurmat qilamiz.
Qattiq hurmat qilganni
Chin inson deb bilamiz.

Biz quyoshdan parchamiz,
Teppa-tengmiz barchamiz.
Har tarafda elimiz,
Bir maqsadda dilimiz.

Butun jahon bolasin
Teng qilmoqni o'ylaymiz.
Kimki tenglik bermasa,
O'z holiga qo'ymaymiz.

Do'stlik kamarin taqib,
O'ynaymiz gulxan yoqib.
Xohlaganlar eshilsin,
Bir-biriga qo'shilsin.

Butun jahon bolasin
Teng qilmoqni o'ylaymiz.

Kimki tenglik bermasa,
O'z holiga qo'ymaymiz.

Olamga sim qoqamiz,
Yig'ilsak – bir yoqamiz.
Zichlay-zichlay oramiz
Yerga dovrug' solamiz.

Bir, ikki,.. o'n besh...
Qani kim bizlarga esh?

1970

NOZIMA

Anvar Mirhasan aka
Eronda turib keldi.
Mozandaron, Tehronda
Ikki yil yurib keldi.
Ko'rganlarini bizga
Qilib berdi hikoya,
Diqqat bilan tingladik
Achinib benihoya.

Nozima qiz, Nozima,
Unga o'qish lozim-a.
Oqisa-ku qaniydi,
O'qimaydi, to'qiydi.
Gilam to'qiydi to'q-to'q,
Na qilsin, iloji yo'q.

Otasi qazo etgan,
To'rt bola qolib ketgan.
Onasining topgani
Un olib non yopgani
Nima qilsin yetmasa,
Qornini to'q etmasa!

«Kundalik ishing uchun
O'n riyol to'lay butun»,
Degan edi xo'jayin
Kam haq berib atayin,
«Mayli,— dedi Nozima,—
Men ishlashga roziman».
Ichida u o'yladi:
«Har holda non keladi:
O'n kun ishlasam agar,
Og'zimiz go'shtga tegar.»

Gilam ustahonasi
Changu to'zu ter isi.
Kim to'qir, kim jun bo'yar,
Qizlar yo'talib qo'yar.
Nozimaning bir yilda
Ko'zi og'riq bo'ldi-da,
Quruqshab ketdi eti,
Tuproqrang bo'lib ketdi.

Nozima qiz, Nozima,
Unga o'qish lozim-a,
O'qisa-ku qaniydi,
Oqimaydi, to'qiydi.
Gilam to'qiydi to'q-to'q,
Na qilsin, iloji yo'q.

Anvar Mirhasan aka
So'zlardi kuyib-pishib.
Uning chaqmoq so'zlari
O'tdi yurakni teshib:
– Bunday gaplar dunyoda
Hali ancha,– dedi u.-
Ishga botgan bolalar
Qancha-qancha,– dedi u.-
Og'zidan ona suti
Hali ketmasdan burun,
Bolalik yo'llarida
Beli qotmasdan borun,
O'qishlar chala-chulpa
Yig'imga band dalada.
To'la bilim olishga
Hech imkon yo'q bolada.
Changga botib, chang yutib
Ishlar qancha qizaloq.
Egni yirtiq yo eski,
Qo'li yorilgan, qadoq.
Qop ortmoqlab, onasin

Ortida yurisharlar,
Pul topay deb bozorda
O'lguday tirisharlar.
Eh, ularning boshida
Yuz bermaydi nimalar,
To'lib yotibdi yerda
Bunaqa Nozimalar...

Anvar Mirhasan aka
So'zladi dona-dona.
Biz hammamiz churq etmay
Tingladik yona-yona.

1966-1973

GRUZINLAR

Biz, gurji yurtini – Gurjiston, deymiz,
Rus, gruzin yurti – Gruziya, der.
Gurjilar o'zini kartvellar, deydi,
Gruziyani – Sakartvelo.

Sakartvelo, deganda
Gruzinlar,
Siz tengi bolalar
Yuraklari qindan chiqib,
Ko'zlari charsillab,
Qulochlari yozilib,
Butun bir tog'larni,

Butun bir choyzorlar,
Limonzorlarni,
Apelsin,
Mandarin
yashnagan bog'larni
Quchoqlab olguday
To'lg'onib ketishar,
yayrab ketishar.
Shu qadar sevishar
ular Gruzini.

Sakartvelo, deganda
Gruzinlar
Bir qo'lida
Qilich ko'tarib chiqar
Maktab sahnalariga,
Bellarida xanjar,
Bir qo'lida qalqon,
Ko'kraklarida
Saflangan
O'qlar chorrahasi.
Qilichlaridan olov chaqnatib,
Qadamlaridan
Yerni zirqiratib,
Yovlarni,
Bosqinchilarni
Sahnalaridan quvib chiqarishar
kartvellar.

Shu qadar sevishar
ular Gruziyani.

Sakartvelo, deganda
Gruzinlar,
Siz tengi parivash qizchalar
Oq ko'ylak kiyishib uzun-uzun,
Oqqushlar singari
Oppoq bo'lib,
Qoq osmon uchida
Qanotin yozganday lochinlar,
Sirg'alib uchishar qo'llarin yozib...
Agar lozim bo'lsa
Botirlar qo'liga
Oltinsop hanjarlar tutishar.
Jangda yiqilish yo'q,
Jangda o'lish yo'q.
Jangda yolg'izlik yo'q ularning nazarida.
Shu qadar sevishar
ular Gruziyani.

1975

TIL DARSİ

- Gruzin tilini bilasizmi?– dedi.
- Gruzin tilini bilmayman,– dedim.
- Gruzin tilini o'rgataymi?– dedi.
- O'rgat,– dedim.
- Keyin:– Oting nima?– dedim.

- Siala,– dedi.
- Qishlog‘ingning oti nima?– dedim.
- Pokachiri,– dedi.
- Voy tavba...
- Antiqua ekan bu Pokachirisi,
- Bolalari ham antiqa.
- Qizchalari ham...
- Bizda akani «dzma» deydi.
- Bizda dzmani «aka» deydi.
- Bizda opani «da» deydi.
- Bizda dani «opa» deydi.
- Bir lahzada Sialadan to‘rtta so‘zni o‘rgandim.
- Bir lahzada Siala ham to‘rtta so‘zni o‘rgandi.
- Bizda qo‘lni «helebi» deydi.
- Bizda helebini «qo‘l» deydi.
- Bizda oyoqni «fehebi» deydi.
- Bizda fehebini «oyoq» deydi.
- Bizda menni «me» deydi,
- Senni esa «shen» deydi.
- Bizda meni «men» deydi,
- Shenni esa «cen» deydi.
- Bizda kitobni «tsigni» deydi.
- Voy tavba...
- Juda qiziq ekan bu «tsigni»si.
- Bizda tsignini «kitob» deydi.
- ... Biz Tsiala bilan

Katta avtobusda kelardik
Tbilisining qoq o'rtasidan...
– Bizda uyni «saxli» deydi,
Xalqni esa «xalxi» deydi,
Ko'chani «kucha» deydi.
– Bizda... – dedim...
Lekin shu payt:
– Do'stlar,– dedi yo'l boshlovchi,-
Qarshingizda «Iveriya» mehmonxonasi...
Tsiala ketdi Pokachiriga...
Men ketdim «Iveriya»ga,
Keyin
O'zbekistonga
Lekin qulog'imda qoldi
So'zlarning qo'ng'irog'i,
Ko'zlarimda
«Bildingizmi?» deganday
Ko'zlarning jovdirashi,
So'z ohangida soch tolalarining
silkinishlari...
Bolalar!
Siz shunday qilasizmi hech?
Sizning shahringizga, qishlog'ingizga
Mehmon kelsa agar uzoq ellardan,
Siz o'zbek tilini o'rgatasizmi?
O'zbek so'zlarining jarangini
Mehmon qulog'ida yangratasizmi?

1975

VASILENING OLMASI

Yoqub Vasilega berdi kitobin,
Men ham hadya qildim mitti bir nishon.
Vasile turardi bo'lib hijolat,
Vasile turardi xiyol parishon.

– Mening hech nimam yo'q, aksiga olib,
Kitobim chiqmagan siznikisimon.
Faqat cho'ntagimda bitta olmam bor,
Shu olmam sizlarga bo'lsin armug'on.-

Karsillatib edik olmani uchov,
Bir tabassum qoldi lablarimizda.
Do'stlikday ulug' bir samimiy tuyg'u
To'liqlanar edi qalblarimizda.

1975

QUSHLAR HAM...

Bir qushni mo'ljallab tosh otar edim,
Onam ko'zlarimga qarab qoldi jim...
– Shu qush ham, e o'g'lim, tirik jon,– dedi,-
Tosh tegsa jismidan oqar qon,– dedi,-
Chirqillar onasi yoniga borib,
Onasi siypalar bag'riga olib.
Shunda ham tuzalмай jon bersa agar
Chirillab, chirqillab boshini egar.

Ularni qiynama, chektirma nola,
Ularga uvoq sep, in qur, e bola!
Shunday qilsang, ular o'ynab beradi,
Sakrashib, chag'illab sayrab beradi.
– Xo'p,– dedim, non ushoq sepdim sayhonga,
Qushlar uchib keldi shu uvoq nonga.

Rosa xursandchilik,
chag'-chug' boshlandi,
Avjiga chiqqanda
bu konsert endi,
Hovliga kichkina
ukacham keldi,
Tosh olib, qushlarga
otmoqchi bo'ldi.
Men ham ko'zlariga
qarab turdim jim,
Ukam hayron bo'lib
menga dedi «hm?»
– Ukajon, qushlar ham
tirik jon,– dedim,–
Tosh tegsa jismidan
oqar qon,– dedim,–
Chirqillab yig'lashar
onalariga,
Onalar kuyishar
bolalariga...

1975

KAKLIK

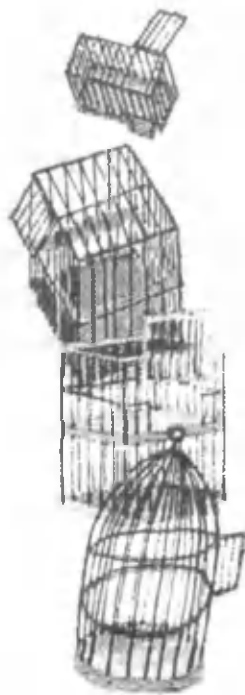
Ketardim asta-asta,
Kaklik ko'rdim qafasda.
Kek qilganday kimlarga,
To'shin tirab simlarga,
Shilinguncha oyog'i
Sim g'ijimlab tirnog'i,
Qanotin urib har yon,
Ko'tarar edi isyon.

Ochilmas edi qafas,
Kaklik tinmasdi birpas.
Ko'nmasdi tutqunlikka,
Qaramlik, yupunlikka.
Na'ra chiqdi qalbimdan,
So'z otildi labimdan:
Qo'yvoring! Basdir ho'rlik!
Erkin yashasin sho'rlik!

1968

MUSICHALAR

Olmamizning ayrisiga
In qurgandi musicha.
Necha hafta tuxum bosib
Kun ko'rgandi musicha.
Musichalar hayotini
Qilar edim tomosha,

Ko'p ishlarga guvoh bo'ldim
Tomoshamga yarasha.

Bir kun inda yolg'iz qolib
Kukuladi bittasi.
Bo'ynin cho'zdi, boshin egdi,
Har yoqni tutdi sasi.
Kuk-ku derdi, kuk-ku derdi
Bo'ynin ko'tarib nuqul.
Kuk-ku derdi, kuk-ku derdi,
Xo'rsinar edi chuqur.

Kuk-kusini eshitdiyu
Hov, tutdagi sherigi,
Unga qiyo qarab qo'yib
Shohga o'tdi berigi.
Diqqat bilan quloq solib,
Taraddudga tushdi u.
O'z juftining holin bilib
Tez yordamga uchdi u.

Tumshug'i-la bo'ynin ko'rib
Parin titib shishirdi.
(O'rtog'ini cho'qib-silab
Tomoqlarin tekshirdi.)
Jon-jahd bilan titishidan
Silkinar edi ini.
Jufti esa kuk-kulardi
Qayta tutib bo'ynini.

Qiyinayotgan bo'lsa kerak
Yara, qurtmi yo burga.
Jufti chora topolmadi,
Uchib ketdi adirga.
Charchadimi, zerikdimi,
Nima bo'ldi, bilmadim.
Shu ketgancha ketdi mutlaq,
Qayta uchib kelmadi.

Bo'ynin silkiib kuk-kulardi
Yolg'iz qolib musicha.
Kuk-ku derdi, kuk-ku derdi
Tolib-tolib musicha.
Jufti ba'zan olisroqdan
O'tar edi g'uvillab.
Shunda bu ham uchib ketdi,
Ini qoldi huvillab.

U boshqa juft, bu boshqa juft
Topib ketdi chamamda.
Qiyin emas sherik topish
Achchiq usti alamda.
Qurib ketsin qiyinchilik,
Kakkuga xos udumlar.
Sinib ketdi qarov ko'rmay
Yelda qolgan tuxumlar.

1974

MUSICHANING AZASI

Ku-kuk ku-kuk kuu
Ku-kuk ku-kuk kuu
Ku-ku ku-kuu
Ku-kuk kuu
Kuu

Atrofga taratib shunday bir ohang,
Parishon bir ohang taratib yalang,
Pir-pir uchib o'tib toldan jiydaga,
Butoqdan butoqqa, undan novdaga,
Nuqul pastga qarab
Sayrar edi qush,
Nazdimda, «voy-voy»lar,
«Voy»lar edi qush.

Ku-kuk ku-kuk kuu
Ku-kuk ku-kuk kuu
Ku-ku ku-kuu
Ku-kuk kuu
Kuu

Siz xohi ishoning, xohi ishonmang,
Sezish mumkin edi: uning holi tang
Yemas-ichmas,
Mendan qochmas edi u.
Poyonsiz ko'klarga uchmas edi u.
Yerga qarar edi faqat egilib
Ichidan qandaydir alam to'kilib:

Ku-kuk ku-kuk kuu
Ku-kuk ku-kuk kuu
Ku-ku ku-kuu
Ku-kuk kuu
Kuu.

Qancha bo'zlab-bo'zlab,
Pastga bo'layib,
Oxiri iniga keldi sulayib.
Uxlab qoldi keyin
qanotin yoyib...

– Mirvosil, bildingmi, nima gap o'zi?
Musicha sayrashi nega bunaqa?
– Bilmadim,– dedi u javdirab ko'zi...
Mirahmad entikdi: – Boya-chi, aqa,
Bitta musichani tutvoldi mushuk,
G'archcha tishlavolib qochdi u shumshuk.

– Haa...
Qushning azasi shunga ekandaa...

Shunday qilib, do'stlar, o'sha musicha
Ertasi kun bo'yi ham nola etdi.
So'ng ul-bul yeganday bo'ldiyu picha,
Olis-olislarga uchdiyu ketdi...

1974

IKKITA QORASHAQSHAQ VA BITTA QORA MUSHUK

Hikoya o'qir edim
Surib zavqu shavqini,
Qulog'imga chalindi
Qorashaqshaq shovqini:
Shaqshaq-shaqshaq-shaqshaq-shaq!
Shaqshaq-shaqshaq-shaqshaq-shaq!

Chopdim dakki beray deb
Qushga tekkan ovchiga,
Qorashaqshaq shovqini
Chiqmoqdaydi avjiga:
Shaqshaq-shaqshaq-shaqshaq-shaq!
Shaqshaq-shaqshaq-shaqshaq-shaq!

Qora qush-ku demanglar,
Qorashaqshaq yahshi qush.

Shaqillamas bekorga,
O'zi asli baxshi qush.

Tongni kutib o'tirar
Darahtning qir uchida
Qancha sabru matonat
Bordir shu qush ichida.
Uzoq kutib o'tirar,
Mana, guvoh teraklar.
Birinchi nur otganda:
– Qiyq!– deb darrov daraklar.

Quvonchi ichga sig'may
Kuylay boshlar betinim.
Qolishmaydi bulbuldan
Serzavq qora oltinim.
Sayrashlari bo'lakcha,
Yayrashlari bo'lakcha:

Chiyuv-chiyuv, uft-uft-uft,
Iyo-iyo, fit-fit-fit,
Haytto-haytto, ut-ut-ut,
Chitti-chitti, qit-qit-qit.

Uyqusini tark etib
Olishar zulmat bilan,
Haydar qora nurlarni
Zo'r azm, shiddat bilan.

Tongni qutlar, uxlarkan
Odamlarning bozori,
Hech kimga ma'lum emas
Bu qush chekkan ozori.
Tong-saharlab bu qushning
Kuylashlari bo'lakcha,
Yorug'likni ko'rganda
Yayrashlari bo'lakcha:

Chiyuv-chiyuv, uft-uft-uft,
Iyo-iyo, fit-fit-fit,
Haytto-haytto, ut-ut-ut,
Chitti-chitti, qit-qit-qit.

Qorashaqshaq elchi qush,
Yomonligi yo'q uning.
Shaqshaqlabdiki, demak,
Sababi bordir buning.
Shaqshaq-shaqshaq degani -
Hatar! Hatar! degani,
Inimizga yov keldi!
Pusib yotar! degani.

Shaqshaq-shaqshaq-shaqshaq-shaq!
Shaqshaq-shaqshaq-shaqshaq-shaq!

Yong'oq tagiga borib
Kuzatib turdim avval.

Mushuk pusib yotardi
Qush inin qilib mo'ljal.
Bezovta edi juda
Inda ikki polopon.
Mushukning sapchishiga
Qushlar bermasdi imkon.
Biri shart uchib kelib
Dumin cho'qib qochardi.
Biri shu payt to'satdan
Burnin cho'qib qochardi.
Yana to'rt qorashaqshaq
Yetib keldi atrofdan.
Ular ham hujum qildi
Mushukka to'rt tarafdin:

Shaqshaq-shaqshaq-shaqshaq-shaq!
Shaqshaq-shaqshaq-shaqshaq-shaq!

Chekindi qora mushuk,
Yong'oqdan tushdi sakrab.
G'izillab ketar edi
Ortiga qarab-qarab.
Ancha uzoq ketguncha
Taladi uni oltov.
Hafsalasi pir bo'lib
Qochdi mushuk qora yov
Miyovlab miyov-miyov.

1975

MENING VAFOLI QARQUNOG'IM

Mening qushim bor edi,
Ko'ngil hushim bor edi...
Hali «dish»lik paytida,
Hali pati chiqmagan
Endi nishlik paytida
Menga yoqib qolgandi,
O'zim boqib olgandim.
Sariq edi tumshug'i,
Zo'rg'a-zo'rg'a oyoqda
Turar edi bor-yo'g'i

Beozor chaqalog'im

Polopon qarqunog'im...

Erta bilan turardim,
Bedaga yugurardim.
Bedazorning ichidan
Chigirtkalar terardim,
Qushchamga yedirardim.
Qoq peshinda, xohlasi,
Pashsha tutib berardim,
Muzday suv ichirardim,
Qo'lma-qo'l uchirardim.
Yiqilar edi ba'zan

Noshudim shoshqalog'im

So'tagim qarqunog'im.

O'ynatardim dalada
Qolmasin deb panada
Barmoq-barmoq sakratib

Chiniqtirib yanada...
Axir o'chib ketgandi
Tumshug'ining sarig'i.
Qitiqlasam titrardi,
Baland edi qitig'i.
Keyin o'sib chiqqandi
Patining ham qattig'i,
 Hazil bilmas qo'rqog'im
 Qochag'on qarqunog'im...
Sakrab-sakrab yurardi
Mitti butoqchalarda,
Uchardi mixdan mixga,
Yurardi tokchalarda.
Barmog'imga qo'nardi
Agar unga «qix!» desam.
Uyg'otardi chig'illab
Tongotarda uxlasam.
 Erta turar chatog'im
 Tinchitmas qarqunog'im...
Zap uchag'on bo'lgandi
Daraxtlarning uchida,
Ishonardi kuchiga,
Kuch sig'masdi ichiga...
Lekin adashgan edi
Qushim sho'rlik. Yo'liga
«Qix!» desa bir qo'shnimiz
Qo'ngan edi qo'liga.
Ovoz ajratolmagan

Bechora shoshqalog'im
Adashgan qarqunog'im...

Qutqarib olgan edim
Qushchamni u boladan.
G'oyib bo'lgandi yana
Kuz faslida daladan.
Juftin topib ketganmi,
Murodiga yetganmi
Yo biror mushuk-pushuk
Tutib yegan-netganmi,-
Yo'qolgandi ishqilib,
Bir olam tashvish qilib
Uchib ketgan qochog'im
Bedarak qarqunog'im...
Oradan bir yil o'tdi.
Bir qush keldi ayvonga.
Yurdi hatto tokchamda,
Mixdan o'tdi ravonga.
Meni o'ylatdi qushim,
Meni yig'latdi qushim -
Yo'qlab kelgan qo'nog'im
Vafoli qarqunog'im.

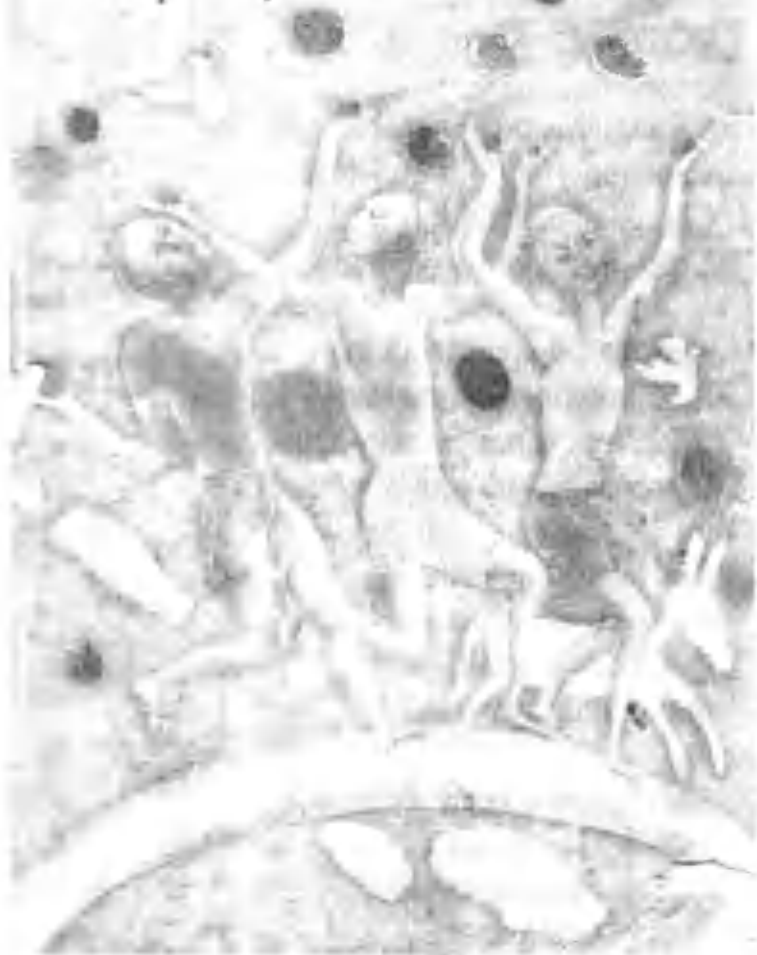
1975

«BIR CHO'NTAK YONG'OQ» KITO-
BIDAN – 1990

МИРАЗИЗ АЪЗАМ

Бир чўнтак ёнғоқ

BIR CHO'NTAK YONG'OQ

(Turkum)

Yong'oq ulashaman

Bir cho'ntak yong'og'im bor,
Ulashaman bir qator.
Olasizmi olmaysiz,
O'zingizda ixtiyor.

Sergaplarni odamlar
«Bir qop yong'oq» deydilar.
Chunki ular shaldirab
Ko'pincha pand yeydilar.

Men ko'p gapni demasman,
Bir qop yong'oq emasman.
Yong'og'im bor bir cho'ntak,
Ulashsam pand yemasman.

Biri hazil, biri chin,
Biri quvonch, biri kin.
Qani kimga salom-u,
Saboq olar qani kim?

Bir cho'ntak yong'og'im bor,
Ulashaman bir qator.
Olmasangiz olmaysiz,
Sizda qolar ixtiyor.

Puch yong'oq

Puch yong'oq,
Puch yong'oq,
Eplolmadik hech, yong'oq,
Shaldir-shuldur qilasan,
Ko'p noo'rin kulasan.

Qancha shaldiramagin,
Qancha valdiramagin,
Bizni alday olmaysan,
To'q yong'oq bo'lomaysan.

To'q yong'oq

To'q yong'oq,
To'q yong'oq,
Mag'izga to'liq yong'oq,
Chanoqdan toshib turgan
Pahtaday bo'liq yong'oq!

Oymisan, oftobmisan,
Miyali koptokmisan,

Saxiy qaynar xumchami
Yo dumaloq qopmisan?

Buvim sendan keltirsa
Zavqim bir quchoq bo'lar.
Chunki u mag'izingdan
Holva pishirmoq bo'lar.
Mag'izing mag'iz emas,
Saryog'mi, qaymoq bo'lar.
Holvangni yegan bola
Gijinglab toychoq bo'lar.

To'q yong'oq,
To'q yong'oq,
Paxtaday bo'liq yong'oq,
Hammani xursand qilgan
Mag'zi sap-sariq yong'oq!

Naqadar ajoyibsan,
Muncha saxiysan, o'rtoq,
Bir kun yo'ldan toyib san
Bo'lmagin-da tosh yong'oq...

Tosh yong'oq

Tosh yong'oqni chaqib ko'rgan biladi:
Tosh yong'oqning po'sti qalin bo'ladi.

Tosh yongʻoqlar sira oson chaqilmas,
Chaqsang doni poʻstlogʻidan ayrilmas.

Oz don berib seni qoʻyar uyatga,
Tosh yongʻoqdan foyda kamdir hayotga.

Kasal yongʻoq

Puch yongʻoq,
Puch yongʻoq,
Tuzalmading hech, yongʻoq...
Kim qiynadi seni, ayt,
Yo boʻldimi kech, yongʻoq?

Oldingga qurt kelganda
Ishondingmi kuchingga?
Tungi mehmon-ku bu, deb
Kiritdingmi ichingga?

Seni uy qilib olgach,
Holdan toyib batamom,
Chaqirdingmi yordamga,
Kelmadimmi, mitti jom?

Mayda tashvishlar bilan
Unutdimmi seni men?
Yong‘oqqinam – kichkinam,
Yiqilibsan axir sen.

Meni kechir, azizim,
Ko‘rsatay zo‘r kunini:
Bir dodini berayin,
Topib olsin inini...

Puch yong‘oq,
Puch yong‘oq,
Tuzalmading hech, yong‘oq.
Bo‘lganimda hushyorroq,
Bo‘lar eding zo‘r yong‘oq.

Zo‘r yong‘oq

Zo‘r yong‘oq,
Zo‘r yong‘oq,
Seni kimlar er, yong‘oq?
Po‘choqlaring temirmi,
Sen menga gapir, yong‘oq?!

Zoldirmisan, toshmisan,
Toshlarga yondoshmisan,
Yo yong'oqlar ichida
Eng zo'riga boshmisan?

Salimlarning yong'og'i
Ostingda pachoq bo'lar,
Karimlarning yong'og'i
Ustingda pachoq bo'lar.
Seni ko'rib, Olimning
Yong'og'i qochoq bo'lar,
Bitta urishtirganda
Dabdala po'choq bo'lar.

Zo'ryong'oq – zilyong'oq,
Lekin shuni bil, yong'oq:
Zo'rman deya kekkayma,
Seni o'zim ekkanman,
Maqtansang yorilasan,
Tuproqqa qorilasan.
Toshda urib chaqaman,
Po'chog'ingni yoqaman.
Mag'zing ezib qo'yaman,
Qo'rqding-a? – deb qo'yaman.

Yolg'iz yong'oq

Bodradi misli bodroq
Bog'dagi katta yong'oq.

Qoqib oldim hosilin,
Tushmadi bitta yong'oq.

Ayrichada qisilib
Turaverdi osilib.
Tushirolmadim, hatto,
Uni toshbo'ron qilib.

Kuz ham o'tib qish keldi,
Sovuq ayoz – nish keldi.
Tushmadi yolg'iz yong'oq,
Mahkamligin pesh qildi.

Yong'oq o'zin toq etdi,
Qishda qarg'a «qog'» etdi.
Cho'qib qochdi yong'oqni,
O'z vaqtini chog' etdi.

Gan

**Gan bo'lib tikilding, yong'og'im,
Gan bo'lib tikilding o'rtaga.
To'rtburchak chegara to'rt yog'ing,
Zarb kutib yotasan jo'rttaga.**

**Sen kabi bir yong'oq – bir soqqa
Otilar seni bir urmoqqa.
Bir yong'oq urilsa yong'oqqa
Ikkovi dumalar chetroqqa.**

**Sen zarbni sabr-la kutasan,
Sabrli, bardoshli «o'rtogim».
Chiziqdan chiqmasang yutasan
Gan bo'lib tikilgan yong'og'im.**

**Afsuski va lekin, ganginam,
Chiziqdan chiqasan baribir.
Qo'ymaslar chiziqdan chiqmasga
Poyloqchi bolalar ba'zibir.**

Mo'jiza yong'oq

**Tizzangda bir yong'oq turibdi,
Tomosha qil undagi sirni.
Qaysi usta, qanday quribdi
Bunday pishiq jajji qasrni?**

Devorlari misoli zarang,
Chertib ko'rsang bo'lasan hayron.
Ich-ichidan chiqar bir ohang,
Kuylaganday tuyular inson.

Yana chersang ohista agar
Ochiladi kichik bir tuynuk.
Shu tuynukdan tashlasang nazar
Ajoyib bog' ko'rinar tuzuk.

Bu qanday bog'? – Bilging keladi,
Bilging kelgan narsani bilgin.
Ko'pam uzoq o'ylamay endi
O'sha boqqa sayohat qilgin.

Sakrab tushsang bog' sari ildam
Ko'rinadi hashamatli uy.
Uyda esa o'tirar odam,
O'sha odam ijro etar kuy.

... Ishonmovding, ko'rdingmi, jigar,
Qancha-qancha eshitding ohang...
Tizzangdagi yong'oqni agar
Bu nima deb chertib boqmasang,

Tuynuk senga ochilarmidi?
Ko'rardingmi ajoyib bog'ni?
Ko'rardingmi ajoyib uyni?
Ko'rardingmi ajib mashshoqni?

Yo'q, ko'rmasding ajoyib bog'ni,
Ko'rmas eding ajoyib uyni,
Ko'rmas eding ajib mashshoqni,
Eshitmasding ajoyib kuyni.

Pildiroq

Uch barmoqda
Bir yong'oq
Aylanishga shaylanar,
Bu yong'oq -
Pildiroq,
Aylanar, aylanar.
Yong'og'imning
Bilsangiz
Uchi bor, uchi bor.
Aylanishga
Yetarli
Kuchi bor, kuchi bor.
Shu bir oyoq uchida
Mis barkashning ichida
Aylanar,
Tinmaydi.
Kimlar uni
Aylantirar,
Bilmaydi, bilmaydi.
Kimsa bilan
Ishi yo'q,
Sarbasar, sarbasar,

Aylanishdan ko'ngli to'q,
Aylana, aylana.
Bu yong'oq -
Pildiroq,
Aylana, aylana,
Globusday aylana,
Yer shariday aylana.
Bilmadim,
Aylanib,
Qay tomonga shaylana?
Bu yong'oq -
Pildiroq,
Yong'oqmas uncha-muncha.
Aylana, aylana

Tamom holdan toyguncha.
Holdan toygach,
Yo'ldan chiqar,
O'qdan chiqar
Misli shar.
Kuchi bitib,
Mador ketib,
Sekingina dumalar.

Esda qolgan yong'og'im

Bog' ko'chada bir kuni
Yong'oq o'ynab yurardim.
Do'stlarimning soqqasin
Poylab turib urardim.
Mening soqqam poylong'ich,
Jimitgina dumaloq.
Boshqalarning soqqasi
Beso'naqay uzunchoq.
Soqqa quvlash chog'ida
Jimitimni hech kimsa
Ololmasdi nishonga
Qanchalik ham urinsa.
Borgan sari jimitning
Obro'yi oshar edi.
Oshnalarim ichida
G'ururim toshar edi.
Jimit soqqa men uchun
Olamdan edi a'lo.

Jimitimni bermasdim
Bersalar hamki dunyo...
... Birdan oshnam Bahodir
Chovut soldi soqqamga,
Quvib ketdim lochinni
Qaramasdan orqamga.
O'q misoli otilib
Kirib ketdi eshikdan.
Eshigini zanjirlab
Mo'raladi teshikdan.
Chaqirsam ham ochmadi,
Baqirsam ham ochmadi.
Yalinsam ham bo'lmadi,
Ochishga hech ko'nmadi.
Qo'llarimni musht tugib
Alam qilib o'yladim.
Tosh yig'ib, hashamatli
Bog' atrofni bo'yladim.
Katta bir tup yong'og'in
Tosh bo'ronga olib bir
Rosa qoqay dedim men
Atrofga shovqin solib.
Tosh otgandim bir marta,
Bog'dan birov «hoy!» dedi.
Yana otsam bir marta,
«Hoy, tosh otma, qo'y!» dedi.
Bosh ko'rindi devordan
Tag'in otsam bir-ikki,

Ko'rsam, uning dadasi -
Qora Ahmad amaki.
Qosh ustida chandig'i,
Yiltirardi ko'zlari,
Bilaman... pogonida
Borligin yulduzlari...
Dovyuraklik ko'rsatib
Qaytib kelgan urushdan.
Mening otam qaytmagan,
O'lgan Katta yurishda.
– Eshitdingiz, chaqirdim,
Sira indamadingiz,
Tosh bo'ronni boshlasan
Devordan qaradingiz...
Bahodirboy o'g'lingiz
Olib qochdi soqqamni.
Iltimos, olib bering,
Opqochmasin soqqamni...-
Menga Ahmad amaki
Nafrat bilan qaradi.
Uzib uch-to'rt xom yong'oq:
«Bo'ldimi?– deb so'radi.-

Yo'qol, yo'qol, bu erdan,
 Basharangni ko'rmayin.
 Muncha pastkash, ochofat,
 Chuvrindisan betayin!»
 Yong'oqlarin olmasdan
 Ketdim egib boshimni.
 Xo'rligim keldi shu kun
 Icholmadim oshimni.
 ... O'sha Qora Ahmadni
 Yomon ko'raman hamon.
 Qayda insof ko'rmasam,
 Esga tushar u shu on.

Xotima

Yengil tortdi ish xonam:
 She'riy yong'oq ulashdim.
 Yong'oq bu bir bahona,
 Men inson deb kurashdim.

Insonlar ham, yong'oq ham
 Turfa xildir va lekin.
 Tez chaqadi bir odam,
 Chaqa olmas allakim.

Qiynalmasin allakim,
 Menga bering siz izn,

Chaqib beray men o'zim
Yong'og'imning ba'zisin.

To'q yong'og'im dehqonim
Saxiyimga madhimdir.
Kasal yong'oq armonim,
Jang qilmoqqa ahdimdir.

Esda qolgan yong'og'im
Esda qolgan kinimdir.
Kimlarga u so'rog'im,
Kimlarga taskinimdir.

Umr haqda pildiroq
Xayol surgan onimdir.
Zo'r yong'oq-chi, zo'r yong'oq
Qah-qah urgan onimdir.

So'ng bilmadim yana ne,
Ular sizga havola.
Chaqib ko'ring o'ylanib,
Ozroq bo'lib ovora.

1963-1973

MARDLIK VAAQL YORUG'LIGI

“Miltiq chiqdi – mardlik buzildi.”

Ozarbayjon xalqining

“Ko‘ro‘g‘li” dostonidan.

Bir gapim bor, ukajon,
Diqqat bilan quloq sol.
Aytsam, o‘gitga o‘xshar,
Aytmasam lekin uvol.

Bir o‘g‘lonning shu gapi
Ko‘nglimga og‘ir tegdi:
«O‘g‘il bolaga ilm
Juda zarurmi, – deydi.-

O‘g‘il bola pahlavon,
Kuchga to‘la, zo‘r bo‘lsin.
Marddek tursin maydonda,
Yuragida qo‘r bo‘lsin.»

Bu gapi-ku yomonmas,
Hamma mard bo‘lsa qani!
Bilimga oid gapi
O‘ylatib qo‘ydi mani.

Mardlik buzilib ketgan
Miltiq chiqqan zamonda.
Yuzta mardni bir nomard
Otib tashlar maydonda.

Miltiqni mardlik bilan
O'rganib bo'lmas lekin.
Kitob varaqlash kerak
Qunt bilan sekin-sekin.

Aqlni faqat ilm
Yorug' qilar, ukajon.
Yorug' aql Vatanni
Olg'a boshlar har qachon.

O'g'ilga mardlik kerak,
Ilm ham kerak tayin.
Ilmsiz mardning esa
Holiga yig'lar maymun.

1987

YODGOR XOLANING VAHMASI

*Farg'ona viloyati Qo'qon tumanida
ho'lgan voqea*

Yodgor xola to'satdan
Bir tepid-yu qopqani,
Chopa ketdi dalaga
Nevarasin topgani:
- Akbar, Akbar, hov Akbar,
Qayga ketding, zumrasha?
Zumda g'oyib bo'lasan
Ariq osha, yo'l osha...-
Yodgor hola yugurar

Oyoqlari larsillab,
Javrab borar o'zicha
Yo'l-yo'lakay harsillab:
- O'tirsa bo'lmasmikin
Ko'milib uy ichida?
Tashqarida nima bor,
Nima bor ko'y-ko'chada?
Akbar, Akbar, hov Akbar,
Qay go'rdasan, tirmizak?
Tez kela qol, jon bolam,
Momongni qilmay halak?
... Yodgor hola bo'ynidan
Siqib so'rar Akbarjon:
- O'zi qaysi Akbarni
Chaqiryapsiz, momojon?
- Ha, basharang qurmasin,
Darrov «ha» demaysanmi?
Lo'killatmay meni ko'p
Tez ovoz bermaysanmi?
- O'zingiz opichvolib
O'zingiz chaqirasiz.
Jinnimisiz, momojon,
Nimaga baqirasiz?
- Voy, Akbarjon bolam-a,
Mening ko'nglim alag'da,
Depalatsa boshlandi
O'tgan hafta dalada.
Butiposmi, mutipos,

Bir balolar sepadi.
Qancha-qancha bolalar
Balnisaga ketadi.
Mirza bo'lang yotipti
Sariq kasalga uchrab,
Tinmasdi, yerga ursang,
Olovday ko'kka sachrab.
Uyda o'tir, jon bolam,
Joning omon bo'lsa, bas.
Sen ham dardga chalingsang
Jonimdan bitta qolmas.
- Qo'rqmang,- deya Akbarjon
Ovuntirar momosin,-
Menga dori sepganning
Ko'rsataman onasin.

1987

BAHORNİ KO'RGAN BOLA SO'ZLARI

Shamolda o'ynaydi navdalar,
Chechaklar ochildi oldimda.
Tirnoqday qanotli gavdalar -
Jonzotlar qolmoqda yodimda.

Bahor bu, navbahor, kirdi jon
Daraxtga, tuproqqa, qurtlarga.

Kirdi jon suvlarga nogahon,
Poyonsiz dalalar-sirtlarga.

Ichimda gulladi ming niyat,
Yugurgim kelmoqda shu topda.
Bu tansiq, chiroyli kayfiyat
Topilmas hech qaysi kitobda.

Chechaklar, milyonlab chechaklar -
Daraxtlar shoxida isirg'a.
Quloqda jaranglab taraklar
Baland bir musiqa-qasirg'a.

Pitirlar entikib-entikib
Ko'ksimning ichida bir bulbul.
Meniki shu dala, shu qirlar,
Meniki shu Vatan bus-butkul.

1987

YO'TAL BOLA

Terimga chiqqan kunlarimiz
besaranjom kuzning bir oqshomi
to'zonli g'ira-shira xirmon yaqinida
quv-quv yo'tali keldi bir bolachaning.
Mittigina o'g'lon
kiftidami, boshidami - farqlash qiyin -
o'zidan kattaroq bir tugun etak
tarozibon qoshiga shoshilardi.

Bola qarshisiga chopar oyoqlar,
etagin olishga cho'zilar qo'llar,
«o'zim... o'zim...» deya bermasdi ammo,
nafasi tiqilib quv-quv yo'talardi.
Torttirdi terganin, yozdirdi daftarga,
Yo'l oldi uyiga zovur yoqalab,
uzoqlashib borardi xirmondan yo'tal.
Shundan buyon qiynalar ichimda allanima,
meni ta'qib etar yo'tal tovushlari,
qayga borsam ergashar ketimdan,
qulog'imdan ketmas,
xayolimdan ketmas.
Xayolimda, xayolimda, xayolimda
ikkala kaftimning taftini
ikkala kuragiga bosib
bag'rimda o'pkalarini isitsam deyman
yo'tal tutgan o'sha murg'ak bolaning.

1984

TARIX

*«Ko'zlari xayolga tolgan bir bola»
she'rimning yozilganiga yigirma yil
to'lishi munosabati bilan*

Oriqqina bolam yo'g'onlab qoldi:
Unutdi suv ichgan ariqlarini.
Unutdi bir paytlar aziz deb bilgan
Do'stlari va eski choriqlarini.

Ko'zlari xayolga tolgan bolaydi,
U payt olishardi haqiqat uchun.
Endi haqchilarga bo'ldi to'g'anoq,
Shuhratparastlikka baxsh etdi kuchin.

Epchilsan, mardsan deb alqagan edim,
Axir, mard turmasmi maydon ichinda?
Ne bo'ldi ko'zlari xayolchan bola?
Bu ne falokatdir yorug' ochunda?

Oriqqina bolam yo'g'onlab qoldi,
Men kimga ishonay endi, bolajon?
Senki do'stlaringa tosh otgan esang,
Qalbimda o'lguncha so'nmas hayajon.

Oriqqina bolam yo'g'onlab qoldi.
Oriqqina bolam birdan yo'qoldi...
Voy bolam, voy bolam, voy bolam,
Ko'zlari xayolga tolgan bolam-ov...

1987

ALLA

Yuzlari oppoq,
Ko'zlari – chaqnoq,
Kipriklari uzun-u,
Uyqusi tarqoq.
Alla-yo alla.

Uxlagin, bolam,
Uyquda dalam,
Bu qorong'i kechadan
Qo'rqmagin, saram,
Alla-yo alla.

Uyquda kunduz,
Uxlar oy, yulduz,
Sen nechun uxlamaysan,
Bedorsan hanuz?
Alla-yo alla.

Nechun ko'zing yosh?
Tun bo'lar odosh.
Bir uxlab turguningcha
Chiqajak quyosh.
Alla-yo alla.

1987

KIYINICHGA TO'LA HAQQING BOR

(Raymon Kenodan)

Cherikka bosh bo'lsang jangga kirishda
Janda kiyib yursang bo'ladi,
Va yutqazgan bo'lsang urushda
Janda kiyib yursang bo'ladi.

Qip-qizarib ketganda samo
Kamzul kiyib yursang bo'ladi,
Agarda yo'l bersa ob-havo
Kamzul kiyib yursang bo'ladi.
Chuvolchanglar qilganda bayram

Kalish kiyib yursang bo'ladi.

Bog'da agar havo bo'lsa nam

Kalish kiyib yursang bo'ladi.

Suv parisin yoqtirib qolsang

Skafandr kiysang bo'ladi.

Qalbing unga bermoqchi bo'lsang

Skafandr kiysang bo'ladi.

Agar o'zni his qilsang yomon

Qurol taqib yursang bo'ladi.

Qo'rquv senga bermasa omon

Qurol taqib yursang bo'ladi.

Gumburlasa Yerning holi tang

Kafan kiyib yotsang bo'ladi.

U dunyoni ko'rmoqchi bo'lsang

Kafan kiyib yotsang bo'ladi.

IKKI YUZLI DO'ST

«Bir yuzi qora,

Bir yuzi oq...»-

Bu ne ibora?

Bu ne saboq?

Masxarabozmi?

Bo'yarmi yuz?

Oddiy majozmi -

Qanotli so'z?

Nimaga lozim

Ikki xil tus.

O'smakka lozim
Ikki xil tus!

O'sish kerakmas
Menga bundoq!
Nima der har kas -
Yaqin-yiroq?

Hayot – to'lin oy,
Nurlar sochar.
Ko'ringlar, deb, hoy,
Siring ochar.

Oyni etak-la
Yopolmassan,
Hech qanday hiyla
Topolmassan.

Yuzda ikki tus
Kerak emas.
Ikki yuzli do'st
Kerak emas.

«Bir yuzi qora,
Bir yuzi oq».
Mash'um ibora,
Qattol saboq.

1987

MENDAN QOLAJAK MEROS YOKI «XO‘RSINIQ» SO‘ZINING TUS- LANISHI

Bolalar!

Men meros qilib

bir xo‘rsiniq qoldiraman sizlarga,

uzun bir xo‘rsiniq.

Siz sabablarin o‘rganing,

tagiga eting bu xo‘rsiniqning,

uzun xo‘rsiniqning.

Qalbingiz zarrabini bilan

zarrot-zarrot tekshiring bu xo‘rsiniqni,

uzun xo‘rsiniqni.

Tabassum urug‘larin qo‘shing

qanday bo‘lmasin bu xo‘rsiniqqa,

uzun xo‘rsiniqqa.

Bor axir choralari,

qutulish choralari bu xo‘rsiniqdan,

uzun xo‘rsiniqdan.

Go‘zal kelajak umidlari jo‘q emas edi

bu o‘g‘ir xo‘rsiniqda,

shu uzun xo‘rsiniqda.

Siz axir Horazmiyning bolalari,

Forobiyning,

Beruniy, Ibn Sino, Navoiyning bolalarisiz!

Va shuni yahshi bilingki, qorako‘zlar,

men sizlarni juda qattiq sevar edim.

1987

QIRQ BOLAGA QIRQ SAVOL

2000

Qani, mitti janoblar,
Keling menga yaqinroq.
Bilgim kelar shu tobda
Kimning aqli chaqinroq?
Mana sizga hammasi —
Qirq bolaga qirq savol.
Topgan bola o'lmasin,
Baxti bo'lsin barkamol.

1

Qaysi bog'da qanday meva?
Qay chamanning gulisiz?
Elingizning oti nima?
Qaysi millat o'g'lisiz?
Yurtingizni sevasizmi?
O'zbekmisiz, turkmisiz?
Elni obod etasizmi
Yo Vatanga yukmisiz?

2

«O'zbekiston» degan sado
Qachon kirdi qulog'ingga?
«O'zbekiston» degan insho
Qachon tushdi qarog'ingga?
Bormi asriy kitoblarda
«O'zbekiston» otli maskan?
Oldingilar xitoblarda
Yurtimizni nima derkan?

3

Toshkent — bu ilgari
Tosh kent edimi?
Qani u toshlari?
Tuproq yedimi?
Qachon birinchi bor
Toshkent bo'ldi u?
Bepoyon diyorga
Boshkent bo'ldi u?

4

«Turkiston» qanday nom?
«Turon» qanday nom?
Bu ulug' so'zlarni eshitganmisiz?
Eshitgan bo'lsangiz ma'nosini ham
Maydalab, sinchiklab tekshirganmisiz?
Tekshirgan bo'lsangiz, ayting, bularning
Sizga aloqasi bor ekanmi sal?

Yo siz boshqamisiz, Turon boshqami?
Menga javob ayting, javobki tugal.

5

O'zbek desa siz ham mendek
Ko'rasizmi paxtani?
Paxta — baxt deb aytgan edik,
o'zbeklarda baxt qani?
Yo noshukur bandamanmi?
Paxta — mehnat saylimi?
Unday bo'lsa baxt nima deb
Savol bersam maylimi?

6

Yaxshilikning yorug'ligi nimada?
Yorug'likning ulug'ligi nimada?
Yaxshi bo'lish insonga bir imkonmi?
Nur ulashish qiyinmi yo osonmi?

7

Tush ko'rganda tog'dan toqqa uchasizmi?
Mingga kirgan chinorlarni quchasizmi?
Billur-billur buloqdan suv ichasizmi?
Xiyonatkor og'aynidan kechasizmi?

8

Nega bizning yurtimizda
Ozod degan bola ko'p?

Erkin degan undan-da ko'p,
Hurriyati yana ko'p.
Ozod, Erkin, Hurriyat deb
Ot qo'yganda otalar
Ne xayolga borishdikin?
Qaysi bola aytolar?

9

«Ozodiik» degan so'zni
Siz qanday tushunasiz?
o'ylantirarmi sizni
Ana shu eng shirin so'z?
Ozod odam qanday bo'lar,
Kulishlari qanaqa?
Qaram odam qanday kular,
Yurishlari qanaqa?

10

Jasoratni oldga qarab yurish desak,
Qo'rqqoqlikni bitta joyda turish desak,
Vahimani qochish desak bo'ladimi?
Olim yo'lin ochish desak bo'ladimi?

11

Hech olov yonarmi o'tin bo'lmasa?
El ozod bo'larmi butun bo'lmasa?
Vatanga baxt istar hamma ham, lekin
Uy qurib bo'larmi ustun bo'lmasa?

12

Qumga tiqilgan nihol tutib ketarmi hech vaqt?
 Zo'rlik bilan bitgan ish bitib ketarmi hech vaqt?
 Makr-hiyla oqibat boshlamasmi tuzoqqa?
 Rozi-rizolik bilan borilmasmi uzoqqa?

13

Qani ayt, nima u rozi-rizolik?
 Rozi bo'lsa nima? Bo'lmasa nima?
 Rozilik olganlar nimaga molik?
 Olmaganni kutar qanaqa kema?

14

Vaqt-bevaqt o'ynab-kulib
 tog'liqlarga chiqqanmisiz?
 Qush sayrasa, quloq solib,
 ma'nosini uqqanmisiz?
 Birdan ko'chki boshlanganda
 faryod unin tuyganmisiz?
 Vahimali o'limlardan,
 firoqlardan kuyganmisiz?

15

Javzoda o'riklar quyoshning
 Nurlarin qay taxlit emarkin?
 Shaftoli nim pushti rangini
 Qayerdan olarkin, shimarkin?

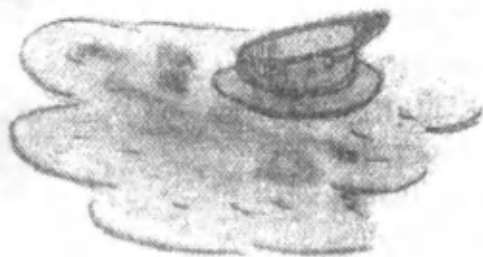
Olucha, olxo'ri, olmurut
Qorasin tundanmi olarkin?
Shotutu marvarid, baliqtut
Rang izlab qayerga borarkin?

16

G'ururli millatning ko'ngli bo'lar tog',
Uni sindirolmas dag'dag'a, yarog'.
Ming it ming yillarcha irillasa ham
Hech qulab tushganmi biron yerda tog'?

17

Shiroq bobo qanchalar hur, a?
Temur bobo qanchalar zo'r, a?
Biz nimaga tobemiz, tarqoq?
Nima uchun qalbimiz qo'rqoq?

18

Ne uchun Forobiy, Beruniy desak
Garchi g'ururimiz tog'day bo'lsa ham
Zarraday ko'rinmas bo'lib ketamiz?

Ne uchun Qoshg'ariy, Navoiy desak
Qalbda sururimiz daryo bo'lsa ham
Qatraday ko'rimsiz bo'lib ketamiz?

Kim bizni bunchalar tutun-qurumsiz
Ko'rinmay-sezilmay yonib bitguvchi
Cho'g'siz olovlarga do'ndirib qo'ygan?

Kim bizni bunchalar kichik, ko'rimsiz
Arzimas yellarda uchib ketguvchi
Loqayd merovlarga do'ndirib qo'ygan?

19

Dunyo bo'lgandan buyon
Bo'ri qo'yga ko'z tikar.
Bo'rini ko'rgan zamon
Qo'y dahshatdan entikar.
Shunday ekan, qo'y bo'lish
Yarasharmi insonga?
Yaxshimasmi insonning
O'xshagani arslonga?

20

Sayyoralar kezar samoda,
Kim kezdilar ularni tanho?
Kezdiruvchi u qay dunyoda?
Kezdiruvchi u qanday zako?

21

Oy yorug' bo'larmi o'zidan o'zi?
Nega kechalari porlaydi yuzi?
Kim uni porlatgan, qanday porlatgan,
Nahotki porlatsa quyoshning ko'zi?

22

Nega quyoshning nuri shiddat bilan yaltirar?
Tun qo'ynida oy nuri zaif-zaif qaltirar?
Nega yulduz nirlari mujgonlarga o'xshaydi?
Tungi chiroq nurlari tikonlarga o'xshaydi?

23

Dunyoda ming xil dard,
Ming xil kasal bor.
Sababchisi bir gard,
Balki bir g'ubor.
Ammo buni nechun,
Kim etar ijro?
Yuz beradi qay kun,
Qay soat aro?
Dardga bormi dori?
So'ngimi o'lim?
Kim buning aybdori?
Bilarmi hech kim?

24

Bilimli odamdan qo'rquv qochmasmi?
Bilimsiz yurakda tuxum ochmasmi?

Yo ilm boshqami, jur'at boshqami?
Noma'lum narsada haybat boshqami?

25

Desantchi der: «Hammadan
Ko'p sakradim samoda.
Har safar ham vahmadan
Qalbim titrar havoda.»

Qo'rqinch ekan bu kasb deb
Bo'lmaysanmi desantchi?
Qalbing neni ko'rar ep
Qani tezroq aytsang-chi?

26

Yig'ining so'ngida quvonch borligi
Rostmi?

Kulgining so'ngida yig'i bo
Rostmi?

Yig'i-yu kulgini tun ila tong
Atasakmikin?

Nima, kulgi ila yig'i qadim
Egizakmikin?

27

Ming tahqirni hazm qilgan odamni
Kim deb atarlar?

Bitta o'tkir so'zdan o'lgan odamni
Kim deb atarlar?

28

Butifos degan dori
Nimaga bo'lar darmon?

Nimaga uning kori?

Nimaga qilar ziyon?

Foydasi ko'pmi uning

Yoki ziyoni ko'pmi?

Tekshirib ko'ring buni,

Javobi keyin, xo'pmi?

29

Olam odamga o'xshar,

Odam olamga o'xshar.

Olamning odamga nimasi o'xshar?
Odamning olamga nimasi o'xshar?

30

Qay fasl bog'larda ochar ko'riklar?
Oppoq tangalarga cho'mar o'riklar?
Qay fasl dashtlarda chuchmoma unar?
Lolalar boshida chiroqlar yonar?

Qay fasl yaxmalak uchar bolalar?
Oq ko'rpa yopinib uxlar dalalar?
Qay vaqt keksalarga kelar ko'p ofat,
Odam bir-biridan izlar harorat?

31

Yurishida havo,
Ko'nglida nifoq,
Lablarida duo,
Qo'ynida pichoq —
Shunday odamlarga duch kelasizmi?
Kelsa, ko'zlariga tikilasizmi?

32

Qushlar daraxtlarga qo‘nar yonma-yon,
 Birga-birga sayrab, birga uchishar.
 Qushdan o‘rganganmi juftlikni inson?
 Yo taqlid qilarmi insonga qushlar?

33

Nechun gunafshaning boshlari egik?
 Feruza qalpog‘i og‘irmi shuncha?
 Yo xayol surarmi topolmay sherik
 Yo uni qiynarmi biror tushuncha?

34

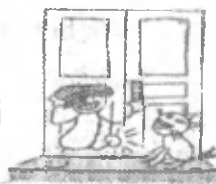
Lola la‘l kosasin kimga tutadi?
 Ichida nima bor? Ko‘zyoshmi, durmi?
 Bargi nechun yelda uchib ketadi?
 Bag‘ri qora qushlar qucharmi yerni?

35

Qaysi makonlarda gul bo‘lib undi
 Qodiriyning qo‘li? Cho‘lponning ko‘zi?
 Biz kimmiz dunyoda? Ular kim edi?
 Quloqqa kirganmi shahidlar so‘zi?

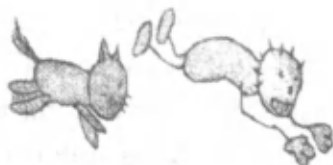
Ma‘murjon Uzoqning ovoz pardasi
 Nahotki qorishib bo‘ldi tuproqqa?
 Qayda Go‘ro‘g‘lining sherday na‘rasi?
 Nechun biron sado kelmas quloqqa?

Omonat, omonat deydi tumonat,
 Omonat kassada turgan pulmikin?
 Kassada turgan pul, shaksiz, omonat,
 Ammoki omonat faqat shulmikin?
 Agar salom aytsa birov-birovga
 Omonat emasmi aytilgan bir so'z?
 Agar bola olsa birov qarovga,
 Omonat emasmi o'shal qorako'z?
 Agar olim bo'lsa qay bir bahodir,
 Omonat emasmi undagi ilm?
 Berishi lozim-ku uni kimgadir,
 Fikring boshqachami sening yo, ini

Qasamyod qilganga bayroqni o'pib
 Omonat emasmi oliy qasamyod?
 Odamlar kimlarni ketarlar tepib?
 Qasamxo'r yigitni kim ham qilar yod?

Yaxshiga yaxshilik qilar har kishi,
 Yomonga yaxshilik donolar ishi.

Yomondan makkorlik tez kelar otda,
Yaxshidan yaxshilik kelar qay vaqtda?

38

Sirdaryoning sirli-sirli oqishlari
Nimalar uygʻotar xayolingda?
Amudaryo suvlarining sapchishlari
Nimani eslatar hayotingdan?

Umuman, kerak boʻlsa, shu Vatanga
Bera olasanmi aziz narsangni:
Aytaylik, mol-dunyo, aytaylik, uch-toʻrt tanga
Yoki qonni va yo jon ila tanni?

39

Doʻrmonda daraxtlar baland-balandmish,
Koʻklarni koʻtarib turarmish, rostmi?
Koʻrganki zot bari hayron-xursandmish,
Yulduzlar daraxtda unarmish, rostmi?

40

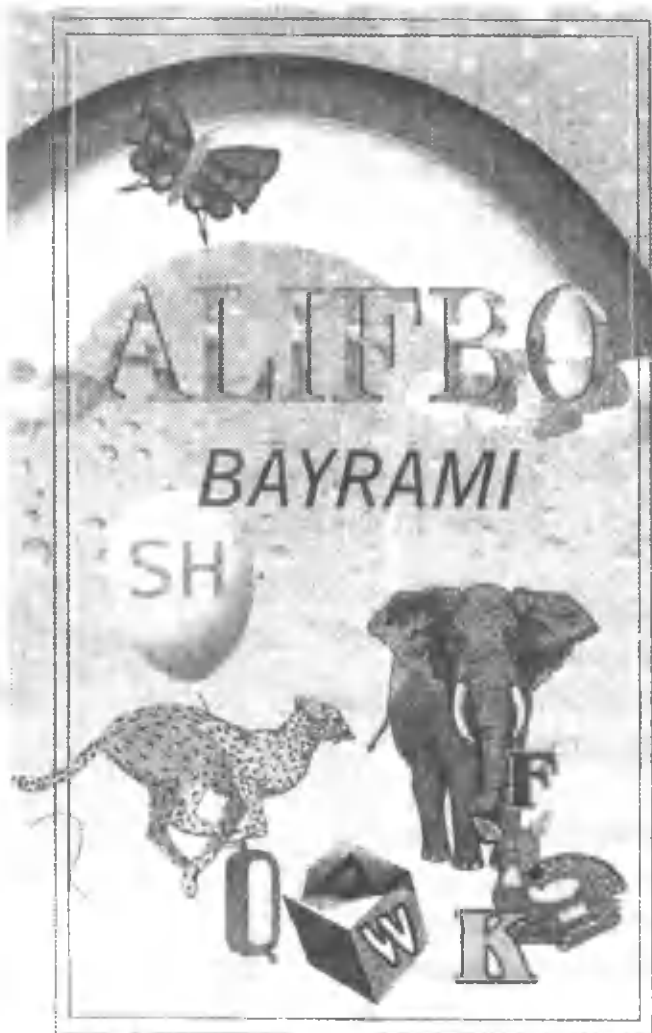
Gul hidli shabada esib kechasi
Toʻlar atirlarga shahrim koʻchasi.
Bormi biron yurtida yana shunday joy?
Qayda Yerga shuncha yaqin kelar oy?

* * *

Mana, bitdi hammasi —
Qirq bolaga qirq savol.
Topgan bola o'lsin,
Baxti bo'lsin barkamol.
Endi qalbim kutadi
Qirq boladan qirq javob.
Yurt tanigan yutadi,
Topadi minglab savob.
Derki Miraziz A'zam:
— Ko'ravering tayyorlik.
Haq deb bosilgan qadam
Keltirar baxtiyorlik.

1988

**“ALIFBE BAYRAMI”
NOMLI KOLLEKTIV TO'PLAMDAN
(2003)**

«ALIFBE» BILAN XAYRLASHUV

Yasha, jonim «Alifbe»!
Sen ham menga, yasha, de!
Yuksak dovonlar osha
Sen ham men kabi yasha!

Endi ukalarimga
O'rgat yangroq o'qishni.
Tanit bir-bir ularga
Bahor, yoz, kuz-u qishni.

Men endi bu boshimni
To'ldiray ilm bilan.
Yuragim, o'zligimni
Boyitay ta'lim bilan.

Sababi bundan buyon
Elga xizmat qilaman:
Dard cheksa dard chekaman,
Kulsa birga kulaman.

«Alifbe»jon, seni hech
Unutmayman o'lguncha,
Sen Vatanim, xalqimday
Yasha dunyo turguncha.

2002

ONA TILIM

Ona tilim, turkiy tilim,
Ardoqligim, o'zbek tilim,
Avaylayman seni doim
Qaboq ila ko'zdek tilim.

Ona tilim o'zbek tilim
Qadim-qadim turkiy tilim,
Menga berding san'at, bilim
Vatanimdek ko'rkli tilim.

Ey, sevikli o'zbek tilim,
Turkiy tilim, ona tilm,
O'zga tilga alishmayman,
O'z onasin almashar kim?

Turkiy tilim, ko'rkli tilim,
O'zbek tilm, ko'zdek tilim,
Ona tilim, dono tilim,
Dunyoda bir dona tilim.

1989

ENG KATTA BAYRAMIMIZ

Biz bu ozod diyorning
Eng umidbaxsh unimiz.
Birinchi sentyabrda
Mustaqillik kunimiz.

Birinchi sentyabrda
Yangi hayot boshlandi.
Go'zal hayot qurishga
Dadil qadam tashlandi.

Baxtiyor turmush qurish
Eng yahshi, to'g'ri yo'ldir.
Yo'lni topar olimlar,
Bizda olimlar mo'ldir.

Quramiz ozod davlat
Qoldirib izimizni
Xalqlar aro oq bo'lar
Ko'rasiz yuzimizni.

Birinchi sentyabrda
Chaqnab tursin charoqlar.
Ko'chalar yorug' bo'lsin,
Hilpirasin bayroqlar.

Qo'lni qo'lga beraylik
Vatan bo'lsin guliston.
Hurlar aro hur bo'lsin
Mangu buyuk Turkiston.

1992

QIZIL QUYOSH

(Eng qadimiy xalq qoʻshiqlari yoʻlida)

1

Quyosh chiqdi,
Qizil quyosh,
Oltin quyosh ufqda.
Qizil quyosh chiqqanini
Aytib beray qoʻshiqda.

2

Turing qani oʻrningizdan,
Turing, oppoq bolalar,
Qizil quyosh chiqqanini
Qutlamoqda dalalar.

3

Qizil quyosh
Zarlarini
Qir-adirga sepmoqda.
Oʻt-oʻlanu
Turfa gullar
Quyosh nurin oʻpmoqda.

4

Qarang,
Atrof
Qanday porloq!

Yerga atir taralar!
Toychoq bo'lib
Dikong-dikong
Sakrashmoqda bolalar.

1992

MENING ICHIM CHIROYLI

(O'tkir degan bolaning qo'shig'i)

Yaxshilik olamda javhar deydilar,
Ba'zilar yaxshilik gavhar deydilar.
Yaxshilik qilaman, faqat yaxshilik.
Ichimda chiroyli javhar-u gavhar.

Olmosni qilichdan o'tkir deydilar
Ba'zilar hammadan o'tkir deydilar,
Mening bilimim bor olmosdan o'tkir,
Shu sabab otimni O'tkir deydilar.

Mening quyosh kabi issiq, bilimim,
Bilimim ulashsam ortar ilimim,
Ichimda abadiy qaynar yaxshilik,
Dunyo qatorida o'tkirdir elim.

1992

LAYLAKLAR

Laylak degan bir qush bor
Tong-saharlab turadi,

Ilonlarning boshiga
Mix qoqqandek uradi.

O'zi turna zotidan,
Lekin undan kattaroq,
Rangi har xil: goh qo'ng'ir,
Gohi qora, gohi oq.

Goh chinorga quradi,
Goh minorga inini,
O'zga qushni talamay,
O'zi ko'rar kunini.

Tangri unga qancha vaqt
Berganin his etadi:
Bahorda uchib kelib,
Kuzda ko'chib ketadi.

Olis-olis yo'llarda
Sokin qo'noq izlashar,
Ozod, erkin, daxlsiz
Manzillarni ko'zlashar.

Yo'lda qari laylaklar
To'xtab qolsa holsirab,
Uchib kelar yoniga
Yosh laylaklar hol so'rab.

Kiftlarida ularni
Birga olib ketarlar.
Laylaklar udumini
Qalbdan ado etarlar.

1997

ARG'UMOQLAR

(Istiqlol otliqlari qo'shig'i)

Arg'umoqlar, arg'umoqlar...
Murodlari uzoqlarda, yiroqlarda,
Quvvatlari oyoqlarda, tuyoqlarda,
Qaroqlari baxt atalmish chiroqlarda
Arg'umoqlar, arg'umoqlar.

Yollarini yel taragan arg'umoqlar,
Uchishiga el qaragan arg'umoqlar,
El ishiga ko'p yaragan arg'umoqlar.
Murodlari uzoqlarda, yiroqlarda,
Qaroqlari baxt atalmish chiroqlarda
Arg'umoqlar, arg'umoqlar.

Amu kabi jo'shib borar, toshib borar,
O'qday uchib dovonlardan oshib borar,
Ona elni qaynatgani shoshib borar,
Chambilbelni gullatgani shoshib borar.
Murodlari uzoqlarda, yiroqlarda,
Qaroqlari baxt atalmish chiroqlarda.
Arg'umoqlar, arg'umoqlar.

1997

II DOSTONLAR

AQLLI BOLALAR
(ASROR)

Yo'lda turgan mashina

1

Asror chiqib kinodan
Zavqqa to'lib qaytardi.
Xirgoyi qilib asta
Sho'x bir qo'shiq aytardi.

Hayron bo'ldi uyiga

Yetay degan onida:

Mashina turar edi

Eshiklari yonida.

Qadamini tezlatib

Kirib bordi hovliga.

Esankirab qaradi

Yig'ilgan «aholi»ga:

Bir quchoq tut shoxini

Olib shofyor Sher aka

Shaxdam chiqib kelardi

Topgan kabi baraka.

«Ishim bitdi!» deganday

Yig'ib arra-boltani

Shoshib-pishib Rahimjon

Bo'g'ardi qop-xaltani.

Hovlining egasiga

Bermay zarra e'tibor

Kesilgan tut shoxidan

Bog'lam qilar edi Nor.

Yer bilan bitta bo'lib

Sochilib yotardi tut.

Oyisi jahlin yutib
Saqlab turardi sukut.
Ra'no tutni supurib
Otdi hovli chetiga.
Changga botgan G'ayratning
Qarab bo'lmas betiga.
Tut tanini quchoqlab
Pastga arang tushdi u.
– E, bormisan, og'ayni,
Ishlar qalay?– dedi u.
Ammo bu gap kirmadi
Asorning qulog'iga.
Endi siz quloq bering
Gapimning bu yog'iga.
Asror o'zi fikrchan,
Mehnatda pishgan bola.
Ko'plab kitob o'qigan,
Fanga yopishgan bola.
Qodiriyni biladi,
Oybekni bilar to'la.
Mevazor qilsam deydi
Qishlog'ini bir yo'la.
Kimda-kim daraxt eksa
Yomon sevadi, yomon.
Kimda-kim daraxt kessa
Bermaydi unga omon.

Mehmonsevar xalqmiz biz,
 Mehmon bizda qadrli.
 Qaydan bo'lsin bari bir:
 Tog'li, qirli, adirli.
 Mehmon kelsa qayg'u-g'am
 Unut bo'lar bizda tez.
 Mehmon kutish yoshlarga
 Zavqli bo'ladi har kez.

Boshqa paytlar Asror ham
 Uyiga kelsa mehmon
 Borlig'in unutardi
 Yozib katta dasturxon.
 Dam turib, dam o'ltirib
 Achchiq ko'k choy damlardi.
 Bor-yo'g'ini keltirib
 Dasturxonga jamlardi.
 Hol-ahvol so'rashardi
 Ochilib ketib yal-yal...
 Ammo... aziz kitobxon!
 Unday bo'lmadi bu gal.
 Kallaklangan tutlarga

Qarab qo'ygach yana bir
Rahimjonning yoniga
Sakrab o'tdi besabr.
Yoqasidan shart tutib
Kalla qo'ydi burniga.
Yiqitib tepib ketdi
Qaramasdan egniga.

Janjal

3

Rahimjon vazmin bola,
Qichqirmaydi «voy-voy»lab.
Supurgi supurgida
Ra'no keldi «hoy-hoy»lab.
G'ayrat tortib Asrorni
Ajratoqchi bo'ldi-yu
Ammo kuchi yetmasdan
Gursillab yiqildi u.
Jon holatda ona ham
Yopishdi bolasiga.
Sher aka chopib keldi
Ularning orasiga.
Asorning yoqasidan
Bir qo'lida ko'tarib
Bir tarsaki tushirdi,
Chetga surdi itarib:
– Menga qara, hoy, mundoq
Abror akaning o'g'li!

Qamatib qo'yaymi-a
Seni to'g'ridan-to'g'ri?!
Nima uchun sen bundoq
Bezorilik qilasan?
Ko'zingni och vaqtida,
Keyin pushmon bo'lasan! -
Deb qo'ydi turtib-turtib
Asrorning ko'kragiga.
– Ko'taringlar shoxni! – deb
Boqdi tevaragiga.

4

Asta turib Rahimjon
Qoqar edi egnini,
Shoshib surtdi betiga
O'ng qo'lining yengini.
Asrorga qarab kuldi:
– Obbo ahmoq ukam-e!
Nor dedi: – Bu Asror ham
G'irt urushqoq ekan-e!
Ra'no dedi: – Qizg'anchiq!
Ko'rsatamiz kuningni!
Hali javob berasan
Tortib qolib burningni...
G'ayrat kesatar edi:
– Oqibatingga balli!
Yuzingda ko'zing bormi
Demading-a, aqalli!

– Nomard! – qichqirdi Asror, -
Oppoqman deb o‘ylama!
Yetti o‘lchab kesmading,
O‘ylamasdan so‘ylama!-
Lutfi xola urishdi:
– Bas qil, Asror, juvonmarg!
Bo‘lar ish bo‘ldi endi,
Bularga ham kerak barg.
Sal ovora bo‘lishsa
Topilardi qo‘noq tut.
Kesishdi baliq tutni,
Endi sen o‘zingni tut.
Ko‘chat ekib, o‘stirib
Qilishsaydi parvarish,
Odat bo‘lsaydi agar
Bularga o‘ylab ko‘rish,
Daraxtga urishmasdi
Boltani ayamaskan...
Bo‘lar ish bo‘ldi endi,
O‘g‘lim, sen kelgin pastdan.
Bular bilan olishib
Nima obro‘ ko‘rasan?
Rizqing-ku, yerga kirdi,
Tag‘in o‘zing kirasan... -
Bu gap o‘tdi hammaning
Uyog‘i-buyog‘idan.
Sher akaning battarin
Qor yog‘di qovog‘idan:

– Achchiq-tizziq gaplarning
Nima keragi bor-a?
Nega hafa qilyapsiz
Bularni siz bekor? A?
Biz boqishga olganmiz
Davlatning pillasini.
O‘zingiz tushunasiz
Pilla masalasini.
Erta-indin kiyasiz
Hammangiz bir-bir ipak...
Shunday bo‘lgandan keyin
Odamni anglash kerak... -
Asror jahlidan tushmay
Turardi ko‘zi chaqnab.
«Vahshiylar!» degan bir so‘z
Labidan uchdi chaqnab.
– Bizlar vahshiy bo‘ldikmi?
– G‘irt yovvoyi! G‘irt vahshiy!
– Har bir aytgan so‘zingni
Esingda tutgin yaxshi!-
Sher aka zarda qilib
Eshikdan chiqar shaxdam.
Boshqalar ham yerdagi
Tut shoxin olib ildam,
Bir qator g‘ozday bo‘lib
Shofyorga ergasharlar.
Taxt turgan mashinani
Maktabga haydasharlar.

Kelishib bo'ladimi asosiy ishda?

5

Kallaklangan tut fanin
Asror quchib silardi.
Hafa bo'lib o'ylardi,
Shunday hayol qilardi:
«Paxta tozalaydigan
Zavod qurmoqlik uchun,
Qancha-qancha noklarni
Kesib tashladik u kun.
Qator ikki qavatli
Uylardan qurmoq uchun
Qancha-qancha gilosni
Kesdik yana tunov kun.
Pilla qurt boqish uchun,
Ipak topshirish uchun
Mana, baliq tutlarni
Butab tashladik bu kun.

Tag'in biz har qayoqqa
Har yil ko'chat ekamiz.
Parvarishlab ularni
Qancha zahmat chekamiz.
Qishloq yam-yashil bo'lsin,
Bo'lsin deymiz mevazor.
Daraxt kesilaverar...
Tutlar bugun bo'ldi xor...»
Asror bu masalani
Ko'tarar yig'ilishda.
Kelishib bo'lmaydi-ku
Aslo bunaqa ishda!
Lekin yig'ilish bo'lsa
So'zlash kerak asosli.
Kimga yoqar quruq so'z -
Shunchaki ehtirosli?!
Men qishloqni aylanib
Ahvolni bir o'rganay.
To yig'ilish bo'lguncha
Dalillarim tursin shay.
Keyin hovliqmalarga
Qattiq zarba beraman.
Faqat shundan so'nggina
Ko'kragimni keraman.

6

Shunday qilib Asrorboy
Ketdi elni oralab.

Yozib bordi daftarga
Dalillarni saralab.
Kesilgan baliq tutni
Birma-bir sanab chiqdi.
«Tutchilikning ahvoli
Qanday?» – deya qiziqdi.
Gapdan gap chiqaverdi
Asror gapga qiziqsa.
Haydar bobo javobi
Esda qoldi ayniqsa.
– Sizlarda ham baliq tut
Bo‘larmidi?
– Bo‘lardi!
– Gulnora xolam shinni
Qilarmidi?
– Qilardi!
– Shunday tutni kesishga
Qanday qiydi ko‘zingiz?
Qarshilik qilmadimi
Na o‘g‘il, na qizingiz?
– E, bolam-e, bolam-e,
Sen nimani bilasan?
Qayoqdagi gaplarni
Menga ta’bir qilasan...
Kesar edi bolalar
Pishar chog‘i tutimiz.
«Hay-hay, kesma!» – deyishga
Chidamasdi betimiz.

Quruq daraxt tanasin
Bormi bizga qizig'i?
Bekor unga ketadi
Boshqa daraxt ozig'i.
Ko'nglimizni bu ahvol
Qancha zamon g'ashlagach,
Tinchiy qoldik bir yo'la
Shartta kesib tashlagach.-
Asror ancha tushundi,
Lekin ancha pand edi.
Alamli o'ylarining
Keti ko'rinmas edi...
O'n tupcha tut qolmabdi
Shunday katta qishloqda.
Pillachilar haliyam
Tutlarni qirqishmoqda.
Yo'q! Asror bu gaplarni
Ko'tarar yig'ilishda.
Kelishib bo'lmaydi-ku
Aslo bunaqa ishda!

Pilla qurtlarning lohas bo'lishi

7

Bolalar uchun bugun
Kelgandi og'ir soat.
Pillachilar churq etmas,
Qotib turardi faqat.
Asror kelsa ham birov

Unga lom-mim demadi,
Hatto qayrilib birrov
Bu odam kim demadi.
Asror bilan ularning
Orasi go'yo uzoq.
Safga qo'shilish qiyin,
Begona har bir o'rtoq.
Go'yo sinfdoshlari
Qilardi achchiq ta'na.
Ularning ko'z-qoshlari
Berardi shunday ma'no:
«Sen tutingga kuyasan
Motam tutib uyoqda.
Qurtlar bargga qaramay
Kuydirmoqda buyoqda.
Qancha harakat qilib,
Yetar chog'i pillaga
Parishonmiz siqilib.
Nima deymiz hammaga?
Maqtanib so'z berganmiz,
Qilasanmi tasavvur?
Halok bo'lsa qurt agar
Bilasanmi ne bo'lur?
Halok bo'lsa qurt agar
Sudga tushar ishimiz.
Javob berar agronom,
Har bola, har kishimiz...»
Chindan pillaxonada

Barg turardi necha bog'.
Qurtlar-chi, emoq tugul
Boqmasdi hatto qiyo.

8

Ra'no keldi hovliqib
Gurssa-gurs qadam tashlab.
Pillaxonaga kirdi
Indamay ko'ngil g'ashlab.
Bir-bir ko'zdan kechirdi
Xonani, so'kichakni,
So'ngra G'ayratga imlab:
– Keltir, – dedi, – chelakni.
Ikkovlari bir bo'lib
Qarab chiqqach g'anani,
Yerni chalib olishdi -
Tozalashdi xonani.
Ra'no ustalik bilan
Sekin-asta qo'l urib,
So'kichakni yengillatdi
Avaylab shox sug'urib.
Ko'z ochgandaj bo'ldi-yu

Ayrim qurtlar qimirlab,
Yana indamay qoldi
Nafas olgach harsillab.
Ra'no kelayotganda
Rosa terlab-pishgandi.
Qurtning harsillashidan
Issiqni eslar endi.
Termometrga boqsa
Harorat oshib ketgan.
U dedi:– Kun issig'i
Bularni lohas etgan.
Tezroq xona hovrini
Pastga tushirish kerak.
Bularga hozir havo,
Shundan so'ng kerak yemak.
Ra'no G'ayratga qarab
Mayin jilmayib qo'ydi.
G'ajrat yerga qum sochib,
So'ng ustidan suv quydi.
Xona hovri pasayib
Ishlar kelishib ketdi.

Bir-bir kerishib qurtlar
Bargni eyishib ketdi.
G'ajrat der: – Bilar edim
Qurtlar tumov bo'lishin.
Issiqqa yo'q bo'lishin
Endi ko'rib turishim.
Ra'no kular beozor:
– Og'ayni, bo'lsak omon
Ko'raveramiz hali,
G'oyat qiziq bu jahon.-
Chiqishganda ikki do'st
Kulib pillaxonadan,
Hamma yengil tortgandi
Tug'ilgandek onadan.
Faqatgina Asrorga
Hech kim qilmadi parvo.
Pillachilarning ishi
Shundog'am edi a'lo!

Yosh pillachilar qo'shig'i

9

Bahor chog'i boshlanar
Pillachilik pallasi.
Avjga chiqar qishloqda
Pillachilar yallasi.

Tutshox kesar qishloqning
Mardman degan bolasi.

Chunki kutar tut bargin
Pillachilar pillasi.

Boshqacharoq aytilar
Onajonlar allasi:
«Mana, qurtjon, bo‘la qol,
Pilla o‘rish pallasi».

Qizlar sevar ipakni
Ham ularning xolasi.
Parashyutchi va artist
Ipaksevar hammasi.

Toki reja to‘lguncha
El-yurt kutar, hullasi.
Juda kerak olamga
O‘zbekiston pillasi.

Yig‘ilish

10

Pillachilik ishlari
Besh-o‘n hafta cho‘zilar.
Paxtaga ham kuch kerak,
Mehr kutar g‘o‘zalar.
Yopishsa el pillaga,
O‘t bosadi qartani.
Qartani o‘tash kerak,
Asrash kerak paxtani.

Tinch o'qish yo'q maktabda,
Tinchlik yo'q hech bolaga.
Katta-kichik yil bo'yi
Chiqarilar dalaga.
Yettinchi «A» sinfida
Bugun katta yig'ilish.
Shu masala ko'rilib
Taqsim qilinmoqda ish.
Keyin ichiga tushdi
Bolalarning nafasi
(Ko'riladi Asrorning
Ma'naviy qiyofasi!),
Chunki sinf rahbari
Gap boshladi salmoqlab.
U Asrorni sevardi,
Bu gal turmadi oqlab.
So'zlaganda boshqalar
Boshlandi g'ovur-g'uvur.
Hamma bir-bir gapirdi
So'nggi bolaga dovur.
Ra'no chiqqanda esa
Boshlandi go'yo toshqin,

Uzib-uzib, Asrorning
Tushirib qo'ydi mashqin:
– Asrorboyning zo'rigin
Kechirib bo'lmaydi hech.
Ko'nglimiz daftaridan
O'chirib bo'lmaydi hech.
Bizni «vahshiy» deganda
Uyalmaydilar qittak.
O'zlarini u kishi
Ziyoli bilsa kerak?
Qancha ziyoli bo'lsin,
Qancha bo'lsin bilimdon,
Hammadan ham ilgari
Bo'lmog'i kerak inson.
U kungi zo'rliklari
O'n besh sutkaga loyiq.
U kishini ayadi
Sher aka va xaloyiq.
Buni axir tushunar
Zehni bor har bir kishi.
Pillachilik axir bu
Xalq ishi, davlat ishi.

Yig'ilish davom etadi

11

Asror minbarga chiqdi,
Ozroq turdi shalvirab.
Uzr ajtdi kimgadir.

Keyin birdan qaltirab,
Bo'g'ilib dedi: – Ra'no!
Senga bir savolim bor...
Ra'no dedi: – So'rayver!
Mening javobim tayyor!
– Nega pilla qurtiga
Qo'noq tut kesmadingiz?
– Qo'noq tut bitdi bunda!
Kesib bo'ldik barin biz.
– Borsangiz bo'lmasmidi
Toqqa, qo'shni qishloqqa?
– Vaqtimiz tig'iz edi,
Ketolmasdik yiroqqa.
– Siz qo'noq tut izlashga
Erinchoqlik qilgansiz.
Baliq tutni kesishni
Qulayroq deb bilgansiz.
– Asror bu gaplarni qo'y,
Kerakmas po'pisa, do'q.
Bizga tut bargi kerak!
Qay xilidan? Farqi yo'q!

– Ha, qishloqda qolmagan
Butalmagan biron tut.
Siz davlatdan olgansiz
Mo‘ljal bilmaj ko‘proq qurt.
Axir, ko‘rpaga qarab
Uzatish kerak oyoq.
O‘ylamasdan ish qilsang
Boshingga tushar tayoq.
Endi mo‘ljal to‘lsin deb
Aylanasisiz uyma-uy.
Chalasiz-da, chor-nochor,
O‘zingiz to‘qigan kuj...
Zirillab yugurasiz
Ikki quloqni ushlab.
Nima qilasiz bunda
Aybingizni xaspo‘shlab?!

12

Asror qaddin rosladi,
O‘yga botdi ko‘zlari.
Chamasi u xotirjam
Ta’sirchan so‘z izladi.
Lekin bundan voz kechib,
Manglayini ushladi.
Gapirganday o‘ziga
Asta so‘zlay boshladi:
– U kungi ko‘ngilsiz gap
O‘ylatib qo‘ydi meni.

Hamon tashib yuribman
Qalbimning alamini.
Kezdim hovlima-hovli,
Tomorqama-tomorqa.
Bir gapni aytib qo'yay
Dalilga qilib orqa:
Bu yil qishloqda hech kim
Tut mevasin yemaydi.
Yillar o'tib bolalar
Shinni nima, bilmaydi.
Buning uchun kim aybdor?
Birov emas. O'zimiz.
Reja desa ko'rmaydi
Hech narsani ko'zimiz.

Yig'ilish davom etadi

13

Asror qirdi tomog'in,
Bir on turdi dovdirab,
Ulab ketdi so'zga so'z
Ikki ko'zi javdirab:
— Bilaman, pillachilik
Mashaqqatli, nozik ish.
O'tmaydi hazil-huzul,
Chalakam-chatti yumush.
Bu ishda doim kerak
Xotiring bo'lmog'i jam.
Esimda, pilla tutgan

Mening katta buvim ham.
Haj-haj, xonani oqlab,
Qurtlarni puf-puflashi...
Tezroq barg keltirmasak
Sigilib uf-uflashi...
Qush, pashsha kirmasin deb
Doka tutib darchaga,
«Yopmanglar darchani!» – deb
Tayinlashi barchaga...
Pillaxona o'chog'in
Tez yangilab turishi...
Changitmasdan xonani
Ohista supurishi...

Isiriq tutatishi
Hafta o'tmay, dam-badam...
Essizgina buvim-a,
Bevaqt o'tdi olamdan...
Hali shundoq esimda:
Bir kun kelsam qoshiga,
«O'tin keltir!» – dedi u, -
Qani, o'choq boshiga.
Aytganimni qilib sen
Yoqib tursangmi olov,
Zumda damlab tashlajman
Senga qo'lbola palov.
Men keltirdim qurigan
Tut shoxidan ko'tarib,
Buvim: – Omon bol!– dedi
O'tinimni qaytarib. -
Boshqa o'tin olib kel,
Ko'zginamning qarog'i,
Pilla tutilgan joyda
Yoqilmas tut butog'i... -
Boshqa kun shundaj degan
Buvim qo'shni xolaga:
– Kechirasiz, egachi,
Kirmaysiz bu xonaga.
O'zingiz ham bilmasdan
Bir ish qilib qo'yasiz
Nozik-nihol qurtimni
Kasal qilib qo'yasiz.

Bir kuni o'zim ko'rdim:
Boshlandi dastak qo'yish,
Qittay joydan yiqilib
O'ldi bir qurt boyoqish.
O'lib qolar hattoki
Chaqib olsa chumoli.
Bilaman, pillachining
Juda qiyin ahvoli.

Yig'ilish davom etadi

14

Asror tut mevasiga
Gapni bura boshladi.
Shunda o'sha sharttaki
Ra'no luqma tashladi:
– Mulohaza qilasan
O'ziga xos, mustaqil.
Lekin, Asror, ketdi vaqt,
Bizga gapni qisqa qil! -
Asror norozi bo'lib
Muallimga qaradi.
Muallim parvo qilmay
Sochlarini taradi.
– Tugata qol, ha, – dedi
Bir yoqimsiz sas bilan.
Nazdida, unga hech kim
Boqmasdi havas bilan.
Ruhi tushdi Asrorning,

Yolg'iz sezdi o'zini.
– Mayli, gapim tamom,— deb
Pirpiratdi ko'zini.
Umrída u ilk bora
O'zining haqligiga
Gumon qildi.
To'satdan
Ishonmadi aqliga.
Bir odam so'zlayversa
Befoydadan befoyda,
Ko'pchilikka yoqmasa...
Demak, masala mayda...
Demak, tugashi kerak
Bundan buyon tutchilik.
Endi yashashga haqli
Faqat ipakqurtchilik...
Ammo birdan Rahimjon
Sakrab turdi o'rnidan:
– Uzr, o'rtoq muallim,
Uzr, Ra'no qadrdon!
Sizlardan bir iltimos:
Cheklamanglar gapini.
Sezarmiz so'ng, ehtimol,
Gaplarining nafini.
O'zimizni ma'qullab,
Tinglamasak o'zgani,
Qotib qolish demak bu,
Yo safimiz to'zgani...

Gapir, Asror, tinglaymiz,
Gapir hamma gapingni,
Bo'shataver ko'nglingni,
Qo'yaver talabingni...
Asrorning vujudidan
O'tganday bo'ldi to'fon.
O'zini ushlashiga
Yo'q edi sira imkon.
Tiqilardi tosh bo'lib
Allanima bo'g'ziga.
Kipriklari achishar,
So'z kelmasdi og'ziga.
Voj Rahimjon, Rahimjon,
Shundaj ekansan-da sen,
Qalbing bir zulmat desam
Kunday ekansan-da sen.
Bor ekan-ku, safdoshlik,
Qalbi daryo xotamlar.
Bor ekan-ku haqiqat,
Bor ekan-ku, odamlar.
Asror rostlab qaddini
Dedi qilt-qilt yutini:
– Tut mevasin maqtayman,
Do'stlar, yana botinib.
Bu tut degan narsamiz
Quvvat koni aslida.
Shohlar so'ratib yegan
Tutni bahor faslida.

Bizlar shohdan kammasmiz,
Tut bu – bahor himmati
Tutga to‘ying bir marta,
Yilga yetar quvvati.
Ilik uzildilarga
Darhol beradi barham.
Ham angina bo‘lmaysiz,
Ruhingiz bo‘lar bardam.
Tutning shifobaxshligi
Ma‘lum ko‘hna tarixga.
Barcha fazilatleri
Sig‘maydi bir ta‘rifga.
Ipak kerak xalq uchun,
Ipak – kiyishga kerak.
Tut esa kerak xalqqa,
To‘yib yeyishga kerak.
Tutni pilla tufayli
Haqqimiz yo‘q qirishga.
Xalaqit bermasin-da
Bir ish ikkinchi ishga!

Yig‘ilishning oxiri

15

Yig‘ilishning so‘ngida
Muallim nutq so‘zladi:
– Bolalar, majlisingiz
Muhim ishni ko‘zladi.
Siz ko‘targan masala

Asosiy masaladir.
Shu asosda baxtiyor
Jamiyat yasaladi.
Buni bilar ekansiz,
Tan berdim hammangizga.
Aqlli bolasizlar!
Balli! Qoyilman sizga!
Gapirmagan bir odam
Qolmadi ichingizda.
Hammani qiziqtirgan
Ma'no bor ishingizda.
Menga yoqdi judayam
Bundagi olishuvlar.
Shunday olishar doim
Olovlar bilan suvlar.
Ra'no chiqdi, masalan,
Gurillagan o't bo'lib,
Asror hisga berilsa
Gaplarini cho'rt bo'lib.
Anglash mumkin Ra'noni;
Chirqillamas bekorga...
Gard yuqmasin, deydi u
Dabdurustdan Asrorga.
Ra'no juda aqlli,
Qat'iyatli, odil qiz.
Do'stini pok saqlashga
Hamma vaqt ham qodir qiz.
Asrorning chiqishi ham

Chakana chiqish emas,
Uncha-muncha bilimdon
Hech kelolmas unga bas.
O'z fikrini asoslab
Keltirdi qancha dalil.
Unga qarshi so'zlash-chun
Aylanmas, hattoki til.
Ha, Asror ham aqlli,
Pishiq va puxta bola.
Lekin boshqa ayblari
Vijdoniga havola.
Rahimjon ham aqlli,
So'zlayvermas jo' yasiz.
Lekin gapirsa agar
Xursand bo'lib qo' yasiz.
Asror bilan o'rtada
Bo'lmaganday biror gap
O'tgan ishni unutib,
Zarracha ham bo'lmay
O'rtaga fayz kiritdi,
Mana endi, do'stlarim,
Majlis ham yaxshi bitdi.
Ha, majlis yaxshi bitdi:
Do'stlar sinaldi bir-bir.
Hammaning ham ko'nglida
Hech qolmadi shubha, kir.
Oq yo'l sizga, bolalar,
Tilayman faqat oq yo'l.

Yutuqqa erishsangiz,
Demak, bizning baxt ham mo'1.
Sizga o'qilgan darslar
Ketmabdi, deyman, bekor.
Sizlar uchun yurakka
To'ldi lim-lim iftixor.

Doimo shundaj bo'ling.
Doim shu yo'ldan keting.
Ona Vatanga shunday
Astoydil xizmat eting!

16

Muallim qo'lin cho'zib,
Ortga silkib qo'ydi bosh,
Bolalarni yulduz-u,
O'zini sezdi quyosh.
Ammo shu dam Rahimjon
Ko'ngliga soldi tugun:
Majlis bitdi deganda

Xo'rsinib qo'ydi uzun...
– Ha, Rahimjon, nima gap?
– Hech gap,– dedi Rahimjon, -
Faqat bitta masala
Menga bo'lmadi ayon:
Gap yakun qilinardi
Majlis so'ngida, rasmi...
Tutni kesish kerakmi
Yoinki kerakmasmi?
Janjal nimadan chiqqan,
Majlisga nima sabab?
Endi qanday ishlaylik?
Qajsi tarafga qarab?
Bir narsa deng shu haqda,
Bizga bo'lsin qo'llanma.
Balki tutchilikka ham
Kerak bo'lar yo'llanma.
– Gap tagini gap ochar,
Aytilgan gap – ketgan o'q.
Hozir bunda bahslashib
O'tirishga fursat yo'q.
Hammamizni ertaga
G'o'za turibdi kutib,

O'toq va chopiq vaqti
O'tib ketmasin, otib.
Turaylik-da saharlab
Uchrashaylik dalada.
Qolgan gapni gaplashsak
Shiypnmi yo chaylada...-
So'ngra majlis yopildi,
Kimlardir ketdi xomush.
Ha, yarashmas bahs qilish
Kutib turganda yumush.

Asrorning maktab direktori
Bakir Abbosovga
yozgan rasmiy xatidan parcha

17

Avf eting meni siz,
Aziz o'rtoq direktor.
Bilishimcha, gapimga
Quloq solish kerakdir.
Tunov kuni majlisda
Siz yo'q edingiz.
Ammo
O'shanda biz o'rtaga
Tashladik bir muammo.
Birov u, birov bu deb
Fikrini bayon etdi.
Meni tanqidga olib
Ko'pchilik savab ketdi.

Muallim hammamizni
Tushdi bir-bir maqtashga.
Gap ham burilib ketdi
G'o'za chopish-o'tashga.
Fikrlarni qayd qilib
Bayonnoma yozmadik.
Ochiq qoldi bahsimiz,
Qaror ham chiqazmadik.
Sizga aytsam, asli, gap
Mendamas yo Ra'noda.
Gap – tashlangan muammo
Va undagi ma'noda.
O'zingiz ham bilasiz
Qanday qishloq do'koni:
Tut sotmagan hech qachon,
Bo'lmagan hech imkoni.
Bozorda ham topilmas
Atay izlab qolsangiz.
Xonadonda yana yo'q
Mundoq nazar solsangiz...
Ilgari har hovlida
Turardi tut yuksalib.
Yuz yoshli u daraxtlar
Qayga ketdi yo'qolib?
Tut tansiqlik bobida
Kam emas-ku, limondan,
Kam emas-ku, olmadan,
Yoki jiyda-jilondan?!

Dori-darmon qilinsa
Tutdan pishgan oyida
Kam bo'lmas-ku, hech qachon
Chakandaning moyidan?!.
Tabiatni saqlashga
Chaqirar bizni davlat.
Keling, qarab turmasdan
Biz ham chekaylik zahmat.
Ulangan madaniy tut
Bir-bir o'tsin hisobdan;
Endi tutni kesishda
Tushaylik sal shitobdan.
Kimki shoshib baliq tut
Kessa endi mabodo,
Ayb sanaylik bu ishni
Jarima solib hatto.
Axir butun dunyoda
Ro'zg'orning hisobi bor,
Biz ham tut hisobiga

Beraylik zo'r e'tibor!
Ufqqacha tutashgan
Yarataylik tutzorlar.
Har bir shahar-qishloqda
Ochaylik tut bozorlar.
Tutzorlarning yonida
Qurilsin tutkombinat.
Ishlab chiqarib tursin
Murabbo, shinni, sharbat.
Tutkombinat ichida
Zavod qursak qatorlab
Bizga xil-xil tut dori
Berib turar tayyorlab.
Moldavanlar rayhondan
Olishadi-ku, atir,
Atirki, uning bo'yi
Butun olamga tatir.
Ajarlar esa, zotan,
Mandarin po'stining ham
Moyin olishar... Uni
Odamlar ko'rar baham.

18

Avf eting meni siz,
Aziz o'rtoq direktor.
Bilishimcha, gapimga
Quloq berish kerakdir.
Davlatning odamisiz,

Xalq ishiga yaqinsiz.
O'ylaymanki, xatimni
Bir sinchiklab o'qirsiz.
Taklifimdan, o'ylamang,
Zarar kelmas pillaga.
Ko'nglimda yo'l qo'ymayman
Men hech qanday hiylaga.
Pillachilik uchun ham
O'ylab qo'ygan gapim bor.
Endi shu gapimni ham
Sizga qilayin izhor:
O'tgan bahor ta'tilda
Botumini ko'rgandim.
Botanika bog'ida
Bir nav tutni o'rgandim.
Bo'yi-eni g'o'zaday,
Nomi esa Yapon Tut.
Ko'paytirsak shu tutdan
Ro'zg'or bo'lar yana but.
Chunki bu tut bargini
Mashinada terardik.
Qachon, qancha xohlasak
Qurtga to'plab berardik...
Yoki boshqa bir taklif:
Bunday qilish ham mumkin,
Faqat farqi shundaki,
Bo'ladi asta-sekin:
Maktabda bir joy bo'lsa -

O'zi kattakon shudgor,
U yerga tut ekilsa,
O'rmon bo'lsa u tutzor.
Har yili bahor chog'i
Bu tutzorlar barq ursa,
Pillachilarga tut barg
Yetkazib berib tursa.
Ana unda rejalar
Bo'lib ketardi yirik.
Bizning yurtida bo'lardi
Eng Katta Pillachilik.
Pilla degan oddiy so'z
Bo'lar edi muqaddas.
Pillachimiz der edik
Olamga taratib sas.
Mag'rur-mag'rur kuylardik
Shamol tegib ko'krakka.
Yer yuzi odamlarin
Chulg'ar edi ipakka.

1968-1986

O'LMAS QUSH AFSONASI

(ERK QUSHI)

Bu eski gap, do'stlarim,
Hayajonli bir ertak.
Aytib berganda oyim
Bo'yginam edi qittak.
Oyim jajji qiz ekan
Eshitganda bobodan.

Bobo esa eshitgan
Bolalikda momodan.

I

Qachonlardir ilgari
Bo'lgan ekan bir diyor
Diyorki, odamlari
Yashar ekan baxtiyor.

Hamma misli sutu yogʻ
Inoq ishlab erinmay,
Ilmu fan hamda savdo
Oʻsib borarkan tinmay.
Dengizlarning ortidan
Shoshib kelgan mehmonlar,
Bir-birining ketidan
Kirib kelgan karvonlar
Mamlakatning koʻrkiga
Boqar ekan hayratda,
Hayratga solar ekan
Har narsa bu elatda:
Minoralar, arklarning
Yiltirarkan sirlari.
Ufurarkan atir is
Shaharlarga qirlari.
Turli-tuman mollari,
Gavjum ekan bozorlar.
– Kep qoling,– der chollari,-
Mana olma-anorlar!
Beray qaysi uzumdan -
Hasaynimi, husayni?
Yigitlar der: – Shu humdan
Sharbat quyay, ogʻayni!
– Nima kerak, hoy mehmon,
Ayting, zumda topilar.
Mana, jononmi-jonon
Asil atlas-shohilar.

– Durrani ko‘ring, inim,
Rangi nozik: xiyol och.
G‘ijimlasa bir qisim,
Qulochlasa bir quloch.
– «Ming bir kecha» toshlari
Mana gavhar va billur.
Mana sizga tillaqosh,
Mana oltin ichra dur...

2

Savdogarlar hech qachon
Ko'rishmagan bunday yurt.
Ko'rmagandi hech tomon
Bunday boylik, bunday qut.
Uzoq-uzoq ellarga
Ketar ekan ovoza.
Ko'p vaqt uzoq ellarga
Bu yurt bo'pti andoza.
Oxir bunday mish-mish so'z
Uchib sahro tomonga
Etmish makkor va yovuz
Cho'l hokimi xoqonga.
Qichqiribdi u birdan,
Yangrab ketmish to'rt taraf.
Lashkar to'plab cho'l, qirdan,
Turg'azibdi safma-saf.
O'lja dardi qalbini
Tig'laganin so'zlabdi.
O'sha go'zal, boy elni
Egallashni ko'zlabdi.
Chigirtka galasiday
Uchibdi arg'umoqlar,
Qo'llarda chaqnab birday
Qilich, nayza, to'qmoqlar!

3

Ishlar ketibdi chikka:
Toptalibdi rastalar.

Olinibdi qullikka
Oqila, orastalar.
Uch kechayu uch kunduz
Olov yonibdi tinmay,
Yerni qoplab tutun, to‘z,
El talanmish butunlay.
Hayqiriqlar, ingroqlar
Tutmish qora samoni,
Haqoratlar, qiynoqlar
Yutmish qancha siymoni.
Ammo bo‘yin tovlabdi
Bo‘ysunmay el xoqonga.
Erk yo‘lini ovlabdi,
Boqmay to‘kilgan qonga.
Butun hunarmand ahli -
Kulol, kosib, qassoblar
Jang qilarkan sher taxlit,
Qirarkan yovni boplab.
Jigar-bag‘ri bo‘lib xun
Hiyla izlarkan xoqon.
Nomus uchun, erk uchun
El esa berarkan jon.
Evoh, bu elning jangi...
Ayamasdan tilishlar...
Eh, tuyoqlar jarangi,
Eh, yiltiroq qilichlar...

Ammo, do'stlar, bilasiz:
 Baravar emas besh qo'l.
 Har el aro, shubhasiz,
 Uchrab turar besh-o'n go'l.

Shoshqin daryo bo'yida
 Yasharkan Nahang qassob.
 Hali yosh ekan juda,
 Sershijoat, sershitob.
 Bebaho ekan uning
 Sevib olgan xotini.
 U bor joyda hech ekan
 Xazinalar oltini.
 Ha, xotini chindan ham
 Chiroyli bo'lgan ekan.
 Ammo so'nib misli sham
 Yaqinda o'lgan ekan.
 Qolgan ekan xotindan
 Bir qiz bilan bir o'g'il,
 Ularga boqsa Nahang
 Qalbi ketar ekan zil.
 O'g'lining oti O'lmas,
 Qizining oti Olmos,
 Qiz – o'nga yetar-yetmas,
 O'g'li – sakkizda xolos.
 Achinarkan Nahangga

Qo'ni-qo'shni har odam.
Har qanday botirni ham
Yeb qo'yadi axir g'am.
Chang bo'larmi chang axir
Yangragan tor bo'lmasa.
Uy bo'larmi uy axir
Suyukli yor yurmasa.

6

Osmonning yarmin tutib
Gulxandan yonmish shafaq.
Yo'l uzra na'ra tortib
Otilmish Nahang bir vaqt.
Boltasi jang ustida
Aylanarkan shunqorday.
Zarbidan yov lashkari
To'zg'ib ketarkan parday.
Nahangning «un-ur»idan
Kuchlar borarkan oshib.
Xoqonning huzuriga
Chopar yugurmish shoshib:
«Chora topgil, xoqonim,
Ahvol og'irlashmoqda.
Qandaydir bir pahlavon
Lashkarni tez yanchmoqda.
O'zing topmasang chora,
Qiyin bo'lar holimiz.
Hamma bo'lar ovora,
Qo'ldan ketar molimiz!»

7

Siz yovlarni, do'stlarim,
Juda yaxshi bilasiz:
Ish bitkazar imi-jim,
Jang qilmaydi hiylasiz.
Bo'ysunmagan ellarni
Oladi quda bo'lib.
«Qizlar olgan bu yerni!»
Der so'ng ko'krakka urib.

8

Xoqon kekxa vazirin
Chaqirtiribdi ildam.
Vazir aytib uzurin
Kengash beribdi shu dam...
Xoqon choparga yanib
Depti: «Oq tug' olasan.
Nahangni topib, tanib,
Asta gapga solasan.

Lekin o'ylab so'zlagin,
Ishlar bo'lmasin chatoq.
U ham, mayli, o'ylasin,
Javob qaytarsin tezroq.
Nahang, bildim, mard odam,
Men mardlarni sevaman.
U tul yigit bo'lsa ham,
Yosh qizimni beraman.
Agarda u xohlasa

Uchrab ko'rsin qizimga.
 Lashkar bilan men esa
 Qaytib ketgum izimga.»
 Nahang chopar so'zlarin
 Tinglabdi qovoq uyib.
 Xoqon tomon jo'nabdi
 Choparni bunda qo'yib.
 Ko'ribdi o'shal qizni
 Ko'k chodirli o'tovda:
 Yuzlari biram qizil
 Qizlar ichra qurshovda.
 Bo'yinlari oq ekan,
 Do'ndiq ekan judayam
 Ham bodom qovoq ekan,
 O'n to'rt yoshli gul sanam...
 Nahang deпти xullasi:
 – Uylanaman qiziga!
 To'y o'tgan kun ertasi
 Lashkar qaytsin iziga!

9

To'y va sulh sharafiga
 Bo'pti katta ziyofat.
 Ziyofat qizib ketib,
 Hammani bosmish g'aflat.
 «Yovuz lashkar ortiga
 Kepti qaytar zamonlar,
 Nahanglarning zotiga

Qo'shilmish, deb, xoqonlar»
El sevinib o'zicha
O'tirarkan shodlanib.
Ne ko'rinsa ko'ziga
Gap sotishga otlanib:
– Vuy, qaranglar, qaranglar,
Kelin muncha chiroylik!
Hamma qizga alanglar:
– Qani, biz ham ko'raylik!-
Chalinarkan shu zamon
Ustalar qo'lida chang,
O'ltirardi yonma-yon
Qari xoqon va Nahang.
Go'yo mardni baholab
Xoqon quchmish Nahangni.
So'ngra kulmish xaholab:
«Bir boplayin hammangni!»
Sayil va to'y tugabdi,
Ammo ketmabdi xoqon.
Ayyor tulki bu elga
Qo'ygan ekan bir qopqon!
Lashkar ketmay, shu ko'yi
Tinmay ishlagan ekan:
Tayyorlabdi tun bo'yi
Maqtal, kunda va kishan.
Sahar ko'rsa odamlar
Hamma yoq bo'lgach yorug',
Shahar darvozasida

G'alaba nishoni – tug'.
Ammo Nahang uxlar mast
Yosh xotinning qo'ynida,
Dod-voylarni eshitmas,
Yotar ekan osuda.
Netardi eshitsa ham,
Qolardi yig'lay-yig'lay.
Xoqonga kuyov odam,
Botiru lekin malay.

10

Yovdan elga qiz chiqmas,
Yovlik qilar bari bir.
O'zi qo'shilsa hamki,
Qoni qo'shilmas hech bir.

11

Fasllar o'tar ekan,
Erkni kutarkan yillar.
Yov uchun misli tikan -
Ulg'ayarkan nasllar.
Nahangning uyida ham
O'sarkan O'lmas,
Olmos,
Yosh juvon qalbida g'am
Shular olar deb qasos.
U turtarkan kulsa sal
O'lmas bilan Olmosni.

Har mahal kamsitarkan:
 «Shoshmay tur, sen iflosni...»
 Magʻrur farzandlar esa
 Qilishmas ekan parvo,
 Oʻgay ona ne desa
 Darhol qilishib ijro.
 Olmos soʻzi taʼnali,
 Haqgoʻy ekan juda ham.
 Qoʻshiqlari ignali,
 Oʻgay onaga alam:
 «Oftob chiqdi olamga,
 Yugurib bordim onamga.
 Ona, ona, kulcha ber,
 Onam dedi oʻtin ter.
 Oʻtin terdim bir quchoq,
 Kulcha yopdi bir oʻchoq.
 Edi oʻzi suyugin,
 Menga berdi kuyugin...»
 Bu gapga dosh berolmay
 Oʻgay ona yonarkan.
 Jonidan bitta qolmay
 Ilonday toʻlgʻonarkan.

12

Qoʻrqinchli ekan rosa
 Olmosidan Oʻlmasi,
 Bir oʻqrayib qarasa
 Qisilarkan nafasi.

«Shuning koʻzini oʻysam...
Xoʻmrayishi bulutdek.
Indamay qoʻyib qoʻysam
Yigit boʻlar burgutdek.»

13

Oʻgay ona alamdanda
Yigʻlab yotibdi bir kun.
Nahang kelgani damdan
Bagʻrini qilibdi xun:
– Qara, shu turishimda
Koʻzim ilingan edi,
Tush koʻribman, tushimda
Bir chol koʻringan edi.
Deydi: – Boshing qorongʻi,
Homilali boʻlibsan.
Shu holingda sen taqin
Gʻam-alamga toʻlibsan.
Darding ogʻir, bedavo,
Sal kun oʻtmay oʻlasan,
Oʻlmas yoʻq boʻlsa ammo
Yana oʻynab-kulasan...

14

Uyda sukunat hokim,
Yuraklar ketibdi zil.
Nahangga shirinroq kim:
Xotinmi yoki oʻgʻil?

Kim niholni etar kul?
O'g'lonidan kechar kim?
Tanlash juda ham mushkul,
Nahang tanlashi lozim...
Bir kun yarim kechasi
Hamma uxlab yotibdi.
Nahang o'g'lin ko'tarib,
Oq tulporga ortibdi
Va bir zumda bo'pti zim,
Qirlarda qopti nido:
«Bu yer – bo'rilar koni...
Kechir, o'g'lim!
Alvido!»

15

Olmos o'rmonda tentib
Qichqirib yig'lar ekan.
O'zicha qo'shiq aytib
Bag'rini tig'lar ekan:
«O'lmas mehmon qush emas,
Mehmon qushga o'xshamas.
Uni uydan yo'qotgan
Bu dunyoda yashamas...»
Ko'zida yoshi jiq-jiq
Olmos oydinga chiqib
O'lmasning yerda yoyiq
Suyakchalarin yig'ib,
Uyibdi-da o'rtaga,

Solibdi etagiga,
So'ng tugib ko'k lattaga
Ko'mibdi gul tagiga.

«Ona mehrin ko'rmagan,
Ozod Vatan istagan,
O'z uyiga sig'magan
Voy ukam, voy ukam.

Otam seni so'ydimi,
O'gay onam to'ydimi,
Qismating shu bo'ldimi,
Voy ukam, voy ukam.

Rozimasman, ishqilib,
Tirilmasang qush bo'lib.
Uchib yurgin o'ch olib,
Voy ukam, voy ukam.»

16

So'ng bosilgan qancha iz,
O'tgan qancha fasllar.
Bosqinchiga shafqatsiz
Bo'la borgan nasllar.
Qalblarda qolgan ekan
Otalarning armoni.
Har tarafda boshlangan
Kurashlarning zamoni.

Navro`z ekan...
 Har odam
 Quyoshdan ekan sarxush.
 Qizil gulning tagidan
 Uchib chiqibdi bir qush.
 Chappor urib, kerib to`sh
 Aylanarkan havoda.
 Bunday go`zal, biyron qush
 Bo`lmaganmish dunyoda.
 Ona yurti ko`kida
 Mag`rur-mag`rur kezarmish.
 Bir oh bormish ko`ksida,
 Odam ko`nglin ezarmish.

Bir kun bozorga kelib
 Bir attorning boshida
 Ko`zlariga termilib
 Qo`shiq aytmish qoshida:

«O`z otam so`ydi,
 O`gay onam to`ydi,
 Omon bo`lgur egachim
 Ko`k lattaga tugdi,
 Gulning tagiga ko`mdi.
 Kuk-ku,
 Kuk-ku!»

Attorni quchmish hayrat,
Ko'rmagan hech bunday qush:
– Nima deding, yana ayt,
Kel, birpas yonimga tush!
– Juvoldiz bering o'nta,
Aytib beraman yana.
– Qani-qani, ayt qayta,
O'nta juvoldiz mana.
Juvoldizlarni olib,
Qo'shig'in aytib takror,
Attorni o'yga solib
Uchib ketmish baxtiyor.

18

Otasi yoniga qush
Jo'nagan etib parvoz.
Qanotida yuk-yumush
Qo'shiq aytgan hushovoz:
«O'z otam so'ydi,
O'gay onam to'ydi,
Omon bo'lgur egachim
Ko'k lattaga tugdi,
Gulning tagiga ko'mdi.
Kuk-ku,
Kuk-ku!»

«Ajab!– degan otasi.-
Odammisani, qushmisani?

Yana bitta ayt qani,
Ro'yomisan, tushmisan?»
Qush depti: – Aytgum takror,
Lekin bitta shartim bor:
Yumasiz ko'zingizni,
Ochasiz og'zingizni...

Ota tutib o'zini,
Chirt yumgancha ko'zini,
Katta ochganda ogiz,
Qush tashlagan juvoldiz.
Keyin osmonga uchgan
Qahqahlab qayta-qayta,
Ota rangi quv o'chgan,
Juvoldiz yutgan ota.
Birini olsa, biri
Bo'g'ziga kirib ketgan.
Juvoldizlar axiyri
Nahangni halok etgan.

19

«O'z farzandin kimda-kim
O'zi o'ldirsa agar,
O'z elini kimda-kim
Erksiz so'ldirsa agar,
Besh kun yaxshi yashamoq
Shirin ko'rinsa kimga,
Shunday mahkumdur har choq

Sharmandali o'limga...» -
O'lmas qush yozib qanot
Surar ekan og'ir o'y:
«G'alati ekan hayot:
Kimga -aza, kimga – to'y...
Birovlarni birovlar
Sig'dirmaydi uyiga,
Birovlarning birovlar
Hukmronmish o'yiga.
Yomonlikdan –yomonlik,
Qasos olmog'im aniq.
Shunda topib omonlik,
Nafas olaman tiniq.»

20

O'ch istab ketgan yana
Qushcha ignahonaga.
Qo'shiq aytib o'n igna
Olgan o'gay onaga.
Uchib kelib o'q kabi
Uyda qo'ngan bo'g'otga.
Xuddi bunda yo'q kabi
Hol-ahvolni kuzatgan.
Hanuz Olmos opasi
Yugurgilar cho'riday,
O'gay ona nafasi
Buruqsarkan mo'riday:
«Qimirlasang-chi, shaltoq,

Hamir oshib ketadi!
Olovni o'chir tezroq,
Suting toshib ketadi!
Tag'in oting Olmos-a,
O'tmas bo'lishi kerak!
Hali er ham olmasa
Sen deb o'lishim kerak...»
Qushning nafrati oshib
Shum onaga tikilmish.
Ashulasi asqotib
Yuragidan to'kilmish:
«O'z otam so'ydi,
O'gay onam to'ydi.
Omon bo'lgur egachim
Ko'k lattaga tugdi,
Gulning tagiga ko'mdi.
Kuk-ku,
Kuk-ku!»

Shum xotin esi og'ib
Bo'zargan haykal taxlit,
Qovog'idan qor yog'ib
Qushchaga qilgan tahdid:
– Yana bir bor aytmasang,
Keyin ortga qaytmasang,
Tosh otgum otmay bir zum,
Pating yulaman o'zim!

Pirr etib uchgan qushcha,
Qattiq ishlarkan aqli.
O'zi bo'lsa ham mushtcha,
Ko'kka sig'masmish jahli:
– Mayli, aytaman takror,
Lekin bitta shartim bor:
Yumasiz ko'zingizni,
Ochasiz og'zingizni!

Ona yumib ko'zini,
Zo'rg'a-zo'rg'a og'zini
Ochdim deganda mana,
Qush tashlagan on igna...
Hamma yoq shovqin-suron,
Qiyomat-qoyim bo'lgan.
O'gay onaga shu on
Igna tiqilib o'lgan.

21

O'lmas qush yozib qanot
Surar ekan og'ir o'y:
«G'alati ekan hayot:
Kimga – aza, kimga – to'y.
Birovlarni birovlar
Sig'dirmasmish uyiga.
Birovlarning birovlar
Hukmronmish o'yiga.
Bunga kim qarab turar,

Yetar kimning chidami?
Bir kun vulqon ko'pirar,
Portlab ketar alami...»
Yengil tortib O'lmas qush
Chiqdi bir oz armondan.
Uchib yurdi kerib to'sh
Poyoni yo'q osmonda.
Bu dunyoda bor axir
Har narsaga nihoya.
Endi Olmos opasin
Ko'nglin olsa kifoya.

22

Qo'shiq aytib O'lmas qush
Novvot oldi bozordan.
So'ngra oldi xonatlas
Do'konda bir guzardan.
Zargardan oldi marjon
Qo'shiq aytib O'lmas qush.
Nonvoydan oldi sutnon
Qo'shiq aytib O'lmas qush.
So'ng Olmosning oldiga
Uchib keldi entikib,
Qo'shiq aytdi baralla
Marjon-marjon yosh to'kib:
– O'z otam so'ydi,
O'gay onam to'ydi,
Omon bo'lgur egachim

Ko'k lattaga tugdi,
Gulning tagiga ko'mdi...
– Hoy, go'zal qush, ne deding?
Aytib bergin yana bir.
– Og'iz ochib, ko'z yuming,
Aytib beraman hozir.-
Olmos ochib og'zini,
Yumib tursa ko'zini,
Qushcha novvot tashladi,
Sovg'a bera boshladi.
Tamshanibdi Olmos qiz
Jilva ko'mib yuzini,
Hayrat bilan bukib tiz
Qushga debdi suzilib:
– Hoy, go'zal qush, sen kimsan?
Yurakni o'rtar so'zing...
Ko'zimga qarab jimsan,
Qanaqa qushsan o'zing?
Hadya ol deb qistaysan,
Namuncha mehribonsan?
Mendan nima istaysan,
Nimaga parishonsan?
Tovshing ukamga o'xshar,
Ukam bor edi O'lmas,
Yuragim o'ynayapti,
Kaftimga qo'ngin birpas...

Qushcha deпти chirqillab:

– Ha, opa, ukangizman,
Mensiz yurdingiz yillab,
O'ksindingiz: «yolg'izman».
Endi siz-la yonma-yon
Bo'lanan doim, opa.
Sizni-chi bundan buyon
Hech kim qilolmas hafa.
Hoin, vijdoni yara,
Qasos oldim otamdan,
Kelgindi, ichi qora
Ochko'z o'gay onamdan.
Ikki jigar bir bo'lib
Yuring bozor ketaylik.
Boshga tushgan gaplardan
Elni voqif etaylik.-
Opa-uka kuldilar,
Gaplashdilar to'yguncha.
Kurashmoqchi bo'ldilar
El-yurt ozod bo'lguncha.
Tez hisobga oldilar
Yovlarning har qadamin
Ham boxabar qildilar
Yurtning har bir odamin...

23

Bir payt xoqon yoniga
Kiribdi shoshib chopar.
O't tutashib joniga

Beribdi noxush habar:
– Xoqon! Hazrati xoqon!
Yuz berdi-ku falokat!
Qirilmoqda bizning halq.
Boshlandi yomon ofat!
Allaqanday mitti qush
O‘ldiribdi qizingni,
O‘ldiribdi kuyoving -
Suyangan ildizingni.
Ko‘k yuzida hayqirib
Tinmay qo‘shiq aytar u.
Ozodlikni ulug‘lab
Qalblarga solar g‘ulu!
«Qachongacha uxlaysiz?
Qurollaning!»– demoqda.
Mana, el qurollanib
Bizga tomon kelmoqda.
Bamisoli toshib sel,
Kelayotir bo‘lib dov,
Kimda – bolta, kimda – bel,
Kim – tulporda, kim – yayov.

24

Qulog‘iga ishonmay
Sapchib turibdi xoqon.
Qilichini tutib shay
Chopibdi maydon tomon.
Qo‘shiq yangrabdi shu dam
Osmonning uchida naq.

Bunday qushni xoqon ham
Ko'rmagan ekan hech vaqt.

«Eshiting, hoy eshiting:
O'z otam so'ydi,
O'gay onam to'ydi.
Omon bo'lgur egachim
Ko'k lattaga tugdi,
Gulning tagiga ko'mdi.
Kuk-ku! Kuk-ku!

Eshiting, hoy eshiting:
Dala meni yutdi,
Opam aza tutdi.
O'lmas edim, o'lmadim,
Meni elim kutdi.
Kuk-ku! Kuk-ku!

Eshiting, hoy eshiting:
Qasos qanot bergay,
Dardlar qo'shiq bolgay.
Qullik emas, erk degan
Bugun ko'krak kergay.
Kuk-ku! Kuk-ku!»

25

O'q yegan arslon kabi
Birdan o'kirmish xoqon.

Titrab, gezarib labi
Lashkarga bermish farmon.
Tag'in hay-hay, ur-ur, qon.
Kishnabdi arg'umoqlar.
Bir yoqda bolta-ketmon,
Bir yoqda tig'-yaroqlar.

26

O, O'lmas qush, O'lmas qush,
Aridi falokating.
G'alaba kuni turdi
Qaddin rostlab elating.
Sahrolar xoqonining
Hilpiragan tug'i ham
To'rtdevorning tagida
Chang bosib yotmish bu dam.
Bilaman men, O'lmas qush,
Yovdan qutuldi o'lkang.
Barchinojdek olishdi
Sevimli Olmos opang.
So'ngra yurtga shoh bo'ldi
O'zingizdan bir odam,
El tinchin o'ylaydigan,
G'ayratli, chaqin qadam.
Vayron, og'ir yillarda
Xalqning ko'nglin so'radi.
Tikladi mamlakatni,
Gulbog'larga o'radi.

Lekin, lekin, ajabo,
 G'alati ekan mansab.
 Shohning fe'li o'zgardi
 Takabburlikka qarab.
 Men, men deydi, men deydi,
 Tangrilik da'vo qilar,
 Boshqani mensimaydi,
 Hammani nohaq bilar.
 Gapirtirmas hech kimni,
 Haq gapga toqati yo'q.
 El aro erk, ozodlik,
 Hurlik alomati yo'q.
 Shoirarning so'zida
 Ko'rinmas haqiqiy mavj,
 Badnafslilik va yulg'ichlik,
 Poraxo'rlik oldi avj.

Bir kuni sen, O'lmas qush,
 Kirding opang yoniga.
 Ko'zlariga termilib
 G'ayrat solding joniga:
 – Opa,– deding,– yana men
 Bir oz bo'g'ilib qoldim,
 Erkinlik va adolat
 So'zlarin kuyga soldim.
 Elni badnafslar bilan

Olishmoqqa chorlayman.
Ko'kda erk qushi bo'lib
Yulduz kabi porlayman.
Mendan xavotir olmang,
Yot yo'lga kirmam zinhor.
Demangki, yomonlar ko'p,
Saroyning quroli bor.
Men hech kimga hech qachon
Bosh tutmas O'lmas qushman.
O'q otsalar, o'q o'tmas
O'q o'tmas O'lmas qushman!
... O, O'lmas qush, O'lmas qush,
Yuragi pok, tolmas qush,
Hasratu shodlik bilan
Qo'shiq aytib tinmas qush,
Go'zal hayot, hurlikni
Madh etasan hali ham.
Seni jondan sevadi
Dunyoda har bir odam.

...Men o'ylayman: dunyoda
Hali mazlum ellar bor.
Hali erksiz ellar ko'p,
Keng dunyo ularga tor.
Ozodlikdan ketsa gap
Jig'lashar yuz o'girib,
Eshitganda erk so'zin
Mushtlar ketar tugilib.

O'z noniga o'zlari
Ega bo'la olmaslar.
Bo'g'ishar-u ularni,
Bo'g'ib qo'ya qolmaslar.
Sen aytgan hur qo'shiqlar
Ular**ni** boshlar jangga.
Tangri kuch bersin mangu
Sening yurakkinangga.

29

Go'zalkentga borishdi
Bir kun Olmos, O'lmas qush.
Unda bir chol ko'rishdi
Sochi, soqoli oqish.
Opa-uka tarixin
Tinglab kulimsadi chol,
Ular**ni** duo qildi
Umr tilab bezavol.
So'ng tepaga chiqdilar,
Chol dedi cho'zib qo'lni:
– Uch yoqqa qarab ketgan
Ko'ryapsizmi uch yo'lni?
Biri borar Beshtoqqa,
Endi qarang bu yonga -
Biri borar Qo'shqo'rg'on,
Biri esa – Chimyonga.
Chimyonning o'rtasida
Bordir O'n Ikki Buloq.

Bir-biridan shifobaxsh,
Bir-biridan billurroq.
Olmos qizim, yo'lga tush,
Qushchaga tut elkangni.
Hayallamay u yerga
Tez olib bor ukangni.
O'lmasingni cho'miltir,
Cho'm, Ettinchi buloqqa.
So'ngra oftobda qurit,
Yotqiz xarsang yaydoqqa.

30

Vo ajabo, bu ne sir?
Yel esib g'izza-g'izza...
Harsangtoshning ustida
Yuz berdi zo'r mo'jiza:
O'lmas qushning patlari
To'kildi asta-asta,
Mitti gavdasi esa
Yiriklashdi birpasda.
Uyg'ondi va kerishdi,
Aksa urdi songra bir,
So'ngra turib o'tirdi
Mahobatli bahodir.
– Nahotki shu sen bo'lsang!-
Deya qichqirdi Olmos.
– Men bo'lmasdan kim bo'lsin? -
Xoxolab kuldi O'lmas.

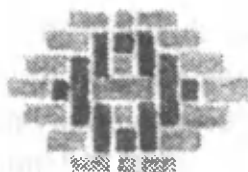
Ikkov quchoqashdilar,
Sevinib yig'lashdilar.
Qaydasan, ona kent, deb
Jadal yo'lga tushdilar.
...Kentga kirgan zahoti
Ko'rganday bo'ldilar tush:
O'lmasning boshiga bir
Uchib kelib, qo'ndi qush.
Birdan odam yigilib
Ish shunday etdi rivoj:
Bir oqsoqol O'lmasning
Boshiga kiygazdi toj.
Taxtga o'tqazib uni
Shoh deb e'lon qildilar.
So'ngra ne bo'lganini
Unga bayon qildilar.
Opa-uka tog'larga
Ketishganda aylanib,
Xalq mustabid podshohni
Yiqitibdi shaylanib.
So'ngra boyagi qushni
Osmonga uchirishgan,
Kimga qo'nsa, o'shani
Shoh qilmoqchi bo'lishgan.
Shunday qilib, bu yurt ham
Obod bo'lib ketibdi,
Ozod bo'lib ketibdi,
Murodiga etibdi.

X X X

Bu eski gap, do'stlarim,
Ko'hnagina bir ertak.
Aytib berganda oyim
Bo'yginam edi qittak.
Oyim jajji qiz ekan
Eshitganda bobodan.
Bobo esa eshitgan
Bolalikda momodan.

1971-1985

ONA YURT OSMONIDA

(Momaqaymoq tilidan fantastik doston)

Biz tugʻilib koʻz ochgan u vaqt
Koʻklam edi – koʻm-koʻk oy edi.
Biz tugʻilib oʻsgan yer esa
Ariq boʻyi iliq joy edi.
Yonimizda oʻsardi yalpiz
Mayin-mayin islar taratib.
Silkinardi nafis chuchmoma
Oʻz husniga bizni qaratib.

Viz-viz uchib oʻtsa bolari
Uchib oʻtsa yo tillaqoʻngʻiz
Orqasidan qarab qolardik,
Gʻurmushlardi shunda qalbimiz:
Nega endi bizda qanot yoʻq,
Qushlar kabi uchib yurmaymiz?
Bu kengliklar – yorugʻ olamni
Yuksaklarga chiqib koʻrmaymiz?

Shoshmang, derdi shunda onamiz,
Shoshmang, derdi, hali siz kimsiz?
Bolasiz-ku, siz hali nimjon,
Quyosh nurin eming tinimsiz.
Ha, chindanam sariqbosh edik,
Ha, chindanam go'daklar edik.
Turar edik ona bag'rida,
O'zimizni sezsak-da tetik.

Qo'l ushlab doira bo'lib
Sakkiz o'g'lon – sakkiz og'ayni
Ulg'ayardik kun nurin emib,
Ulg'ayardik gul fasli ayni.
Turtinishib qo'yardik goho
(Ochig'ini aytayin sizga).
Turtinishib qo'yardik, ammo
O'rgangandik bir-birimizga.

Qo'lin tuysam og'alarimning
Yayrar edim shaxsan men o'zim.
Turli sho'xlik o'yinlariga
To'ymas edi hech qachon ko'zim.
Hamma yoqni tomosha qilib
O'tirardim-turardim birga:
Goh boqardim tiniq osmonga,
Goh egilib qarardim yerga.

Bu olamga mahliyoligim,
Go'zal yerga hayratlarimdan
Sevinardi bechora oyim,
So'ylar edi tortib barimdan:
– Mana,– derdi,– yetildingiz sal,
Momiq pardan qanot qo'ydingiz.
Har kim qanot chiqargan mahal
Uchmog'i shart ko'k sari g'iz-g'iz.

Tez kunlarda esar shamollar,
Shamol bilan ucharsiz siz ham,
Yodingizdan chiqmasin bu yer,
Uchavering balandroq, bardam.
... Bir kun chindan boshlandi shamol,
Hammamizni silkiy boshladi.
Esankirab, dovdirab qoldik,
Onamizni mahkam ushladik.

– Qo'rqmang,– derdi onamiz vazmin,-
Shamol chog'i uchar hamma ham.
Siz bajaring qalbingiz azmin:
Yurtingizni kezing hotirjam.-
Keyin shamol avjiga mindi,
Tez uzildi qo'ldan qo'limiz.
Chaqirardik bir-birimizni,
Ayro tushdi ammo yo'limiz.

Dukur-dukur urdi yuragim,
Suzar edim ko'kda bir o'zim.
Ko'rinmasdi og'aynilarim,
Ko'rinmasdi yonimda hech kim.
Nimalarni ko'rar bu boshim?
Qayga eltar meni yel bu dam?!
O'zing qo'lla, sevgan quyoshim,
Nur emizding, bolangman men ham!

Dukur-dukur urar yuragim,
Suzar edim ko'kda o'zim toq.
Hayr endi, gunafshajonlar,
Ariq bo'yi – men tug'ilgan yoq!
Nima bo'lsa bo'ldi bu yog'i,
Men shamolning kirdim azmiga.
Uzoq safar boshladim bugun,
Faqat qalbda bu qo'rquv nega?

O'zimiz-ku dastlab uchishni
Orzu qilgan tirmizakchalar,
Endi uchish oni kelganda
Yuksaklardan qo'rqish munchalar?
Ha, uchishni orzu qilgandim,
Og'aynilar bilan va lekin!
Shundan yig'lab uchdim asabiy
Dastlabki on va dastlabki kun.

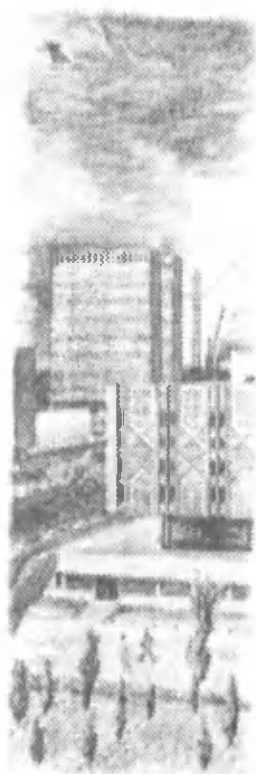
Juda shirin narsa yashamoq,
Juda ajib narsa yashamoq.
Juda go'zal birga yashamoq,
Juda achchiq yolg'iz yashamoq.
Asta-sekin hovurdan tushdim,
Ko'z tashladim egilib pastga.
Turli-tuman manzara ko'rib
Ko'p narsani tushundim asta.

Tog'lar oshib o'tganda ko'rdim
Bir kundayoq to'rtta faslni.
Ko'rdim marmar tusli suvlarni,
Ko'rdim hech kim ko'rmagan gulni.
Majnuntolning bargaklariga
Ko'rdim uya qurganin qushlar,
Allalardi asov soy uni -
Chayqalardi polopon-jishlar.

Ko'kko'lini O'zbekistonning
Quchoqlashib turardi tog'lar.
Ko'l bo'jida o'tlardi qo'ylar,
Yatangandi sigir-buzoqlar.
Cheksiz edi olmazor, nokzor,
Yong'oq o'sib yotgan daralar,
Jilg'a tog'dan toqqa buralar,
Shalolalar sakrardi yoldor.

Ha, juda tez hovurdan tushdim
Qaray-qaray egilib pastga.
Turli kentlar, yurtlarni ko'rib
Ravshan tortdi o'ylarim asta.
O'tganimda Toshkent ustidan
Imoratlar o'rmonin ko'rdim.
Tramvajlar, trolleybuslar,
Mashinalar karvonin ko'rdim.
Tasma kabi cho'jilgan yo'llar,
G'uj-g'uj odam g'imirlar tongda...
Bir tarafda – maydonlar, ko'llar,
Chinorlarning safi bir yonda...
Chirchiq bilan Angrenda men
Sariq tutun ko'rdim g'alati.
Sirdaryoning sokin oqimli
Ko'z oldimda qoldi holati...
Samarqandda ko'rdim G'o'r-Amir
Qubbasida turardi laylak...
Eh, ko'p narsa ko'rdim men axir,
Hotiraga to'lardi cho'ntak.

Tomoshaga shundaj berilib
Shuncha uzoq aylanibmanki,
Hech sezma bman bir kun kuz kelib
O'zgarganin yaproqlar rangi...
Sharros yomg'ir yog'di-yu urdi
Qanotimga yirik tomchilar,
Chap bersam ham bunga qanchalik
Holsiz qildi meni qamchilab.

Horib-tolib, o‘mbaloq oshib,
Tushdim osmon tubidan yerga.
Bir chekkada etim uvishib
Yotib qoldim chang bilan birga.
Uchib tushdi bir yaproq shu vaqt,
Ko‘rpa bo‘ldi ustimga mening.
Ich-ichimda hali qancha ahd
Singib ketdim qa‘riga yerning.
Siz o‘ylamang o‘ldi deb behol
Yashabdi-da bo‘g‘ilish uchun.
Yo‘q, ko‘mildim bir urug‘ misol,
Men ko‘mildim tug‘ilish uchun.
Quyosh yanglig sariq boshimni
Ko‘tararman quyoshli bir kun
Va so‘ylarman boshqa o‘tlarga
Nima bo‘ldi va nima uchun?..
Yashamoqning go‘zalligidan,
Ona Vatan ko‘rkidan so‘ylab
Maysalarga zavq ulasharman,
O‘tlar turar o‘shanda o‘ylab.
Yolg‘izlikka yo‘l qo‘ymas ular,
Qo‘l ushlashib uchar uchishsa.
Ajab emas ana o‘shalar
Mangulikni abad quchishsa.

1975

ANTIQA

Qo'qonlikukam
Shuhrat Olim xotirasiga bag'ishlayman

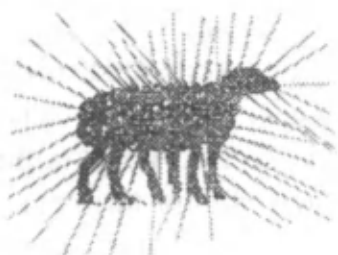
Boshlov

② Hoy, qizchalar, bolalar,
Hoy, bo'g'uvsini kelinlar,
Mitti kuyov to'ralar,
Yaqinroqqa kelinglar.
Ko'nglimga bir gap yashar,
Sizga ajtib berayin,
Aytib berolsam agap,
Bir kerilib yurayin.
Shoirilar har xil bo'lar:
Biri o'rgatar aql.
Biri dardini kuylar,
Biri to'qiydi naql.
Biri istiorani
She'rlariga to'n qilar.
Biri oq der qorani,
Biri uchni o'n qilar.
Men sizlarga to'g'ri so'z
Aytgim kelmoqda hozir,
To'g'ri so'zda – to'g'ri ko'z,
Haq so'zhar ishga qodir.
Faqat gangib turibman
Boshlovim yuluq, uzuq.

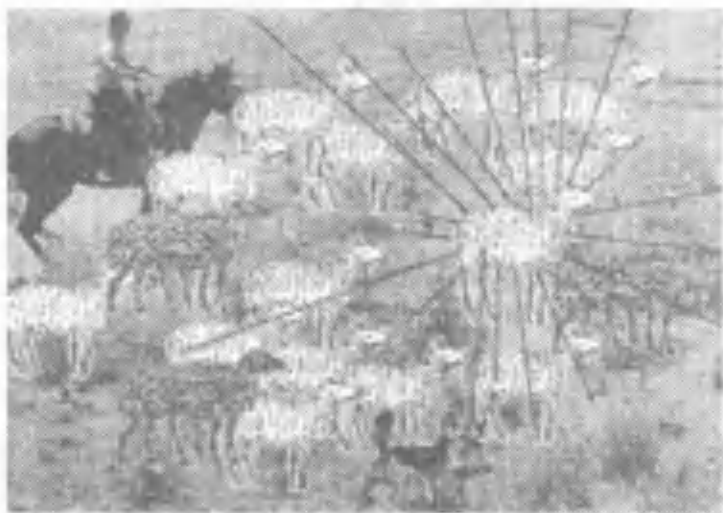
Ko'rganmi? Eshitganmi?
Qay biri sizga qiziq?
Keling, aytib berayin
Antiqa ertagini.
Ohista undirayin
Yahshilik kurtagini.

Antiqaning tug'ilishi

Tog' bag'rida qora sovliq
Bolaladi bir zamon.
Qotib qoldi og'zi ochiq,
Ko'zi yoniq bosh cho'pon..
Qo'zilarining quti uchdi,
Hurkib qochdi o'rnidan -
Bir olovday parcha tushdi
Ona sovliq qornidan.
Naq quyilgan oltinsimon
Tug'ilgandi jonivor.
Oltinda-ku, bo'lmaydi jon,
Buning esa joni bor.
Xuddi jonli olmos kabi
Shu'lalanib yaltirar.

Qimirlaydi junli labi,
Oyoqlari qaltirar.
Sovliq holsiz bosh ko'tarib
Yalab qo'yar barrasin,
Mehri iyib, joni erib
Yaqin tutar mammasin.
Voy, bu shirin bolachaning
Talpinishi, emishi,
Voy, bu sovliq onachaning
Ko'zlarini yumishi!
Vo ajabo, rohatdanmi,
Yosh ko'rindi ko'zida –
Ikkita dur oqib tushdi,
Singdi junli yuziga.
Ko'rganmisiz jig'lagan dam
Qo'y-qo'zini hech qachon?
Inson kabi ularda ham
Bor ozroq his-hayajon.
Cho'pon qarab turdi qo'yga,
Bosh ko'tardi barracha,
Shunda asta oldi qo'lga
Ozor bermay zarracha.
Ko'zlariga qarab ko'rdi -
Ko'zlari bir ma'noli.
Terisini silab ko'rdi -
Qo'ng'iroqday tilloli.
Yuzlarida nim tabassum,
Ko'zlarida nur-yog'du,

Barrachani quchib bir zum:
– Bu Antiqua! – dedi u.

Cho‘pon bilan Antiqua

Hamma bilar ahyon-ahyonda
Tug‘iladi antiqua barra.
Bunday omad qay bir cho‘ponga
Hayotida kelar bir karra.
Oltin teng barra terisi,
Topshirilar davlatga darhol.
Cho‘pon esa kelmay bergisi,
Dedi: «Sira qilmayman uvol!
Umr beray bu shirin jonga,
Yaylovlarda ko‘paysin zoti.
Antiqua bo‘p keldi jahonga,

Antiq bo'p tanilsin oti.»
Shu-shu bo'ldi, na biron soat,
Na bir fursat yashaydi usiz.
Oy boqsa ham ungadir faqat,
Kun boqsa ham ungadir hargiz.
Yerda go'yo charchaydiganday
Olib yurar qo'ynida goho,
To'plab kelib so'ng allaqanday
Yediradi xilma-xil giyoh.
Tuyar yong'oq, mayiz va bodom,
Separ sutga, to'latar shisha,
So'rg'ich bilan ichirar mudom -
Qilgan ishi shunday hamisha.
Sevib qoldi barrani hamma,
Sevib qoldi cho'pon-cho'liqlar,
Yolg'izgina onasi dema,
Suruvdagmi barcha sovliqlar.
Sevar edi uni, al-hissa,
Bu joylarda har bir tirik zot.
Hatto uni ko'rib turmasa
Yurmas edi qorabayir ot.
Kor qilmasdi cho'pon qamchini,
Kishnar edi qaysarlik bilan.
Faqatgina ko'rganda uni
Taqir-tuqur yo'rtardi ildam.
Bo'ribosar ko'ppak-chi, ko'ppak,
Qo'riqlardi hushyor lo'killab.
Kimki unga teginsa qittak

Quvib solar edi akillab.
Ba'zi bir payt kunduz yo oqshom
Qizib o'yin-kulgi, hangoma,
Birov sakrar, birov chalar jom,
Antiqani qurshardi hamma.
Jujuq-jujuq cho'liq bolalar
Uni o'psa tumshuqlaridan,
Kulishardi zavqli xolalar
Antiqaning qiliqlaridan.
O'tar edi kun shu tariqa,
Hafta-oylar hazin yo quvnoq,
Tez orada barra Antiqua
Bo'lib qoldi shirin qo'zichoq.

Qora Sovliqning Antiqaga saboqlari

Keng tog'liklar, yonbag'irda,
Yonbag'irda, goh taqirda,
Goh o'tloqda suruv yurar,
Suruv gashtin surib yurar.
Ming-minglagan, o'n minglagan
Qo'ylararo qilpillagan
Antiqua bor yaltillagan,
Dirkillagan, serkillagan.
«Ba-ba»lasa qaysi bir chog'
Yangrab ketar hatto dara,
Qo'yu qo'zi, echki-uloq
To'xtab qolar unga qarab.
Qora sovliq pechak tishlab

Jilmayganin ko'rdi cho'pon.
«Tavba!» – dedi yoqa ushlab,
Hayratlarga cho'mib chunon.
Sovliq esa Antiqaga
O't yamlashni o'rgatardi,
Daqiqadan daqiqaga
Choptirardi, sakratardi.
Qo'y-qo'zilar odatidan
Berar edi unga saboq.
Dasht-dalalar ko'katidan
Rasm ekan chilpib yemoq.
Bir ko'katni bitta o'zi
Yeb bitirsa uyat ekan.
Bir ko'katni o'nlab qo'zi
Tatib ko'rsin, bu – shart ekan.
Bir qo'y hamma qo'yni o'ylar,
Hamma qo'y bir qo'yni o'ylar,

Shunday qonun-tartib bo'ylab
Yashar ekan barcha qo'ylar.
«Qo'yu qo'chqor bizga o'xshab
O'ylaydimi hech zamonda?»-
Shunday savol tushsa ajab,
Javobim naqd bu insonga.
Yig'lagan qo'y, jilmaygan qo'y
Nechun endi o'ylamasin?
Ertak bo'lgach, o'ylaydi o'y,
Nechun o'ylab so'ylamasin?
Qora sovliq ketayotir
Antiqaga sekin so'ylab.
Zo'r gaplarni aytayotir
Ketar ekan so'qmoq bo'ylab:
– Bu tomon qir, bu taraf tog',
Bu yon adir, bu yon qishloq.
Shu yergacha to ufqdan
Butun yaylov bizning vatan.
Ufqlarning naryog'ida
Bordir ulkan qora o'rmon.
U bo'rilar diyoridir.
Bo'rilarining zabti yomon.
Chunki shu boy o'rmonda ham
Gohida och qoladilar.
O't emas, et istab har dam
Bizga qirg'in soladilar.-
Antiqaning yuragi xun,
Onasini bezor qilar:

– Bo‘rilar nima uchun
Bunday yomon odat bo‘lar?
– Bu dunyoda boy makon ko‘p
Bo‘riga ham, qo‘ylarga ham.
Qonunlari hamda bir to‘p
Boshlig‘ida aqlu hush kam.
Bir vaqt aqli to‘lib kam-kam,
Bir to‘qchilik bo‘lsa zamon
Balki qo‘ylar, bo‘rilar ham
Do‘st yasharlar omon-omon.

Cho‘pon nayi

Tog‘liq joyda tonglar go‘zal,
Muzday yellar suzadi.
Bir chaqirim cho‘qqi uzra
Quyosh ko‘zin suzadi.
Daraxtlarda sayrar qushlar,
Yonginangda irmoqlar.
Hilpiraydi ko‘ngling xushlab
Baland bo‘yli o‘tloqlar.
Yellar bilan olis-olis
Yaylovlarda oqar kuy.
Vujudingda ajib bir his,
Xayolingda ajib o‘y.
Cho‘pon nayin tinglagani
O‘shal yoqqa ketarsan.
Mo‘jizani anglamasang,
Bu dunyoda netarsan?!

«Salom,— deyman,— cho‘pon ota,
Omonmisiz, bormisiz?
Kunlar botar, tonglar otar,
Horimaysiz... sormisiz?
Yuragingiz muncha go‘zal,
Hislaringiz ulug‘dir.
Kuyingizda taqdir-azal,
Har maqomi qutlug‘dir.»

Eshitgandim qay bir zamon:
Cho‘pon nayi yangrarkan,
Kavagidan chiqib ilon
Sehrlanib tinglarkan.
Nay tinglasa hatto bulbul
Rashkdan tushib titroqqa,
To o‘lguncha o‘zni butkul
Urar ekan tuproqqa.
Nima bu nay? Bu ne ovoz?
Qanday qudrat, tavba, bu?
Yo‘qsa, oddiy qamish, xolos,
Yo‘qsa, oddiy g‘ovak u!
Cho‘pon chalsa shu jo‘n nayni
Qaltirayman o‘zim ham.
Keling, ayni suhbat payti
Cho‘zilmasin so‘zim ham.

Antiqua va nay

Cho‘pon nayin chalar edi
Erta tongda, saharda,

Peshin chog'i, oqshom chog'i,
Yana qay bir mahalda.
Kuy suruvni uyg'otardi,
Chaqirardi, surardi,
Keragida o'tlatgani
Yonbag'irga burardi.
Goh shoxlashgan qo'chqorlarni
Yarashtirsa mavj bilan,
Goh kap-katta anhorlardan
Sakratardi avj bilan.
Holdan toygan har sovliqqa
Esh bo'lardi alladay.
Esh bo'lardi bedorliqqa
Goh uyqusiz pallada.
Eng qizig'i, qorin to'yib
Zerikkanda poda-qo'y,
Chalar edi quvnoq kuyin
Boshlanganday bazm-to'y.
O'ynar edi qo'zi-uloq
Bahri-dili yorishib,
Bo'ribosar, Qoraquloq,
Qorabayir qorishib.
Sakrab echki, qo'y-takaning
Hech armoni yo'q edi.
Hammadan ham Antiqaning
O'yinlari sho'x edi.
Ikki qo'lda chapak chalib,
Turib ikki oyoqda,

Irg'ishlardi davra olib
Tapir-tupur tuyoqda.
Tsirklardagi mov mushuklar
Hech kelolmas unga bas.
Dong taratgan it-kuchuklar
Raqs bobida undan past.
Antiqaning o'zi ammo
Qoniqmasdi raqsidan.
Ketmas edi bir muammo
Yuragidan, shaxsidan.
Ba'zi bir payt o'tirardi
Qarshisida cho'ponning.
Nayga qarab mo'ltirardi,
Ko'zlari bir fig'onli.
Bilmasdiki hech kim bunda,
Nay chalgisi kelyapti.
Nayni qo'lga kunda-kunda
Bir olgisi kelyapti.
Antiqaning ushbu dardi
Ma'lum emas cho'ponga,
«O'tirma!— deb urishardi,-
Tushgin tag'in maydonga!»
So'ng Antiqa hech chidamay
Asta aytdi arzini.
Cho'ponga tik boqdi kulmay,
Ochdi ko'ngil dardini.
Antiqa:
Sizga aytmay bekitiqcha

Nay chalmoqchi bo'lgandim.
Mashqlar qilib picha-picha,
Sal ushlashni o'rgandim.
Chalolmadim uni ammo,
Ovoz chiqmas puflasam.
Nima qilsam chiqar sado?
Bir o'rgating menga ham.

Cho'pon:

Yo'q, yo'q, qo'zim, Antiqajon,
Senga qiyin nay chalish.
Buning uchun kerak imkon,
Kamlilik qilar niyat, ish.
– Nega endi, – der Antiqua
Cho'chchaytirib lablarin.
Hushtak chalar, qo'lin tiqar
Lablariga u tag'in.
Qarab turib unga cho'pon
Birdan kulib yubordi:
Qo'zichoq-da, bola hamon,
Bilmas sirni-asrorni:

Cho'pon:

– Puflashni-ku eplaysan-a,
Gumonim yo'q, Antiqua!
Nima desam bo'lar senga?
O'zing o'yla mantiqan:
Bir qo'lingda bir juft tuyuq,
Ikki qo'lda to'rt tuyuq,
Nayda teshik jilla ko'proq,

Kerak bo'lar ko'p barmoq.
Kami sakkiz barmoq kerak
Chalmoq uchun bu nayni.
Buni qaydan olmoq kerak?
Yo'q, bo'lmaydi, og'ayni.

Antiq:

– Nimaga men cho'ponmasman?
Nimaga men qo'ziman?!
Nimaga men insonmasman,
Hayronman-a o'zimam!

Bolalarday ho'ngrab yig'lab
Chopib ketdi Antiq.
Kunlar tag'in o'taverdi
Ketma-ket shu tariqa.

Antiqaning barmoqlari

Antiqaning, qarang buni,
Fikr kepti boshiga.
Qaysar yana qaysi kuni
Keldi cho'pon qoshiga.

Antiq:

Cho'pon ota, belingizda
Belbog'ingiz bor-ku, a?
Unda osiq bir qin ichra
Pichog'ingiz bor-ku, a?
Shu pichoq-la har tuyog'im
Teng ikkiga bo'lasiz.

To'rt tuyoqdan tilim-tilim
Sakkiz barmoq qilasiz.
So'ngra sakkiz barmoq bilan
Nayingizni chalaman.
Nayingizni o'rganaman,
Men bir so'zli bolaman,

Cho'pon:

Antiqajon, yosh joningga
Qandayin tig' uraman?
Qo'zichog'im, ol qoningga
Qanday qarab turaman?
Ko'zlaringdan tomsa yoshlar
Chidolmajman, bolajon.
Yuragimga botar toshlar
Meni aylab chalajon.
Shu paytgacha birota qo'y
Nay chalmagan, chalolmas.
Kel, qo'y, sen ham chalmayoq qo'y,
Qo'zi naychi bo'lolmas.

Antiga:

Tuyoqlarim yog'ochdan-ku,
Uning joni-poni yo'q.
Og'rimaydi kesganda u,
Tirnoq kabi qoni yo'q.
Tepasi sal qonasa ham
Zarari yo'q, chidayman.
Ammoki nay chalolmasam,
Alam qilib yig'layman.

Cho'pon:

San'at qurbon talab qilar,
Tushunaman, Antiqam.
Nay chalmasang alam qilar,
To'g'ri aytding mantiqan.
Kel, tavakkal bu yog'iga,
Qo'lingni ber, kesayin!
Yo'nib-yo'nib tuyog'ingdan
Sakkiz barmoq yasayin!

Bolajonlar, qizaloq o'lar,
Cho'pon oldi pichoqni.
Zumda yo'ndi tuyoqlardan
Rosa sakkiz barmoqni.
Qonlar oqqan joylariga
Yol surkadi qunt bilan.
Paxta qo'yib so'ng doriga,
Bog'lab qo'ydi bint bilan.
Hafta o'tmay bitib ketdi
Antiqaning yarasi.
Antiqaga barmoq bitdi,
Barmoqlarning sarasi.
Ko'z-ko'z qilib o'z ishqini
Shu haftaning so'ngida
Boshlavordi nay mashqini
Hammaning ko'z o'ngida.
Bir daqiqa nay chalmasa
Ishi sira yurishmas.

Barmoq esa...
Odamlarning
Barmog'idan qolishmas.

Antika – naychi

Bir zamonlar Antiqaning
Ko'zlarida bo'lardi mung.
U payt o'tdi. Endi uning
Ko'zlaridan chaqnar uchqun.

Bir zamonlar barra edi
Manglayi – do'ng, jismi – ushoq.
U payt o'tdi. Qarang endi
Chiqib qoldi boshidan shox.

Bir zamonlar oyoqlarda
Taqirlardi tuyoqlari,
Endi ortda – tuyoqlari,
Oldda esa – barmoqlari.

Bir zamonlar nayga qarab
Jo'sh urardi unda havas.
Endi nayni chalar yayrab,
Kuy taratar oliy nafas.

Bir eshitsang bo'lasan lol,
Qotib qolar tog'-daralar.

Ko‘z oldingga kelar darhol
Turli-tuman manzaralar:

Shamollarning bulutlarni
Hilpiratib o‘ynagani;
Ariqlarda oq suvlarning
Shildir-shildir kuylagani;

Bulbullarning gulzorlarda
Chah-chah urib sayrashlari;
Mahobatli qay bir jarda
Qo‘zilarning yayrashlari;

Poyoni yo‘q ko‘m-ko‘k osmon
Ko‘zga quvonch berishlari;
Bolalarning quvnab shodon
Qirda lola terishlari;

Musichami, g‘urrakmi yo
Kukulagan kulrang qushlar
Archalarning ko‘ki aro
Qanotlarin part qoqishlar;

Uzun dumli, o‘tkir tumshuq
Ola hakka hakkalashi;
Qush iniga borsa mushuk
Qushlar talab, yakkalashi;

Keng yaylovda sor burgutning
Chang solishi uloqlarga;
Qiz ortidan bir yigitning
Yugurishi buloqlarga;

Choʻponlarning oʻchogʻidan
Tutunlarning choʻzilishi;
Onasining quchogʻidan
Bir farzandning uzilishi;

Yovuzlarning yovuzligi,
Yaxshilarning yaxshiligi,
Oʻgʻrilarning ochkoʻzligi,
Sanʼat – hayot naqshiligi;

Xullas, olam aro yashash,
Tabiatning qonunlari,
Yashash uchun talash-kurash,
Jamiyatning qonunlari -

Bari-bari musiqadan
Anglashilib turar edi.
Shuning uchun Antiqani
Hamma yaxshi koʻrar edi.

Antiqaning Naychi ismi
Tarqab ketdi jamoatga.

Qishloqlarning qancha qismi
Kelib ketdi ziyoratga.

Antiqaning bo‘rilar bilan birinchi uchrashuvi

Bir oqshom «ziyosat»ga
Kelib qoldi bo‘rilar ham.
Bilasizki, «ziyofat»ga
Antiqaning imkoni kam.

Olisdaydi cho‘pon-cho‘liq,
Olisdaydi yoronlari.
Mashq qilgani – shu-da yoziq -
Kelgan edi yobonlarga.

Sanashga ham ulgurmadi -
Yettitami, sakkiztami?
Atrofini tez o‘radi,
Qo‘rqinch edi shum o‘rami.

O‘zni tutib, qilib izzat,
Salom berdi bo‘rilarga.
– Keling,– dedi,– bizga xizmat?
Nima kerak to‘ralarga?

– Nay chalasiz deb eshitdik...-
Dedi biri tahqiromiz,-

Bir chalsinlar, eshitaylik,
Loyiqmasmi bunga yo biz?

– Nechun?– dedi mardlik qilib,-
Kuy tinglamoq fazilat-ku!
Xo‘p desangiz,– dedi kulib,-
Men nay chalay sizga mangu.

Nayni chala boshladi,
Raqsga qadam tashladi.
Shunday boplab chaldiki,
Bir-ikki, bir-ikki...

Bir-ikki!
Bir-ikki!
Bosing ilgari!
Bir-ikki,
Bir-ikki,– degan singari,
Nay chaladi Antiqa,
Chayqaladi Antiqa.

Bir-ikki!
Bir-ikki!
Bosing ilgari,
Askar singari!
Bir-ikki!
Bir-ikki!
Yuring ilgari,

Suring ilgari!-
Nay chaladi Antiqa,
Chayqaladi Antiqa.

Boʻrilarning oyoqlari,
Oyoqlarda timoqlari,
Chakkalarda quloqlari,
Ogʻizlarda soʻyloqlari,
Qiltillagan tomoqlari -
Hammasi ham chayqalar,
Antiqa-chi, nay chalar.

Bir-ikki!
Bir-ikki!— degan singari,
Bir-ikki!
Bir-ikki! Yuring ilgari!
Jiling ilgari,
Joʻnanglar turmay,
Qorangni koʻrmay.

Boʻrilar qator boʻlib,
Bir-biriga yor boʻlib,
Bir-biriga esh boʻlib,
Qarindoshu xesh boʻlib,
Qatorlari saf boʻlib,
Joʻnab ketdi daf boʻlib.

Nay chaladi Antiqa,
Chayqaladi Antiqa:

Bir-ikki!
Bir-ikki!
Uchinglar tezroq!
Uyingizga yetib borib
Tinchinglar tezroq!

Qarabsizki, yaydoqda
Bo'ri zoti qolmadi.
Zoti tugul o'tloqda
Hatto oti qolmadi.
Barakallo san'atkor Antiqaga!
Vataniga madadkor Antiqaga!

Antiqajon bor bo'lsin,
Doim quvonch yor bo'lsin,
Omon bo'lsin, yashasin,
Yashab oshin oshasin!

Antiqaning bo'rilar bilar ikkinchi uchrashuvi

Ertasiga
Antiq
Suv bo'yiga borganda,
Suvga tumshug'in tiqa
Endigina og'ziga
Bitta qultum olganda,
Kelib qoldi o'n bo'ri,
Yo'q, o'n emas, o'n biri.

Hammasi ham cho'ng bo'ri,
Bir-biridan shum bo'ri.
– Salom! – deya Antiqa
Lablarini tishladi.
Qo'ltig'iga qo'l tiqa
Nayin asta ushladi.

Antiqa:

Yana nayim eshitgani
Kelibsiz-da, to'ralar?
Men o'zim ham kutgan edim,
Xush kelibsiz, bo'rilar!
Musiqani kunda-kunda
Chalish yaxshi, jo'ralar.
Uzr, faqat yo'qdir bunda
Mehmon uchun so'rilar.

Bo'rilar boshlig'i:

Zarari yo'q, chal-u, mayli,
Lekin shart shu, og'ayni:
«Bir-ikki»ga o'xshagan
Yurish kuyin chalmaysan.
Yana uni boshlasang
Bizdan omon qolmaysan.
Zumda tishlab, teringni
Shartta-shartta shilamiz.
Dirkillagan etingni
Nimta-nimta qilamiz.

Antiqa:

Naychi agar bir musiqa

Chalaversa bo'lmaydi.
Har safar ham bir antiqa
Kuy to'qisa – o'lmaydi.
Hammaga ham vatan aziz,
Bugun kuylay vatanni,
O'rmonlarda ulg'aygansiz,
Maqtay o'shal maskanni.

Bo'rilar:

Kuyla sharaf-shoni bilan!

Antiqa:

Jonim bilan, jonim bilan!

Antiqa bir xayollarga
Cho'mib ketdi, cho'mib ketdi,
Hislar mangu savollarga
Ko'mib ketdi, ko'mib ketdi.

Bir pufladi nayiga u,
Uzun, silliq sado chiqdi.
Qalbga solib teran g'ulu,
Bir og'riqli navo chiqdi.

Qotib qoldi shum bo'rilar
Shumliklardan forig' bo'lib.
Chayqalishar va urilar
Bir-biriga dorug' bo'lib.

Antiqachi, nayginaga
Puflar edi, o'ylar edi.
Barmoqlari pardalarda
O'ynar edi, o'ynar edi.

Kuylar edi ul bepoyon
O'rmonlarning haybatini,
Emanlarning tani yo'g'on,
Qaddi shoyon savlatini;

Kuylar edi kun chiqqanda
Shu'lalarning jivirlashin,
Jala quyib, sel yoqqanda
Tomchilarning shitirlashin;

Yomg'irdan so'ng yaproqlarning
Mast qiluvchi islarini,
To'lib-toshgan irmoqlarning
Shaldiragan saslarini.

Kuylar edi sayhonlarda
Gurpaklashgan bo'rildan;
Nur tushmagan maydonlarda
Changal-changal so'rildan;

Chirillagan chirildoqlar,
Tillaqo'ng'iz, qumursqadan;
Yerda yotgan don, yong'oqlar,
Oq qayindan silliqbadan.

To'qaylarda inlar qurib
Bolalagan to'rg'aylarni,
Shamollarda sinmay, qurib,
G'ijirlagan irg'aylarni.

Ko'llar bo'ylab suzib yurgan
O'rdaklarni kuylar edi.
Yellarda mavj urib turgan
Ko'lmaklarni kuylar edi.

Eh, do'stlarim, shunda birdan
Kuy o'tkazgan ta'sirdan
Bir bo'ri uvlab qoldi,
O'rmonni dovlab qoldi.

– Uvv, o'rmonim qaydasan?
Uvv, qanaqa joydasan?
O'rmonimni sog'indim,
Qo'rg'onimni sog'indim!

Qo'y-qo'zichoq kerakmas,
Makonimni sog'indim,
Uloq-puloq kerakmas,
O'rmonimni sog'indim.

Senlar qolsang qollaring,
Men ketaman o'rmonga,

Jannat misol ma'voga,
Uyim qolgan tomonga.

Tez ketmasam bo'lmaydi,
Yuragimda armon bor.
O'rmonimda darmon bor,
Makonim bor ulug'vor.
Hayr, ketdim.
Men ketdim.

– To'xta, men ham ketaman,
O'rmonimni sog'indim.
Men ham yashil qo'rg'onim,
Sayhonimni sog'indim.

– To'xta, men ham ketaman,
Yo'llarimni sog'indim,
Men bu yerda netaman.
Ko'llarimni sog'indim.

– To'xta, men ham ketaman...
– To'xta, men ham ketaman...

O'rmonini sog'inib
Jo'nab ketdi hammasi -
Akasiyu ukasi,
Tog'asiyu ammasi
Yovuzlarning hammasi.

Shundaj qilib daf bo'ldi
Bo'rilarning hamlisi.

Barakallo san'atkor Antiqaga,
Vataniga madadkor Antiqaga!

Antiqajon bor bo'lsin,
Doim quvonch yor bo'lsin,
Omon bo'lsin, yashasin,
Yashab oshin oshasin!

Antiqaning bo'rilar bilan uchinchi uchrashuvi

Shum bo'rilar izg'ir har kun
Jag'lari och, ko'zlari lo'q.
Ular uchun bosqin – qonun,
Haqu nohaq – hech farqi jo'q.
Bir och bo'ri changal solib
Qo'zichoqni eganidaj,
«Aybing shuki, uchrab qolding
Och qolganda» deganiday,
Kelaverar o'zgalarning
Yerlariga surlik bilan,
Bo'g'averar qo'zilarni
Bahonayu zo'rlik bilan.
Uchinchi kun keldi ular
Yana qo'ylar maskaniga.
Qanday odam toqat qilar

Kuch ishlatib bosganiga?
Antiqani yana yolg'iz
Qurshab, ko'nglin g'ashladilar.
Vaqlari ham doim tig'iz,
Tez dag'dag'a boshladilar.

Bo'rilar:

Bizni ikki martaba
Laqillatding, Antiqua.
Uyimizga qarata
Lo'killatding, Antiqua.
«Mehmon otangdan ulug'»
Degan maqol bor qutlug'.
Bo'ri kutish ormi yo,
Mehmon senga xormi yo?

Antiqua:

«Mehmon otangdan ulug'»
Degan maqol mard maqol.
Bu – biz uchun yo'l-yo'rug',
Amal qilamiz halol.
O'tgan kunlar, nay chal, deb
Qilgandingiz iltijo,
Mehmon so'zin dur bitib,
To'la ayladim bajo.

Bo'rilar:

Jo'natishga shaylading,
Ko'zimizni boylading.
Do'stlikka qarshimisan,
Nega bizni haydading?

Antiq:

«Mehmon» degan tushuncha

«Zoʻrlik» bilan qovushmas.

Doʻq-poʻpisa ham uncha

Doʻstlarga xos tovushmas.

Boʻrilar:

Jondan umiding boʻlsa

Tilingni tiy, Antiq!

Antiq:

Ayting, koʻngil toʻlmasa,

Bu galgi shart qanaqa?

Boʻrilar:

Mehmon boʻlsin mehmonday!

Antiq:

Yaʼni masalan qanday?

Boʻrilar:

Tezroq tuza dasturhon,

Keltir etu ustihon,

Tandir kabob naqd boʻlsin,

Bir soatda taxt boʻlsin.

Yoʻqsa, gunoh oʻzingda,

Shu gap boʻlsin esingda.

Antiq:

Unday boʻlsa, mehmonlar,

Xabar beray onamga.

Kelishsin qadrdonlar -

Singillarim yordamga.

Bo'rilar:

Sen ayyorni bilamiz,
Bizdan ruhsat olasan,
Ruhsat bersak, ko'ramiz:
Juftak rostlab qolasan.

Antiq:

Qo'rqmang, qochar deb bizni,
Nay chalgum shu qamalda.
Yo'qsa, aytganingizni
Qandoq qilay amalda?

Bo'ri laqma hayvon emas,
Ko'pam nodon, ahmoq emas.
Faqat ochko'z, nafs balo,
Shu tufayli pand yer goho.

Bu bo'rilar mana hozir
Cho'nqayishdi bo'lib nozir.
Antiqaning singillari
Kelishidan ko'ngillari
Sust ketdi-yu, iljayishdi,
«Mayli, chal!» deb tirjayishdi.

Naydan chiqdi silliq sado,
O'tirardi shumlar kulib,
Ko'zlarida shunday ma'no
Ko'rinardi yalt-yult qilib:
«Bir-ikki»ni xohlab qolsa,

Yo oʻrmonni maqtab qolsa,
Shart olamiz tomogʻidan,
Toʻrt boʻlamiz oyogʻidan.
Yordam uchun kelsa odam,
Biron sharpa bossa qadam,
Girbonidan tishlab shu on
Obqochamiz oʻrmon tomon.»

Antika ham boʻrilarning
Xayollarin anglar edi.
Oʻz nayida «Alla» kuyin
Ilhom bilan chalar edi.

«Alla» mangu, qadimiy kuy,
Hamma bilar allani.
Tarbiyalar boʻriyu qoʻy
Alla bilan bolani.

Ota-bobo, ajdodlarning
Ruhi yashar allada.
Alla bilan avlodlarning
Zehni pishar kallada.

Ona joylar butun orzu,
Armonlarin allaga.
Alla bilan goʻzal tuygʻu
Muhrlanar bolaga.

Alla bilan bo'ladi yod
Eshitgani bolaning.
Unutilmas so'ng umrbod
Biron so'zi onaning.

Xotirjamlik, rohat, tinim -
Hammasi bor allada.
Bola tinchir onajoni
Alla aytgan palllada.

Nafis ohang sirg'aldi ravon,
Qalblar birdan erib uvishdi.
Bolalik chog' – eng go'zal zamon -
Bo'rilarning yodiga tushdi.

Yodga tushdi ona bo'rining
Og'ritmasdan tishlaganlari.
Qorlar bosgan changal so'rining
Taglarida qishlaganlari.

Bo'richalar bir-birin quvlab
Chiqardilar tong-la maydonga.
Daraxtlarning shoxidan guvlab
To'kildirdi qorlar har yonga.

Sirli-sirli oydin tunlarni
To'latardi vahmga boyqush.
Olis-yaqin turli unlarni
Tinglashardi hayrat-la sarxush...

Yoz oylari pishar mevalar,
Taglariga tushar sochilib.
Daraxtlarda o'ynar sa'valar,
Turfa gullar turar ochilib.

Akaslarning shoxchalarida
Chayqaladi zirak-g'ullalar.
Yaproqlarning oralaridan
Tanga-tanga tushar shu'lalar.

Qarag'aylar qo'llarin yozib,
Raqsga shayday turishar qator.
Atrofida tanlari qizib,
Bo'richalar sakrar baxtiyor.

Hammadan ham ona bag'riga
Charchab kelib suykanish maza.
Astagina kirib bag'riga
Erkalanib mudranish maza.

Alla sabab, bo'rilar shu kun
Yoshliklarin yodga olishdi.
Shu bo'ldiki oqibat yakun,
Uxlab qolishdi.

Antiqqa ham chiqib qurshovdan
Sekingina jo'nadi toqqa.

Qutuldi u dahshatli ovdan,
Jo'nab ketdi do'stlari yoqqa.

Istasaydi agar Antiqa
Bo'rillarday shumlik, qironni,
Bo'lgan gapni cho'pon-cho'liqqa
Aytib, boshlar edi suronni.

Yetib kelsa biron-bir cho'pon
O'ldirardi bittasin qo'ymay.
Terisiga tiqardi somon,
Mukofot ham olardi mo'may.

Antiqa-chi, bunday qilmadi,
Ozodlikni qilardi hurmat.
Bo'rilarni sevmasa hamki,
Erklarini qilardi izzat.

«Ha, tiniqib tursin bo'rilar,
Yetib olsin o'rmonga omon.
Kelar, axir, bir kuni kelar
Yaxshilikka yaxshilik zamon.»

Barakallo erksevar Antiqaga!
Qonunsevar, haqsevar Antiqaga!

Antiqayon bor bo'lsin,
Doim quvonch yor bo'lsin.

Omon bo'lsin, yashasin,
Yashab oshin oshasin!

Bo'rilarning kengashi

Bu safar gap boshlay
Qashqir-bo'ridan.
So'z ketsin otashday
Qizg'in yeridan.
Ho'sh, endi netarkin
Ozod bo'rilar?
Boshqalarning erkin
Siylarmi bular?

Nelar qilishmoqda
Ko'ring o'zingiz:
Hov Bo'riqishloqda
Bo'lsin ko'zingiz.

Bo'rilar kengashi
Borar u yoqda.
Chol bo'ri engashib
So'ylar o'tloqda.

– Qashqirlar nomiga
Isnoddir bu ish:
Uch kun davomida
Qup-quruq qaytish!

O'n bir bo'riga bas
Kelsa-ya bir qo'y!
Aql bovar qilmas,
Chuvalashar o'y.

Nahot g'ip bo'g'maysiz
Nay-payi bilan?!
Nay chalsa yig'laysiz...
Qilmasmi alam?

1-bo'ri:

U oddiy qo'y emas,
Antiq o'zi.
Hech yomon so'zlamas,
Bir go'zal qo'zi!

2-bo'ri:

Naydan chiqqan kuylar
Bir ohanrabo.
Oddiy emas ular,
Ilohiy sado!

3-bo'ri:

Siz ham tinglasangiz
Kuyin, chiranmang,
Bo'lib qolardingiz
Zumda hangu mang.

Chol bo'ri:

Unda o'shal nayni
O'g'irlash kerak.
Qo'yni naysiz payti
Bo'g'izlash kerak.

Xo'sh, endi gap bunday:

Bo'lmaylik beruh.

Tuzaylik bu yerda

Ikkita guruh.

Nayni o'g'irlashga

Borsin uch ayyor,

Qo'yni bo'g'izlashga

Borsin besh ayyor.

Topshiriq bu safar

Bo'lmasa ado,

U holda bo'rilar

Olishgay jazo.

Oddiy bo'rilarning qismati

Ko'rib turibsizki,

Bo'ri ham askar -

Hokimlar buyrug'in

Bajarar aksar.

Bu jihatdan Antiqa haq,

Asli hamma sulhni o'ylar.

Sulh istagan bo'rini ham

Boshliqlari jangga yo'llar.

Askar bo'ri – haqsiz va xor -

Bo'yin sunar hokimlarga.

Bo'ysunmasa, bo'lar duchor
Og'ir-og'ir hukmlarga.

Qamaydilar,
Talaydilar,
Tikbosh, sarkash xillarini.
O'ldirishar,
Tindirishar,
Uzib olib tillarini.

Bo'ri uchun bular ayon,
Ishni qilar juda yahshi.
Qismatida bo'lishach qiron,
Jangga kirar bo'lib vahshiy.

Urush uchun - doim birday
U taraf ham, bu taraf ham:
To'kiladi jo'jabirday
U taraf ham, bu taraf ham.

Askar nomi, askar qadri
Chumolicha, qurtcha emas.
Bir-birini qirar birday
U taraf ham, bu taraf ham.

Hech nimaga qaramaydi,
Hech nimani o'ylamaydi,
Qo'rqmas bo'lib ketar sherday
U taraf ham, bu taraf ham.

Bir tomonda bo'ri uchun
O'z qavmining jazosi bor.
Bir tomonda cho'ponlarning
Miltig'ining sadosi bor.
U yoqda ham,
Bu yoqda ham
Uni kutib turar o'lim.
Shuning uchun bo'lib quyun
Boshqalarga qilar zulm.

O'g'irlikka tayinlangan uch ayyor bo'ri yo'lda

Uchib borar quyun kabi
Uch bo'ri, uch bo'ri,
Mushaklari cho'yan kabi
Qurch bo'ri, qurch bo'ri.
Qalblarida bir xatarli
O'ch bo'ri, o'ch bo'ri,
Pisand qilmas havf-xatarni
Hech biri, hech biri.

Ortda qoldi o'rmonlar,
Ortda qoldi dovonlar,
Yetib keldilar ovga,
Suruv yurgan yaylovga.

Mushuk kabi pusib borar
Uch bo'ri, uch bo'ri.

Sassiz odim bosib borar
Och bo'ri, och bo'ri.
Ilhom to'la jismu joni
Kuch bo'ri, kuch bo'ri.
Pisand qilmas hech baloni,
Ajalni ham hech biri.

Ortda qolgan ikki qo'chqor

Ikki qo'chqor kelar ortda
Ishlari yo'q dunyo bilan.
Mayda-chuyda gapdan ortmas,
Band edilar ig'vo bilan.

1-qo'chqor:

Antiqaku yahshi qo'zi,
Hammamiz ham maqtaymiz.
Ammo nima uning o'zi,
Ha, namuncha alqaymiz?!
Surishtirib kelsang agar
Oddiygina qo'y, xolos.
Chaladigan narsasi bir
Oddiygina nay, xolos.

2-qo'chqor:

Chalolmaydi har bir tentak,
Chalish uchun ul nayni
Yurak kerak, uquv kerak,
Bilim kerak, og'ayni.
O'shal nayni chalish uchun
U tuyog'in yo'ndirdi.

Qancha mashqqa sarflab kuchin
So'ngra kuyni do'ndirdi.

1-qo'chqor:

Menga qiyin emas sira
Tuyoqlarni yo'ndirish,
Nayning teshiklari uzra
Barmoqlarni qo'ndirish.

2-qo'chqor:

Unday bo'lsa nima uchun
Sen cho'ponga bormading?

Borib bir kun

Yurakdagi

Dardlaringni yormading?

1-qo'chqor:

Cho'pon, bilsang, hoy betamiz,
Antiqani sevadi.

Bizlar faqat suyak-etmiz -

Hukumatga beradi.

2-qo'chqor:

Kim beta miz? Sen hasadgo'y,

Ig'vogarsan, g'iybatchi.

O'rtaliqda xushomadgo'y,

Chetda esa zillatchi!

1-qo'chqor:

Ko'p haddingdan oshaverma,

Tilingni tiy, so'talak.

Kallangga bir kalla ursam,

Oshasan-ku hatalak.

2-qo'chqor:

Andishaning otin qo'rqaq
Bilarkansan sen hali.
Qarshimga tur, qani, mundoq,
Nariroq tur, ha, balli!..

Mana sizga mashmashayu
Mana sizga jangnoma -
Kimga tekin tomoshayu
Kimga tekin hangoma.

Gap tagini gap kavlaydi,
Hangomadan o'q chiqar.
«Ne gap?» – desang, kalovlaydi,
Gapda ma'no yo'q chiqar.

Ikki qo'chqor solishardi,
Qon-qarindosh, o'rtoqlar.
Battar ortda qolishardi...
Poda ketdi yiroqlab.

Urilganda boshni boshga
Qarsillardi sas-unlar.
Urilganday toshlar toshga,
Chirsillardi uchqunlar.

Podasidan ajraganni
Bo'ri yeydi, deyishgan.

Bo‘rilar, ha, emas jinni,
Bo‘linganni yeyishgan.

Jangdan charchab urishqoqlar
Ketdi ikki tomonga.
Biri cho‘loq – sandiroqlar,
Biri belangan qonga.

Bo‘rilar bilan uchrashuv

1

Borar edi bir tomonda birinchi qo‘chqor,
Borar edi boshqa yonda ikkinchi qo‘chqor,
Biri bexos yaqinlashdi bo‘rilar tomon,
Ikkinchisi yashirindi pasqamda omon.
Birinchini xavfu xatar yotardi kutib,
Ikkinchisi kuzatardi nafasini yutib.
Na bu unga, na u bunga yetalar,di,
Na ikkinchi xavfni unga ayta olardi.
Shu tariqa tahlikalar boshlanib ketdi,
Birinchingi bevoshligi boshiga yetdi.
Uchta bo‘ri uch yonidan o‘radi uni,
Tushdi uning boshlariga qiyomat kuni.
Bitta bo‘ri tishlab oldi quyruqlaridan,
Ikkinchisi ushlab oldi tumshuqlaridan.
Tortib ketdi pana joyga uchchala xunxor,
Harsillardi burama shoh bechora qo‘chqor.
– Qo‘yvoringlar! – dedi so‘ngra ulug‘ yoshligi.
O‘sha edi uch ayyorning bunda boshlig‘i.

Qo'yvorishdi sho'rlik qo'yni yirtqich bo'rilar,
Lekin hamon ovozlari hunuk xirillar.
– O'zingni bos! – dedi qo'yga bo'ri kattasi, –
Shul erurki, aytadigan gapning sharttasi:
Shu kechasi Antiqaning o'g'irlab nayin,
Keltirasan qo'limizga – shu yerga tayin.
Shunda seni o'ldirmaymiz, qo'yamiz omon,
Yo'qsa, erta yerda omon yurishing gumon.
Rozimisan? – dedi boshliq qo'yib tovshini.
– Xo'p, – dedi qo'y quyi solib shoxli boshini.
Hammasini pasqamdagi ikkinchi qo'chqor
Ko'rib, tinglab yotar edi ogoh va o'chkor.
Ammo unda qimirlashga yo'q edi majol,
Qimirlasa yutar edi uni ham ajal.
Qaror qildi: to bo'rilar bundan ketguncha
Yotaverar tun o'tguncha va tong otguncha.

2

Labi-lunji tilinib,
Peshonasi shilinib,
Dumbalari tishlanib,
Bo'rilar talanib,
Yungi qonga belanib,
Har tarafdin xorlanib,
O'z holidan orlanib,
Bosh ko'tarmay, qarab yerga
Kelar edi cho'loq qo'chqor.

«Hech kim meni koʻrmasa,
Koʻrib soʻylab yurmasa,
Yotsam yarim tungacha,
Bitsa yaram ungacha,
Nayni olsam shul kecha,
Eltib bersam tonggacha», -
Deb oʻzicha botib terga
Oʻylar edi choʻloq qoʻchqor.

«Nay topilmas matohmas,
Antiqa ham yutoqmas,
Choʻponga bir yalinsa, -
Choʻpon feʼli chatoqmas,
Qamishzor ham uzoqmas, -
Kesib berar, yasab berar,
Kerikmas va erinmas», -
Deb oʻziga yana dalda
Berar edi choʻloq qoʻchqor.

3

Tuni bilan qoʻchqorning
Uyqusi kelmay,
Soat necha boʻlganin
Anigʻin bilmay,
Turdi sekin oʻrnidan,
Chayqadi boshin.
Tuyogʻi-la qashladi
Qonli yonboshin.

Sekin-sekin jo'nadi
Antiqa tomon.
U yotgan joyni topish
Hammadan oson.
Chunki tunda Antiqa
Yaraqlab yotar.
Junlarining nurlari
Tong kabi otar.
Qo'chqor bordi qoshiga,
Ko'rdi nayini,
E, tavba-e, qaranglar
Qo'ygan joyini!
Nayni olib jo'nadi
Osonlik bilan.
Endi qo'rqib qochardi
Ko'rganday ilon.
So'ngra nayni ohista
Qog'ozga o'rab,
O'sha joyga yo'l oldi
Va'daga ko'ra.
Qaltirab topib bordi
Dahshatli joyni.
Bo'rilarga uzatdi
O'ralgan nayni.

– Antiqaning nayimi?
Xuddi o'zimi? -
Boshliq qat'iy so'radi

Qadab ko'zini.

– Xuddi o'zi, – deb qo'chqor

Boshini egdi.

Qulog'iga bo'ring

Bir qo'li tegdi:

– O'ng qulog'u chap quloq -

Ikkoviga quy:

Nay bilan qutulmaysan,

Shuni bilib qo'y.

Haftada bir qo'zini

Adashtirasan.

Adashtirib bizlarga

Duchlantirasan.

Yo'qsa, yana o'sha gap,

Qo'ymaymiz omon,

Bir haftada dunyoda

Qolishing gumon.

– Tushundingmi? – der bo'ri.

– Ha, – dedi qo'chqor.

– Jo'na, – dedi, – endi tez!-

Jo'nadi murdor.

Antiqaning uyg'onishi

Antiqaning tongda turishi

Bugun xiyol boshqacha bo'ldi.

Yurakchasi xiyla uvishib

Nimadandir g'ashlikka to'ldi.

Ko'ngil yozib chalmoq bo'ldi kuy,

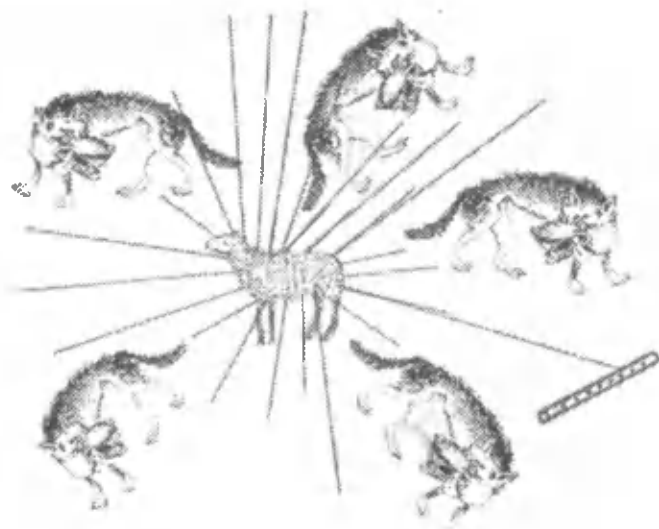
Nayi ham yo‘q, bundoq qarasa.
Xayoliga keldi yomon o‘y,
Qutulmasdi qancha haydasa.
Buloq sari borgandim oqshom,
O‘sha erda qoldirdimmi yo?
Pichirlardi: «Topmasam – tamom,
Panohingda asra, iloyo».
Surishtirdi do‘stu yorlari
Katta-kichik qo‘ydan-qo‘zidan.
Jo‘nab ketdi so‘ng buloq sari
Izlab ketdi yurgan izidan.
Borar ekan har yerga qarab,
Yo‘lda unga duch keldi qo‘chqor.
Nayni undan so‘radi ma‘rab.
– Yo‘q, ko‘rmadim, – dedi u beor.
Antiq ham e‘tibor bermay
Ketaverdi yana buloqqa.
Bir do‘q qilib:”Qani, – desa, – nay?”
Ta’sir etmasmidi cho‘loqqa?
Aytmasmidi dir-dir qaltirab,
Boshlariga tushgan baloni.
Aytar edi tili kaldirab,
Shirinroq-ku sho‘rlikning joni.
Naydan boshqa bir gap yo‘q edi
Antiqaning fikru o‘yida.
Shoshar edi, vaqti ziq edi,
Oshiqardi buloq bo‘yiga.
Yetib bordi o‘shal buloqqa,

Atrofini toza izladi.
Nay oʻrniga koʻrdi qumloqda
Boʻrilarning yangi izlarin.

Antiqua va besh boʻri

Antiqaga besh boʻri
Nogoh hamla boshladi.
Bir-biriga xesh boʻlib
Birga oʻzin tashladi.
Antiqani bilasiz:
Peshonasi doʻng qoʻzi,
Togʻning erka bolasi,
Durkun qoʻzi, choʻng qoʻzi.
Boʻri esa qahrli,
Epchil, chaqqon va qonxoʻr,
Bir-biridan aqlli,
Bir-biridan yomon zoʻr.
Biri qoʻyni gʻajidi,
Yon terisin sidirib.
Barmoqlari achidi -
Biri uzdi sindirib.
Jonholatda Antiqua
Tepdi bitta boʻrini.
Poylab qulay daqiqa
Kallaladi birini.
Qaysinisi nomaʼlum -
Biri choʻzilib qoldi.
Oradan oʻtmay bir zum

Joni uzilib qoldi.
Bir bo'ri Antiqaning
Shoxlarini sindirdi.
Qay biri Antiqaning
Ko'zlarini tindirdi.
Ko'zlar katta-katta,
Shahlo edi, adablik,
Shoxlari ham, albatta,
Yaltirardi sadafdek.
Boshqa bo'ri irg'ishlab
Qayirdi qo'lin yomon,
Biri yungidan tishlab,
Tortqiladi do'ng tomon.
Antiqaning qo'llari
Nozik edi, injaroq.
Bor edi-da qo'lida

Hatto mitti jimjiloq.
Holdan toyib, qo'ying-chi,
Yotar Antiqua sho'rlik.
Yiqitdi shu birinchi
Hamda oxirgi xo'rlik.
Anig'i shu: o'ladi.
Bir do'st kelmas najotga.
Hammasini biladi -
Qo'ylar kelmas imdodga.
Taqdir zayliga ko'ra
Ko'rgan edi bir zamon -
Bitta qo'yni besh bo'ri
Talagandi beomon:
Qochgan edi dupurlab
Boshqa qo'ylar har yoqqa,
Yuraklari dukurlab
Biqinishib qo'noqqa.
Qo'yligiga borarmi,
Nechun ular indamas?
Do'st kuniga yararmi,
Yo'q, yo'q, qo'ylar yaramas!
Bir bo'rini besh qo'chqor
Yeb qo'ysa ham bo'lar-ku!
Besh bo'rini bir qator
Ko'zin o'ysa bo'lar-ku!
Nechun qarab turishar
Yuraklari po'killab?
Birdan -- mingi qo'rqishar,

Qochadilar dukurlab.
Qurigandi qo'y sho'ri
Ularning ko'z o'ngida:
Yirtib yegan besh bo'ri
Oqtepaning do'ngida.
O'sha qo'yday yem bo'lar
Antiqua ham tepada.
Yem bo'lganin kim bilar?
Shunisidan hafa-da!
Nima o'zi bu jahon?
Qo'yni hamma bo'lib yer.
Qo'y bo'lsang, holing yomon,
Yo bo'ri bo'l, yoki sher.

Pasqamdagi qo'chqor

1

Bor-yo'g'i bir oqshom,
Bir tun va bir tong...
Kim uchun sharaf-shon?
Kim uchun bu qon?

Yil kabi cho'zilgan
Shu fursat aro
Rishtalar uzilgan,
Kun motamsaro.

Bir bo'ri, bir qo'zi
Ketdi oradan...

Ijodkor kim o'zi?
Kimdir yaratgan?

Nechun bir-birini
Necha asrlar,
Bir-birin yerini
Bosar nasllar?

Hamma ham ishlasa
Yurtida halol
Va halol tishlasa,
Yursa bermalol,

Bo'lmasmi tahqirsiz
Kun ko'rsa zamon?
Zulmsiz, taqiqsiz
Bosqinsiz, omon?

Kim boshlar qirg'inni?
Kim uchun kerak?
Kim tug'ar xoinni,
Qay bir sust yurak?

Kim boshlar ig'voni,
Qaysi bir iflos?
Shu nafsi yuhoni
Yo'q qiling, xolos.

Qon bo'lib yuragi
Ikkinchi qo'chqor,
Bir rostlab ko'kragin
Turdi, yig'lab zor.

Tark etdi u sekin
Pasqamlik, g'orni.
To'g'ri, anglash mumkin
Sho'rlik qo'chqorni.

2

U asta ketardi
Yaylovga holsiz.
Ustma-ust yo'taldi
Birdan majolsiz.

Shamollab qolgandi
Pasqamlik – jarda.
Ochlikdan tolgandi
Yemsiz nahorda.

Qo'chqor ketib borar
Odimlab holsiz.
Yurtga yetib borar
Oxir majolsiz.
G'amgin nazar tashlar
Baland-pastlarga.
Dardin ayta boshlar
Yoru do'stlarga.

Uni qurshab oldi
 Barcha do'st-yoron:
 Qo'ylar quloq soldi,
 Ko'ppak va Cho'pon.

Serka, echki, uloq
 Tinglashdi kuyib,
 Hatto Uzunquloq
 Qovog'in uyib.

Qo'chqor so'zlar edi
 Betartib, nolon.
 Javob izlar edi
 Jumboqqa ayon.

Qo'ylar qo'rqqoligin
 Yecha olmasdi.
 Qo'rqqolikning tagin
 Ocha olmasdi.

So'zlardi sherigin
 Xiyonatidan,
 Antiqa yuragin
 Matonatidan.

Antiqa mardlarcha
 Bo'lganin halok

So'zlaganda barcha
Qalblar bo'ldi chok.

So'ng xoin qo'chqorni
Bog'lab keldilar.
U qo'rqqoq, beorni
Tergov qildilar.

Tergov qisqa dema,
Bo'ldi ikki kun.
Boshlandi so'ng hamma
Uchun dakki kun.

Sovliq faryodi

Voy, gunohim nima edi?
Ajrab qoldim bolamdan.
Voy, Ollohim, yondi bag'rim,
Rozimisan olamdan.

Onang o'lsin, sabil qolsin
G'aflat bosmay tonglarda!
Ko'zginamning oq-qorasi
Cho'mildi-ku qonlarga!

Voy, bolam,
Voy, bolam,
Qo'zichog'im, Antiqam.

Sening qoning to'kilguncha
Norasida Antiqam,
Mening qonim to'kilsa-ku
Rost kelardi mantiqan.

Voy, shu el deb, shu qo'ylar deb
Muncha erib, sel bo'lding!
Qo'chqorlarning ko'z o'ngida
Bo'rilarga yem bo'lding.

Voy, bolam,
Voy, bolam,
Qo'ziginam, Antiqam...

Sud

Cho'pon(qozi):

Shundan keyin nima bo'ldi?

2-qo'chqor(guvoh):

Cho'loqlanib qaytib keldi.

Cho'pon:

Keldimi qup-quruq shunday?

2-qo'chqor:

Bo'rilarga keltirdi nay.

Cho'pon:

Antiqaning nayimidi?

Sen qaerdan bilding buni?

2-qo'chqor:

Bo'rilarga o'sha kuni

O'zi aytdi, o'zi dedi.

Cho'pon (1-qo'chqorga):

Sen ne deysan? Chinmi shu gap?

1-qo'chqor:

Ha. Bo'rilar qildi talab.

Sovliq:

Marhamatli yurtdosh qozi,

Ayblanuvchi bo'lsa rozi,

Uni oqlab men gapiray...

Cho'pon:

Yopiray!

1-qo'chqor:

Minnatdorman. Ha, roziman.

Sovliq:

Qora'lovchi Ko'ppak aybda

Bunday yozgan joylari bor:

«Poda o'tlab yurgan paytda

Ortda qolgan ikki qo'chqor.

Antiqani qilib g'iybat

Tashlashishgan ikkovlari.

O'rtada hal bo'lmay illat

Ajrashishgan ikkovlari.

So'ng Birinchi qo'chqor qolgan

Bo'rilarning orasida.

Bo'rilardan buyruq olgan

Shomning g'ira-shirasida.»

Bu gaplarga diqqat qilsam,

Yakun chiqdi kutilmagan:

U, bo‘riga hizmat qilsam,
Deb oldindan intilmagan.
Ikkinchidan, unga hech kim
Ko‘rsatmagan zarra yordam.
Yotavergan guvoh ham jim,
Qo‘rqa-pisa chiqarmay dam.
Urushsa-da chunki ikkov
Kelolmasdi bo‘riga bas.
Ikkov tugul, hatto to‘rtov
Uch bo‘rini yenga olmas.
Eng asosiy xulosam shu:
Bo‘rilardan qo‘ylar kuchsiz.
Qanday qilib «xo‘p» demas u,
Ular – uchta... bu – bir... ojiz...
«Ha... Bo‘rilar qildi talab», -
Dedi o‘zi beiftixor.
Och bo‘rilar tursa talab,
Dosh berolar qay bir qo‘chqor?
Dosh bermagan bu qo‘chqor ham,
Talabni rad etolmagan.
Qiynoqlarga bergan barham,
So‘ngra aldab ketolmagan.
Bu ham hayvon... Bir jonivor...
Yurgisi bor bu dunyoda.
Quvonchlardan umidi bor,
To‘ygisi bor bu dunyoga.
Bilgisi bor, ko‘rgisi bor
Nadir qishi? Nadir yozi?

Ko'p qatori oddiy qo'chqor,
Shafqat qiling, yurtdosh qozi?

Cho'pon:

Qoralovchi yurtdosh ko'ppak,
Nima deysiz?

Ko'ppak:

Bizlar uchun
Faqat qonun bo'lar dastak,
Qo'yilgan ayb saqlar kuchin.

Oqlovchimiz har ne esa,
Hayvonparvar, ko'ngli yumshoq,
Anglash mumkin, neki desa,
Ona bo'lgach, sezar shundoq.
Ayblanuvchi qaytib kelib
Indamasdan yotgani,
Antiqaning nayin olib
Bo'rilar qaytgani -

Katta aybi birinchi.
Boshqa aybi: o'sha kun
Mana, o'ylab ko'ring-chi,
Qo'lga tushmasdan burun

Antiqani g'iybat qilgan
Ichi qoralik bilan.
Antiqaning nayin olgan -
Nima qilganin bilgan.

Uchinchi bir aybin ham
Ta'kidlash kerak.
Bundan hatto har olam
Tortadi sergak:

Ayblanuvchi eltganda
Antiqa nayin
Yana qilmayin kanda
Hafta-kun sayin
Qo'zilarining birini
Adashtirishga,
Adashtirib, bo'riga
Duchlashtirishga
Va'da bergan, so'ng qaytgan...
Mana, yuz-ko'zi,
Bu gapni guvoh aytgan,
Gapirsin o'zi.

Cho'pon:

Guvoh, ayting, bo'lganmi shu gap?

2-qo'chqor:

Bo'lgan.

Cho'pon:

Ayblanuvchi, bo'lganmi shu gap?

1-qo'chqor:

Bo'lgan.

Ko'ppak:

U suruvga keltirar

Bir balo-qazo.

Unga bering muqarrar

Eng oliy jazo.

Sovliq:

Imkon bering bir o'ylarga,

Yozib beray arizamni.

Ko'ppak:

Biz Ko'ppaklar siz Qo'ylarga

Ko'p aytamiz bir narsani:

Qarab turmang sizga birov

Hujum qilsa,

Hujum qilsa,

Elingizni ezsa birov,

G'ijim qilsa,

G'ijim qilsa.

Javob bering hujum bilan,

Kuchingiz bor,

Kuchingiz bor.

Kam emassiz yovingizdan.

O'chingiz bor,

O'chingiz bor.

(1-qo'chqorga qarab)

Nechun senga burama shox

Ato etgan Yaratgan?

Mushkul bo'lsa bitta suzmoq

Loyiqmasmi la'natga?

Xatira Muhammad-karim qizi va Mirg'ani A'zam o'g'li – shoirning onasi va otasi. 1932-yil.

Shoirning oila a'zolari: ota-onasi, opasi Naima, o'zi va ukasi Mirvali. 1941-yil, mart.

Miraziz – Sanatoriy-O'rmon maktabining 6-sinf o'quvchisi (o'rtada). Suvratda sanatoriyning kunduzlik tarbiyachisi Lonni Rixardovna Liflyandskaya va tunlik tarbiyachisi Soat Ahmedov. 1949-yil.

Miraziz A'zam tahsildosh do'stlari Razzoq Abdurashid, Ne'mat Yoqubov, Sobit G'afurov, Sasha va Genalar bilan birga Pomir-Oloy tog'laridagi alpinistlar qarorgohida. Suratda – chapdan beshinchi. 1954-yil.

Miraziz A'zam tog'da cho'qqilar sari safar oldi tayyorgarligi chog'ida. Suvratda - chapdan ikkinchi. 1954-vil, ivul.

Shoir Brichmulladagi dam olish uyida. 1955-yil, 8 avgust.

Miraziz sinfdoshlari – yozuvchi Ne'mat Yoqubov va dengiz uchuvchisi O'tkir Mavlonov bilan. 1955-yil, 9 oktyabr.

Miraziz tahsildosh do'sti Rahimberdi Umarov
(keyinchalik atoliq jurnalist). 1956-yil, bahor.

Miraziz Toshkent Davlat Unuversitetidagi tahsildosh do'stlari bilan O'sh harbiy qarorgohida. Birinchi qatorda – chapdan birinchi. 1957-yil.

O'zbek bolalar yozuvchilari (chapdan) Obil Rasulov, Sobit G'afurov, Miraziz A'zam va Quddus Muhammadiylar Toshkentdagi 28-o'rta maktabning kutubxonasi bilan tanishmoqdalar. 1961- yil.

Sobit G'afurov, Miraziz A'zam, Quddus Muhammadiy va Marva Jaloliddinova maktab o'quvchilarining sahna o'vinlari tomoshasida. 1961-yil.

Miraziz A'zam ukasi Mirvali, ji'vani Matluba va o'g'li Mirsodiq bilan. 1965 yil.

Miraziz A'zam – Kislovodsk sihatgohida. Suratda: o'ngdan – to'rtinchi. 1976-yil.

Miraziz A'zam qalamkash do'stlari qatorida (chapdan o'ngga: Mouhammad Ali, Murod Xidir, Oqiljon Husanov, Mashrab Boboyev Va Safar Barnoyev.) 1987-yil.

Usmon Nosir tavalludining 75-yilligi munosabati bilan Miraziz A'zam, kinorejissyor Bahodir Ahmedov, professor Naim Karimov va shoir To'ra Mirzo Ko'miro'vada (Kemerovoda) bo'ldilar va atoqli shoir yashagan konslagerga borib uning qabrini ziyorat qildilar.

Suvratda: O'zbekistonlik vakillar kemerovolik ijodkorlar davrasida. 1988-yil.

Turkiyalik adabiyotshunos olim, o'zbek adabiyoti bo'yicha mutaxassis Yavuz Aqpinar – O'zbekistonda. Su-
vratda: O'zbek sharqshunos olimi Abdusodiq Irisov, Ya-
vuz Aqpinar va Miraziz A'zam. 1989-yil.

Miraziz A'zam Turkiyaning Ko'nya shahridagi Sham-
siddin Tabriziy jome'i hovlisida. 1993-yil 21 noyabr.

**Miraziz A'zam ustozi Ozod Sharafiddinov bilan birga
kitobxonlar huzurida. 1997-yil.**

**Miraziz A'zam Turkiyaning Istanbul shahrida bo'lib
o'tgan "Tarixiy roman va romanda tarix" mavzuidagi
turkiy xalqlar simpoizumida o'zbek tarixiy romanlari ha-
qida so'z aytayotir. 2003-yil, 19 sentyabr.**

Miraziz A'zam Alifbe bayramida Toshkentdagi 64-maktab o'quvchilariga "Alifbo bayrami" kitobini tarqatmoqda. 2003-yil, dekabr.

Miraziz A'zam – Respublika bolalar kutub-xonasining mehmoni. 2003-yil, dekabr.

Bu savoldan qo'ylar aro
Bezovtalik boshlandi.
Uyalgandan - olam qaro,
Qo'ylar qalbi g'ashlandi.

Zang urildi, sud ham bitdi.
Cho'pon boqdi ommaga...
Sud hay'ati kirib ketdi
Kegashgani xonaga.
So'ngra Cho'pon jamoatga
Sud hukmini o'qidi.
Hukm qat'iy, shikoyatga
Zarra o'rin yo'q edi.

Hukm

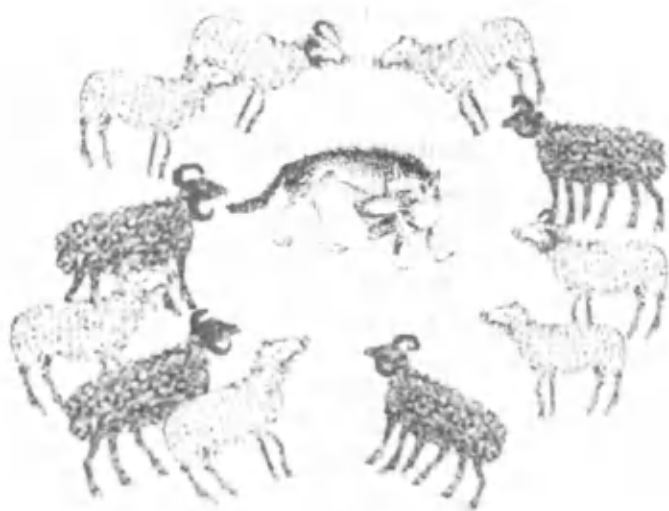
«Jahonni nurlatgan
Yorug' kun haqqi,
Har jonni uxlatgan
Sarin tun haqqi,
Aziz hayot haqqi,
Ona yurt haqqi,
Yaratgan Zot haqqi,
Rizq va qut haqqi,
O'z qavmini g'iybat
Qilgani uchun,
O'z yoviga xizmat
Qilgani uchun,
Sotqinligi uchun,

Sustligi uchun,
Qo'rqoqligi uchun,
Pastligi uchun
Qo'chqorga berilsin
Eng oliy jazo -
Munosib ko'rilsin
Sharmanda qazo!»

Qasos kuni

Bir tomondan tepkir otlar,
Bir tomondan qo'chqorlar,
Bir tomondan it-sallotlar,
Yaylov ahli – o'chkorlar,
Ko'p ham o'tmay, tonggi mahal
Kirib kelib o'rmonga,
Bo'rilarni qildi qamal,
Jang boshlab nogahonda.
«Sizmi bizning Antiqani
Talon qilgan qashqirlar?!
Bizning jannat mintaqani
Payhon qilgan qashqirlar?!
Antiqaning aybi nima -
Yurtim, debmi, kuygani?
Har jonzotni qilib hurmat,
San'atnimi suygani?
Ko'rmasinmi bir yorug' kun
Bu dunyoda yaxshilar?
Mana, sizga, mana, mal'un,

Mana, to'ymas vahshiylar!»
Hayqiradi cho'pon-cho'liq
Chor atrofni yangratib.
Kimda so'yil, kimda miltiq,
Otadi daranglatib.
Otlar kishnar, itlar hurar,
G'izillaydi bo'rilar.
To'rt tomonga chopar ular,
Yana ortga burilar.
Chapga qochsa it g'ajidi,
O'ngga qochsa ot tepdi.
Oldga qochsa cho'pon otdi,
Ortga qochsa qo'y suzdi.
Barcha inlar bo'shab qoldi
Uch-to'rt soat ichida.
Ish bermadi, bu gal toldi

Eng zoʻrlarning kuchi-da.
Butun oʻrmon toʻlib ketdi
Boʻrilarning loshiga.
Shundagina aql bitdi
Bosqinchilar boshiga.

Boʻri baxshi qoʻshigʻi

Qon uchun qon,
Jon uchun jon
Tinmaydi hech intiqom.
Keltirilgan ziyon uchun
Davom etar qatli om.
Na u yondan,
Na bu yondan
El topmadim keki yoʻq.
Oʻch boshlangan qay zamondan,
Nechun uning cheki yoʻq?
Bir-birovga tovon solish,
Jazo berish,
Bosa-bos!
Qasos olish!
Qasos olish!
Qasos uchun al-qasos!
Tugʻilganmi janglar uchun
Tirik jonzot bebaho?!
Bir-birini qirar nechun,
Tavqi-laʼnat shulmi yo?
Keltirilgan ziyon uchun

Davom etar qatli om.
Qon uchun qon,
Jon uchun jon.
Tinmaydi hech intiqom!

L

Sulh uchun oq bayroq ko'tarib kelgan qari bo'rining tavba-tazarrusi

Avval bizdan o'tdi...
Bizlar aybdormiz...
Zamon bizniki deb
O'yladik avval.
Kuchlimiz: panjamiz,
Tishimiz o'tkir,
Haqiqat – kuchda, deb
Kuyladik avva'!

qari bo'rining

Bosdik quyonlarni,
Bosdik qo'ylarni.
Sigirlar, otlarga
Bermadik omon.
Ba'zan kiyiklarga
Soldik qironlar,
Ba'zan dastimizdan
Qon qusdi jayron.

To'g'ri, chap berardik
Arslon, sherlarga.

△
23

Kuchliroq zotlardan
Yurardik chetda.
Yaqin yo‘lamasdik
Fil bor yerlarga.
Ba‘zan teng kelardik
Olishsak it-la.

Qo‘ylar bizlar uchun
Noyob bir o‘lja,
Topilmas kon edi -
Oltin to‘la xum.
Keyin orangizdan
Chiqdi Antiqa,
Bizni shu boylikdan
Ayladi mahrum.

Kim tekin tomoqdan
Kechgisi kelar?
Oz ishlab,
Ko‘p tishlash
Yoqmaydi kimga?
Biz shunday naslmiz:
Bo‘ri-tulkilar,
O‘rgandik shunday yo‘l,
Shunday oqimga.

Shu bois o‘ldirdik
Antiqangizni,

Sizning yaylovlarni
Ayladik payhon,
Bekor qilib tenglik
Aqidangizni,
Mangu yashaymiz deb
O'ylovdik pinhon.

Bari bizdan o'tdi,
Bizlar aybdormiz.
Zamon bizniki deb
O'yladik doim.
Kuchlimiz: **panjamiz,**
Tishimiz o'tkir,
Haqiqat – kuchda, deb
Kuyladik doim.

Ammo o'ylarimiz
Puch bo'lib chiqdi.
Jahonda
Ozayib ketdi bo'rilar.
Goh to'ng'iz, goh qo'chqor
Kuch bo'lib chiqdi.
Endi qayga boqmang,
Bo'ri qirilar.

Yo'q, biz tavba qildik,
Kechiring endi.

Ochkoʻzlik, bosqindan
Kechamiz butkul.
Yegandik – qusmoqdan
Koʻzimiz tindi.
Endi yarashaylik
Berib qoʻlga qoʻl.

Mayli, yer kerakmi,
Oʻrmon kerakmi,
Tirik jon kerakmi -
Toʻlaymiz tovon.
Faqat boʻrilarni
Qirib tashlamang.
Faqat boʻrilarga
Beringiz omon.

Qoʻmondon qoʻchqorning javobi

Oʻtgan oʻtdi,
Ketgan ketdi,
Mayli, janglar bitsin, bas.
Tinchlik,
Doʻstlik payti yetdi,
Bizga tovon kerakmas.
Faqat endi dushmanlikka
Chek qoʻyaylik, boʻrilar.
Yoʻqsa, zoʻrlik, manmanlikka
Shaksiz chora koʻrilar.

Sizlarda ham,
Bizlarda ham
Hamma chekdi uqubat.
Keling, endi topsin barham
Gina ila kudurat.
Bir-birovga mehmon boʻlib
Borib-kelib turaylik
Hamda izzat-ikrom qilib
Yashnab-kulib yuraylik.
Siz oʻzingiz oʻzingizcha
Yashay bering, boʻrilar.
Biz oʻzimiz oʻzimizcha
Yashaylik, qoʻy-qoʻzilar.
Biz sizlarga teginmaymiz,
Siz bizlarga teginmang.
Aralashmang ishimizga,
Kuch ishlatmang...
Egilmang...
Oʻrmon – sizning vatanningiz,
Oʻrmon sizga buyursin.
Yaylov – bizning vatanimiz,
Daxl qilmang iznsiz.
Biz doʻstlikni ulugʻlaymiz,
Teng doʻstlikka fidomiz.
Bizga hech kim xoʻjayinmas,
Haqdir bizning xudomiz.
Bir-birovga mehmon boʻlib
Borib-kelib turaylik

Hamda izzat-ikrom qilib
Yashnab-kulib yuraylik.

**Yarash-yarash sharafiga berilgan
ziyofatda quloqqa chalingan ba'zi bir
gap-so'zlar**

1

Bo'ri baxshi yallasi:

Yarash-yarash boshlandi,
Yayrash-yashnash boshlandi.
O'rtadagi ginalar
Uloqtirib tashlandi.

Tinch-totuvlik yaxshi-da,
Teng-totuvlik yaxshi-da.
Qo'lga olib do'mbira
Kuylavorar baxshi-da!

Mangu shunday o'ynasang,
Qonguningcha kuylasang,
Ko'nglingdagi narsangni
O'zing sevib saylasang.

2

Tomoshabin so'zi:

Adashding, Bo'ri baxshi,
Ginalar bitgani yo'q -

Yurakni ezib turar
Qadalgancha misli o'q.

Bo'rilar itlar bilan
Birga o'tirgan paytda
Achchiq ginalar qildi
Yosh bir bo'ri bir itga:

– Qo'ylar, deysiz, beozor...
Bildik qanday beozor.
Bo'rini yeb qo'yarkan
To'rtovlashsa jonivor...

Xayrlashuv

Xayr endi, bolalar,
Yaxshi qoling, men ketdim.
Aytar gapimni aytdim -
Murod-maqsadga yetdim.

Yaxshi qoling, bolalar,
Kuningiz shodmon bo'lsin.
Mushkulingiz osonu
Joningiz omon bo'lsin.

Har vaqt suvday pokiza,
Shamshirday o'tkir bo'ling.
Yursangiz ozod yuring,
O'lsangiz ozod o'ling.

1987-1989

III

MAKTAB SAHNASI

UCHUN

“ENG YORUG‘ YULDUZLAR”
KITOBIDAN — 2002

BUXORIY DARSİ

O'yin

Qatnashuvchilar:

1. **H a k i m** – Litsey o'quvchisi, 14 yoshda.
2. **S a i d** – Hakimning sinfdoshi, tengdoshi.
3. **M a n s u r** – Hakim va Saidning sinfdoshi, tengdoshi.
4. **O' q i t u v c h i** – 30 yoshlarda.
5. **O' q u v c h i l a r**.

Birinchi ko'rinish

Respublikadagi litseylardan birida odatdagi sint.

Sinfda uch og'ayni – H a k i m, S a i d va M a n s u r o'tirishibdi.

Hakim: – Menga qara, Said, bir narsa hech xayolimdan ketmayapti. Sen nima deb o'ylaysan: o'qituvchi bilan o'quvchi orasidagi munosabatlar qanday bo'lishi kerak?

Said: – O'zaro hurmatga asoslangan... Bu hammaga ma'lum, ming marta aytilib kelgan gap-ku! Nimasini o'ylaysan?

Hakim: – Albatta... turgan gap... Ammo men boshqa narsani aytmoqchiydim. Deylik: o'qituvchi dars bera turib adashdi... Noto'g'ri fikr aytdi. Buni bilmagan bola indamay eshitishi mumkin. Bilgan bola esa, yo fikrni tuzatishi, yo bila turib indamasligi mumkin. Misol uchun, o'qituvchini izza qilmay deb indamaydi... faqat darsdan keyin muallimga sekingina xato qilganini aytadi, deylik... Shu to'g'rimi?

Mansur: – (gapga aralashadi) – Menimcha, to‘g‘ri. O‘qituvchini o‘ziga dushman qilmagani ma’qul. Sekingina qulog‘iga aytsa, keyingi darsda muallim ham o‘z xatosini o‘quvchilarga aytadi. Ish joy-joyiga tushadi. Hech kim zarar ko‘rmaydi.

Hakim: – Men ham taxminan shunday deb o‘ylardim. Lekin olamda, do‘stim, «ilmning sharafiga» degan gap ham bor. Mana Imom Buxoriy «Al-jome al-sahih» kitoblarida shunday hadisni keltirganlar: «Valav anna ahlul ilmi sanuhu sanahum». Ya’ni: «Ilm ahli ilm sharafiga qanday himoya qilsa, ilm ham ularni shunday himoya qiladi». Menimcha, muallimning xatosini seza turib, jamoat o‘rtasida indamasak, o‘z shaxsiy manfaatimizni o‘ylagan va ilm sharafiga boy bergan bo‘lamiz. O‘zimizga zarar yetsa ham, muallim-ku hech vaqt o‘z o‘quvchisiga dushman bo‘lib qolmaydi, ammo dushman bo‘lib qolish ehtimoli bo‘lsa ham, biz ilmda to‘g‘rilikni himoya qilishimiz kerak. Mana bunga qara (kitobni varaqlaydi), Buxoriy Ad-Doxiliy degan muallim, mashhur bir olimdan dars olardi. Bir kuni darsda Ad-Doxiliy bir hadis aytibdi va «bu hadisni Sufyon Abu az-Zubayrdan Ibrohim eshitgan» deпти. Bu-xoriy shu ondayoq: «Ibrohim, Abu az-Zubayrdan rivoyat eshitmagan» deпти. Domlasi xijolat bo‘lib, achchiqlanib Buxoriyni urishibdi. «Bilmagan narsangga alarashma, tek o‘tir!» deb ozorlabdi. Buxoriy ham xijolat bo‘libdi. Ammo o‘ziga qattiq ishongani uchun «Yoninigizda bo‘lsa kitobingizga qarang!» deпти, – «Ibrohimning davrida Abu az-Zubayr olamda yo‘q edi». Domlasining

qo'lida kitobi yo'q ekan. Ichkariga kirib ketib kitobni olib chiqibdi. Qaytganda Bu-xoriydan to'g'risini so'rabdi. «U rivoyatni Ibrohimga Abu az-Zubayr emas, Zubayr Ibn Odiy aytgan», «Bular bir-birlariga zamondosh edilar» deпти Bu-xoriy. Domlasi kitobga tuzatish kiritib qo'yibdi. Bu paytda Buxoriy 10 yoshda ekanlar.

Mansur: – E, bilimdan ham, yurakdan ham bergan ekan-da! Domlasidan 70 darra falaqa yeyishi ham hech gap emas edi...

Hakim: – Bu yerda gap yurakdan ham ko'ra haqni, ilmni ulug' deb his qilishdadir.

Mansur: – Qo'rqq bo'lsa ilmni ulug' deb bilsa ham, indolmas edi-da!

Hakim: – Sening aytganing ham to'g'ri: bu yerda jasorat va imon birligi ko'rinadi.

O'qituvchi kiradi. Sinf o'quvchilar bilan toladi. Odatdagi salom-aliklar. So'ng o'qituvchi o'quvchilarga yuzlanadi.

O'qituvchi: – Qani, bolalar, tinchlaning! Bugun, avval kelishganimizdek, Imom Buxoriy dar-sini o'tamiz. Hozir o'n bola o'n hadis aytadi. Qisqa-qisqasidan...

Birinchi o'quvchi: – «Islom dini besh dalilga asoslangan: Ollohdan boshqa iloh yo'qligi va Muhammad Ollohning quli va elchisi ekanligiga ishonmoq, namoz o'qimoq, zakot bermoq, hajga bormoq va ramazon ro'zasini tutmoq».

Ikkinchi o'quvchi: – «To'rt xislat borki, kimda bor bo'lsa, u aniq munofiqdir. Bular: omonatga xiyonat,

yolg'on so'zlash, shartnoma tuzib shartida turmaslik va urishganda kek saqlash va nohaqlik qlish».

Uchinchi o'quvchi: – «Ilmga ilm olmoq yo'li bilan erishilg'ay».

To'rtinchi o'quvchi: – «Osonlashtiring, qiyinlashtirmang. Qiziqting, bezdirmang».

Beshinchi o'quvchi: – «Musulmon odamning Haq yo'lida (vatan yo'lida) urushib olgan har bir jarohati Qiyomat Kuni qon pishqirayotganday ko'rinadi, rangi qon rangi, lekin hidi mushk hidi bo'ladi».

Oltinchi o'quvchi: – «Odam qiladigan gunohi azimlardan biri – ota-onasini xaqorat qilmoqdir. Birovning ota-onasini so'kkan odam o'z ota-onasini haqorat qilgan bo'lur».

Yettinchi o'quvchi: – «Siz hammangiz cho'ponsiz, qo'l ostingizdagilarga javobgarsiz. Yurt boshliqlari ham cho'pondir, xalqning ahvoli uchun mas'uldirlar. Ota – oila cho'ponidir, oilasi uchun mas'uldir. Ayol uyning cho'ponidir, uydagi tartib, saranjom-sarishtalik uchun mas'uldir. Xizmatchi boshlig'iga tegishli mol-holning cho'ponidir, qo'l ostidagi narsalar uchun mas'uldir».

Sakkizinchi o'quvchi: – «Musulmon odam daraxt ekar, uning hosilidan inson yesa ham, hayvon yesa ham ekan kishining sadaqasi o'rmda o'tadi».

To'qqizinchi o'quvchi: – «Yaxshilik sadaqadir». «Insonning orasini buzmoq uchun g'iybatchilik qilganlar jannatga kirolmaydilar.

O'ninchi o'quvchi: – «Mard odam deb uni-buni

kurashda yenggan odamga aytilmaydi. Haqiqiy ma'nodagi mard, achchig'i kelganda o'zini tuta bilganlardir».

Domla! So'fi Olloyorda bir bayt o'qigandim. Me-nimcha u shu hadisdan ilhomlangan.

*Ajdaho birlan so'qish qilg'on kishini er demang,
Er o'shal erdurki tursa odamiy tamg'o bilan.*

O'qituvchi: – To'g'ri aytasan. Shoirlarimiz hadislarining mag'zini halqqa yetkazishda ko'p xizmat qilganlar. Yashanglar, rahmat sizlarga... Endi menga aytinglar: Hadis nima?

Said: – Men aytaman. «Hadis arabchada «Yangi» degan ma'noni bildiradi. Janob payg'ambarimiz Muhammad Alayhissalomning har bir aytgan gaplari har qachon ham yangi gapday eshitilgani uchun biz ularni hadis deymiz. Lekin butun tarix davomida «hadis» so'zining ma'nosi kengayib borgan va endilikda hadis so'zi payg'ambarimizning amirlari, xatti-harakatlari, fe'l-atvorlari, axloqlari, xislat va holatlari va umuman hayot yo'llari ma'nolarini ham qamrab olgan. «Hadis» o'rnida «Sunnat» ham ishlatiladi. Hadisdan bahs etuvchi ilm «Hadis» deyiladi «Muhaddis» esa «Hadischi» deganidir, hadislarini to'plovchi, tartibga soluvchi, tahlil va tekshiruv yo'li bilan bu so'z chindan ham payg'ambarimizga oidmi, yo'qmi, aniqlik kirituvchi, hadislarini to'plovchi degan ma'nolarda ishlatiladi.

O'qituvchi: – Endi yana bir savol: Payg'ambarimiz haqida kim qisqacha ma'lumot bera oladi?

Birinchi o'quvchi: – Biz payg'ambarimiz hayotini hali

o'rganmadik, domla... Bunday topshiriq berganingiz yo'q bizga...

O'qituvchi: – To'g'ri... Men baho qo'yish uchun so'ramadim... Kim nima bilishiga qiziqaman xolos. Hakim! Mabodo sen aytolmaysanmi?

Hakim: – Yo'q, domla. Men faqat Buxoriyning «Hadis» kitoblarini o'qidim. Unda bunday ma'lumot yo'q. Faqat boshqa tarix kitoblarimizdan Payg'ambarimiz milodiy 570-yilda tug'ulib, 632-yilda vafot etganlarini bilaman, xolos. Buxoriyning «Hadis» kitobida payg'ambarimizga nechuk vahiy kela boshlagani haqida keng bir ma'lumot bor. Mansur bu hadisni yodlab olgan. Xo'p desangiz o'qib bersin.

Mansur (yoddan o'qiydi): – «Oysha onamiz naql qiladilar: Hazrat Payg'ambarimizda ilk vahiy uyquda tiniq tushlar ko'rish bilan boshlangandi. Shundayki, ko'rgan butun tushlari tong shafag'i yorishishi bilan bir aniqlik kasb etardi. Shundan so'ng, Rasululloh yolg'izlikni xushlaydigan bo'lib qoldilar. Oilalarini tark etib, yolg'iz o'zlari Xiro tog'idagi g'orda qatorasiga bir necha kun toat-ibodat qilib chiqar ekanlar. Shu boisdan ham o'zlari birlan yegulik olib chiqib ketar edilar. Yegulik tugagach, xotinlari Xadichaning huzuriga kelib, yana taom olib toqqa qaytar edilar. Oxiri bir kun Xiro tog'ida ibodat qilib o'tirganlarida Haq amri keldi. Shundayki, bir farishta kelib: «O'qi!» dedi. «O'qishni bilmayman, dedim», – deydi-lar Rasululloh... Shu payt farishta meni bo'g'a boshladi, xirillab qoldim. Keyin qo'yib yubordi-

da, yana «O‘qi!» dedi. Men yana: «O‘qishni bilmayman, dedim. Farishta ikkinchi marta meni xirillab qolganimcha bo‘g‘di. So‘ng yana qo‘yib yuborib: «O‘qi!» dedi. Men yana «O‘qishni bilmayman dedim. Ul meni uchinchi marta xirillab qolganimcha bo‘g‘di. Keyin qo‘yib yuborib: «Rabbingning nomi bilan o‘qi! Rabbing insonni laxta qondan yaratgan! O‘qi! Rabbingning saxovati benihoya! U insonga qalam bilan yozishni o‘rgatgan. U insonga bilmagan narsasining hammasini o‘rgatgan!» dedi.

Shunda Hazrat Payg‘ambar bu oyatlar sababli qo‘rquvdan yuraklari titrab uyga qaytdilar. Xadichaning huzuriga kelib: «Meni o‘rab qo‘ying» dedilar. Janob Rasulullohning qo‘rquvlari tarqalguncha o‘rab qo‘ydilar. So‘ng, Xadichaga bo‘lgan voqeani aytib berdilar-da: «O‘zimdanda xavotirdaman!» dedilar. Xadicha raziyallohu anho: «Unday demang. Xudo haqqi, Olloh sizni xafa qilmag‘ay, chunki siz xotin-bola-chaqaga yaxshi qardingiz; ojizlarning yukini yengil qilasiz, kambag‘allarga zakot berdirasiz, mehmonlarni izzat-ikrom qilasiz, Haq yo‘lida to‘sqinliklarni yengib o‘tishda hammaga yordam berasiz» deb javob berdilar. So‘ng, Xadicha onamiz janob Rasulullohni amakivachchalari Varaqa ibn Navfal huzuriga olib bordilar. Varaqa ibn Navfal johiliya davrida nasroniy dinida edi. Ibroniya savodi bor, Injildan Ollohning aytganlarini yoza olardi. Ko‘zlari ko‘rmaydigan keksa bir kishi edi. Xadicha onamiz Varaqaga: «Ey, mulla og‘a! – dedi. – Bo‘langizning ga-

plariga quloq soling. Qarang, nima deyaptilar!» Varaqa «Nima gap, e bola, nima ko'rding, ayt!» dedi. Janob Rasululloh ko'rganlarini bir-bir aytib berdilar. Shunda Varaqa «Bu ko'rganing Olloh Taolo, Muso Alayhissalomga indirgan Nomusi Akbar (ya'ni yashirin sirlar tashuvchi eng buyuk Farishta Jabroil)ning o'zi-ku! Eh, qani endi xalqni islom diniga da'vat qiladigan kunlaringda yosh bo'lsamu yoningda bo'lsam... Qavming seni yurtidan haydab chiqazgan vaqtda hayot bo'lsam» deb aytdi. Rasululloh «Meni qavmim haydaydimi?» dedilar. Varaqa: «Ha, zero sening kabi Ollohdan vahiy keltirgan hech bir kimsa yo'qki, dushmanlikka uchramagan bo'lsa. Agar da'vat kunlaringga yetishsam, senga kuchim yetgancha yordam beraman», deb javob berdi. Lekin ko'p o'tmay Varaqa vafot etdi. Vahiy bir muncha vaqt kelmay qo'ydi.

O'qituvchi: – Rahmat, Mansur, o'tir. Endi, bolalar, to'ppa-to'g'ri Imom Buxoriyga o'taylik...

Mansur: – Bir oz to'xtang, domla, Buxoriy haqida bir og'iz so'z aytay.

Ikkinchi o'quvchi: – Hech qo'ymaydi-da shu Mansur. Gapirmay tursa yorilib o'ladi.

O'qituvchi: – Mayli, ayt, nima demoqchisan, Mansur?

Mansur: – Mening dadam sharqshunos olim, ko'p yurtlarga borib kelgan. Amerika, Fransiyaga, Angliyaga, Misrga... Dadam aytadilarki, chet ellarda ko'pchilik odamlar: «O'zbekiston» desa, «Bu qaysi yurt?» deb ta-

odamlar: «O‘zbekiston» desa, «Bu qaysi yurt?» deb tanimay hayron bo‘larkanlar. Ammo «Buxorodanman» desa, shu ondayoq ta‘zim qilib, qo‘lini o‘pib: «Xush kelibsiz» deb, to‘rga olarkanlar. Buxoro, Samarqand, Xorazmni bilmaganlar yo‘q ekan. Ular bizning mamlakatimizni Turkiston deyisharkan. Buxoroni jahonga tanitganlar Buxoriy, Ibn Sino, Bahouddin Naqshband kabi siymolardir, «Buxoro tarixi»ni yozgan Narshaxiy kabi tarixchilardir.

O‘qituvchi: – To‘g‘ri aytding, Mansur Buxoriy haqdagi so‘zni uning vatani Buxorodan boshlash kerak. Qani, Said, Buxoro haqda sen gapir...

Said: – Buxoro hozir O‘zbekiston Respublikasining bir viloyatidir. Sirdaryo va Amudaryo oralig‘idagi Zarafshon vodiysida joylashgan. Buxoro haqidagi eng eski ma‘lumotni Mansur aytgan Narshaxiyning kitobidan olish mumkin. Narshaxiy 899-yilda tug‘ilib, 960-yilda vafot etgan, ya‘ni 60–61 yil umr kechirgan. «Buxoro tarixi» kitobini 943–944-yillarda yozib tugatgan. Narshaxiy o‘z kitobida ilgari Rometan Buxoro deb yuritilgani va u 3000-yildan buyon mavjud bo‘lgan-ligini aytadi. Narshaxiy davridan beri yana ming yil o‘tganini hisobga qo‘shsak, Buxoroning yoshi to‘rt ming yildan oshgani tasavvur qilishimiz mumkin. Yerlari juda eski paytlardan suv kanallari orqali sug‘orilgan. Dehqonchilik, bog‘dorchilik, chorvachilik yuksalgan, obod bir mintaqaga bo‘lgan. Shimoli-sharqdan Samarqandga katta yo‘l bilan bog‘langan. Janubda Termiz-Balx yo‘li bo‘lgan.

Shimoli-gʻarbdan Xorazmga, janubi-gʻarbdan Marv orqali Nishopurga borilgan. Shuning uchun ham Narshaxiy Buxoroni «Tijorat shahri» deb ulugʻlaydi. Buxoroda «zandaniycha» degan bir turli boʻz mato ishlab chiqarilgan. «Xurosonning hech bir shahrida bunday matoni toʻqiy olmas edilar. Zandaniychadan kiyim kiyimgan biror podshoh, amir, rais yoki amaldor boʻlmagan. Uning qizil, oq va yashil ranglisi boʻlar edi» deb yozadi Narshaxiy. Buxoroda yana paloslar, darpardalar, yumshoq kiyimlar, yostiqlik jildlari, jigarrang joynamozlar tikilardi va toʻqilardi. Mis qandillar, ot anjomlari, charv yogʻi, ilik yogʻi, qoʻy terisi, maxsus qogʻozlar ishlab chiqarilar, jahonda tengi yoʻq shirin-shakar qovunlari boʻlar edi. Modomiki, Buxoro shunday boʻlgach, uning dovruqi butun yer yuziga taralgan boʻlishi tabiiydir.

Oʻqituvchi: – Qanday xalqlar yashardi Buxoroda?

Said: – Narshaxiy: «Buxoroning aholisi Turkistondan kelgan turklar edi», deb yozadi. Kayxusrav istilosi paytlarida bir muncha forslar ham koʻchib keldi. Paxlavlavon ajdodimiz Alp Er Toʻngʻa zamonida forslar bilan «qiz oldi-berdi»lar ham ortgan. Yurtimizga Ibn Qutayba boshchiligida arablar bostirib kirgandan keyin arablar ham kelib, mahalliy xalq tarkibiga qoʻshildi. Qadimiy turk madaniyatiga yana ikki katta madaniyat ham qoʻrishdi va Buxoroda jahonshumul s i v i l i z a t s i a yuzaga keldi.

Hakim: – Domla... Bir savol bersam maylimi?

Oʻqituvchi: – Albatta.

Hakim: – «Hadis jildlarini o‘qiganimda, Buxoroiy hamma vaqt menga butun bo‘y-basti, qon-joni bilan bizning urug‘larimizdan bo‘lib ko‘rindi. Ammo ba‘zi tarixchilar Buxoriyni forsiylardan deb yozishibdi. Ajdodi Bordizbexga borib taqaladi. «Bordiz» forsha so‘z. Shuning uchun u turk bo‘lishi mumkin emas deb uqtirishibdi. Holbuki, biz hozir ham turli millatlar bilan aralashib yashaymiz, bir-birimizdan otlarni o‘zlashtiraveramiz. Bu bilan millatimiz o‘zgarib qolmaydi-ku!

O‘qituvchi: – To‘g‘ri... Menga ham Buxoriyni fors deguvchi olimlarning dalillari zaif ko‘rinadi. Ammo gap shundami? Eng muhimi shuki, u Buxoriydir, ya‘ni buxorolikdir. Buxoro havosidan nafas olgan, Buxoro yerini ishlagan, ekinini ekkan, bichgan, Buxoro olimlaridan ta‘lim olgan. Turkiy madaniyat bag‘rida o‘zini topgan. Bizning ota-bobolarimizga xos o‘ziga ishonch, amaliy zako, azm, yaratuvchanlik, matonat, fidokorlik, jasorat, ish intizomi singari xislatlarga ega bo‘lgan. Va bizga barcha millatlar, barcha insonlarning mulki bo‘lgan ilm va yuksak ma‘naviyat namunalarini meros qilib qoldirgan. Turk dunyosining nomini dunyoga yoygan. Hazrati Payg‘ambarning yuzlarcha sifati yonida «Arabiy» degan sifat allaqanday nojoiz ko‘ringani kabi, Buxoriy nomi yonida ham «turkiy» yo «forsiy» sifatini ishlatish hech o‘rinli bo‘lmaydi. Biz uchun Buxoriy bashariyatga turk dunyosi bergan buyuk olim sifatida qadrliroqdir.

Qo‘ng‘iroq. Parda.

Ikkinchi ko‘rinish

O'sha sinf: O'qituvchi so'zlayotir. Bolalar jim quloq solishmoqda.

O'qituvchi: – Bolalar! Tarixda hadischilik bilan shug‘ullangan olimlar ko‘p bo‘lgan. Ammo Buxoriy muhaddislarning shahanshohidir. U «Qur‘on»dan keyin ikkinchi o‘rinda turuvchi «Al-jome’ al-sahih»ni yaratdi. Boya Hakimning gapini eshitdingiz: Payg‘ambarimiz 570-yilda tug‘ilib, 632-yilda vafot etganlar. Imom ibn Ismoil al-Buxoriy esa, 810-yilda tug‘ilib, 870-yilda vafot etganlar. Bu ikki hayot orasida deyarli 200 yillik farq bor. Shunday bo‘lishiga qaramay, Payg‘ambari-mizni o‘z ko‘zi bilan ko‘rgan, hali voqealar eskirmasdan burun hadislar yozgan boshqa olimlardan qanday qilib oldinga o‘tib ketdi?

Payg‘ambarimiz, Varaqa aytganday, o‘z vatandoshlarini islom diniga da‘vat etdilar. Ona shahri Makkadan quvildilar. Madinaga hijrat qildilar. Islomni butun Arab Yarimorolida tarqatdilar. Vafotlaridan so‘ng do‘stlari, oila a‘zolari, safdoshlari, sahobiylar degan fi-doyi jihodchilar Rasululloh haqida xotiralarini aytib yo yozib yurdilar. Ularni tartibga soluvchi, kitob holiga keltiruvchi ne-ne hadischilar yashab o‘tdilar; ne-ne tarixiy kitoblarni yozib qoldirdilar. Nima voqea yuz berdiki, oradan deyarli ikki asr o‘tgach, olis Buxorodan bir olim chiqdiyu, ularning hammasini orqada qoldirdi?

Said: – Bu juda katta saboq. Imom Buxoriy hayotining ayrim manzaralari bilan tanishsak, xulosa va javob o‘z-o‘zidan kelib chiqarmidi...

O'qituvchi: – To'g'ri. Shunday qilamiz. Ammo men hozir savolimga eng qisqa bir javobni eshitmoqchiman.

Hakim: – Buxoriyning hadislari eng ishonarli hadislaridir. Odatda bir odam vafot etsa, u haqida xotira yozuvchilar yoki aytuvchilar aytilgan-aytilmagan gaplar, bo'lgan-bo'lmagan voqealarni yonlaridan qo'shib yuboradilar. Buxoriy ana shunday hadislarining barchasiga tarixiy aniqlik kiritgan. O'z davrida yaratilgan hadislarining barchasi bilan ta-nishgan, 600.000 hadisni yod olgan, 12 yil ishlab, ulardan 7275 tasini ishonarli hadis deb topgan.

O'qituvchi: – Barakalla! Yasha, Hakim! (Pauza) Ana endi biz Buxoriy bunga qanday erishganini hayot manzaralari orqali ko'rib chiqamiz. Qani endi Buxoriyning eng kichik bola payti, hali jo'juqlik vaqti, hali dadasi va onasi uni «Mamajon» deb chaqiradigan chog'ida qanday bola bo'lganini kim aytib bera oladi?

Mansur: – Domla! Buxoriy hali Mamajon deb aytiladigan jo'jiqlik paytida qanday bo'lganligi to'g'risida hech qayerda hech narsa yo'q. Ammo-lekin, domla, u qanday bola bo'lganini men bilaman.

O'qituvchi (kulib): – Qani, bilganingni ayt-chi...

Mansur: – Mamajonning dadasi Ismoil ota ko'p kitob o'qigan kishi bo'lgan. Mamajon 3–4 yoshligidanoq dadasining pinjiga tiqilib, «Men ham o'qiyman» deyaverardi. Dadasi: «Yo'q, to'xtab tur. Sen hali kichkinasan»desa ham bo'lmasdi.

«Bo'lmasa ovoz chiqarib o'qing» derdi Mamajon.

Dadasi ovoz chiqarib o'qisa, Mamajon eshitganlarini takrorlar va darrov yodlab olaverardi. Tushunmagan so'zlarini «Dada, bu nima degani?» deb so'rab bilib olardi. Dadasi uning qobiliyatini ko'rib, alifboni o'rgatgan. Mamajon bir yilga qolmay o'qish-yozishni o'rganib olgan. Dadasi sevinib ketib unga Qur'onni yodlatishni boshlagan. Lekin shu orada dadasi vafot etgan. Mamajon esa hijja-lab-hijjalab o'qiyvergan.

O'qituvchi: – Xuddi ko'rganday gapirasana! Qayoqdan bilasan shunday bo'lganini?

Uchinchi o'quvchi: – E, domla, bu Mansurda fantaziya kuchli...

Mansur (parvo qilmay): – Buni bilish qiyin emas. Chunki, «Irshod» degan kitobda yozilishicha, kichkina Buxoriy olti-etti yoshlarida birdan ko'r bo'lib qoldi. Qancha dori-darmon qilishsa ham tuzalmadi. Onasi kunlarcha, haftalarcha o'g'lini duo qilib, Ollohga yolvorib yig'lar edi. Shuncha ko'p yig'ladiki, hatto ko'zi ko'r bo'lib qolayozdi.

To'rtinchi o'quvchi: – Voy bechora-ye!

Mansur: – Bir kuni yig'lay-yig'lay, Xudoga yolvora-yolvora chuqur uyquga ketganida, tushida Ibrohim Payg'ambarini ko'rdi. Bu ulug' Payg'ambar, kechani kecha, kunduzni kunduz demay ko'zda yoshi bilan Tangriga yolvorgani uchun, Olloh Taolo onaga o'g'lining sog'lig'ini qaytarib berajagini aytdi. Ertalab uyg'onib qarasa, chindan ham o'g'lining ko'zi tuzalib, ko'ra boshlagan ekan.

Beshinchi o'quvchi: – Yo tavba...

Mansur: – Menimcha, yosh Buxoriyning ko'r bo'lib qolishi hali o'qish yoshiga yetmasdan burun ko'p o'qiganligi tufayli yuz bergan. Onasi shundan keyin Muhammadjonga to maktabga borguncha o'qishga ruxsat bermagan bo'lsa kerak.

O'qituvchi: – Mushohadangda jon bor. Fikringga qo'shilaman. Duoning ta'siriga kelsak, hozir aniq fanlarda ham buni tasdiqlovchi bir talay dalillar bor. Biz bu mavzuda boshqa darslarda fikrlashamiz. Hozir yana Buxoriyning hofiza kuchi, ya'ni favqulodda yodlash qobiliyati haqida so'zlashaylik.

Mansur: – Muhammad Buxoriy maktabga o'n yoshlarida bordi. O'sha paytlarda Kuttob (ya'ni Kotiblar) degan o'qish va yozishni o'rgatadigan bir turli maktab bo'lardi. Kuttobda ad-Doxili degan bir olim dars berardi. Darsdan oldin biz boya Hakim bilan gaplashgan edik. 10 yashar Buxoriy, bir o'qituvchisi hadis o'qib xatoga yo'l qo'yganida tuzatish kiritgan, shu tufayli hamma taniydigan bola bo'lib qolgan edi. Ad-Doxiliyning darslariga 13 yoshlarigacha qatnadi. Bu orada uning hofiza kuchi butun maktabga ovoza bo'lib ketgan edi. Bir kuni uning yoniga bir katta yoshli kishi kelib: "Sen o'qiganlaringni oson yodlab olish uchun «balozur» degan dori icharmishsan. Shu to'g'rimi?" deb so'rabdi. «Iya, odam ichganda yaxshi yodlatadigan dori bor ekanmi?» deb savolga savol bilan yuzlanibdi bola. "Bilmayman", – debdi oqsoqol. Buxoriy esa: "Ko'p narsani yod-

da tuta bilish uchun kishida qattiq iroda bo'lishi kerak, ya'ni yodlanadigan matnni yodlash bilan doim mashg'ul bo'lish shart, men bundan ham foydaliroq dori borligini bilmayman", - deпти.

Oltinchi o'quvchi: – To'qri mulohaza. Yodlatadigan dori ham bo'larkanmi hech zamonda?

Mansur: – Yosh Muhammad hadislariga shu qadar qattiq qiziqdiki, o'z darslarini qoldirmagan holda, Buxoroning boshqa olimlari darsiga ham qatnay boshladi. Buxoroning barcha olimlarining barcha hadislarini surishtirib bilib o'rganib yodlab oldi... 14 yoshida, ya'ni xuddi bizdaylik paytida, hadis bilimini kengaytirish dardida boshqa shahar-larga ham keta boshladi. Baykandga bordi, Nishopurga bordi, Marvga bordi. Ozgina vaqt ichida 70 ming hadisni yodlab ulgurdi.

Yettinchi o'quvchi: – Yo tavba-a...

Mansur: – Tarix kitoblarida yozilishicha, bir kuni Sulaymon ibn Mujohid degan bir olim boshqa bir olim do'stidan: «Sal oldinroq kelsayding 70 ming hadisni yodlagan bolani ko'rarding» degan gapni eshitadi. Va Buxoriyni izlashga tushadi va oxiri topadi. Buxoriydan: «70 ming hadisni yodlagan bola senmisan?» deb so'raydi. «Ha, hozir undan ham ko'pini bilaman, – deydi Buxoriy. – Ayni chog'da, – deb davom etadi u, – sahobiyalar va tobeinlardan qolgan bir hadisning rivoyatini eshitsam, men o'sha sahobiy va tobeinlarning tug'ulgan va o'lgan paytlari, yashagan joylarini ham, albatta, bilib olaman. Undan tashqari, sahobiy va tobeinlar rivoyat qilgan had-

islar bilan Qur'oni Karim va Payg'ambar sunnatlarini bir-biriga solishtirib, asl yo noaslligini aniqlamagunimcha tinchimayman», deydi. Demak, Buxoriy hadisning haqiqiysi bilan odamlar io'qib chiqarganini bir-biridan ayirish uchun yoshlik chog'idanoq eng to'g'ri asoslarga tayanib ishlagan.

O'qituvchi: – Yashavor-e, Mansur... Men seni oddiygina gapga chechan, sho'x, o'yinqaroq bola desam, toza biliming o'tkir ekan-ku!

Mansur: – E, nima deb qo'yibsiz, domla. Bizning yetti ota-buvamiz eskichani yaxshi o'qigan kishilar bo'lishgan. Bizga ham ozgina o'tgan-da ulardan.

Sakkizinchi o'quvchi: – Ko'rinib turibdi.

O'qituvchi: – Piching qilishning hojati yo'q, chindan ham ko'rinib turibdi.

To'qqizinchi o'quvchi: – Muncha maqtanmasang, Mansur...

Mansur: – Ho'v, maqtanish bilan g'ururlanishning farqiga borasanmi o'zing?

To'qqizinchi o'quvchi: – Hammasi bitta: maqtanchoq odam mag'rur bo'ladi, mag'rur odam maqtanchoq bo'ladi.

Mansur: – Kechirasan. Maqtanish – bu, o'zida yo'q narsani bor qilib ko'rsatishdir. G'urur esa, bor narsa bilan, shu bor narsaning afzalligi bilan ko'krak ko'tarib yurish va shunga yarasha so'zlashdir. Shunga yarasha ishlashdir.

To'qqizinchi o'quvchi: – Bay-bay-bay... Muncha kalla falsafaga to'la?.. Miyang g'ij-g'ij aql-a...

O'qituvchi: – Bas qilinglar... Bunday gaplarga vaqtimiz yo'q. Qani, Said, sen ham yana bir-ikki qiziqarli voqealardan qo'sh...

Said: – Muhammad Buxoriy 16 yoshida onasi va akasi Ahmad bilan haj safariga chiqdi. Ular Makkada haj marosimlarini ado etdilar. So'ng onasi va akasi Buxoroga qaytdilar, Buxoriy esa hadis to'plash maqsadida Makkada qoldi. Ikki yil davomida Madinada, Bag'dodda va boshqa yirik shaharlarda aylandi, hadis to'pladi va shu paytgacha yig'gan barcha ma'lumotlari asosida «At-tarix al-kabir» degan muhim bir kitobni yozib tugatdi. Bu hadis aytgan roviylar haqida eng qimmatli asardir. Avval Payg'ambarimizga hurmat yuzasidan barcha Muhammad otli roviylar haqida biografik ma'lumot beradi, so'ng alifbo asosida boshqa roviylar haqida qisqa-qisqa ma'lumot va hikoyachalar keltiradi. Muhaddislar to'plagan hadislar qanchalik ishonarli ekanligini ko'rsatib qo'yadigan bu kitobda 13 ming roviyning tarjimai holi bor. 18 yashar, ya'ni bizlardan bor-yo'g'i 4 yosh katta bo'lgan bir yigitning qanday qilib bunday buyuk ish qilganligini o'ylab o'yimga yetmayman. 200 yillik tarix ichidagi 13 ming odamning hayotini tavsiflab berish uchun kishida devlarning kuchi, farishtalarning zakosi bo'lishi kerak. Biz 200 yil oldin o'tgan bir odamning hayotini ham eplab yozib bera olishimizga ko'zim etmaydi; 200 yil uyoqda tursin, 10 yil burun o'lgan odamning tarjimai holini ham mustaqil o'rganib chiqishga sabrimiz yetmaydi, domla. Buxoriy esa 18

yoshida shunday bir titan (ustuvor, mahobatli) asar yaratib qo‘ygan-a... Mashhur bir olimning yozishicha, o‘sha zamondagi 30 dan ortiq mashhur olimning Buxoriy kitobiga ehtiyoji bo‘lgan. Ular Buxoriyning bu asarini bir marta bo‘lsa ham ko‘rishga orzumand bo‘lganlar.

O‘ninchi o‘quvchi: – Ha, men Buxoriyning dohiy olim bo‘lganligiga ishonch hosil qildim.

Said: – Buxoriy 22 yoshigacha Hijozda yashadi. Hamon shaharma-shahar kezib hadis yig‘ar va saralar, «Al-jome’ al-sahih»ni yozishda davom etar, birda olimlar bilan uchrashib hadis ilmini chuqurlashtirsa, birda o‘zi xohlaganlarga hadis yozdirardi. Buni ko‘rgan ba’zi olimlar: «hali mo‘ylovi chiqmagan bir yigitchadan hadis yozib olayotgan»larni gap mavzusi qilishardi. Shundan keyin Buxoriy besh yil Basrada yashadi. Buxoriyning Basra hayotidan bir olim shunday hikoya qiladi: Bir kuni Basra jome’sida so‘fi: «Ey ilm ahli! Muhammad ibn Ismoil al-Buxoriy Basraga keldi!» deb baqiradi. Buxoriy qanday odam ekan deb qarab turishsa, bir yosh odam namoz o‘qiyotganini ko‘rishadi. Namozini bitirishi bilan atrofini o‘rab olib, bir majlis qurishini iltimos qiladilar. Buxoriy rozi bo‘ladi. «Ey, basraliklar! Siz mendan hadis rivoyat etishimni so‘rayapsiz. Sizda hadischilar ko‘p. Men sizlarga o‘z yurtingiz hadislaridan birini aytib berayin. Bir badaviy Payg‘ambarimizga: «Ey, Rasululloh, odamman degan kishi o‘z millatini sevadi», dedi. Shunda hazrat Payg‘ambar: «Inson sevganlari bilan birgadir» deb buyuradilar». So‘ng Buxoriy: «Bu hadis sizda yo‘q. Siz

bilganingiz boshqacha» deb aytadi va bu hadisni kim kimga, qachon, qanday aytgani, ular kim bo'lgani to'g'risida batafsil so'zlab beradi. Oxiri ilmda aniqlikka erishish uchun azmu qaror, g'ayratu shijoat ko'rsatib, ilm arboblari oyog'iga bosh urish kerakligini uqtiradi. Olim bo'lishning birinchi sharti ilm yo'lida jafo chekish ekanligini, qiyinchiliklar qarshisida chekinib ketmay, muammoni yechishga intilish kerakligini qayd etadi.

Buxoriy Basradan yana Bag'dodga, undan Makkayu Madinaga, yana Shomga, Misrga, Kufaga borib-kelib yurdi va o'nlarcha kitoblarni yozib tugatdi. Bularning ichida olimning shoh asari shaksiz «Al-jome' al-sahih»dir. Asar o'n ikki yil davomida yozildi va to'rt jild-dan iboratdir. Payg'ambar hadis-laridan tashqari, islom huquqshunosligi, marosimlari, axloq-odob, ta'lim-tarbiya, tarix, etnografiyaga oid ma'lumotlar bilan to'la bu asarning shuhrati tezda butun islom o'lkalariga taraldi. Imom Buxoriy qay shaharga bormasin, qadami tekkan masjidu jome'lar, maydonlar odamlarga to'lib ketar edi. Tarixchilarning aytishicha Basra va Bag'dod jome'lariga yigirma mingdan ortiq odam yig'ilgan paytlar ham ko'p bo'lgan.

To'qqizinchi o'quvchi: – Tarixda ham lofchilar bo'lgan ekan-da!

Said: – Yo'q, og'ayni, bu lof emas.

To'qqizinchi o'quvchi: – Said, o'zing o'ylagin: u paytlarda teleko'rsatuv, radio, mikrofon, elektr degan narsalar bo'lmagan, qanday qilib bir odam yigirma ming

kishilik olomonga gapiradi? Tag'in hadis aytar emish...

Said: – Og'ayni... Bu yig'ilgan odamlar orasida ma'lum bir nisbatda turli-turli joylarda so'filar bo'lgan. Ular boshqalardan balandroq joyda bo'lib, kursi yo su-pachalarga chiqib turganlar. Mana shu so'filar imom aytgan gapni o'z tomonidagi odamlarga takrorlab yetkazib turganlar. Imom, to aytgan gapi hammaga yetib borguncha navbatdagi jumlasini boshlamay kutib turgan. Hamma eshitib bo'lgach gapini davom ettirgan.

To'qqizinchi o'quvchi: – Be... bo'lmagan gap.

Said: – Yo'q, og'ayni, u paytdagi kishilarda ixlos boshqacharoq bo'lgan. Ularda birdamlik, hamjihatlik, uhuvvat bo'lgan. U – biz, tarqoqlar, birining gapi ikkinchisiga to'g'ri kelmaydigan, biri ikkinchisini mensimaydigan kishilar toifasi... Agar bizda ham o'shandoq milliy va diniy birlik bo'lsaydi, haqgo'y odamlarning yo'riqlariga hamma birday rioya qilsaydi, hozirgi mustaqillik yo'lidagi odimlarimiz bundan ham shiddatliroq bo'lardi. Bildingmi? To'g'ri, u davrlarning ham o'z devlari, ichi qora kishilari, mutaassib arboblari bo'lgan. Bir payt Buxoriy Bag'dodga kelganda bir to'p boshkent olimlari uning hurmat-obro'yini bir pul qilmoqchi bo'lgandilar. Ular o'n kishiga o'ntadan hadis taqsimlab, roviylarini, joylarini chalkash-chulkash qilib chiqqanlar va Buxoriyni chalg'itmoqchi bo'lganlar. Buxoriy ular-dan birining hadisini tinglab, «Men bunday hadisni bilmayman» degan. Keyingi hadislariga ham «Bilmayman» deb javob qilgan. O'n hadisning hammasiga «Bilmay-

man» degan. Keyin ikkinchi muhaddisni ham tinglagan. Hamma hadislariga «Bilmayman» deb javob bergan. Uchinchi, toʻrtinchi olimga ham shunday... Ahvolni tushunganlar «Buxoriy fitnani bilib qolibdi» deb oʻylashgan. Ahvoldan bexabarlar esa: «Bu Buxoriy deganlari hech baloni bilmas ekan-ku» deb oʻylashgan. Buxoriy esa oʻn olim-ning yuz hadisini eshitib, «Bilmayman» javobini bergach, «Bormi yana hadischilar?» deb soʻragan. Oʻrtaga jimlik choʻkkanda birinchi olimni turgʻazib: «Birinchi hadisning roviysi falon kishi boʻlgan, hadisni Paygʻambarimiz falon joyda falon munosabat bilan falon kishiga mana bunday deb marhamat qilganlar... ikkinchisi bunday... Uchinchisi mana bunday... Toʻrtinchisi bundoq... Beshinchisi bu tarzda...» deb javob qaytara boshlagan. Oʻn olimning hamma hadislarini takror-takror tuzatib yoddan aytib bergan. Roviylarning kim boʻlganligini, yashagan joylarini koʻrsatib, chalkash-chulkashlarini toʻgʻrilab maʼruza qilib uqtirgan. Shunda ular Buxoriyning hadis ilmida tengsiz olim ekanligini tan olishga majbur boʻlganlar. Shunday boʻlgan bizning ulugʻ ajdodimiz Buxoriy!

Oʻqituvchi: – Rahmat, Said, oʻtir. Endi navbat senga, Hakim. Sen Imom Buxoriy hayotining soʻnggi fasllari haqida gapir...

Hakim: – Xoʻp boʻladi, domla... Nishopurda Imom Buxoriyning Muhammad ibn Yahyo az-Zuhliiy degan bir ustozlari boʻlguvchi edi. Ul moʻtabar zot Buxoriyning Nishopurga kelayotganini eshitib, butun talabalarini

kutib olishga da'vat etgandilar. O'zlari ham unga peshvoz chiqib, uni quchoq ochib kutib oldilar. Muslim al-Qushayri yozadi: Buxoriy Nishopurga kelganda turli xalq qatlamlari u kishini shunday samimiy hurmat va uyushqoqlik bilan kutib oldilarki, bu paytgacha bunday izzat-ikrom na bir boshqa olimga, na bir podshoh yoki hokimga ko'rsatilgan edi. Shaharga 2–3 farsax naridan boshlab yo'lning ikki tarafida odamlar tizilib turishardi. Nishopurning barcha olimlari, shu jumladan az-Zuhliy ham Buxoriyni shahar tashqarisidayoq kutib oldilar. So'ng Buxoriy to'xtagan uyni odamlar bosdi. Uyning tomi, devori, chordoqlari ham muxlislarga to'lib ketdi. Bu hol negadir ustoz az-Zuhliyning yuragini rashk o'tida yondirdi. Va bir kuni kelganlardan biri Buxoriyga: Qur'oni Karimni o'qirkan, uning lafzlarini talaffuz etish yaratilganmi yo yaratilmaganmi? deb so'radi. Buxoriy: Fe'limiz (qilgan ishlarimiz) yaratilgan. Talaffuzimiz ham fe'limizning biridir deb javob berdi. Va boshlandi balo... Ertasiga az-Zuhliy «Qur'oni Karim Olloh so'zi. Yaratilgan emas. Uni o'qirkan, so'zlarini talaffuz etishimiz yaratilgandir deb aytuvchilar – dinimizda yo'q narsalarni dinimizga suqmoqchi bo'lgan bid'atchilardir. Biz bundaylar bilan bir majlisda birga o'tirolmaymiz», deb e'lon qildi. Shundan so'ng Nishopurda joni ham omon qolishiga ko'zi yetmagan Buxoriy zudlik bilan ona shahri Buxoroga jo'nab ketishga majbur bo'ldi. «Yo Rabbii! Nishopurda men bir mansab yo amal istamasam... Nega bunday bo'ldi? Nega ustozim menga qarshi chiqdilar?

Nega shuncha ko'p odam menga qarshi? Ko'nglim ona shahrimga oshiqadi... Bu odam menga hasaddan o'lmasin» dedilar buyuk ajdodimiz Buxoriy o'zlariga sodiq hamrohlariga.

To'qqizinchi o'quvchi: – Bor ekan-da u paytlarda ham o'zimizga o'xshaganlardan...

Hakim: – Ha... Buyuk muhaddis Buxoroga kelgach, bir qancha vaqt yangi shogirdlariga hadis ilmidan dars berib yurdi. Ammo bu yerda ham kulfat changali uning yelkasi-ga tushdi... Bir kuni Buxoro amiri Xolid ibn Ahmad az-Zuhaliy Imom Buxoriyni saroyga kelib shahzodalarga dars berishni taklif qildi. Buxoriy umr bo'yi o'zi targ'ib qilgan yo'lni unga ham taklif qildi. Buxoriy amirga: "Ilmni xohlovchilar olimlar huzuriga borib ilm olishlari kerak", deb xat yozdi. Shuning natijasida toju taxt amiri az-Zuhaliy, hadis-chilar amiri Buxoriyni Buxorodan chiqarish to'g'risida farmon chiqardi... Buxoriy butun oilasi bilan Samarqandga otlandi. Xartang degan qishloqda kasallandi va 870-yilda vafot etdi (Pauza). Domla... Afu eting, domla... Men Buxoriy hayotining so'nggi yillari haqida o'qiganimda yig'ladim...

O'qituvchi: – Yuragingdan aylanay sening, Hakimjon. O'zi shunday. Bu hayotning so'ngi ma'yusroq.

Hakim: – Nega shunday, domla, nega shunday? Nega yaxshilarning, ulug'larning yonida hasad ivirsib yuradi? Nega ularga ilashadi bu ifloslik?

O'qituvchi: – Aylanayin sendan, Hakimjon... Men ham bu haqda ko'p o'ylayman. Ba'zan dunyoning quril-

ishida bir nuqs bormi, degan kufr xayollarga ham boraman. Ammo bu balki Ollohning sinovidir, behikmat emasdir bularning bari, degan yakunga kelaveraman.

Hakim: – Axir, qarang, domla... Nishopurlik olim az-Zuhliy Buxoriyga dars bergan-ku! O‘z ustozini-ku! Sevinsa bo‘lmaydimi axir shogirdining shon-shuhratidan?! «Mening bolam bu!» deb faxrlansa bo‘lmaydimi?!

O‘qituvchi: – Az-Zuhliyni bu gunoh ishga qo‘l urdirgan narsa faqat hasad olovi emas! Albatta, uning yuragini yondirgan hasad alangasini inkor etib bo‘lmaydi... Lekin, menga qolsa, gap faqat qalbidagi otash ustida bo‘lsa, u o‘zini bosa bilardi. Axir, uning o‘zi «Olov o‘tinni yegani kabi, hasad ham yaxshiliklarni yeydi» hadisini shogirdlariga yuz martalab takror-takror aytmaganmidi? Men, az-Zuhliy o‘z davrining farzandi sifatida jamiyatdagi fikr to‘lqinlaridan chetda qololmagan, deb o‘ylayman. O‘sha davrda bir-biri bilan olishib yotgan turli mazhablar, qon to‘kishlar, aqllarda o‘rnashib qolgan, mutaassiblikka yetaklovchi aqidalar ham qattiq ta’sir o‘tkazgan bo‘lishi kerak.

Hakim: – Podishoh-chi, podshoh! Buxoro amirini aytaman. Nahot o‘z yurtining eng nodir farzandidan og‘rinsa... «Ilmning sharafini himoya qilgan jahonda birdan-bir ulug‘ olimim», «erka muhaddisim» deb qo‘ya qolsa davlati kamayib qolarmidi?

O‘qituvchi: – Masalaning nozik tomonlari ko‘p, Hakimjon. Balki, hokimiyatning nufuzi va obro‘sini saqlash uchun shunday qilishi kerak bo‘lgandir. Kim

biladi deysiz. Bu masalalarda Olloh bilimdonroq. Lekin, Hakimjon, senga va, bolalar, hammangizga tasalli va qanoat beradigan bir narsa bor: Bu dunyo intizomini ko'rsatuvchi bir dalil shuki, har kim ekkanini oladi. Zulm o'tkazganlar zulm ko'radi. Padarkushlar o'ldiriladi. Nopok yo'ldan yurganlar nopok yo'lda halok bo'ladilar. Imom Buxoriy Buxorodan chiqib ketarkan: «Ollohim!Menga qilmoqchi bo'lgan ishlarini ularning o'zlariga ham ko'rsat!» deb qarg'agan edi. Oradan bir oy o'tar-o'tmas Buxoro hokimi az-Zuhaliy nosamimiy-nohaq bir farmoni tufayli xalq tomonidan qo'lga olinib, hushtak va qichqiriqlar ostida xachirga teskari mingazib Buxorodan chiqarib yuborildi. Haj qilish bahonasida qochib qutulmoqchi bo'lganda, Bag'dodda qo'lga olinib, zindonga tashlandi va zindonda parishon bir ahvolda olamdan o'tdi (bolalar yengil tortib «qoyil!» deya qichqiradilar).

Mansur: – Lekin Buxoriy yigitning guli bo'lgan! Qotma, oriq, o'rta bo'yli, qora mag'iz. Ko'zlari o'tkir. Bir qarashda insonning butun ichki olamini ko'ra oladigan va umuman mo'ljalga bexato uradigan mergan yigit... Kamonga o'q qo'yib otganida hamma o'qlari nishonga tekkan. Faqat ikki martagina Buxoriyning o'qi nishonga tegmagan.

To'qqizinchi o'quvchi: – Hov, sen o'zing nima deb sayravossan?

Mansur: – Sayrayotganim yo'q! Bu – tarix haqiqati. Bilib qo'y: Buxoriy yana chapdast chavandoz bo'lgan.

Bir sakrashda otga minar, tog' tepalariga, qir-adirlarga shunday taqirlatib ot choptirardiki, ko'rganlar yo oq'zi ochilib qolar, yo havasdan entikib ketar edi.

To'qqizinchil o'quvchi: – Bir odamni ursak uraveramiz, maqtasak maqtayveramiz. Buxoriyda bu xislatlar bo'lganmi-bo'lmaganmi, noma'lum. Hoy Mansur, 1200 yil burungi gaplarni sen qa- yoqdan bilasan?

Mansur: – E, og'ayni, tarix shunisi bilan qiziq-da! Bular hammasi sen bilan menga yozib qoldirilgan. Yodingda tut: Imom Buxoriyning Abu Ja'far degan bir kotib shogirdi bo'lgan. Ana o'sha yozib qoldirgan bu gaplarni.

To'qqizinchil o'quvchi: – O'zbek tilida bosilib chiqqanmi bu kitob?

Mansur:– Yo'q, arab tilida.

To'qqizinchil o'quvchi: – Sen arabchani bilasanmi?

Mansur: – Aytdim-ku, dadam sharqshunos olim deb...Agar arabchani bilmasam, men ota o'g'il bo'lar-midim?

To'qqizinchil o'quvchi: Menga ham o'rgat. Agar bilganing rost bo'lsa...

Mansur: – Jonim bilan. Men aytgan kitoblarni o'qimoqchi bo'lganlar arab tilini o'rganishlari kerak. Shunda u kitoblarni o'z qo'llariga olib o'qiy oladilar.

Said: – O'rganamiz arab tilini.

Hamma o'quvchilar (baravariga): – O'rganamiz! Buxoriy bilganlarini biz ham bilishimiz kerak!

Parda.

ZAMAHSHARIY DARSI

Qatnashchilar:

H a k i m.

S a i d.

M a n s u r.

O' q i t u v c h i.

Parda ochilganda Hakim sahna o'rtasidan oldinga qarab keladi. Qo'lida gazeta.

Hakim: – Biz ajoyib-g'aroyib xalqmiz... Boshimizga qancha balolar yog'lsa ham shukrona qilamiz, deb yozibdilar muhtaram olimlarimizdan biri (Gazetasini tomoshabinlarga ko'rsatadi). Bu balki fazilatdir, balki nuqsondir, bilmayman, debdilar. Men ham bilmayman. Ammo uyda otam ham shukur qiladilar. Shukur qilmay boiarkanmi? O'zingiz o'ylang axir. Shundoq ko'z o'ndimizda, sanoqli yillar ichida kimlarimizni tiklamadik, kimlarimizga qayta ega bo'lmadik, deydilar otam. Rostdan ham shunday bo'ldi. Buyuk allomalar, olim va mutafakkirlar, xalq uchun, yurt ozodligi uchun jonini jab-borga bergan jadidlar... Biz ham shukur qilishimiz kerak, menimcha. Albatta shukur qilamiz.

Hakim sahnaning o'ng tarafidagi kursiga borib o'tiradi. Qo'lida kitob bilan M a n s u r kiradi.

Mansur (tomoshabinlarga ko'rsatib): – Bugun biz nomi jahonga tanilgan buyuk allomamiz Zamahshariy haqida suhbatlashamiz. Abulqosim Mahmud ibn Umar az-Zamahshariy 1075-yilda tug'ilib, 1144-yilda vafot

etgan. Bizning farzandimiz. Xorazmning bolasi. Butun Mashriq Mag'ribga millatimiz zakovatini namoyish etgan ulug' tafsirchi, hadischi, tilshunos, geograf, adib va shoir. Nomi hech qachon tilga olinmagan shaharcha Zamahsharni jahon haritalarida ko'rsatib qo'yishga majbur qila olgan yarqiroq aql sohibi. Hozirgacha bizga ma'lum bo'lgan 54 noyob asarning muallifi.

Mansur sahnaning chap tarafiga borib o'tiradi.

Sahnaning o'rtasiga tez va sur'atli odimlar bilan Said kirib keladi.

Said: – Buyuklarning taqdiri shunday bir hodisalar-dan tarkib topadiki, ularning barcha ishlari – kashfiyot-lari ham, fikrlari ham, xatolari ham – hammasi unutil-mas ibrat namunalari bo'ladi. Mahmud Zamahshariy ham shunday. U tabiatan sho'x, qat'iyatli, jasur, serg'ayrat, shijoatli, metin irodali inson bo'lgan. Uning boshidan o'tgan bir qancha voqealar Mahmudning sinchkov, qiziq voqealarga o'ch bolakay bo'lganini ko'rsatadi. Zamah-shariyga hadis va fiqh ilmidan dars bergan bir olim (ul zotning otlari Muhammad ibn Ali al-Domag'oniy bo'lgan ekan) shunday deb yozib qoldirgan ekanlar. Bir kuni Zamahshariy ul zotga shunday degan ekan:

«Bolaligimda bir qushchani tutib olib, oyog'ini ip bilan qattiq tortib bog'ladim, qushcha qo'limdan chiqib ketib bir inga berkindi. Men uni oyog'idagi ipdan qattiq tortgan edim, oyog'i uzilib ketdi. Onam qattiq xafa bo'lib: «Qushchanning oyog'ini uzganingdek Oллоh sening ham oyog'ingni uzsin» deb qarg'adilar. Yoshim talabalik yosh-

iga yetgach ilm istab Buxoroga jo'nadim. Yo'lda otdan yiqilib, oyog'im sindi. Buning asoratidan bir oyog'imni kestirishga majbur bo'ldim».

Said sahnaning o'ng tomoniga Hakim o'tirgan tarafga qarab yuradi. Hakim o'rnidan turib sahnaning o'rtasiga qarab keladi.

Hakim: – Mahmudning otasi Umar Zamah-shariy Xorazmning ko'zga ko'ringan taqvodor, pokiza tabiatli, bilimi o'tkir kishilaridan bo'lib, o'g'lining bir oyog'i kesikligidan, albatta, qattiq iztirob chekdi, uni uydan hech qayoqqa chiqazmay parvarishlashga kirishdi. «Uyda o'tirib ham kishi ko'p narsa qila oladi, chuqur bilim egalashi ham mumkin» deb o'git berdi va o'g'li istagan kitoblarni keltirib turdi. Mahmud ko'p mutolaa qilish bilan birga, yana ichida katta maqsadlar bilan yashayotgan edi. Otasining, o'ziga qarab ezilishlarini ko'rganda, birinchidan, she'r yozib, «Oqsoqlik nuqson emas» deb, otasiga tasalli berdi va irodasi mustahkamligini ko'rsatishga urindi. Ikkinchidan, otasiga qat'iy iltimos qilib, tashqari chiqdi. Bora-bora madrasaga borib o'qishga ham ko'ndirdi.

Sahnaning chap tomoniga borib o'tiradi. Mansur o'rnidan turib, sahnaning o'rtasiga keladi.

Mansur: – Xorazmda bu davrda mu'tazila oqimi keng taralib borayotgan edi, ammo bu oqim zamonning rasmiy kishilari tomonidan ta'qibga uchrayotgan edi. Mahmudning otasi Umar Zamah-shariy mu'tazila oqimiga mansub bo'lgani uchun qamoqqa olinib, qarilik yillarini

hibsda o'tkazdi. Ammo bundan ham Mahmudning irodasi sinmadi, aksincha, yanada toblandi. O'sha davrning diyonatli kishilari, jumladan, madrasa mudarrisi – lug'at, nahv va tib olimi Abu Mudar Zabbiy yosh Mahmudning qudratli iqtidorini fahmlab va oilasidagi qiyinchiliklarni inobatga olib, unga katta moddiy va ma'naviy yordam ko'rsatib turdi. (Mansur Hakimning yoniga borib o'tiradi. Va uni savolga tutadi.) Menga qara, Hakim, sen bilmaysanmi, mu'tazila qanday oqim ekan?

Hakim: – Yo'q, bilmayman.

Mansur: – Said bilmasmikin?

Hakim: – Bilmadim, o'zidan so'raylikchi.

Mansur: – Said, buyoqqa qaragin! (Said ularning oldiga keladi). Mana bu kitobda Mahmud Zamahshariyning otasi mu'tazila oqimiga mansub bo'lgani uchun qamoqqa olingani to'g'risida, uning mudarrisi Abu Mudar Zabbiy mu'tazila oqimi-ning shaydosi bo'lganligi to'g'risida yozilgan. Zamaxshariyga ham shu oqimning asoslarini o'rgatgan ekan. Bu mu'tazila oqimi qanday odim o'zi, bilmaysanmi?

Ularning suhbat i ustiga o'q i t u v ch i kirib keladi.

O'qituvchi: – O'rtanglarda tug'ilgan savolni eshitdim. Bu oqim haqida o'zim gapirib beray (U sahna o'rtasiga qarab keladi). Islom tarixi bilan shug'ullangan olimlardan Ibrohim Ogoh Chubukchuning fikricha, ilgari paytlarda siyosiy voqealarga aralashmaydigan kishilarni mu'tazila deyisharkan. Payg'ambarimiz vafot etganlaridan keyin ularning xotinlari Oysha onamiz bi-

lan kuyovlari Ali o'rtasida ixtilof chiqib, bu – qonli urushga aylanganda, olishuvda betaraf qolganlarni mu'tazila deyishgan ekan. Ammo bu hali oqim emas edi. Mu'tazila maktabining tug'ilishi bir voqea munosabati bilan 748-yilda yuz beribdi. Basradagi bir maktabning boshlig'i Hasan Basriy o'z talabalariga dars o'tayotgan edi. Bir payt: «Katta gunoh qilgan odam mo'minmi yo kofirmi» degan savolni o'rtaga tashladi. Vosil degan bir talaba «katta gunoh qilgan odam kofir ham emas, mo'min ham emas, bunday odam fosiq», dedi. Hasan Basriy shunda: «Vosil na u yoqlik, na bu yoqlik bo'ldi, ya'ni mu'tazila bo'ldi», dedi. «Bizdan ayrildi» dedi. Vosilning mudarrisdan ayrilishi bilan «Ayrilganlar» ma'nosini bildiruvchi mu'tazila oqimi vujudga keldi. Hasan Basriyning fikricha, katta gunoh qilganlar, masalan, odam o'ldirganlar, o'g'irlik qilganlar, yetim haqini yeganlar, birovni-birovga gij-gijlagan kishilar – qancha ibodat qilsalar ham, – kofir sanalardi. Mu'tazilaga ko'ra, bunday kishilar tovba qilmasa kofir bo'ladi va jahannamga ketadi. Boshqa qaytarmaslik sharti bilan tovba qilsa, imoni butun bo'lgani uchun, kofirdan yengilroq hukm olib, do'zahda gunohiga yarasha jazolangandan keyin, janнатga o'tishlari ham mumkin.

Mu'tazii, sunnat ahlining qarashlariga sal o'xshardi. Ammo undan farqlanuvchi joylari ham bor edi. Sunnat ahliga ko'ra, katta gunoh qilgan kishi kofir hisoblanmasdi, gunohsiz ham hisoblanmasdi, gunohkor mo'min hisoblanardi – Olloh xohlasa, kechiradi, xohlamasa yo'q. Ya'ni

sunnat ahliga ko'ra, insonlar uchga bo'linadi: mo'minlar, munofiqlar, kofirlar. Vosil esa to'rtinchi tushunchani o'rtaga olib kirdi, ya'ni fosiq tushunchasini yaratdi. Bu o'sha davrdagi qarashlarga teskari kelayotgan edi. «Fosiq» – «ikki joy orasidagi o'rta joy» tushunchasi yo'q edi. Yana mu'tazila oqimiga ko'ra, taqdir masalasi ham bo'lakcharoq. Ollohning bandalariga ato etgan fe'l-atvorlaridan tashqarisi, Ollohga daxldor emas. Bandalar boshqasini erkin iroda bilan yaratadilar, demak qilgan ishlari yuzasidan hisob berishga majburdirlar. Demak, mu'tazila oqimi iroda erkinligini himoya qilardi va qilingan ishlar uchun javobgarlik talab qilar edi. Bunday qarashlarni tarixda ba'zi xalifalar qo'llab-quvvatlagan bo'lsa ham, Zamahshariy zamonida mu'tazila oqimini qo'llovchilar hokimiyat tepasida qolmagan, keng xalq ommasi ham bu oqimni uncha hushlamas edi. (O'qituvchi Hakimlar tomonga o'giriladi.) Tushunarlimi? Qolganini o'zinglar davom ettiraveringlar. Savol tug'ilsa, meni chaqirarsizlar.(Chiqadi.)

Said: – Zamahshariyning yoshlik muhiti Malikshoh va Nizomulmulk zamoniga to'g'ri keldi. Bu hukmdorlar olimlarni va adabiyotchilarni qo'llab-qo'ltiqlar edilar. Zamon donishmandlari saroyda qanday izzat-ikrom qilinayotgani haqidagi xabarlarini eshitgan Mahmud endi o'zining ijodiy faoliyatiga keng maydon ochildi degan xayolga keldi. Shuning uchun ham u Nizomulmulkka bag'ishlab bir qasida yozdi. Qasidasida zamondan no'liydi, o'z qobiliyatini maqtab, yuksak martabaga loyiqli-

giga ishora qiladi. Ammo Nizomulmulk uning qasidasi-ga e'tibor bermadi. Chunki u ham mu'tazila oqimini yax-shi ko'rmas, Zamahshariy esa mu'tazila oqimiga man-subligini surishtirib bilib olgan edi. Shundan keyin Zamahshariy Bag'doddan ketib, Xurosonga bordi. Mun-shi Ali Ardisoniyga bag'ishlab qasida yozdi. Undan ham e'tibor topmagach, Isfaxonga borib Malikshohning o'g'li Muhammadga bag'ishlab qasidalar yozdi. Ammo har gal e'tiborsiz qolaverdi, ana shundan keyin u o'zini butun-lay ilmiy va ijodiy faoliyatga bag'ishladi.

Hakim: – Zamahshariy o'z davrining eng ilmga tash-na kishisi edi. O'qigan bilan, tahsil olgan bilan hech tash-naligi qonmas, yana va yana o'qigisi kelaverardi. Jahon-ning qayerida qanday taniqli olimlar bor deb surishtirib yurardi va birdan o'shalar yashaydigan yurtlarga ketib qolar edi. Shu tariqa eng oldin Zamahshardan Buxoro-ga, so'ng Xurosonga, keyin Bag'dodga, Nishopurga, undan keyin Makkaga, Shomga yana Iroqqa, yana Mak-kaga, yana o'z yurti Xorazmga, undan Hijozga, yana ota eliga qatnay-qatnay ham ilm olar, ham ilm ulashar edi. Hatto bir marta yoshi oltmish beshga yetganda ham, o'zi Makkadagi madrasalardan birida dars bergani holda tag'in Abu Mansur al-Javoliqiy degan katta olimning darslariga ham o'quvchilarday qatnagan edi. Zamahs-hariy adabiy ilmlarni Ali Nishopuriydan va Isfaxoniy-dan, hadis ilmini Abul Hattob va Shaqqoniydan, fiqh il-mini Do'mag'oniydan, til, lug'at, nahv ilmini Shajariy-dan o'rgandi. Makkada Ali ibn Hamza ibn Vahhos bilan

do'stlashdi. Hamkorlik qildi. Bu davrda she'riyat, xususan, aruz ilmini teranlashtirdi. Aytishlaricha, Zamahshariy oltmishdan ortiq buyuk olimlardan ta'lim olgan.

Mansur: – Zamahshariy butun umrini ijodiy faoliyatga bag'ishladi. Olamdan uylanmay o'tdi. U «Oltin shodalar» nomli asarida shunday deb yozgan ekan: «Ayol kishiga uning husni kamoli uchun emas, balki, pokiza iffati vajidan uylanish kerak». Pokiza iffat bilan chiroy bir-biriga qo'shilgandagina barkamollik hosil bo'ladi. Barkamollikning bundan ham yuksak cho'qqisi ijodkor kishilar uchun uylanishdan o'zini tiyishdir. «Nozik iboralar» asarida esa shunday degan: «Xat bilan qog'ozni qoralash sohibjamolning yuzini qizartirishdan ko'ra yaxshiroq».

Ana shunday qarashlar olamida yashagan Zamahshariy qisqa vaqt ichida o'z sohasining eng oldingi qatoridagi olimlardan biri bo'lib tanildi.

Said: – Zamahshariy tafsir, hadis, fiqh, kalom, nahv, lug'at, adabiyot, aruz, tarjimai hoi (hozirgi til bilan aytganda: adabiy portret) sohalarida qalam tebratdi. O'z ona tili o'zbekcha bo'lsa-da, Xorazm lahchasini va forschani mukammal bilsa-da, u zamon tartibotiga ko'ra, arabchada yozdi. Bizga uning 54 asarining nomi ma'lum. Shundan o'n to'rttasi hozirgacha topilgan emas. Qolgan qirqtasi jahon kutubxonalarida sochilib yotibdi. Va jahonning turli mamlakatlarida qayta-qayta nashr etilgan va nashr etilmoqda.

Bularning ayrimlarini sanab o'tamiz (zaldagi to-

moshabinlarga murojaat qiladi), siz esa eslab qolishga harakat qiling.

Hakim: – «Al-Kashshof». Zamahshariy bu asarini Makkada yoza boshlagan, umrining oxirlarida, Urganchda, 1143-yilda bitirgan. Kishi Qur'onni o'ziga qanday kashf qilishi to'g'risida bo'lib, katta mahorat va nazokat bilan Qur'onni tafsirlagan. «Al-Kashshof» ko'p mamlakatlarda bosilib chiqqan, eng yaxshi nashri Bayrutda amalga oshirilgan. Asar to'rt jildidan iborat.

Mansur: – «Al-foiq fi g'arib al-hadis». Hadis matnlarida tushunilishi qiyin bo'lgan so'zlarni izohlagan bir lug'at kitobidir. Haydarobodda 1906 yilda va Qohirada 1945 yilda nashr etilgan.

Said: – «Al-Mufasssal». Bu asar arab tilini o'rganishda darslikday muhim vazifani o'tagan. To'rt bo'limdan iborat. Fe'l, son va tushunilishi qiyin bo'lgan kalimalarga ko'pdan-ko'p har yoqlama izohlar bergan. Angliyada, Hindistonda, Misrda – Iskandariya va Qohira shaharlarida bosilib chiqqan.

Hakim: – «Al-Unmuzal». Bu ham til va lug'atga oid asar bo'lib, Britaniyada, Tabrizda, Tehronda, Qohirada, Istanbulda bir necha bora nashr etilgan.

Mansur: – «Al-Mufrad val murakkab». Arab sintaksisiga (jumla qurilishiga) oid asar. Bag'dodda nashr etilgan.

Said: – «Mas'ala fi kalimat al-shahoda». Tavhid va tilga oid asar. Bag'dodda nashr etilgan.

Hakim: – «Asos al-balog'a». Klassik arab tilining

soʻzlarini bir kitobga tizib, ularning faqat asl maʼnosini emas, majoziy maʼnolarini ham toʻla tushuntiruvchi asar. Qohirada, Haydarobodda, Bayrutda va boshqa joylarda bosilgan.

Mansur: – «Muqaddimatul Adab». Bu asar oʻzbekchada ham chiqqan. Ovrupo tillariga ham tarjima qilingan va nashr etilgan. Leypsigda, Moskva va Lenin-gradda, Istanbul va Bursada, Varshavada va boshqa joylarda bosilgan va keng tadqiq etilgan.

Said:– «Navobigʻ al-kalim». Saylangan hikmatli jum-lalar toʻplami. Bu asar Leyden, Istanbul, Parij, Qohira, Bayrut kabi shaharlarda nashr etilgan.

Hakim: – «Atvoq al-zahab». Oʻgit, hikmat va axloq mavzularida yozilgan gʻoyat goʻzal nasriy asar. Yuzta naql va maqolotdan iborat. Venada, Leypsigda, Shtut-gartda, Parijda, Istanbulda bosilgan.

Mansur: – «Rabiʻ al-abror». Odob, axloq, iffat kabi fazilatli xususiyatlar haqida tarixiy, adabiy va ilmiy asar-lardan tanlab olingan parchalardan iborat. Konyada (turkcha tarjimasi), Qohirada, Tabrizda (fors tiliga tarji-masi), Bagʻdodda nashr etilgan. Toʻrt jildidan iborat.

Said: – «Devon». Zamahshariyning devoni hanuz-gacha hech qayerda bosilmagan. Bir yozma nusxasi Turkiyadagi Sulaymoniya kutubxonasida saqlanmoqda.

Hakim: – Biz sizga Zamahshariy asarlaridan oʻn ik-kitasini sanab oʻtdik, xolos.

Mansur: – Bizda, Oʻzbekistonda Zamahshariyni hozirgacha keng oʻrganilmagan. 1971 yilda professor

Alibek Rustamovning “Mahmud Zamahshariy” degan risolasi bosilib chiqqan. «Muqaddimatul adab» asarining tarjimasini ham ma’lum. Sharqshunos olimlarimiz Ubaydulla Uvatov, Zohidjon Islomov va boshqalarning maqolalari chiqarilgan. «O‘zbekiston adabiyoti va san’ati» haftaligida O‘tkir Qoriyev va Mas’udali Hakimjonovning Zamahshariyga bag‘ishlangan maqolalari e’lon qilindi. Ammo qilinishi kerak bo‘lgan ishlarning ko‘lamini o‘ylasak, bular faqat dengizdan tomchilardur, deyishdan o‘zga ilojimiz qolmaydi.

Said: – Agar Zamahshariy asarlarining hammasini o‘zbek tilida chiqaraman desak, ularning jami yuz jildga borib qoladi. Bunga esa bir necha o‘n yillar va kattagina mablag‘ kerak.

Hakim, Mansur va Said: – Zamahshariy dahosini to‘la biladigan avlod, uni to‘la-to‘kis o‘qishga musharraf bo‘ladigan nasllar hali oldinda.

Hakim: – E’tiboringiz uchun rahmat!

Parda.

QARDOSHLIK YO'LLARIDA (YASSAVIY)

Ikki parda, besh ko'rinishli o'yin

Qatnashuvchilar:

Ahmad Yassaviy – XI–XII asrlarda yashab o'tgan shayx, Yassaviyya tariqati asoschisi, 45-50-yoshlarda.

Mansur Arslonbob o'g'li	} Yassaviyning	
Sayyid Xorazmiy		xalifalari, 17-
Sulaymon Hakim		20 yoshlarda.

Oshpaz.

Samandar ota – Sayyid Xorazmiyning otasi, 50 yoshda.

O'qituvchi – O'zbekistondagi litsey muallimi, 30 yoshlarda.

Mansur	} litsey talabalari, 14 yoshlarda.
Said	
Hakim	

Mustafo Qora – Izmir Sharqiyot litseyi muallimi, 30 yoshlarda.

Birinchi o'quvchi	} Litsey talabalari,	
Ikkinchi o'quvchi		14 yoshlarda.
Uchinchi o'quvchi		

Turon Qora – Mustafo Qoraning otasi, 50 yoshda.
Darakchi.

Voqealar Toshkentda va Izmirda bo'lib o'tadi.

Yassaviy bilan aloqador voqea XI asrda

Turkistonda bo'lib o'tadi.

1 PARDA

Birinchi ko'rinish

1993 yilning oktabr oyi. Toshkentdagi ilg'or litsey-lardan biri. Xonaga qo'yilgan ashyo va jihozlarga ko'ra bu sinf tajriba xonasi ekanligi anlashiladi. Xonada televizor, magnitofon, butun dunyo va O'zbekiston xaritalari, Qirg'iziston, Qozog'iston, Turkmaniston va O'zbekistonning manzaralari aks ettirilgan tablolar, plakatlari.

H a k i m kiradi. «Shirq» etib magnitofonni ochib, kassetani joylaydi va yoqadi. Undan Ahmad Yassaviy hikmatiga bastalangan qo'shiq ovozi taraladi:

*Shaksiz biling, bu dunyo barcha xalqdan o'tar-o,
Ishonmag'il molingg'a, bir kun qo'ldan ketar-o.
Ota-ona, qarindosh qayon ketdi – fikr qil,
To'rt oyog'lig' cho'bin ot bir kun sang'a yetar-o...*

Hakim magnitofonni o'chiradi va xayolga berilganicha hikmatni har misrasidan so'ng bir to'xtab, yoddan o'qidi.

Hakim:

Shaksiz biling, bu dunyo barcha xalqdan o'tar-o...

Demak, barcha xalqlar, shu jumladan, biz ham bu dunyoda mehmonlarmiz. Barcha xalqlar kelaveradi, ketaveradi, bu dunyo esa abadiy. Bizga abadiy guvoh bo'lib,

ammo ko'rgan-kechirganlari haqida hech nima demay jimgina yashashda davom etaveradi. Biz bu dunyoda mehmonlarmiz. Qanday ma'yus, ammo qanday chuqur fikr...

Ishonmag'il molingg'a, bir kun qo'ldan ketar-o...

Ey chindanam, bu mol-dunyo deganlari bir omonat narsa, uni yig'ib, unga ishonib gerdaymoq, maqtanmoq, kibru havoga berilmoq kulgili; ertani unutish, kelajakni o'ylamaslik. Yo'qsa, odam topgan-tutganini yaxshilikka, ma'rifatga, haq yo'lga sarflasa, ko'ngli ravshan boimaydimi? Bu dunyoda yaxshilik izi qoladi-ku!

*Ota-ona, qarindosh qayon ketdi – fikr qil,
To'rt oyog'lig' cho'bin ot bir kun sang'a yetar-o!*

Birgina bizning mahalladan bu yil qishdan to bahor-gacha qancha qo'shnilar, qarindoshlar o'sha «qayon»ga ketishdi. Biz o'ylamaymiz ham.. «To'rt oyog'lig' cho'bin ot» – nima u? «Cho'bin ot...» «Cho'bin» – ya'ni cho'p, ya'ni yog'och. To'rt oyoqlik yog'och ot – tobut. Biz o'ylamaymiz ham... Holbuki, bizning ham galimiz kelayotir. Bir kuni bizga ham keladi bu cho'bin ot... Bir rivoyat o'qigandim Ali Oqbosh degan bir shoirdan. Unda shunday bir gap bor edi.

Tosh qushga tegsa – qush o'ladi...

Qush toshga tegsa – yana qush o'ladi...

«Men baribir qush bo'laman», der edi rivoyat qahra-

moni. Shu gap esimga tushdi. Hayot va o'lim muammosi ham shunday: bu dunyoda mol yiqqan, molga berilgan, bir kun bo'lsa ham faqat zo'r yashab qolishni o'ylaydiganlar bor. Ular ham o'tadilar.

Yana bir toifa – butun topganini yaxshilikka, inson kamolotiga sarflaydiganlar ham bor; bu dunyoda balki o'zlari hech bir yorug'lik ko'rmasliklari mumkin. Ammo boshqalarga yorug' kun beradilar, ularning yaxshi va go'zal yashashiga hissa qo'shadilar. Bular ham bu dunyodan o'tadilar. Ammo men, o'sha rivoyatda qush bo'lgisi kelgan boladay, baribir butun borlig'imni odamlarga ulashib yashagim keladi...

Sinf eshigi ochilib, S a i d kiradi.

Said: – Iya, Hakim! O'zing bilan o'zing gaplashib o'tiribsanmi? Tinchlikmi?

Hakim: (savolga javob bermay, gapni buradi). – Tarix o'qituvchimizning topshiriqlari nima bo'ldi?

Said: – Nima, nima bo'ldi? Hech nima bo'lgani yo'q. Aytganlarini qilyapman. Men sening oldingga maqtangani keluvdim: Ahmad Yassaviyning «Devoni hikmat» kitobini topdim. Kitob do'koniga kirsam, shundoq pesh-taxtada turibdi. Sotib oldim. Lekin odamlarimizga hayronman: bir amaki «Hikmat» kitobini varaqlab ko'rdi-ko'rdi va sherigiga «Sal qimmatroq ekanmi?» dedi-da, qaytarib joyiga qo'ydi. Men avval achinib: «Odamlarimizda pul yo'q!» deb o'yladim, ammo ko'chaga chiqqanda kitobni olmagan o'sha kishi undan uch baravar qimmatiga bir quti sigaret sotib olganini ko'rdim.

Biz shunday o'qishga yalqovmi, bilmadim, allaqanday xasis millatmizmi-yey?!... Boshqa millatlar 10 ming, 20 mingga ham indamaygina kitob sotib olishyapti... Biz... biz...

Hakini: – Biz ham millat bo'lib qolarmiiz...

Said: – Ha, endi sen bilan menga qolmagan bu masala...

Hakim: – Nega endi? Senga, menga, unga bog'liq bu masala... Hammamizga bog'liq... Har kim o'z joyida, qo'lidan kelgancha bir-birini uyg'otsa... bir-birlga turtki bo'lsaydi...

Said: – To'g'ri... Bizga ham bog'liq... Masalan, men bugun Ahmad Yassaviy kimligini bildim. Darsda boshqalarga ham aytaman.

Hakim: – Men bugun Ahmad Yassaviyning hikmatlari yozilgan bir kasseta topib keldim. Hozir kelganingda shuni eshitib, ta'sirlanib o'tirgandim. Xudo xohlasa, hammamiz eshitamiz.

Said: – Alisher Navoiyning «Nasoyim ul-muhabbat» asarida «Turkiston mulkining shayxulmashoyixi» deb atalgan Xoja Ahmad Yassaviy o'zimizning Sayramda XI asrning II yarmida tug'ilgan. Sayram eski kitoblarda Isfijob yoki Oqshahar deb ham taniqli bo'lgan ekan. Bu yer hozir Qozog'istonning Chimkent viloyatiga qaraydi. Eng qadimiy zamonlardan buyon Sayramda bizning ota-bobolarimiz... yashaganlar. Tabiati chiroyli, obod, xushhavo bir voha bo'lgan. Hozir ham shunday. Ibrohim shayx ota bo'lgan ma'rifatli oiladan chiqqan, go'zal

xulqli ayol Oyshaxonimning o'g'li bo'lgan Ahmad yetti yoshida otasidan ayriladi va opasi Gavharoy bilan birga ko'hna nomi Yassi bo'lgan Turkistonga ko'chib ketadi.

Qahramonlik dostonlarida Yassi otalarimizning boshkenti bo'lgani aytilgan. Turkistonda Arslonbob degan bir shayx boshqarib kelayotgan tasavvuf oqimi hukmron bo'lgan. Yosh Ahmad boshlang'ich ta'limni Arslonbobdan olgandan keyin Buxoroga ketib, mashhur shayx Yusuf Hamadoniy bilan do'stlashadi va deyarli yigirma yil davomida ul buyuk zot bilan hamkorlik qiladi. Biri biriga ustoz, biri biriga shogird bo'ladilar. Yusuf Hamadoniy vafotidan keyin ul zotning o'rniga Ahmad Yassaviy o'tadi. Keyin Yassiga qaytib, to umrining oxirigacha, ya'ni 1167-yilgacha shayxlik qiladi, butun ellarga yangi tasavvufni yoyish bilan mashg'ul bo'ladi.

Hakim: – E, Yassaviyshunos bo'p ket-e! Ja ipidan-ignasigacha bilib olibsan-ku!

Said: – Ha endi, «Qimirlagan qir oshar», «Intilganga tole' yor» deganlaridek, biz ham bir oz qimirlab turibmiz. Darsda bir gapiray, bir gapirayki, hammaning og'zi ochilib qolsin...

M a n s u r kiradi.

Mansur (gapni ilib ketishga kirishadi): – Darsda qu-loqqa tepib o'tirma! Juda ishqiboz bo'lsang, shundog'am og'iz ochaveramiz. Og'zimiz ochilishiga ishqibozmisan? Mana (og'iz ochib ko'rsatadi): A-a-a!

Kulishadilar.

Hakim:– Hozurjavobsan... Gap yo'q. Ammo bizga

nima yangilik olib kelding?

Mansur: – Senga qanaqasidan kerak? Futboldanmi, siyosatdanmi, qizlardanmi?

Hakim: – Yo‘q... yo‘q... Oqituvchimiz Saljuqbey akaning topshiriqlaridan... Yassaviyga oid qanday yangi gaping bor?

Mansur: – Ha, umi? Bor yangilik... Bizda doim yangilik bo‘ladi. Men noyob kitoblar do‘konidan «Voqeoti Temurlang» degan bir kitob topdim. Unda Yassaviy haqida muhim gaplar bor ekan. (Yon daftarchasini chiqarib, unga imo qiladi.) Ba‘zi birlarini bunga qayd qilib oldim. Bobomiz Amir Temur, Xoja Ahmad Yassaviyni ruhan pir deb bilgan ekanlar. Rivoyatda yozilishicha, Ahmad Yassaviy bir kecha bobomiz Amir Temurning tushiga kirib: «Zudlik bilan Buxoroga ket! Amirlik taqdiri sening qo‘lingda...» degan ekanlar. Ertasiga ertalab bobomiz Buxoroga safar boshlabdilar va g‘alabaga erishibdilar. Shundan so‘ng yaqinlari bilan kengash qurib, Yassaviy qabri ustida shohona maqbara qurish masalasini o‘rtaga qo‘yibdilar. Turkistondagi Xoja Ahmad Yassaviy inshootlari o‘shandayoq boshlangan ekan. Sayramda ham Temur bobomiz Ahmad Yassaviy otalari va onalarining tur-balarini qurdirgan ekan.

Hakim: – Haa, sening daraklaring ham chakki emas. O‘zi nasib etsa, Sayramu Turkistonga ziyoratga boramiz.

Shu orada qo‘lida qog‘oz o‘rami ko‘targan o‘qituvchi ko‘rinadi. Uning ketidan bir qator o‘q u v c h i l a r

kiradilar. Hakim, Said va Mansur o'rinlaridan turib salom beradilar.

O'qituvchi: – Vaalaykum assalom. O'tiringlar, o'tiringlar. *(Bolalar joy-joyiga o'tirib tinchlangach, dars boshlaydi).*

Biz bir hafta oldin «Bobolarimiz – faxrimiz» silsilasidan buyuk olimlar hayotini o'rganishga kirishgandik. Yassaviy hayotidan ma'lumotlar to'plashingiz kerak edi, to'g'rimi? **Qani, kim nima topib keldi?**

Said: – Men Yassaviy tarjimai holini o'rganib keldim.

Mansur: – Men Yassaviy va avlodlari maqbaralari tarixini bilib keldim.

Hakim: – Men Yassaviy hikmati yozilgan kasseta topib keldim.

(Boshqa bolalar ham baravar qo'l ko'tarishdi. O'qituvchi bolalarning bu faolligida sevinganini yashirmaydi).

O'qituvchi: – Tashakkur, bolalar, ko'p sevindim. Tashakkur. Men ham sizlarga bir yangilik keltirdim (qo'lidagi qog'oz o'ramini ochib, qarshidagi qoziqqa itadi). Bu – Ahmad Yassaviyning muhri. XVI asrda ko'chirilgan bir kitobdan topdik va sizlar uchun atay kattaytirib nusxa tayyorladik. (o'rtaga jimlik cho'kadi, jimlikdan so'ng).

Bu shaklning o'rtasiga «Ahmad Yassaviy Sulton Xoja Hazrat» deb yozilgan. Bu yozuvlarning atroflarida turli ism-shariflar, so'zlar, ta'birlar... Bular nimani bildiradi, men hozircha aniqlay olmadim. Balki, tariqat silsilas-

idir, balki, Yassaviylar shajarasi, balki, boshqa narsadir. Bularni o'rganishni sizlarga havola qilaman. Tarix kitoblarini titkilang. Olimlar bilan ko'rishing. Savollar bering. Men esa sizlarga faqat bir narsani aytishim mumkin: Yassaviyya tariqatini o'rganarkanman, Yassaviy xalifalarining nomlari meni ko'p sevintirdi va o'ylantirdi. Ularning biri Sayyid, biri Mansur, yana biri Hakim ekan. To'larog'i: Mansur Arslonbob o'g'li, Sayyid Xorazmiy, Sulaymon Hakim. Hakim – Sulaymonning laqabi ekan. Mana, bizning sinfimizda ham Mansur, Hakim, Said ismli talabalar bor. Sizlarning otlaringizning o'ziyoq shu yurtning egasi ekanligingizni bildiradi. Shu vatan, shu millat farzandlari bo'lib, biz o'z ota-bobolarimiz nomini saqlab kela-yotirmiz. Yassaviy va uning xalifalari o'z diniy, ma'naviy, axloqiy qarashlarini, eskicha aytganda, yassaviyya tariqatini butun Mavoraunnahr, Xuroson, Qoshg'ar, Onato'li, Rum, Qofqoz ellariga yoyganlar. Shuning uchun ham butun turk dunyosi o'zini Yassaviyning merosxo'rlari deb biladi. Xoja Ahmad Yassaviy qanchalik bizning bobomiz bo'lsa, shunchalik butun islom olamining ham faxridir. Buxoriy, Termiziy, Ibn Sino, Farg'oniy, Bahouddin Naqshband va boshqalar kabi... Men sizlar bobolarimiz shoniya sharafini o'sha-o'sha qadimgiday yuksakda tutishingizga ishonaman. Hakim-bek! Olib kelgan kassetangizni qo'ying. Yassaviydan eshitaylik!

(Hakim magnitofonni yoqadi. Qo'shiq baralla yangrab borarkan, parda bekiladi).

Ikkinchi ko'rinish

1150-yil. Turkiston. Madrasalardan birida dars bormoqda.

Ixcham bir hujra. Bir tomonda Ahmad Yassaviy, ikkinchi tomonda Mansur Arslonbob o'g'li, Sayyid Xorazmiy va Sulaymon. Shayx va xalifalar bir-birlariga yuzma-yuz bo'lib o'tirishibdi. Hammalari mutolaa bilan bandlar. Eshik ochilib, xonaga o'sh p a z kiradi.

Oshpaz: – Meni ma'zur tutgaysiz, taqsirlar (kulimsiraydi). O'z taajjubimni sizlarga aytmasam, ichimga sig'mayotir.

Ahmad Yassaviy: – Ne gap, so'ylang, bo'tam?

Oshpaz: – Bilasiz, tashda yomg'ir quyib yotipti. Terib keltirilgan o'tunlarning bari isloq, ho'l. Yolg'iz Sulaymonning olib kelganlari qup-quruq, gurillab yonyapti.

Ahmad Yassaviy: – Rostmi? (Sulaymonga yuzlanib). Bu ne sinoat?

Sulaymon (kamtarlik bilan): – Ato! Burnog'i siz ovqat pishurmakni buyurg'on erdingiz, oshpaz og'am «O'tun yetmaydur» deb kelmish erdi. Ashobim o'tun teribdurlar, ammo oshxonaga kelg'uncha yog'in yog'ib, o'tunlar ho'l bo'lmushdur. Men ersam tergan o'tunlarni to'nimga chirmab, quruq keltirg'on erdim.

Ahmad Yassaviy (zavq bilan): – Balli, ey farzand, hakimona ish qilmishsen...

Sayyid: – Maqbul bir so'z aytdingiz, Ato! Biz emdi Sulaymonni Hakim deb ulug'laymiz.

Ahmad Yassaviy: – Durust, bolam. Sulaymonga «Hakim» laqabi yaxshi libos bo‘lur va, inshoolloh, uning hikmat tili ham go‘yo bo‘lg‘uvsidur. (o‘z yozuvlariga sho‘ng‘ib, bir narsalarni axtara boshlaydi.)

Mansur (Sayyidning qulog‘iga engashib, jilmaygan-cha past ovoz bilan so‘ylaydi): – Avom bu gapni eshittisa, «tergan o‘tunlarini yomg‘irda to‘niga chirmab, quruq keltirgani nima degan hodisa? Nahot shuning uchungina Sulaymon «Hakim» laqabiga musharraf bo‘lsa?» deb taajjubga tushadi. Ammo biz bilamiz: bu – ramz. Hazrat aslida Sulaymon hikmat ilmini yaxshi o‘rgangani uchun gapimizni inobatga olib, unga Hakim taxallusini berdi...

Ahmad Yassaviy (o‘ychan, jiddiy): – Kelinglar, emdi, bolalarim, hikmat ma‘nolari bilan mashg‘ul bo‘laylik. Mana, bir mas‘ala:

*Tanning g‘usli suvdandir,
Jonning g‘usli nedandir?*

Tag‘i-da jo‘nrog‘ qilib aytadurg‘on bo‘lsam, inson bolasi o‘z vujudini suv bilan yuvib tozalasa bo‘ladi, ammo jonni nima bilan yuvsa bo‘lur?

O‘rtada sukunat. Nihoyat, Hakim tilga kiradi.

Hakim: – Insonning eng katta dushmani – nafs. Nafs deganda faqat jismoniy ochko‘zlik tushunilmaydi, ruhiy talvasalar, mansabga intilish, boylik haqida o‘ylash, aysh-ishratga berilish, ishlamay topishga urinish singari o‘nlarcha, balki, yuzlarcha yovlar tushuniladi. Ana shu-

lar jonni kir qiladi. Jonni yuvish nafs bilan olishish deganidir. Ya'ni inson o'zini o'zi komil qilish uchun kurashuvi kerak. Jonni yuvadig'on narsa ana shu!

Ahmad Yassaviy: – Barakalla, ey farzand! Emdi mulla Mansur, senga bir mas'ala:

Ushbu ko'zma – tash ko'z ul,

Ko'ngildagi ich ko'z ul.

Asror ichra boqar ul

Aslin bilsa bu kun-o...

Bunda gap ne xususda boradur, bo'tam?

Mansur: – Tash ko'z, ya'ni tashqaridagi ko'z, jismoniy ko'zdur. Har kimda ko'rinib turadi. Ich ko'z – ko'ngil ko'zi... Bu, odamlardan yashirilgan, ammo faoliyat ko'rsatib turgan ko'z. Ichki ko'z ko'ngilni nazorat qiladi, ya'ni ichki sirlardan ogoh ko'zdir u. Ich ko'z Izimning nazari kabi hammasidan boxabarki, undan hech narsani yashirib bo'lmaydi. Biz ana shu ko'z bilan o'zimizni idora qilishimiz kerak.

Ahmad Yassaviy: – Yaxshi deyursan, o'g'lim, xo'b iyi. Faqat bu bilim bilimligicha qolmay, amalda ham shunday bo'lsang, Tangrim o'zi seni to'abad qo'llag'ay. Emdi, Sayyid bek, sen ham bir oz mas'ala sharhla. Senga mana bu bayt:

Suvrat – munda,

Siyrat – anda, qudratinda.

Uzun tunda, yorug' kunda

Ko'nglim anda.

Said: – Ato! Bu yerda gap vahdati vujud borasinda, ya'ni Haq nuri bilan bir tan, bir jon bo'lib ketishimiz xususidadur. Suvrat – bu bizning vujudimiz, siyrat – ichki olamimiz. Bizning ichki dunyomiz har doim Haq nuriga talpinihsi, tunu kun ko'nglimiz unda bo'lishi bizning o'zimizni oliy maqomlarga yuksaltiradi.

Ahmad Yassaviy: – Amon bo'linglar, ey farzandlar. Men sizlardan roziman. Emdi sizlarga aytadurg'on ano gapim shulki, biz sizlar bilan necha-necha yillar davomida turkiy tariqatimizning asoslarini va butun tafsilotlarini o'rgandik. Ilgari ham aytg'on erdim – tariqatimizning asosiy sharti uni barcha ellarg'a yoyishdan iboratur. Sizlar emdi asosiy shartimiz ostonasig'a yetib keldingizlar. Emdi sira sizning sirangizdur. Butun bilg'on, anglag'onlarimizni yurtma-yurt, ulusma-ulus yurib, insonlarning yuraklariga jo etmog'imiz kerak. Eshityapsizmi?

Xalifalar: – (baravariga): Qulog'miz sizda, Ato!

Ahmad Yassaviy: – Taqdir taqazosi bilan bizning qavmimiz – 92 nomli turk urug'lari – anordan sitilgan donalarday sochilib ketgan. Tangrining inoyati bilan ko'nglimda ularning hammasini tariqatimiz sanjog'i ostida yashashga undash g'oyasi jo'sh'uradi. Ha, biz bir-birimizdan uzoqda yashashimiz mumkin, ammo g'oyamiz, intilishimiz bir bo'lmog'i farz... Bizni qon birlashtiradi, til birlashtiradi.

Yurtim turki, elim turkidur,

Tilim ko'p tillardan ko'rklidur.

Ammo bizning ruhimizda ham muqaddas va metin birlik bo'lmasa, manglayimiz sho'r bo'lishi muqarrardur.

Sayyid: – Men sizni angladim, Ato. Sizning yillar-cha bergan ta'limu o'g'itlaringiz bizning imonimizni komil ayladi. Bu so'zlaringiz yuraklarimizni o'rta, g'ayratu shijoat otiga hapriqib minishga chorlamoqda. Ko'nglingiz xotirjam bo'lsin: tariqatimizni, ma'naviy boylig'imizni butun turkiy va islomiy olamga yoyamiz. Ertagayoq safar jabdug'i yelkamizda bo'ladi.

Ahmad Yassaviy: – Balli, bo'tam. Biringiz Sharqiy Turkiston, biringiz Xuroson, Mavorounnahrning ovloq-ovloqlariga, yana biringiz Bulg'or yeri, Qofqoz tog'lari, Ozarbayjon yurtlariga otlaning. Bu sarhadlarda va undan-da olis-olislarda, Onato'li va Rum tomonlarda bizning qon-qarindoshlarimiz yashaydilar: birlari qo'l, birlari ko'z, birlari qosh... bir vujudning turli bo'laklari... Sizlarga oy kimi ayonki, vujudning bir joyida illat bo'lsa, og'rig'i boshqa joyida ham bilinadi.

Mansur: – Tamom, Ato! Jigarlarimiz bilan ishlaymiz. Gunohlarimizdan tavba ila poklanib, haromdan taqvo qilib, nodonlikka aql bilan qarshi chiqib, jahlni sabr bilan yengib, Egamning huzuriga ma'rifat bilan yo'l topib borish tariqatimizning bosh yo'li ekanligini bar-cha qardoshlarimizga anglatamiz.

Ahmad Yassaviy: – Amon bo'ling, ey farzand!

Hakiin: – Ato! Biz sizning ishongan xalifalaringiz-miz. Hikmatlaringiz jon-jonimizda, yod bo'lib ketgan.

Inshoolloh, tilimizdan tillarga, qonimizdan naslu nas-abimizga o'tajak.

Ahmad Yassaviy: – Sizlardan Egam rozi bo'lsin. Bu qutlug' safarda hikmat hamisha yo'ldoshingiz bo'lsin!

Hammalari: – Omin! Omin!

Fotiha o'qib tarqaladilar.

Parda.

Uchinchi ko'rinish

Gurganj. Olis-olislardan allaqaysi hovlidan Xorazm maqomi eshitilib turadi. Huvillagan bir kulba, ammo pokiza va tartibli. Tokchada kitoblar. Devorda tambur osig'liq. S a y y i d kiradi. Kitoblarni taxlab, xurjunga joylaydi. So'ng devordan tamburni olib, Ahmad Yas-saviyning hikmatini ayta boshlaydi. Ovozida bir hazinlik bor:

*Eranlar jamol ko'rar darveshlar suhbatinda,
Yoronlar majlisinda nur yog'ar suhbatinda.*

*Ne tilasa ul bo'lur dasrveshlar suhbatinda,
Har sirlar zohir bo'lur darveshlar suhbatinda.
Har kim suhbatka keldi, erandin ulush oldi,
Bot keldi, hilish bo'ldi darveshlar suhbatinda.*

*Har kim suhbatg'a keldi, ko'ngliga ma'no to'ldi,
Ashoblar murod topdi darveshlar suhbatinda.*

*Omma kelsa xos bo'lar, yulduz kelsa oy bo'lar,
Mis kelsa oltin bo'lar darveshlar suhbatinda.*

*Kibru hasadlar o'lar, ichida ma'no to'lar,
Ko'z ochib Haqni ko'rar darveshlar suhbatinda.*

*Rasulga vahiy keldi, boshindan tojin oldi,
Turdi, xodimlik qildi darveshlar suhbatinda.*

*Qul Xoja Ahmad suhbatda dam urar munojotda
Zihi xush saodatda darveshlar suhbatinda.*

*Eshik ochiladi, Samandar o'ta kiradi. Sayyid tam-
burni yoniga qo'yadi.*

Sayyid: – Ota, galing. Sizni kutib o'tirgan edim.

Samandar ota: – Yo'l tadorigimi? Shu aytgan gap-
ing gapmi endi?

Sayyid: – Ota, siz Turkistonga – Hazrati Ahmad Yas-
saviy huzuriga o'zingiz yubordingiz. Mana, sizning oq
fotihangiz, hazratning marhamati, Egamning inoyati bi-
lan ilm oldim. Shariat, tariqat, ma'rifat, haqiqat bilan
yorishdim. Endi bizning vazifamiz bu nurni qardoshlar-
imizga uzatish, ularni ham jaholat zulmatidan qutqa-
rish...

Samandar ota: – Bolam, niyating oq ekaninga gu-
mon etmasman. Lekin jaholatga botgan qardoshlaring
Xorazmda, butun Turkiston zaminida ham oz emas. Bu
dunyoning o'tkinchi farog'atlaridan quvonib, to'yib

ovqat yeganini, xushro'y kiyinganini baxt deb ma'sirab yurishibdi. Sen oldin shularni nodonlik botqog'idan tortishga ko'maklashsang bo'lardi.

Sayyid: – Bu yerda ma'rifat bilan yorishgan kishilar ko'p, ota. Ammo hali bir tola nur ham yetmagan joylar bor. Men tariqatimizni olis o'lkalarga yetgazishim kerak.

Samandar ota: – Tanish bo'lmagan odamlar... Uzundan uzoq, umr bo'yi davom etadigan safar, bolam... Odamni bir oz qisinishma bosar ekan...

Sayyid: – Qisinmang, mening yo'lim ham, manzilim ham – belli, belguli. Yo'lim – qondoshlarim qalbigacha... Manzilim – shu qalb.

Samandar ota: – Ne der edim? Seni Egamga topshirdim: Ishing o'ngdan kelsin... Qachon yo'lga tushmoqchisan?

Sayyid: – Nasib etsa, azonlab...

Quchoqlashdilar. G'amgin musiqa.

Parda

2- PARDA

To'rtinchi ko'rinish

1991 yilning sentabr oyi. Izmir sharqiyot litseyi. Sinf. Devorlarda dunyoning, Izmir shahri va mamlakatning siyosiy xaritalari. Taraqqiyot darajasini ko'rsatuvchi turli diagrammalar, jadvallar. Izmirning tabiati va tarixiy obidalarini tasvirlovchi rasm va fotosuvratlar. O'quvchilarning kursilarida kompyuterlar.

O'qituvchining stoli yonida – televizor va magnitofonlar.

Letsey o'qituvchisi Mustafa Qora o'n ikki b o l a g a dars berayotir.

Mustafo Qora: – Biz o'tgan darsda Yassaviyya tariqatiga kelib to'xtagan edik. To'g'rimi?

Bolalar: – To'g'ri.

Mustafo Qora: – Sizlar Yassaviyya tariqati olis Turkistondan bizgacha qanday yetib kelgani to'g'risida ma'limot topishingiz kerak edi. Qani, kim nima topdi?

Birinchi o'quvchi: – Men «Islom ensiklopedisi»dan Fuod Ko'pruluning maqolasini topdim va bir parcha yozib oldim. Xo'p desangiz, o'qib beraman.

Mustafo Qora: – O'qi!

Birinchi o'quvchi (*o'qiydi*): – «Bir Turkiston sufiysi tomonidan xolis bir islom muhitida yaratilgan Yassaviyya tariqati dastlab Sayhun yerlarida, Toshkent atroflarida va Sharqiy Turkistonda keng tarqalgan, so'ngra Mavoraunnahr va Xorazm tomonlarda yanada kamol topgan. Keyin Xuroson, Eron, Ozarbayjon mintaqalaridagi turkiylar orasida ham yoyilib, oxiri Onato'liga ham kirib kelgan. Yassaviy darvishlarining kichik guruhlar holidagi muhojirotlari XIV asrda ham davom etayotgan edi...»

«Islom ensiklopedisi». I jild. 213-bet.

Mustafo Qora: – Yaxshi, yaxshi manba' topibsan. Tashakkur. O'tir. Endi yana savol-javob qilamiz. Xo'sh, Yassaviyya tariqatiga ko'ra, murshid, ya'ni shayx, ya'ni tariqat boshlig'i qanday xislatlarga ega bo'lishi kerak?

Murid, ya'ni xalifa, ya'ni shogird qanday bo'lmog'i lozim? Qani, kim javob beradi?

Ikkinchi o'quvchi: – Men javob beraman.

Mustafo Qora: – Qani, eshitaylik.

Ikkinchi o'quvchi: – Murshid haqiqatga to'liq rioya qiladigan, sof ko'ngilli, ichki yorug'likka ega, oziga qanoatli, ko'pini muhtojlarga tarqatuvchi, nafis fikrlovchi bir shaxs bo'lishi lozim.

Murid esa ustoziga sadoqatli, biron kimsani undan ustun qo'ymaydigan, o'zi esa zakki va idroki baland, shayxining xizmatini otilib ado etadigan, ishonch qozongan, murshid va tariqatning ichki sirlarini saqlay oladigan, jasur inson bo'lmog'i zarur. Chindan ham Yassaviyya tariqatining muridlari hatto shayxi uchun jon berishga ham tayyor insonlar edi. Ba'zi rivoyatlarda aytilishicha, Xoja Ahmad Yassaviy o'z tariqatlarini yoya boshlaganda, mutaassiblar ul zotning sharafini o'ldirmoqchi bo'lganlar. Bundan xabar topgan muridlari Sulaymon Hakim, o'z murshidlari Ahmad Yassaviy-ni boshqa joyga ko'chirib qo'yib, ul zotning hujralariga kirib yotganlar. Qotillar shayxning yo'qligini ko'rib, qaytib ketishgan.

Muctafo Qora: – Yaxshi, ko'p rivoyatlar o'qiganing va Yassaviyga bo'lgan muhabbating ko'rinib turibdi. Rahmat. O'tir. Navbatdagi savol: Yassaviyya zikri qanday bo'ladi?

Uchinchi o'quvchi: – Men aytaman.

Mustafo Qora: – Ayt.

Uchinchi o'quvchi: – Yassaviyya tariqatining zikri «jahriy zikr»dir. Turkchasiga bu «arra zikri» deganidir. Zikr qilayotgan odam arraga o'xshab ovoz chiqargani uchun shunday deyilgan (o'rta qatib, ham gapirib, ham harakati bilan ifodalab ko'rsatadi): Ikki qo'lini ikki soniga qo'ygancha, nafasini arraga o'xshatib xirillatib, ichiga yuta boshlaydi. Taxminan, nafas kindigiga yetganda «Ha!» deb ovoz chiqaradi. So'ngra nafasni teskari tomonga, ya'ni kindigidan bo'g'ziga qarata xirillatib chiqararkan, butun vujud tekis tutilgan holda «Hoy!» deyiladi. Bu «ha» va «hoy» Xudoy ma'nosini bildiradi. Zikr tushayotgan odam shu harakat va ovozlari bilan Xudoga tavajjuhini ifodalayotgan bo'ladi.

Shu payt sinf eshigi ochilib, hayajonlangan bir muallim darak keltiradi.

Darakchi: Ey, qardoshlarim, qanday o'tiribsizlar, ko'chaga otilib chiqmaysizlarmi?

Mustafo Qora: – Nima gap o'zi, tinchlikmi?

Darakchi: – Tinchlik ham gap ekanmi! Buyuk xushxabar!

Mustafo Qora: – Izmirlik futbolchilar Amerikani yutdimi?

Darakchi: – E, futbol qayoqdayu, ozodlik qayda!

Mustafo Qora: – Ozodlik? Qanaqa ozodlik? Kim ozod bo'libdi?

Darakchi: – Ertalabdan buyon Turkiya radiosi bir e'lonni takrorlamoqda: 31 avgustda Oliy Kengash yig'ilishida O'zbekiston Jumhurboshqoni Islom Karimov

O'zbekiston Respublikasining Davlat Mustaqilligini e'lon qilibdi! 1 sentabr Mustaqillik Kuni etib belgilanibdi! 130 yillik qullikdan keyin O'zbekiston OZODLIK YO'LIGA chiqdi!

Mustafo Qora: – Yo'g'-e! O'z qulog'ing bilan eshitdingmi? Televizorda ham aytildimi?

Darakchi: – Aytildi! Eshitdim! Ko'rdim! Ozod O'zbekiston! Tushunasanmi? Butun kolchalar odamlar-ga to'lib ketdi. Hamma bir-birini tabriklamogda!

Birinchi o'quvchi: – O'zbekiston? Bu qaysi davlat o'zi?

Ikkinchi o'quvchi: – E, shuniyam bilmaysanmi? Turkiston-ku bu! Turkiston besh parchaga bo'lib tashlangandi-ku! O'rta Osiyo deyishardi! Endi Turkistonning boshqa qismlari ham mustaqil bo'lajak!

Mustafo Qora: – Balli, bilar ekansizlar. Mamnunman. Mamnunligimning cheki yo'q! Endi xushxabarni yashin tezligida hamma yerga, hamma yoqqa, hamma odamlarga tarqatish kerak. Eshitmagan bir odam qolmasin.

Darakchi: – Ha, endi o'tirib bo'lmaydi. Men Jumhurboshqonimiz Turg'ut O'zolga telegramma yuboraman. O'zbekiston mustaqilligini shu bugunoq tanisin (Shoshib chiqib ketadi).

Mustafo Qora: – Bu ozodlikni jahonga tarqalib ketgan turkistonlik muhojirlar intizor bolib kutishgan. Bobom rahmatlik otamga bekorga Turon deb ot qo'ymaganlar.

Uchinchi o'quvchi: – Domla! Biz butun litsey bir bo'lib, Butun Jahon Musulmon Davlatlari Ligasiga xat yozaylik. O'zbekiston axir buyuk tariqatlar, muhaddislar, tafsirchilar yurti. Islom taraqqiotiga ularchalik katta hissa qo'shgan bironta mamlakat yo'q. Marhamat qilib barcha islom davlatlari O'zbekistonni tanisinlar.

Mustafo Qora: – To'g'ri, o'g'lon! Otangga balli! Shunday qilamiz!

Ikkinchi o'quvchi: – O'zbekiston – mustaqil. Demak, endi yo'llar ochiladi, qardoshlar bir-birlarining diydoriga to'yadilar. Erta bo'lmasa indin Istanbul–Toshkent, Toshkeint–Anqara, Toshkent – N'yu-York, Parij – Toshkent, Berlin – Samarqand, London – Buxoro, Xorazm – Pekin, Tokio – Toshkent havo yo'llari tutashib ketadi... Qadim Turkiston jahon bilan quchoqlashadi! Ajab emas Buyuk Ipak yo'lida po'lat izlar qurilsa... Davlatlarimiz o'rtasida madaniyat, savdo-sotiq, ta'lim-tarbiya sohalarida bitimlar tuzilsa...

Uchinchi o'quvchi: – Menincha, ular hozir qiyin ahvolda bo'lishlari mumkin. Umumxalq xayriya yig'imi e'lon qilsakmikin? Jigarini qo'llamagan jigar jigarmi! Balki, ularda litseylar ochish kerakdir, qo'shma korxonalar qurish kerakdur. Butun Turkiyani tebratib turgan qo'li uzun boy-boyonlarimiz, u yerlarda zavod-fabrikalar qurish uchun sarmoya ajratishar. Kim biladi yana nimalar qilsak bo'larkin? Har qalay jigarligimizni ko'rsatishimiz kerak.

Birinshi o'quvchi: – Domla! Mana, bizlar Yassaviy-

ni o'tayotgan edik. Ular ma'rifatni o'z yurtlarida saqlab yurmaganlar. Biz taraflarga ne-ne mukarram olimlarini muhojir qilib yuborganlari tarixdan ma'lim. Endi navbat bizniki emasmi? Biz ham ularga nimalardir eltishimiz kerakdir, axir... Aytaylik, kitob... Qog'oz, yangi nashr ashyo-uskunolari...

Mustafo Qora: – Hamma gapingizda jon bor! Yurakbag'rimni o'rtaydi gaplaringiz. To'g'ri, endi navbat bizniki... Biz ham ma'rifat va texnikamiz bilan ko'mak berishimiz zarur: Litseylar ochish, gazet-kitoblar chiqarish ishlarida – xullas, qanday yordam kerak bo'lsa, o'shandoq yordamlarni uyushtirishimiz kerak. Axir qullik – qorong'ilik. Qullik davrida qardoshlarimiz o'z otabobolarining yorug' ziyolaridan mahrum bo'lib kelganlari ma'lum! Bunday kunlarda ular bilan yonma-yon bo'lishimiz shart (Qat'iy). Bolalar, men Turkistonga ketaman. Mening ota-bobolarim bu yerlarga qizil istilochilar iskanjasidan qochib, boshpana izlab kelgandilar. Men endi vatanimning istiqloli yo'lida vatandoshlarim bilan birga ishlamasam, o'zimni kechira olmayman. Men yurtdoshlarim yonida bo'lmog'im kerak: ular bilan bir safda ishlayman, ular bilan yelkama-yelka turib kurashaman. Mustaqillik uchun ming jonim bo'lsa ming jonim qurbon bo'lsin. Men ular bilan bir tuproqqa yotmog'im kerak.

O'quvchilar va Mustafo Qora hayajonlangancha tarqaladilar.

Parda.

Beshinchi ko'rinish

Izmirda o'qituvchilarga xos kamtar uylardan biri. Safar kiyimidagi Mustaf o Q o r a jomadonga kitoblar joylamoqda. Xonaga uning otasi T u r o n Q o r a kirib keladi.

Mustafo Qora: – Ota, mening sizlardan ko'nglim to'q. Yana Olloh sizlarni o'z panohida asrasin. Keyinroq kelib, kelingizni, bolalarni olib ketarman.

Turon Qora: – Faqat zamon o'zgarib ketgan... Ular seni qanday qabul qilisharkin?

Mustafo Qora: – Qon taniydi, qabul qiladilar, qon qabul qiladi: Biz bir qonning xujayralarimiz. Axir «Qon tortadi» degan ibora bizning iboramiz etnasmi? Ko'nglimda – Haq, hech bir tahlika yo'q.

Turon Qora: – Ha, endi ko'nglimga kelganini ayt-dim-qoydim-da. Har qalay otaman... Ishqilib, turkistonliklar o'zliklarini yo'qotmagan bo'lsalar bas. Bu yog'ini so'rasang, o'zimning ko'nglim ham ul taraflarga uchib turibdi. Bekorga Turon emasman men.

Mustafo Qora: – Albatta... Ota, men bir qancha turkistonlik muhojirlarning va u yerga borgan sayyohlarning kitoblari, xotiralarini o'qidim. Yurtdoshlarimiz o'z tilimiz, dinimiz, ma'rifatimizdan bir qadar uzoqlashganlar, xolos. Ammo ularni tiklash uchun kurashayotgan yoshlarning ovozlari butun jahonga eshutilib turibdi! Ular o'zbek tilini davlat tili qilishga erishdilar! Biz o'lmaymiz, ota, millatimizning ildizi baquvvat!

Turon Qora: – Ilohim, o‘zi qo‘llasin xalqimizni, bolar. Senga ham vatan tuprog‘ini ko‘zga surtishda Tangri madadkor bo‘lsin! Biz, hammamiz senga oq yo‘l tilaymiz. Imkon bo‘lsa, yo‘lga ham shaymiz.

Quchoqlashadilar.

Musiq. «Dunyoga keldik bir karra» qo‘shig‘i yangray boshlaydi.

Parda.

TEMURIYLAR HAQIDA BAHS

Qatnashuvchilar:

O'qituvchi – 30 yoshlarda

Hakim

Said

Mansur

} Litsey o'quvchilari, 15 yoshlarda

1993 yil o'quv mavsumi. Toshkentdagi Amir Temur xiyoboni. Yo'lovchilar va istirohat qiluvchilar har ikki tarafga o'tib turishibdi. Ba'zi birlari Sohibqiron Temur haykaliga qarab, mahliyo bo'lgancha o'tib ketadi. Sahnaning bir tarafidan o'qituvchi boshchiligida Hakim, Said, Mansur va bir to'p o'quvchilar kiradi. Kursilardan biriga o'tirishadi.

O'qituvchi: – Bugun, bolalar avval kelishganimizdek, o'tganlarni takrorlab, temuriylar haqida bahslashamiz.

Mansur: – Shu yerdami, shu maydonning o'zidami?

O'qituvchi: – Ha, shu yerda ochiq havolarda, tabiat qo'ynida fikrlashsak yaxshi emasmi?

O'quvchilar: – «Yaxshi, domla!» «Bundan zo'ri bormi!» «Ochiq havoda mazza qilamiz!»

Mansur: – Fizika va kimyoni laboratoriyada o'tish kerak. Ammo zoologiyani hayvonot bog'ida, botanikani dalalarda va bog'larda, geometriyani ko'chalarda va turli maydonlarda, astronomiyani osmonga oy chiqib, yulduzlar g'ujg'on o'ynagan paytlarda, tarixni muzeylarda, tarixiy obidalar etagida o'tsak bo'lmasmikin, deb o'ylardim. Lekin bu – xomxayol, deb indamasdim.

O'qituvchi: – Indagin, hamma vaqt indagin. Fikringni ochiq aytishga odatlan. Hur odam oshkoralikni sevadi. Ochiqlik va jur'at har qanday odamda ham yaxshi taasurot qoldiradi. Odam bir-birini yaxshiroq o'rganadi va yaxshiroq ko'radi. Mana, ikkimiz bir fikrda ekanmiz. Ulug'bek – Sohibqiron Temurning nevarasi bo'lgani uchun, avval bu haykalni ziyorat qilgani keldik. Keyin Akademiklar shaharchasiga, Mirzo Ulug'bek haykali poyiga boramiz.

Hakim: – Domla, biz haykalparastlikka berilib ketmadikmi? Undan ko'ra ulug'larimizning adabiy va tarixiy meroslarini hashr etib, kitoblarini o'qisak bo'lasmikim?

O'qituvchi: – Mansur, sen bu haqda nima deb o'ylaysan?

Mansur: – To'g'ri, dinimizda haykal qurish, rasm solish, ruhlarga sig'inish ma'qul ko'rilmaydi. Bu – Ollohga shirk keltirish deb hisoblanadi. Faqat, domla, menimcha, bir narsaga e'tibor berish kerak.

O'qituvchi: – Nimaga e'tibor berish kerak, Mansur?

Mansur: – Islom dini shakllangan, yoyilgan va "Saodat asri" deb ta'riflanuvchi ul o'tmish zamonlarda haykalparastlik chindan ham salbiy hodisa edi. Makka shahrining aholisi va umuman Arab Yarimorolining barcha fuqarolari hamma yoqni qabr toshlar va haykallarga to'ldirib yuborgan va shu haykallar etagiga kelib, haftalarcha aza tutishar, qo'ylar so'yib qurbonlikka qoldirishar edi. Haq Taologa emas, ommaviy tarzda ruhlarga, shax-

slarga sig'inish, o'lganlardan madad so'rash avj olgan edi. Bunday hodisa jamiyat takomiliga xalal berar, taraqqiyot oyoqlariga tushov bo'lib qolgan edi. Biz esa, ulug'larimiz haykalini ziyorat qilarkanmiz, hech qachon haykallarga sig'inmaymiz, bu – xayolimizning bir che-tiga ham kelmaydi. Bizning milliy, islomiy olamimizga shunday zotlarni bizga ibrat qilib yaratgani, ato etgani uchun Ollohga shukrona aytamiz. Atnir Temur ham, Mirzo Ulug'bek ham oddiy bandalar ekanligini, inson-ga xos fazilat va qusurlar ularga ham xos bo'lganligini unutmaymiz. Biz faqat shonli o'tmishimizni eslab, o'z-o'zimizni tanib olish uchun ziyoratga kelamiz. Yurakla-rimizda so'nib ketgan milliy g'ururimizni tiklamoqqa, yuz yillar davomida bukilib ketgan qaddimizni rostla-moqqa bunday haykallar kerak, deb o'ylayman.

Said: – Faqat shugina emas. Biz bu haykallardan san'at asari sifatida zavq olamiz. Kino ko'rganda, ro-man o'qiganda, she'rlarning ruhiga kirganda qanday mazza qilsak, haykallarni tomosha qilganda ham shun-day rohatlanamiz. Misol uchun, Buxoriyning «Al-jomi' as-sahih»ini o'qiganimizda faqat undagi hikmatli fikrlar-dan emas, ayni chog'da unda tasvir etilgan buyuk inson-larning qiyofalaridan ham zavq olamiz-ku! Bu qiyofalar esa, faqat, bo'yoqda emas, so'zda yaratilgan. Suvrat so'zda yaratildi nimayu, bo'yoqda yaratildi nima, hech qanday farqi yo'q. «Al-jomi' as-sahih» esa, islom ola-mida Qur'oni Karimdan keyin ikkinchi o'rinda turuvchi mo'tabar bir kutobdir. Xullas, men bizning dinimiz asos

e'tibori ila san'atning hech qaysi turiga qarshi bo'lmasa kerak deb o'ylayman.

Hakim: – Bo'lishi mumkin. Gapingda jon bor.

O'qituvchi: – Mana shu «Sohibqiron Temur» haykalining muallifi Ilhom Jabbor o'z asari ostiga «Kuch adolatdadir» jumlasini loyiq ko'ribdi. Shu munosabat bilan men sizlarga ikki savol bergim keladi: Nima uchun Temur bobomizni Sohibqiron deb aytishgan va «Kuch adolatdadir» jumlasini qayerdan olingan?

Mansur: – Bobomiz Amir Temurning otalari Barlos urug'i oqsoqoli Amir Turag'oy bo'lgan, onalari esa Takina xotun. Lekin zamondoshlari bobomizni Sohibqiron deyishgan, chunki u kishi hayotining asosiy qismini jangu jadallarda o'tkazgan va ko'p yurtlarga qiron keltirgan, shunga ko'ra «Qiron egasi» ma'nosida «sohibqiron» deyilgan bo'lsa kerak.

Hakim: – Yo'q, noto'g'ri aytding, Mansur. Eski muhajjimlik kitoblarida Zuhro bilan Mushtariy yulduzlarining bir burjda bir-biriga eng yaqin kelgan payti «Qiron chog'i» deyilgan. Bu chog' baxt keltiruvchi daqiqa deb hisoblangan. Amir Temur ana shunday qiron chog'ida tug'ilgani uchun «Yaxshi tole' egasi» degan ma'noda «sohibqiron» deb laqab qo'yilgan.

Said: – Ajabo, shunday go'zal va shoirona unvonning ma'nosini bilmay, har xil hayollarga borib yurarkanmiz-a... Domla, ijozat bersangiz, «Kuch adolatdadir» jumlasini haqida men gapirsam...

O'qituvchi: – Marhamat, gapir.

Said: – Bobomiz Amir Temur zamonida olimlar va mutafakkirlar orasida bir katta bahs boʻlib oʻtgan. Balki, bu bahs oʻtgan davrlarda ham boʻlgandir. Har qalay, Amir Temur koʻp yurtlarni zabt etib, bir qancha xalqlar oʻrtasida adolat oʻrnatganidan keyin, haqiqat, adolat, ozodlik va hokimiyat mavzularida koʻp tortishuvlar boʻlgan. Birovlar «Adolat kuchdadir» desa, boshqalar «Kuch adolatdadir» degan. Amir Tetnur esa, oʻziga bir uzuk tayyorlatgan va undan muhr sifatida foydalangan. Muhrda «Rosti rustiy» soʻzlari va bir belgining zarbi boʻlgan. Bu forscha soʻzlar boʻlib, «Kuch adolatdadir*» degan maʼnoni bildiradi. Lekin muhrdagi arab harflari bilan bitilgan bu soʻzlarni turli zamonlarda yashab oʻtgan turli olimlar har xil sharhlaganlar. Ulugʻ rus olimi, akademik Bartold bu soʻzlarni «rostiy rastiy», yaʼni “adolat va ozodlik” deb izohlagan. Oʻzbek olimi, akademik Ubrohim Moʻminov “rostiy durustiy”, yaʼni «toʻgʻrilik yaxhi» deb tushuntirgan. Sharqshunos major olimi Herman Vamberi «rostiy rustiy», yaʼni «haqiqat, qasoskorlik» deb tushungan. Ozariy olimi Abror Mir Bagʻirzoda bu «togʻri boʻlsang najot topasan» deganidir degan qarorga kelgan. Men ham Tojikistonda bosilib chiqqan «Gʻiyos ul-lugʻot» va Moskvada chop etilgan «Persidsko-russkiy slovar»ni titkilab, «rostiy» va «rustiy» soʻzlarining maʼnolarini chaqishga urinib koʻrdim. Qarasam, bu soʻzlardan yana «sadoqat baxt keltiradi», «haqiqat yoʻli toʻgʻrilikdur» degan maʼnolar ham chiqishi mumkin ekan. Demak, Amir Temur bu ikki soʻzning maʼno qirralari koʻpligini

yaxshi bilgan va kim qanday tushunsa tushunaversin deb o'ylagan bo'lishi mumkin. Lekin men o'ylab-o'ylab «Kuch adolatdadir» degan ma'no eng to'g'risi, degan qarorga keldim.

O'qituvchi: – Nima uchun?

Said: – Chunki yaqinda «Amir Temur vasiyati»ni o'qidim. «Vasiyat»da: «Millatning dardlariga darmon bo'lmoq vazifangizdir. Zayiflarni qo'ring, yo'qsullarni boylar zulmiga tashlamang. Adolat va yaxshilik qilmoq dasturingiz, rahbaringiz bo'lsin» deyilgan joyi ham bor ekan... Demak, Amir Temur butun umr bo'yi dunyoda adolat o'rnatish uchun yashagan. Bunday odamning shiori «Kuch adolatdadir» bo'lishi tabiiydir.

Hakim: – Men Saidning bu fikriga to'la qo'shilaman. Lekin, domla, bir holat meni ko'p o'ylatadi: Temur haqida ham, Ulug'bekning davri haqida ham rang-barang, oq-qora gaplar ko'p: biri maqtasa, ikkinchisi masxara qiladi – kim haqligini bilolmayman. Biz Temurga qanday baho berishimiz kerak?

O'qituvchi: – Avvalo sen qaysi kitobda nima deyilganini ochiqroq aytsang yaxshi bo'lardi. Hech bo'lmasa bittasi haqida...

Hakim: – Bo'pti. Mana, Gleb Golubevning «Ulug'bek» kitobidagi ba'zi bir gaplarni aytay. «Temur hech nimadan jirkanmasdi. Gohida u haqiqiy mayda o'g'rilarday harakat qilardi. Misol uchun u Hirotdan shahar darvozasini olib ketdi va o'z shahri Keshga o'rnatdi.» «Ulug'bek saltanat qashshoqlashib, inqiroz sari boray-

otganini tushunardi. Lekin soliqlarni kamaytirishni xayoliga ham keltirmasdi, aksincha soliqlar kundan kunga ortib borar edi. Bu borada Ulug‘bek o‘z davrining farzandi edi», – deb yozadi Golubev. Men esa xayolan bu manzaralarni ko‘z oldimga keltiraman: ha, Temur Hirot-dan Keshga darvoza keltirgan bo‘lishi mumkin; san‘at asarlari, noyob matohlar har kimni ham qiziqtiradi. Rossiya istilochilari Turkistondan – Yassaviy maqbarasidan Amir Temur davridan qolgan katta mis qozonni olib ketib Peterburg muzeylariga qo‘yishgan-ku! Shunday gap-da bu ham! Ammo biz rus istilochilarini “haqiqiy mayda o‘g‘rilar” deb baholamaymiz. Ularning muhtaram yozuvchilari esa Temurday jahonga tanilgan bir insonni bemalol «o‘g‘ri» deyaveradi. Abdurazzoq Samarqandiy va boshqa tarixchilarning asarlaridan Ulug‘bek davrida dehqonlardan olinadigan soliqlar bir necha bora kamaytirilganini oqidim. Ulug‘bekni o‘z ko‘zi bilan ko‘rgan, tarix voqealarini o‘sha davrlardayoq qayd qilib qoldirgan Abdurazzoq Samarqandiyga ishonaylikmi, yo 1926 yilda Rossiyaning Kalinin shahrida tug‘ilgan va Moskvada kinematografiya institutini tamomlagan yaxshigina rus yozuvchisi Gleb Golubevgami?

O‘qituvchi: – Hakim, sening savoling o‘zi javob bo‘lib eshitilyapti menga... Faqat shuni unutmaki, har qanday tarixiy asarni ham to‘la haqqoniy (ob‘ektiv) deb bo‘lmaydi. Kitobga, yozgan odamning ichki hissiyotlari aralashadi, ya’ni unda shaxsiy (sub‘ektiv)lik hissasi al-

batta bo'ladi. Biz yozilgan asardan o'zimizga kerakli mag'izni ajratib ola bilishimiz darkor.

Hakim: – Men yana Mansurning «Temur ham, Ulug'bek ham oddiy bandalar» degan gapiniyam hazm qilolmayman. Men Temurni va Ulug'bekni «oddiy bandalar» demoqchi bo'lsam, sira tilim aylanmaydi. Chunki ular menga qandaydir juda katta iste'dod egalari, favqulodda insonlar bo'lib ko'rinishadi.

Mansur: – «Oddiy banda» degan ibora insonda buyuk iste'dod bo'lishini inkor etmaydi. «Oddiy banda» deganda hamma qatori tug'iladigan va o'ladigan, bu dunyodan yaxshi va yomon ishlar qilib o'tadigan va baribir bir kuni qora tuproqqa kiradigan insonni tushunamiz.

Hakim: – Temur dohiyona sarkarda...

Mansur: – To'g'ri... Men senga qo'shimcha qilishim ham mumkin: rus harbiy akademiyalarida Napoleon taktikasi 60 soat, Temur taktikasi 300 soat o'tilishini eshitganman.

Hakim: – Temur buyuk davlat arbobi...

Mansur: – To'g'ri, yangi Samarqand shahrining me'mori deyish ham mumkin. Chunki Samarqandning tiklanishi Temur davrida boshlangan. Temur yangi bir saltanat qurganidan so'ng, Samarqandni boshkent qildi. Atrofini devor va chuqur handaqlar bilan o'ratdi. Qal'alar va qasrlar qurdirdi. Shahardan tashqarida ham saroylar barpo etdirdi. Samarqand atroflarida obod qishlog'u qasabalar qad ko'tardi. Temur ularga jahonning taniqli shaharlari nomini berdirdi. Bag'dod, Damashq, Forish (Par-

ij), Sultoniya, Sheroz... Temurning farmoni bilan katta-katta bozorlar, usti gumbazlar bilan yopilgan rastalar, bozorga eltuvchi keng ko'chalar qurildi. O'sha paytlarda Samarqandni ziyorat qilgan ispan elchisi Klavixo Samarqandning go'zalligi va muhtashamligi, odamlarining ko'tarinki kayfiyatidan tong qolgan edi. U, bozor naqadar tez sur'at bilan qurilgani to'g'risida o'z xotiralarida shunday deb yozadi: «Kunduzi ishlaganlar kechqurun uyga ketishar, shomdan keyin kechasi ishlagani boshqa ishchilar, hasharchilar kelishardi. Birovlar uy buzar, boshqalar yer tekislar, qolganlar qurilishni boshlab yuborar va ularning bari kunu tun shunday shovqinlashardiki, xuddi shaytonvachchalarga o'xshab ko'rinishardi. Yigirma kun o'tar-o'tmas shunday ko'p ish qilib tashladilarki, odam hayrat-ga tushadi».

Hakim: – Ulug'bekning otasi Shoxruh ham g'ayrioddiy davlat arbobi va Islom ma'rifatchisi bo'lgan. Bir kuni u «Hadis»dan: «Har yuz yilning boshida albat-ta bir din qo'riqchisi chiqadi» degan rivoyatni o'qiydi va bu hadis o'zi haqda aytilganday bo'lib tuyuladi. Umri bo'yi butun Xurosonda necha-necha madrasa, jome', hammom, maqbara va boshqa inshootlar qurdiradi. Hi-rot shahrini butunlay yangidan insho qildiradi. Jahonda tengi yo'q eng katta kutubxona qurib bitkazilishiga bosh-qosh bo'ladi. Sug'orish kanallarini ishga solib dehqon-chilikning yuksalishini ta'minlaydi. Xitoy va Hindiston bilan aloqalarni yuksak pog'onaga olib chiqadi. Xullas, 40 yil davom etgan hukmronligi davrida Tinchlik Dav-

latining me'mori bo'ladi. Gleb Golubev esa uni faqat besh vaqt namoz o'qib, uyqu oldidan yuz marta «Qulhu Ollohu Ahad» aytib yotadigan, davlat ishlarini xotini Gavharshodbegimga tashlab qo'ygan loqayd va mutaas-sib bir podshoh qilib tasvirlagan. Turk olimi Muommar Dizar «Shohruhning hukmronligi davrida madaniyat va avvalo san'at, fikr hayotida ko'zga tashlanuvchi muhim sakrashlar bo'ldi» deb miniatyura va hattotlik, me'morlik, musiqa, tarix, ilohiyot va islom huquqida katta o'sishlar bo'lganini qayd etadi. Ulug'bek davrida ham qurilish ishlari keng avj olgandi. Faqat saroylar, madrasalar, masjid va hammomlar, bog'lar, mehmonxonalar, karvon-saroylargina emas, jahonga tanilgan rasadxona ham quril-gandi. Ulug'bek bobosi va otasidan olgan butun bilimi-ni xalq farovonligini yuksaltirishga, san'at va madaniyat-ni rivojlantirishga sarfladi. Samarqandni Islom madaniy olamining markaziga aylantirdi. «Temur tushida ko'rganlarini Ulug'bek o'ngiga amalga oshirdi», deb yozadi turk olimi Muommar Dizar. Hozirgi zamon olim-larining fikricha, rasadxona minora kabi doira shaklida bo'lgan; balandligi 30 metrdan oshiqroq, ya'ni bugungi 10 qavatli binodiy bo'lgan.

Said: – Men Samarqandga borganman, rasadxonan-ing balandligi unday emas-ku!

Hakim: – Samarqanddagi rasadxona asl binoning bizgacha yetib kelgan va saqlanib qolgan qismi xolos. Qadimshunoslar topgani – rasadxonaning to'la holi emas. Undan tashqari, binoning yarmi yer ostiga qurilgan.

Chunki quyosh, oy va yulduzlarni kuzatish quroli bo'lgan bahaybat sekstant – Sudsi Faxriy baland bino qurilishini taqozo qilgan. Sudsi Faxriyning uzunligi 80 gaz, qalinligi 4 gaz, yuqori qismida balandligi 40 gaz, past qismida 1 gaz bo'lishi lozim edi.

Said: – Bir gaz qancha bo'larkin?

Hakim: – Bir gaz 24 barmoq, 6 suli qalinligiga ega bo'lgan. Bir suli doni 7 tola ot dumiga teng deb hisoblangan. Bizning hozirgi hisobimizcha, 1 gaz 63 santimetr ga barobar.

Said: – Toza alomat ekan-ku ilgarigi o'lchovlar. (Kuladilar.)

Hakim: – Xullas, Sohibqiron Temur va Mirzo Ulug'bek Ilohning nazari tushgan, Xudo qo'llagan va urgan... bashariyatga ibrat bo'lsin uchun yaratilgan boshqacha bir, favqulodda insonlardir. Ularning maqsadi o'zga yurtlarni bosib olib, boyliklarini talab ketish bo'lmagan. Ular yer yuzida o'zlari bilgancha adolat o'rnatish, hayotni qaytadan go'zalroq qilib qurishni maqsad qilganlar.

O'qituvchi: – Juda ideallashtirib osmonga chiqarib qo'ymadingmi ularni?

Hakim: – Yo'q, domla... Ularning katta kamchiligi taxt talashish edi... Agar Temur Oltin O'rdani qulatmaganida O'rta Osiyo hech qachon rus istibdodiga tushmagan bo'lardi. Temurning Sulton Boyazid bilan jangini ham oqlab bo'lmaydi. Shuningdek, Ulug'bek bilan Abdullatif o'rtasidagi ota-bola jangi ham tarix sahnasida

uyat hodisalardir. Agar shunga o'xshash hodisalar bo'lmasaydi, tarix boshqacha yo'ldan ketarmidi... Har qalay Temur ham, temuriylar ham boshqa bosqinchilar kabi o'ta razil yo'ldan borganlar deb bo'lmaydi. Mana, boshqa hodisalar bilan qiyos qilaylik.

1492-yili uchinchi avgustda Xristofor Kolumbning uchta yelkanli kemasi safarga chiqdi. Unga Ispaniya qiroli va qirolichasi homiylik qilgandi. Ular Kolumbga «Yangi yerlar izla!», «Oltin top!» deb tayinladilar. Oldindan admiral va kashf qilingan yerlarining vitse-qiroli unvonlarini berdilar. Kolumb esa kemasiga chiqib: «E Xudo, oltinga yetkaz» deb yolvorardi. U, Kubani, Gaiti, Jamayka, Meksika, Braziliyani, qo'yingki, butun Janubiy Amerikani bosib oldi va oltinga yetishdi, ammo qit'adagi butun tub aholini qirib bitirdi. Qandaydir bir-ikki foizi qoldi xolos. Temur esa, borgan yerlarida Islom tartibini o'rnatar va tub aholining ichidan o'z vakilini hokimiyat tepasiga qo'yib qaytib ketar edi.

O'qituvchi: – Hakim, agar biz madaniy xalq bo'lmoqchi bo'lsak, o'zimizga o'zgalar nazari bilan qarashni ham o'rganishimiz kerak. Nima, Temur va temuriylarda o'zgalar yurtini o'z farzandlariga in'om qilib yuborish bo'lmaganmi?

Hakim: – Bo'lgan... Mo'g'uliston va Xitoyning bir qismi Ulug'bek nomiga bitilgandi... Lekin u yerlarda Ulug'bekning xotinining haqlari bor edi.

O'qituvchi: – Bobur va uning o'g'illari ham temuriy, shundaymi?

Hakim: – Shunday.

O'qituvchi: – Boburning buyuk iste'dodini inkor etmagan holda, aytchi, Boburning Hindistonda qanday haqlari bor edi?

Hakim: – Haqlari yo'q edi... Ammo Bobur, birinchidan, hindlarni Kolumb singari qirib tashlamadi, ikkinchidan, Hindistonning boyliklarini o'z yurtiga tashib ketgani yo'q. Tarqoq hind brahmanlarini yagona markalashtirgan davlatga birlashtirdi.

O'qituvchi: – Odamlarning bosh suyaklaridan tepa qilganlarichi?

Hakim: – «Lashkar degan axir bexatar bo'lmas» deganlaridek, har qanday urishda ham qurbonlar bo'lishi tarixiy haqiqat, axir.

O'qituvchi: – Sening hadiqating hamma uchun ham haqiqat bo'lavermaydi.

Hakim: – Hamma xalqlar uchun bab-baravar oliy haqiqat yo'qmi olamda?

O'qituvchi: – Bor... Har bir xalq o'zi xohlaganiday yashash huquqiga ega. Hech bir xalq boshqa xalqqa o'z tartibini tiqishtirmasligi kerak. Sizning tartibingizni, boshqa xalq xohlasa, o'zi sizga qo'shilishni istasa – boshqa gap. Bahsda ham shunday: mayli, sen fikringa qo'shil yo rad et. Turli ijodkorlarni sev yo sevma, dunyoqarashlarini qabul qil yo qabul qilma. Faqat madaniyatli kishi o'z fikrini birovga zo'rlik bilan o'tkazmaydi. Mana, o'sha Golubevda yoqimli gap uchramadimi?

Hakim: – Men unday demadim, shekilli. Men faqat

Temur va Ulugʻbek haqidagi tarixan nohaq va notoʻgʻri fikrlaridan noroziligimni bildirdim xolos. Xalq SSSR degan davlat jahonni zir titratib turgan 1960-yilda «Ajoyib kishilar hayoti» ruknida – «Ulugʻbek» degan kitobni yozgan Gleb Golubevga tashakkur aytishimiz kerak. Chunki kitobning deyarli uchdan ikki qismi Ulugʻbekka juda katta ehtirom bilan yozilgan. Men boya aytgan gaplar esa oʻsha davr mafkurasining talabi bilan ijro etilgan boʻlishi mumkin. U davrlarda Temurni qoralamay turib, Temur va temuriylar haqida kitob chiqarish mumkin emas edi. Hatto 1968-yilda ham akademik Ibrohim Moʻminov «Amir Temurning Oʻrta Osiyo tarixida tutgan oʻrni va roli» degan risolasi uchun tazyiqqa uchragan, oliy lavozimidan boʻshatib yuborilgan va kasalxonaga yotqizilgan edi. «Buyuk olim oʻsha kasaixonadan sogʻ qaytib chiqmagan», deyishgan bizga.

Oʻqituvchi: – Temur haqda yana qanday fikring bor?

Hakim: – Temur 69 yoshida vafot etdi. 35 yil hukmronlik qildi. U 36 oʻgʻil va 18 qizning otasi edi. Bolalarning aksariyati yoshlikda oʻlib ketdi yo qatl etildi. Ota, qolgan oʻqʻillariga butun saltanatni boʻlib bergan, oʻz oʻrnini bir oʻgʻliga vasiyat qilib qoldirgan edi. Farzandlar ixlossiz chiqdilar. Ota vasiyatini bajarmadilar. Hiyonat qildilar. Kattani hurmat, kichikni izzat qilmadilar. Guruhbozlik qilib, taxt talashdilar va saltanatning boshiga yetdilar.

Oʻqituvchi: – Har qanday saltanatning oʻziga yarasha jozibasi boʻladi. Yuksalish va tushish davri boʻladi. Qu-

lash vaqti ham bo‘ladi. Temur saltanatining ham, Ispaniya va Britaniya saltanati, Rus saltanatining ham jozibalari, yuksalish va qulash vaqtlari bo‘lgan. Biz qay saltanat yaxshirog‘u qay biri yovuzroq – buni qiyoslab tahlil qilib o‘tirmaymiz. Biz temuriylar davrini bir oz tahlil qilib olish uchun bu hiyobonga kelgan edik. Chunki har qanday ulug‘ siymoni to‘la anglab et-moqchi bo‘lgan odam u yashagan davrni yaxshi bilishi kerak. Busiz shaxsiyatning ichiga kirib bo‘lmaydi. Men sizlarning savol-javoblaringiz va bahslaringizdan mamnun bo‘ldim. Qolgan gaplarni maktabda davom ettiramiz.

Parda.

OTA VA O'G'IL KOSHIYLAR

Qatnashuvchilar:

G'iyosiddin Jamshid – falakiyot va riyoziyot olimi, Samarqanddagi rasadxona qurilishi boshchilaridan biri, temuriylarga qarashli Koshon shahrida tug'ilgan, 40 yoshda.

Ma'rufat-Tabib al-Koshiy – G'iyosiddinning otasi, 60 yoshda.

1430-yilning yoz oyi. Orqa planda Koshon shahri manzaralari aks ettirilgan. Olisda shahar darvozasi, beri-roqda tosh yotqizilgan ko'chalar, yo'l yoqasida olti qir-rati ustunlar bilan ko'tarilgan, to'q binavsha, och qizil va sariq rangli bo'rtma koshinlar bilan naqsh-langan im-oratlar.

Sahnaning o'zida – oddiy sharq xonadoni, oldi ayvon. Ayvonga zina bilan chiqiladi. Xona ichida xontaxta uzra **Ma'rufat-Tabib al-Koshiy** kitob varaqlab o'tiribdi. Hovli eshigi taqillaydi.

Ma'rufat-Tabib al-Koshiy: – Labbay, hozir (Uydan ayvonga, ayvondan hovliga tushib zanjirni tushirib, eshikni ochadi. G'iyosiddin kiradi). Iya-iya, o'g'lim. Senmisan? O'zingmisan?

G'iyosiddin Jamshid: – Assalomu alaykum, ota! Omonmisiz?! (Quchoqlashadilar.)

Ota: – Yaxshi keldingmi, o'g'lim? Ziyoratlar qabul!

O'g'il: – Murod hosil! Qo'lingizni o'pish nasib qilganiga shukur.

Ota: – Barakallo, o'g'lim, barakallo. Kechadan beri ko'zim uchib turgan edi. Yaxshilikkamikin, deb xavotirda edim. Yaxshilikka bo'ldi, alhamdulillah (Uyga kiradilar). Qani o'tir, o'g'lim. Iloho ovmin. Qadam yetdi, balo yetmasin, doim omon bo'laylik.

O'g'il: – Mana, ketganimga to'rt yildan ham oshibdi. Suhbatingizni sog'indim.

Ota: – Xo'sh, o'g'lim, gapir: qalay endi Samarqand yoqlar?

O'g'il: – Dastlab Hirotga, ulug' sulton, islom podshosi Shohruh saroylariga tushdim. Anda dinparvar Shohruh sultonni «Hazrat hoqoni said» deb ta'birleydurlar. Ul zotning hayot tarzlari oddiy musulmonlar hayotidan u qadar farq qilmaydur. Juma kunlari hatto yonlariga soqchi ham olmay ketaverar erkanlar. Hafta sayin qorilarni saroyga da'vat qilib, Qur'oni Karim o'qitadurlar, shariatda taqiqlangan ishlarni butun o'lkalariga joriy etganlar. Chunonchi, mayxo'rlik va zinokorlik qat'iyan yasoq etilgan. Bu yasoqlar qanday ijro etilishini kuzatadigan ikki arboblari bor. Bu arboblar mayxo'rlik bo'layotgani aniq bo'lgan uylarga kirib, sharob topganlari taqdirda, to'kib tashlash huquqiga egadirlar.

Ota: – Yopiray! Mayxo'rlar saroy ayonlari bo'lsachi?!

O'g'il: – Hech kimga shafqat yo'q. Bir kuni, hatto, Shohruhning o'z o'g'li Jo'kiyning uyida sharob ombori borligi to'g'risida habar kelganda, Shohning o'zlari o'sha

arboblari bilan borib sharoblarni to'ktirganlar. Ammo «hazrat hoqoni said» – Tangri Taolo aning davlatini abadiy qilsin – mutaassib dindorlar toifasidan emaslar. Hirotida madaniyat va avvalo san'at, fikr hayotida katta yuksalishlar bor. Musavvirlik, hattotlik, me'morlik, musiqa, tarix, ilohiyot va fiqh namoyandalari hukmdorning himoya qanoti ostindadurlar. Men ham ul zotning soya-i marhamatida “Ziyji hoqoniy dar takmili «Ziyji Elxoniy»” otlig' risolamni bitkazib, ul zotning nomlariga bag'ishladim. So'ngra meni Samarqandga taklif etishdi. Bu, Ulug'bek Mirzo deganimiz, otasidan ham o'tib tushadigan ajoyib inson, benihoya buyuk olim erkan.

Ota: – Podshohlar, odatda, hukmfarmo, johilroq bo'lguchi edi...

O'g'il: – Ulug' Egam Mavoraunnahr fuqarosiga Ulug'bek siymosida oqil podsho ato etmish. Ul zot on qadar tarbiyali, o'tkir zehnli, so'zlari ta'sirchan, chinakam ziyosohib inson ekanlarkim, hamsuhbat bo'lg'on kishining aqli hayronlikda qolur. Men bu so'zlarni hurmat-ehtirom yuzasidan aytayotganim yo'q. Chunonchi, Qur'oni Karimning ko'p qismini yod biladilar. Tafsirchilarning har oyat haqidagi izohoti tillarining uchida tura-di. Hadisi shariflarni shunday o'rniga qo'yib aytganlarida muxolifat ahlining taslim bo'lmay iloji qolmaydi. Suralarni yod o'qiganlarida biron qusr yo nuqsonga yo'l qo'ymaganlarini ko'rib, yillarcha tahsil ko'rgan qoriyu qurrolar lol va gung bo'lib qoladilar. Arabcha sarfu nahvlari juda go'zal va mukammal. Fiqh, mantiq, usul, ya'ni

aruz asoslarini ham behato biladilar.

Ota: – Vo ajab...

O'g'il: – Bugina emas, riyoziyot ilmining barcha sohalarida ham ul zotning oldilariga tushadig'on kimsa yo'q. Misol bilan aytay sizga: bir kuni otda o'ltirganlari holda, hijriy 818 yil Rajab oyining o'ni bilan o'n beshi orasidagi dushanba kuni quyosh yilining qay kuniga to'g'ri kelishini bilgilari keldi. Atroflaridagi biron kishi, hatto, men o'zim ham buni hisoblab, aytib berolmadik. Shunda ul zot hamon otdan tushmagan holda quyoshning o'shal kunga nisbatan uzoqligini ikki daqiqa ichida hisoblab, bilgilari kelgan masalani yechdilar.

Ota: – Yo Rabb! Nahotki...

O'g'il: – Ota! Bunday hisobning yechimini topish uchun, hisob-kitob chog'ida raqamlarni hotirdan chiqarmay turish kerak. Atroflaridagi kishilar ham bu masalani o'tirib, qog'ozga yozib olsalar, yechimini chiqarishardi. Og'zaki hisobda esa raqamlarni qatorlashtirib yodda tutib turish qiyin. Ul zotning xotiralari esa benazirdir.

Ota: – Tegradagi olimlar kimlar edi?

O'g'il: – Qozizoda Rutniy, usta Ismoil va usta Ibrohim, Abduali Birjandiy, Muhammad Havofiy, Sayyid Imomiddin, Burhomiddin Nafis, kamina va boshqalar.

Ota: – Shuncha olimdan biri ham yechib berolmadi, degin.

O'g'il: – Ha, ota, yechib berolmadik. Bo'lmasa, Samarqand olimlari chakana olimlar emas. Bizning Koshonda har bir fanning bir-ikki namoyandasi bo'ladi. Sa-

marqandda undog' emas. ULar ilmlarni ko'plashib o'rganishadi. Avvalambor, Ulug'bek Mirzoning o'zlari Nosiriddin Tusiyning «Tazkira»si va Qutbiddin Mahmud Sheroziyning «at-Tuhfa ash-shohiy» asarlari bo'yicha dars beradilar. Soniyan, u yerning olimlari tamomi ilmlardan dars beruvchi mudarrislardir. Ayni chog'da alarning aksariyati riyoziyot bilan band. To'rt mudarris «Tajhis al-hisob»ga sharh yozgan. Eng bilimdon olimlari Qozizoda Rumiya esa, **Chag'miniyning** asarlariga sharh risolalari yozgan.

Ota: – Chag'miniy dedingmi? Kim ul? Eshitmagan ekanman.

O'g'il: – Mavoraunnahrning Xorazm mintaqasidan chiqqan olim.

Ota: – Nega Xorazmiy emas, Chag'miniy bo'lmasa?

O'g'il: – Chag'min – Xorazm bo'lgasining bir qasabasi. Nisbasi to'la holda Mahmud ibn Muhammad ibn Umar al-Xorazmiy-Chag'miniy. Ul muborak zotning «Muxallas fi'l-hay», «Ashkol al-ta'sis» va «Qirol kavokib va zaafuho» nomli asarlari Samarqandda benihoya qadr topgan. Qozizoda Rumiya janoblari bul kitoblarni sharhlab, ikki risola bitganlar. Madrasa talabalariga bularni yoddan bilish qat'iy nizom qilib qo'yilgan.

Ota: – Olloh Qozizoda Rumiyning umrini ziyoda qilsin. Ammo lekin gaplaringga qaraganda, A'lohazrat Ulug'bek Mirzo ko'p tabarruk zotga o'xshaydirlar.

O'g'il: – Bunga zarracha ham shubha qilmang, ota.

Ota: – Xo'sh, shunda, nega sen to'g'ringda sayyohlar

har xil noxush soʻzlarni aytib kelishadi? Oʻzingni katta tutarmishsan, qoʻpolliq qilarmishsan. Uncha-muncha odamni mensimas emishsan?!

Oʻgʻil: – Ota, bu boshqa masala. Siz aralashmasangiz ham boʻladi... Men oʻz holu ravishim haqida, Samarqand ulamosi ichindagi vaziyat borasida sizga batafsil bir maktub yozmishdim. Olmagansiz shekilli.

Ota: – Ahamiyati yoʻq. Xoʻsh, xoʻsh?

Oʻgʻil: – Siz menga yozgan maktubingizda faqat rasa-dxona qurilishi bilan oʻralashib qolayotganim uchun, falakiyot, riyoziyotdan boshqa ilmlarni, chunonchi, aruz, tarix, joʻgʻrofiyani unutib qoʻyayotganim uchun meni koyigansiz. Nasihatingiz tamoman oʻrinli.

Ota: – Sen menga boshqalarga munosabatingdan gapir.

Oʻgʻil: – Ulugʻbek madrasasida munajjimlar va riyoziyot mutaxassis-lari 60–70 kishiga yetadi. Biz, koshonliklar, toʻrt kishimiz... Ular 10–13 yildan beri falakiyot va riyoziyot bilan mashgʻuldirlar...

Ota: – Xosh, nima boʻpti?

Oʻgʻil: – Samarqandga borganimda meni mudarrislikka olishdi va darslarimni obdan tahlil qilishdi.

Ota: – Juda yaxshi. Shunday boʻlishi kerak.

Oʻgʻil: – Avra-astar qilib saviyamni bilmoqchi boʻlishdi. Ulugʻ Sultonning oʻzlari ham darslarimda hozir boʻldilar; ammo javoblarimni va saboqlarimni Aʼlohazratdan boshqa hech kim tushunmadi (kuladi). Bir qator muhokama va munoqashalarga Ollohning inoyati

va Siz, padari buzrukvorimdan yuqqan fayz tufayli, sinoqlarning hamma turlarida muvaffaqiyat qozondim. Samarqand olimlari hayratlar ichinda qolishdi.

Ota: – Shukur qilish kerak.

O'g'il: – E, ichlari kuyib ketdi ularning...

Ota: – Be...

O'g'il: – Bir kuni Ulug'bek Sulton yo'g'onligi bir gaz bo'lgan va 1022 yulduzni ko'rsata ola turg'on usturlob yasashni buyurdilar. Bu yulduzlarning paydo bo'lish va o'tish yo'llarini o'rganish, aniqlash zarur edi. Barcha hisobchilarga birgalikda ishlash topshirilgandi. Ular masalani «Ziyji Ilhoniy» uslubida yechmoqchi bo'ldilar. Ammo 150 ga yaqin sobit yulduzning yerlari hech to'g'ri chiqmay ularni qiynab qo'ygandi. Men ularga masalani «Ziyji Ilhoniy» yoiida emas, boshqa usulda tushuntirib, yechib berdim va bu usturlobda mingdan ortiq yulduzning paydo bo'lish va o'tish yo'lini aniqlash mumkin ekanligini aytib, ularga boshqacha tarzlarni o'rgatdim.

Ota: – Yaxshi qilibsan. Baraka top.

O'g'il: – Yana bir kuni Ulug'bek sulton, saroy devoriga, tegishli vaqtni ko'rsatib tursin uchun soat xizmatini o'tovchi chiziqlar naqsh etishni buyurdilar. Ammo devorning satxi tik yo'nalish bilan ko'ndalang yo'nalish kesishadigan tomonga qaratib qurilmaganligi uchun, u devorga bunday chiziq naqshlash mumkin emas edi. Samarqand olimlari esa, bunday naqshni bir yil ichida qurish mumkin deb ovora bo'lib yotgan edilar. Men, birinchidan, katta usturlob yasalishi kerakligini, shunda

masala to‘g‘ri va xatosiz yechilishini aytdim. Ikkinchidan, quyosh nuri asr namozi paytida tushib tursin uchun devorda teshik ochib qo‘yilishi darkorligini, boshqa paytlarda quyosh nuri bu teshikdan tushmasligi kerakligini aytib, masalani hal qilib berdim, Sultonning istaklari bir kunda ado etildi.

Ota: – Xudo bilimingni bundan ham ziyoda qilsin.

O‘g‘il: – Yana bir kuni Ulug‘bek Sulton bilan Marog‘a rasadxonasi haqida gaplashib qoldik. «Bola chog‘imda u yerlarda bo‘lganman. Rasadxona, odamlar yashab turgan tepalik ostida qolib ketgan ekan» dedilar. Men Marog‘a rasadxonasida o‘rnatilgan 80 gazlik yulduz kuzatish minbari bo‘lganligi va u «Sudsi Faxriy» deb atalganligi to‘g‘risida hikoya qilib berdim. O‘shal kundan e‘tiboran shohimizda o‘shandoq «Sudsi Faxriy» qurish ishtiyoqi kuchaydi va mashg‘ulot paytida Beruniyning «Qonuni Mas‘udiy» kitobidan bir-ikki murakkab masalani o‘rtaga tashlab, kelguvsi darsgacha yechib kelishni topshirdilar. Barcha olimlar, shu jumladan, Qozizoda Rumiy janoblari ham shu masala bilan band bo‘ldilar. Ikki kundan so‘ng butun ulamo imtihon qilindi. Biron kishi ham masalani hal qilolmagan edi. Rumiy janoblari «Kitobning aynan shu yerida tushib qolgan jumlası bor, kitobning boshqa nusxasi bilan qiyoslab ko‘rish kerak» dedilar. Men «kitobning hech qanday tushib qolgan yeri yo‘q. Masala aniq!» dedim va masalani tafsirlab berdim. Ota! Sultonimiz go‘zal inson, ammo bu Samarqand ulamosi, hatto Qozizoda Rumiy

ham olim sifatida o'rgamchik jarayondagi kishilardir. Ularning darajalari juda past.

Ota: – Hozirgina ularni ko'kka ko'tarib turganding-ku?!

O'g'il: – E, ota, bu Qozizoda degan kishingiz ko'paytirish va bo'lish masalalarini ham daftarga yozmaguncha yo kitobga qaramaguncha yecha olmaydi. Rasadxona quriladigan joyni tekishlashda bir qancha xatolarga yo'l qo'yanini ko'rdim va yanglishlarini tuzatdim. Ul kishi Marog'ada 80 gazli «Sudsi Fahriy» bo'lganligidan ham butunlay xabarsiz ekan. Endi, kelib-kelib, ana shu Qozizoda Rumiy Ulug'bek madrasasining bosh mudarrisi va rasadxona qurilishida 80 kishining bosh mudiri! Namuncha axir? A'lohzrat ko'rib turib-dilar-ku ul kishining saviyalarini... Umuman, rasadxona qurilishida ko'p odam ishlashining xojati ham yo'q. Podshoh va yana 3–4 kishi ishlasa kifoya qiladi. Batlimus podshoh edi va faqat o'g'li bilan birga ishlagan edi. Shuncha odamni ishlatishning nima keragi bor?!

Ota: – Ha-a... Endi men seni tushundim, yaxshi olim ekansan-u, lekin niyatingda yaxshilik yo'q ekan...

O'g'il: – Nega unday deb o'ylaysiz, ota. Biz podshohni yonimizga olib o'zimiz rasadxona quramiz. Xohlasa, Qozizoda Rumiy ham podshoh bilan birga 80 kishilik to'dasi bilan qurilishni qilaversin. O'rtada musobaqa bo'ladi...

Ota: – O'ying – kalta o'y... Bunday ulug' ishda uhu-vvat kerak, o'g'lim, birlik, birodarlik, qardoshlik... Aks

holda ishdan baraka ketadi... Sen menga to'ppa to'g'risini ayt: Qozizodani nimasi yoqmaydi?

O'g'il: – Saviyasi, qariligi... Aytdim-ku: u yerda mendan o'tadigani yo'q. Men boshchi bo'lishim kerak rasa-dxona qurilishiga!

Ota: – Sayyohlarning gaplari to'g'ri ekan. Sal o'zingdan ketib qolibsan, bolam. Xalqda bir gap bor: "Men ham edim seningdek, sen ham bo'lursan meningdek". Erta-indin sen ham qariysan. Ilm dunyosi esa mo'jizalar bilan to'la. Bugun sen mendan baland bo'lsang, ertaga men sendan baland bo'lishim mumkin. Qozizodani kamsitishing maqbul emas menga.

O'g'il: – Ota, meniham eshiting.

Ota: – Eshitmayman. Gapirib bo'lding. Musichaday beozor Qozizoda bechora sen aytganchalik past saviyali emas. Men o'zim o'qiganman u haqdagi risolalarni... Undan tashqari umrini sharaf bilan yashab kelayotir. Sendan 14–15 ko'ylakni ortiq yirtgan. Marmar dengizi janubidagi Bursaday shahri azimda tug'ilib, o'sha yerda Mulla Shamsiddin Fanoriyday ulug' olimdan riyoziyot va ilmi nujum ta'limini olgan. 20 yoshida ilm mashaqqatlari libosini kiyib, safar jabdug'ini orqalagan. Xuroson va Mavoraunnahr olimlaridan ta'lim olgani ketgan. Jafokash singlisi, safar oldida ba'zi qimmatli javohirlarini kitoblari orasiga qo'yganini eshitganmiz. Samarqandda Sayyid Sharif Jurjoniyydan dars olgan. Jurjoniyy «Qozizoda tabiatan riyoziyotga moyil» deganini yaxshi bilamiz. Xo'sh, nima bo'пти? Birovga u yoqhan, birovga

bu yoqdan. Balki birovga ko'proq, birovga ozroq bo'lishi ham mumkin. Olloh kimga qancha yuqtirishni o'zi biladi. Ammo Qozizodaga oz yuqtirganiga ham gumonim bor.

O'g'il: – Nega?

Ota: – Boya o'zing aytding: Qozizoda bosh mudarris, deb... Dars beradimi, axir?

O'g'il: – Ha, «al-Majastiy»dan dars beradi.

Ota: – Batlimusning «al-Majastiy»sidan uncha-muncha odam dars berolmaydi. Dars u yoqda tursin, ul asarni fahmlash va idrok etishning o'zi ham oson emas. Soniyan, yana o'zing aytding: Chag'iniy kitoblariga sharh yozgan, deb... To'g'rimi?

O'g'il: – Bor-yo'q asarlari shu. Boshqa hech nima yoz-maganlar.

Ota: – «Riyoziyot» darsligichi?

O'g'il: – Ha, endi u umumiy gap. Biron yangilik yoq ichida.

Ota: – Balki endi yozar. Kim biladi buni...

O'g'il: – Go'rdami?

Ota: – Hay-hay, og'zingga qarab gapir, o'g'lim. Kim oldin, kim ketin go'rga kiradi – Olloh biladi... Xudodan qo'rq! O'zi yaxshi odamligini inkor etmasang kerak? U seni hech kamsitganmi?

O'g'il: – Yoq.

Ota: – So'zingni yerda qoldirganmi?

O'g'il: – Yoq.

Ota: – Ulug'bek Mirzoning ustozimi?

O'g'il: – Ha.

Ota: – Ulug'bek Mirzo bosh egib, qo'lini o'padimi?

O'g'il: – Ha.

Ota: – Xo'sh, nima deysan endi? Sen kimsan o'zi? Kechagina ilmingni qanday qilib yuzaga chiqarishni bilmay yurgan bechoragina olim emasmiding? Kimning oyog'iga bosh urishni bilmay, Qora Qo'yunli sultoni Iskandarga kitob bag'ishlab, shunda ham bee'tibor qolgan mullavachcha emasmiding? Ilmingning egasi yo'q emasmidi? Nega kechagi kuningni, eski chorig'ingni unutyapsan? Men seni kamsitmayman, o'g'lim... Balki, sen chindan ham barcha olimu mudarrislardan ustunroq dursan. Lekin bir narsani unutma: Bu dunyoda bir odam bilgan narsani boshqa odam bilmasligi mumkin. Sen bilgan narsani ular bilmasligi mumkin. Ammo sen ham ular bilgan narsaning ko'pini bilmasligingga ishonaman. O'zingga baho berishda Ollohni unutma! Biz hammamiz bilimdon, donishmand odamlarmiz. Ammo Olloh bilimdonroq. Qalbingda sarkashlik tuyg'ulari uyg'onganda, yodingga ol shu-ni: Olloh bilimdonroq. Nega men seni G'iyosiddin deb ataganman? «G'iyos» – «madadkor» degani. G'iyosiddin – dinning madadkori degani. Sen dinga, ilmga, do'stlaringga, Sulton Ulug'bekka, Qozizoda Rumiya madadkor bo'! Sen barcha muhtojlarga madad berishing uchun yashashing kerak! Samarqandda rasadxonani tiklanglar! Ilm yo'lida riyozat chek! Nafsingga, «men»ligingga hay ber! Xolisaniллоh ishla... Patortatchilik, guruhbozlik qilma!

Bilasanmi, senga yozgan xatimda, sen tavhid va hadis ilmini o'rgan, degandim. Sen boya mening gaplarimni tilga olding, ammo bu gapimni chayqab og'izga olmading. Sen agar hadislarni ko'proq o'qiganingda, mana bu rivoyat ko'nglingga muhrlangan bo'lar edi. Qulog'ingni och: Payg'ambarimiz shunday marhamat qilganlar:

*«Odamlar halok bo'ldilar ilm olmaganlari uchun,
Olimlar halok bo'ldilar amal qilmaganlari uchun,
Omillar halok bo'ldilar ixlos qilmaganlari uchun,
I x l o s da ham katta xatar bor.»*

Bizning millatda imon bor, e'tiqod bor, bilim bor, amal bor, iste'dod bor... Faqat ixlos yoq, ixlos! Ziyoli bilan ziyoli, olim bilan olim, yozuvchi bilan yozuvchi, tarixchi bilan tarixchi bir-birini inkor etib tursa, millat millat bo'lolmaydi. Seningdek olimlarning ixlossizligi ustozlar bilan shogirdlar orasini, otalar bilan bolalar orasini buzadi, guruhbozlikni kuchaytiradi. Bu esa millatni parchalaydi. Millatning parchalanishi uning tanazzuli demakdir. Sening so'zlaring, bo'luvchilikni keltirib chiqaruvchi manmanliging meni kuydiradi, qon qiladi, bilsang. Yo tangrim, nima bolar ekan bu Ulug'bekning saltanati?!

O'g'il: – Ota, ko'p siqilavermang. Hammasi yaxshi bo'ladi. Hali oramizda hech gap yoq. Xudo xohlasa, tiklaymiz rasadxonani...

Ota: – Shunday bo'lsin, o'g'lim. Neki qilsang o'zing

yo birov uchun emas, Olloh uchun, Haq uchun qil. Shunda men sendan rozi bo'laman.

O'g'il: – Xo'p, ota. (*Quchoqlashadilar*).

Parda.

ULUG'BEK VA SAFDOSHLARI

Qatnashuvchilar:

Ulug'bek.

Qozizoda Rumiy.

G'iyosiddin Jamshid.

Ali Qushchi.

Vogea 1430-yilda Samarqandda bo'lib o'tadi.

Shahar madrasasining xonaqosida «Zamon Aflotuni» deb nom olgan va Ulug'bek rasadxonasining qurilishiga bosh-qosh bo'lgan to'rt buyuk olimdan biri – 58 yoshli Qozizoda Rumiy shayx Nizomiy Ganjaviy kulliyotini varaqlarkan, qarilik haqidagi qasida ta'sirida mahzun o'ylarga cho'mib o'tiribdi.

Qozizoda (Qasidani o'qiydi): –

*Umr o'tlog'ida yurdim uzoq, belim hukik bo'ldi.
Ahadiyat bo'stonida menga endi nima qoldi?*

*Na meva, na soya beradurman odamlarga,
tamom bo'ldim,
Mevamni do'l urib ketdi, barglarimni
yomg'ir qirdi.*

*Qomatim ketmon misol menga mozor qazar faqat,
Soch-soqol kofur misol oqlik mavsumiga kirdi.*

*Kiyiklar oq' jun ostida qora mushk asragaydurlar,
Vo ajabki, qora sochim mushklaridan oq sitildi.*

*Bir zamonlar ikki shoda yarqiroq dur sohibi erdim,
Falak ammo xiyonatkor: ish qutim endi bo'shab qoldi.*

*Soqqalarim yulduzlarday chaqnoq erdi – xira tortdi,
Porladi yulduzim, ammo muhtojlikda qaro bo'ldi.*

Quyoshim botar payt ham yaqin qoldi.

Boyqush kabi o'zim

Mas'ud abad mulkiga uchgum –

shundoq kunlar keldi.

(Xujra eshigi g'ijirlaydi. Ochilmagach, allakim taqilatadi.)

Kim u?

Ulug'bek: – Men ustod, oching, men. Shogirdingiz Mirzo Ulug'bekman.

Qozizoda: (Ovozda esankirash bilan): – Hozir, hozir...
(Eshik zanjirini shiqirlatib, g'ijirlagan eshikni ochadi).

Ulug'bek: – Assalomu alaykum, ustod. Omonmisiz, sog'misiz? (Qozizodaning qo'lini o'padi).

Qozizoda: – Alhamdulillah... Kunlar o'tib turibdi, shohim...

Ulug'bek: – Ne o'qiyotgan edingiz, ustod?

Qozizoda: – Nizomiy qasidalarini.

Ulug'bek: – Qay qasidani masalan?

Qozizoda: (hazin ovoz bilan o'qiydi):

*Quyoshim hotar payt ham yaqin qoldi,
boyqush kabi o'zim
Mas'ud abad mulkiga uchgum –
shundoq kunlar keldi.*

*Hech kimsa meni yod etmas, chunki kuchdan
qolgandurman,
Do'st koriga borolmayman: Tangrim oyog'imni
bemador qildi.*

Ulug'bek: – Nega muncha mahzunlik?.. Xastalik tufaylimi? Xastalik har kimga ham keladi. Arzimagan narsaga bu qadar siniqlik sizday Aflotuni Zamonga muvofiqmu? Kasal degan narsa kelib-ketib turuvchi muvaqqat bir hodisa. Men, aksincha, hech hastalanmaydigan odamning qismatidan qo'rqib yuradurman. Aksar hollarda shundaylar bir zarbda dorulbaqoga ravona bo'ladurlar. Odatiy bemorlik – yashash uchun kuch yig'ishdir, shunday emastni, ustod?

Qozizoda: – Eyy, shohim... Kasallikning har turi bor. Yolg'izlik kasali xususan... Bunday kasalga duchor bo'lgan odam yashagisi kelmaydi...

Ulug'bek: – Uch-to'rt kun bo'ldi siz ishga chiqmayotganlingizni payqaganimga. Dastlab, bir kor-hol bo'lgandir, dedim; qarasam, uchinchi kuni ham, to'rtinchi kuni ham

yo'qsiz. Talabalardan so'radim, «kasaldurlar» deyishdi. So'ng sizni ko'rgani otlandim. Dilingizda biror ranj borligini bilsam, o'sha ondayoq kelardim. Ayting, nechuk bu yolg'izlik? Mana, Ollohga shukur, biz bormiz-ku olamda! Ne o'zi?

Qozizoda: – Nimasini aytamiz, shohim. Siz jahonshumul ishlar bilan bandsiz. Bir yoqda davlat ishlari: Goh Chin elchilarini kutasiz, goh Mavoraunnahr tinchini ko'zlab, yurtma-yurt kezasiz... Bir yoqda ayolot-u bolachaqlar tashvishi:

Temuriylar xonadonining birligini tiklashga va saqlashga intilasiz. Bunday paytlarda ulamoning hayoti, ilmu fanning taqdiri nazardan xorijsa qoladi, shekilli?

Ulug'bek: – Nega undaq deysiz? Madrasaga ham, rasadxonaga ham kelib turibman. O'sha-o'sha haftasiga ikki marta «Al-Majastiy», «Tazkira» va «Tuhfa»dan dars bermoqni kanda qilganim yo'q. Rasadxonadagi kuzatuv ishlari asta-asta jilib turibdi.

Qozizoda: – Mana, necha oydirki, Ali Qushchidan darak yo'q. Hech nima demadi. Bir so'z ham aytmadi. G'oyib bo'ldi-ketdi.

Ulug'bek: – Ul farzand oldida bizning gunohimiz ne?

Qozizoda: – Kim biladi?..

Ulug'bek: – Siz bilishingiz kerak!

Qozizoda: – Men bilmayman. Bu yoqda G'iyosiddin Jamshid ham jimjit. Besh-o'n kunda Kosonga borib kelaman, otamni ko'rib qaytaman, degan edi. Mana, muhlat o'tdi. Na xat, na xabar...

Ulug'bek: – Bugun-erta kelib qolar. Uydagi gap ko'chaga to'g'ri kelmaydi. Yo'l azobi – go'r azobi, deydi; kelib qolar, axir.

Qozizoda: – Yana bir mudarrisni ishdan haydabsiz, shohim...

Ulug'bek: – Afzaluddin Keshiyni aytasizmi?

Qozizoda: – Ha, shohim.

Ulug'bek: – Tog'ay O'kuz bir xat yozib berdi.

Qozizoda: – Ho'kuz emasmi?

Ulug'bek: – Yo'q, yo'q, o'g'uz, menimcha. Kesh taraflarda o'g'uzni o'kuz deb talaffuz qilishadi. Tog'ay O'kuz saltanatimiz xavfsizligi uchun qayg'urib yuradigan sadoqatli yigitlarimizdan. Uning yozishicha, Afzaluddin Keshiy, Temuriylarning qon dushmani sarbadorlar haqida risolalar o'qur erkan. Biz yo'g'imizda talabalarga ham so'ylar balki... Bizning talabalarimizni mulkimizning sodiq fuqarolari qilib tarbiyalash bosh dasturiyamalimizdur. Alarning qalbiga parokandalik urug'ini ekish saltanat uchun xatar demakdir.

Qozizoda: – Yo'q, shohim... Afzaluddin Keshiy imoni baquvvat mudarris. Bir-ikki risola o'qish birlan o'zgarib qoladurg'on toifadan ermas. Tariximizni butun ikir-chikirlarigacha chuqur bilmoq biz uchun farz. Sarbadorlar harakati nega tug'ulgonini ham bilmasak bo'lmas. Va balki bu harakat ichida bir mag'iz ham bo'lishi mumkin. Ul mag'izni olib, turmushimizga tatbiq etsak nima yutqazamiz, shohim? Nima uchun hamma narsadan isyon alomatini qidirmog'imiz kerak? Bir

fikr – bir fikr. Ikki fikr – ikki fikr. Yaxshisi olinadur, yomoni qoladur.

Ulug‘bek: – Suvni suv buzadi, odamni odam. Toza suvni loyqatmaslik ayni farzdur.

Qozizoda: – Mana, mening fikri ojizimni eshitib turibsiz, shohim. So‘zlarim oqimni buzadigan so‘zlarimi? Nima deb oylaysiz?

Ulug‘bek: – Yoq. Siz boshqa, boshqacha odamsiz. Sizning gaplaringiz menga ham ma‘qul. Ammo bir gapning o‘zini ikki odam ikki xil ifodalashi mumkin. Biri daraxtga jon bersa, ikkinchisi endi gullagan niholni quritadi.

Qozizoda: – Siz Afzaluddinining ma‘ruzasini eshitib ko‘rganmisiz?

Ulug‘bek: – Yoq. Ammo suhbatlashib, unda bir oz sarkashlik, qo‘pollik ishoratlarini ko‘rdim.

Qozizoda: – Unday desangiz, G‘iyosiddin Jamshid ham shunday. Kamina ham goho o‘zlarini tutolmaydilar.

Ulug‘bek: – Har qalay mutavozelikda gap ko‘p.

Qozizoda: – Yaxshi, shohim, biz endi qaridik. Bizni en-di ma‘zur tutasiz. Yoshlar ishlashsin ilm dargohlari-da. Umaro ishlasin. Bizlar amakdor bo‘lib, qolgan umrimizni nafaqa bilan o‘tkazsak ham shukr qilurmiz.

Ulug‘bek: – Yoq! Avvalo shogirdlik iltimosim. Soniyan (kulib, hazil aralash), Amir Temur himmatidan Ulug‘bek so‘zim: yorin madrasaga chiqing! Darsni davom ettiring! Afzaluddin Keshiy haqidagi farmonim-

ni bekor qilamen! U ham ishga chiqsin! Men Afzalud-dinni bemaslahat ishdan chetlatganim uchun sizdan uzr so'rayman, ustod. Boshqa bunday qilmayman.

(Ulug'bek va Qozizoda quchoqlashadilar. Shu payt eshik g'ijirlab ochilib, G'iyosiddin Jamshid kirib keladi.)

Ulug'bek: – Ana, Hizrni yo'qlasak ham bo'lar ekan. Ustod G'iyosiddin Jamshid keldilar! Qadamingizga hasanot, ustod!

(Salomlashish ovozlari: "Assalomu alaykum", "Va alaykum assalom", "Bormisiz", "Shukur", "Ziyoratlar qabul", "Murod hosil"...) Hozirgina Zamon Aflotuni – Qozizodai Rumiylar sizdan xavotir olib turgan edilar.

G'iyosiddin: – Ey, shirin suhbatning beliga tepdim chog'i.

Qozizoda: – Yoq, yoq, G'iyosiddin. Tangrim o'zi guvoh: kelganingiz bag'oyat xushvaqt qildi bizni. Zap yaxshi bo'ldi. Xo'sh, hayot qanday Koshon tomonlar-da?

G'iyosiddin: – Hammasi hamon eskicha. Qattiq sog'ingan ekanman ona shahrimni. Harsang parchalari silliqlab yotqizilgan tosh ko'chalarda, shirin-shakar qovunlar, qizil ya sariq oltinday anjirlar pishib yotgan bog'larda, sirma va kumush naqshli ipak ko'ylaklar, ko'z qamashtiruvchi duxobalar sotilayotgan bozorlarda, koshin chinnilar qoplangan silliq devorli imoratlar yoqalab obdan keizdim. Yurtim havosidan to'yib-to'yib nafas oldim.

Qozizoda: – Otangiz qandaylar? Ma'ruf at-Tabib al-Koshiy janoblari? Sog'-salomat yuribdurlarmi?

G'iyosiddin: – Alhamdulillah. Shahanshohim Ulug'bek Mirzo hazratlariga va siz muhtaram ustozga ko'pdan-ko'p salomlari bor... Agarchi, Samarqand anjirlari ham chakana bo'lmasa-da, «yurt isi» ma'nosida ozgina Koshon anjiridan ham berib yubordilar. (Tugunini yechib, o'rtaga anjir chiqarib qo'yadi). Marhamat qilsinlar...

Ulug'bek: – Bismillohir Rahmonir Rahim (yeb ko'radi) ajab, shuncha yo'lda urinmabdi ham, po'sti qalin bo'larkanda u tomonda anjirlarning... Asal, asal...

Qozizoda: – At-Tabib deganicha bor ul zoti mukarramning otlarini... Bizga ma'qul bo'lishini bilib...

G'iyosiddin: – Ajab bir savdo... Samarqandga kelibketgan koshonlik sayyohlar padari buzrukvorimizga ajabtovur qiziq bir gaplarni yetkazibdurlar.

Ulug'bek: – Qanday gaplar ekan, ajabo?

Qozizoda: – Nima debdurlar?

G'iyosiddin: – Men go'yo bu yerda bosar-tusarimni bilmay qolgan ermushman. Shahanshohimizga qo'pol-quruq so'zlar aytarmushman... (Qozizodaga) Sizday ustodni mensimas ermushman.

Ulug'bek: – Yo alhazar, shu ham aytiladurgon gap erkanmi?

G'iyosiddin: – Otam meni qattiq koyidilar. «Ota, undog' emas, gapimga quloq soling», desam, qani endi eshitsalar. Men padari buzrukvorimni tinchlantirmoqchi

bo‘lib, oramizda bo‘lib turadurg‘on kundalik bash-munozaralarimiz, bir-birimizga beradurg‘on tanbihlarimiz, bir-birimizni tuzatishlarimiz borasida so‘ylab bergon erdim, qoldim baloga. «Ana, aytganlari to‘g‘ri erkan!» «Hoy, sen kimsan o‘zing?» «Shunday go‘zal huyli Ulug‘ Sultonga qanday qilib bunday qo‘pol so‘ylaysan?!» dey-dilar.

Ulug‘bek: (Hazillashib): – To‘g‘ri-da, nega menga qo‘pol gapirasiz? Arpangizni xom o‘rdimmi men sizning? (Xoxolashib kulishadilar).

G‘iyosiddin: – «Ota, bizning ustoz Qozizoda bilan bahslarimiz o‘rtada sovuqlik bor, yovlik bor degani emas. Ustod bilan do‘stligimiz mustahkam. Bir-birimizni yaxshi tushunamiz. Qozizoda-i Rumiylar mening ustunligimni yaxshi biladi va aytganimni qiladi» desam (Ulug‘bek bilan Qozizoda bir-birlari bilan ko‘z urushtiradilar), qani endi gapimni oxirigacha eshitsalar! Yoq, men xudbin ekanman, men guruhboz ekanman, men o‘rtani buzuvchi ekanman...

Ulug‘bek va Qozizoda (shu ohangda): Biz bilmas ekanmiz.

(Xoxolab kulishadilar. Shu payt eshik g‘ijirlab ochiladi va *Ali Qushchisi kirib keladi*).

Uch olim (baravariga qichqirib yuborishadi): – Ur qochqoqni! Ur yovni! Ur-ho, ur! Ura-ur-ura!

Ulug‘bek: – Heyy, bu Ali Qushchimi, yo boshqasimi-a?

Qozizoda: – O‘zingmisan, o‘g‘lim, Alijon... Aloud-

din, jonim bolam, bormisan? (Hiqillab yig'lab, quchoqlaydi.)

G'iyosiddin: – Bormisiz, uka! Shunaqayam bo'ladimi?

Ali Qushchi: – Azizu muhtaram va mukarram ustodlar... Agar imkon bo'lsa, kechiringlar meni... Kechiringlar men darbadar, bevosh, tuzlug'ining qadriga yetmagan shogirdingizni...

Ulug'bek: – Nima bo'ldi o'zi, tushunmadik, o'g'lim. Seni birov xafa qildimi, deymiz... Bir-birimizdan so'raymiz: «Ali Qushchiga hech nima demabmiding?» «Ali Qushchiga hech narsa demabmiding?» Nega ketding, o'g'lim?! Ayt! Nega ketding?! Seni jazolash uchun so'rayotganim yo'q. Ayt!

Ali Qushchi: – Bir qoshiq qonimdan keching, shohim.

Ulug'bek: – Shohing emas, otangman men...

Ali Qushchi: – Meni kechiring, ota... Bir kun shunday xayol keldi ko'nglinga! Men ulug' olimman deb o'yladim.

Ulug'bek: Ulug' olimsan, o'g'lim!

Qozizoda: – Ulug' olimsan, bolam!

G'iyosiddin: – Ulug' olimsan, inim!

Ali Qushchi: – Ammo Mavoraunnahrda shahan-shohimiz Ulug'bek Sultonday olim yo'q! Ulug'bek – shohlarning olimi, olimlarning shohi! Ulug'bek Ko'ragoniy dohiy olim! Biz esa bu dohiy soyasida yoq bo'lib, ko'rinmay ketishimiz mumkin, deb o'yladim.

So'ng... O'zim – Tangrim o'zi kechirsin meni! – Ulug'bek Mirzodan kam bo'lmagan olim ekanligimni ko'rsatish uchun Samarqanddan chiqib ketdim. Karmanaga borib bitimimni oshirdim va Nosiriddin Tusiyning «Tajrid al-Kalom»iga «Sharhi jadidi tajrid» yozdim. Risolam talabalar orasida «yangi izoh» sifatida katta shuhrat qozondi. Jaloliddin Darvoniy degan bir olim bu asarimga go'zal bir hoshiya ham yozdi. Bir qator o'lkalarda nomim tilga tushdi. Eronlik o'limlar meni «sharhchi-tarixchi» deb ta'riflay boshladilar. Ammo Amir Sadriddin va Sheroziy degan olimlar, asarlarimni qattiq tanqid ostiga oldilar. Asta-sekin ruhim tusha boshladi. Yozgim kelmay qoldi. Bir kuni do'stlarim bilan dardlashdim. Bedarak yo'qolib ketishdan, benomu nishon mahv bo'lishdan xavotir olayotganimni aytdim. Aqliy ilmlarim bir yoqda qolib, naqliy ilmlar bilan bog'lanib qolayotganimdan shikoyat qildim. Mening butun iste'dodim aqli ilmlarda ekanini bilishardi ular. Ammo tuzukroq bir kengash eshitmadim. Birov «Ishlayver, axir bir kun bir joydan yorib chiqasan», dedi. Birov «Naqliy ilmlarda ham hikmat ko'p, yoz, yozganing qoladi!» dedi. Birov odam Samarqandga qayt, demadi. Ko'nglim esa Samarqand osmonida uchar edi. Kunlardan bir kun kutilmaganda saroydan qanday ketib qolgan bo'lsam, huddi o'shandoq kutilmaganda yo'lga chiqdim... Mana, oldingizdaman. Gunohim bo'ynimda... Nima desangiz – shu!

Qozizoda: – O'tgan ishga salovot.

G'iyosiddin: – Yoshlikda hamma ham bir adashadi.

Ulug'bek (Kulib): – Menga Karmanadan qanday hadiya olib kelding?

Ali Qushchi: – «Risolat hall al-ashkol al-Qamar» degan risola yozib keldim. «Ziji Ko'ragoniy»ni tamomlashingiz asnosida qay bir jihatdandir, balki, madadkor bo'lar. Bu risolada men Oyning harakat davrlarini hal etganman. Boshqa hech vaqoim yoq.

Ulug'bek: – Yoningdami?

Ali Qushchi: – Yonimda.

Ulug'bek: – 01! o'qi! Hoziroq eshitamiz.

(Ali Qushchi kitobini ocha boshlaydi.

Quvonchli musiqa ovozi yangraydi, so'ng musiqa ovozi pasayadi.)

Ali Qushchi (risolani o'qiy boshlaydi): – «Oy Yer bilan Quyosh orasiga kirsam Quyosh yuzini to'sadi. Yorug'lik o'tmaydi. Qorong'i bo'ladi – bu holni «Quyosh tutildi», deydilar. Quyosh yuzidagi qorong'ulik Oynning soyasidir. Quyosh to'liq tutilishi yoki qisman tutilishi mumkin. Bu hol Oynning Yer bilan Quyosh orasidagi holatiga bog'liq.»

«Yer Oy bilan Quyosh orasiga tushib qolsa, Quyosh yorug'ligiga to'siq bo'ladi. Natijada Oy o'z rangida ko'rinmaydi, mana shu holni «Oy tutilishi» deyurlar. Oy tutilishi ham goho to'la, goho qisman bo'lishi mumkin, har ikki holat ham oynning sharq tomonidan boshlanadi.»

Ulug'bek: – Bir lahza, janoblar.

Qozizoda: – Nima deysiz, shohim.

Ulug‘bek: – Bu kun qaysi kun?

Ali Qushchi: – Hijriy 769-yilning Saraton oyi 15-kunidir. Milodiy yil hisobi bilan qaysi yil bo‘ladi, G‘iyosiddin?

G‘iyosiddin: – Buning javobini Beruniyning «Osor ul-boqiya» kitobidan topish mumkin.

Ulug‘bek: – Shart emas. Hijriy yilimizga 661 ni qo‘shsak milodiy yil hisobi chiqadi. Demak bu qutlug‘ kun hijriy 769-yil, milodiy 1430 -yil, yoz faslining qoq o‘rtasidur, aziz do‘stlar!

Musiqi baralla yangray boshlaydi.

Parda.

ULUG'BEK VA O'G'LI ABDURAHMON

Qatnashuvchilar:

U l u g' b e k – 38 yoshda,

A b d u r a h m o n – Ulug'bekning o'g'li,
12 yoshda.

Voqea 1932-yil Samarqandda yuz beradi.

Samarqand saroyida Ulug'bekning oilaviy xos xonasi.

U l u g' b e k Beruniyning «Qonuni Mas'udiy» kitobini varaqlab o'tiribdi. Xonaga Abdurahmon yugurib kiradi. Ota quchoqiga otiladi.

Abdurahmon: – Ota! Otajon!

Ulug'bek: – Kel, o'g'lim, Abdurahmonim. Ko'zimning qorasi, belimning madori, umidimning quyoshi.

Abdurahmon: – Nechun uyda kam bo'lasiz, ota? Yo saroyda, yo madrasada, yo rasadxonada yurasiz? Biz bilan hech gaplashmaysiz...

Ulug'bek: – So'ylashging keladimi, o'g'lim? Kel, gurgunlashamiz. Mana, hozir qor yog'ib turibdi. Qish chilasi. Rasadxonada ish yo'q.

Abdurahmon: – Nega ish yo'q?

Ulug'bek: – Bunday qorbo'ronda osmonda nima ham ko'rinardi?

Abdurahmon: – Ota, bilaman, yulduzlarni yaxshi ko'rasiz. Men ham yulduzlarni sevaman. Havo ochiq,

osmon mos-moviy bo'lib turganda oqshomlari soatlar-cha yulduzlarga qarab yotaman. Siz ham menday paytingizda yaxshi ko'rganmisiz yulduzlarni?

Ulug'bek: – Menmi? Men, balki, ilgariroq yaxshi ko'rgan bo'lsam kerak (xotiralarga berilib, jim bo'lib qoladi).

Abdurahmon: – Ota, aytib bering, qachon edi bu?

Ulug'bek: – Aniq yodimda yo'q, ammo juda ham kichkinaligimda bobomiz rahmatlik Sohibqiron Temur, Hamza ibn Ali degan bir yigitchani menga qissaxon qilib qo'ygandi. Men sakkiz yoshimda bo'lsam kerak, Hamza og'o mendan o'n ikki yosh katta edi. Bobomizning o'z qissaxoni Ali ibn Tusiyning jiyani edi. Ali bobo derdim ul kishini. Ali bobo ham, Hamza og'o ham adolatli va adolatsiz shohlar, qahramon shahzodalar, buyuk olimlar hayotidan g'aroyib qissalar aytib berishardi. Beruniy haqidagi hikoyalari hech esimdan chiqmaydi, u ham yulduzlarni sevarkan. Ali bobo: «Har bir yulduzning nomini, turar joyi, harakat chiziqlari, bir-biriga yaqin kelish va uzoqlashish vaqtlarini daftariga qayd qilib borardi», deganida mening xayolimda yulduzlar xuddi jonli mavjudotlarga o'xshab ko'rinardi. Ular bilan gaplashish va sirlashish mumkin deb o'ylardim. «Bir kuni Beruniylar uyiga Rum elidan mehmonlar kelibdi. Yosh Muhammad Beruniy yulduzlarning nomlari rumliklar tilida nima deb atalishini so'rab daftarchasiga yozib olibdi», deganda, «Men Beruniy bo'laman!» deb hayol qilardim. Axir o'zing o'yla, o'g'lim. U sendaylik payti-

dayoq daftarchasiga yuzlab yulduzlar qaysi tilda nima deb atalishini yozib olgan ekan.

Abdurahmon: – Qissalardan keyin yaxshi ko‘rib qolganmisiz yulduzni?

Ulug‘bek: – Faqat bu emas... Hamza og‘o ham arab va Rum munajjimlari haqida ko‘p qissalar aytgan.

Abdurahmon: – Nima der edi?

Ulug‘bek: – “Osmondagi yulduzlar ko‘p qirrali bo‘lib ko‘rinadi-a?” derdi. “Ha” desam, “Aslida yulduzlarning qirralari yo‘q, undan nur taralayotgani uchun qirrali ko‘rinadi. Mana, quyosh ham kungaboqarday tojli ko‘rinadi. Ammo uning ham aslida toji yo‘q. Taralayotgan nurlar tojli qilib ko‘rsatadi. Aslida yulduzlar ham, oy ham, quyosh ham dumaloq, koptokka o‘xshagan bo‘ladi!” der edi. “Qayoqdan bilasiz, og‘o?” desam, “Arab qissalarida yozilgan”, der edi. “Yer ham aslida dum-dumaloq, quyosh yerning atrofida aylanadi” der edi. “Qo‘ysangiz-chi, nima qilasiz meni aldab” desam, “Yo‘q! Rost! O‘zing o‘qiganingda bilasan!” der edi. Keyin Beruniyni o‘qidim. “Yer quyosh atrofida aylanadimi, quyosh yer atrofida aylanadimi – farqi yo‘q. Ikkovi ham ayni harakat”, deyilgan ekan Beruniyda. Mana, qo‘limdagi kitob. Bu ham Beruniyning asari – “Qonuni Mas’udiy” deb ataladi. Quyosh, oy, yulduzlar, taqvim, koinot qonunlari to‘g‘risidagi jahonda eng ko‘p tanilgan kitob.

Abdurahmon: – Nega “Qonuni Mas’udiy”? Kim u Mas’ud?

Ulug'bek: – Bu kitob sulton Mas'udga taqdim qilini uchun uning nomi bilan yuritilgan. Sulton Mas'ud, Beruniyga bu ishi uchun mukofotga bir fil kumush tanga yuborgan. Beruniy o'zini pulga o'rgatmaslik, sulton oldida tili qisiq bo'lmashlik va ilmning obro'yini saqlab qolish uchun pulni olmasdan, saroyga qaytarib yuborgan. Men hozir ham shu kitobni yostig'im tagiga qo'yib o'qiyman.

Abdurahmon: – Yana nimalarni eslaysiz, ota?

Ulug'bek: – Bir kuni, sakkiz yoshdaligimda ulug' momomiz Saroymulxonim, Ali boboni ug'ruqqa chaqirtirdilar. “Marog'a obdan ko'hna shahar ermish. Hamza ila Ulug'jonni olib borib, alarni tomosha qildirib kelsangiz”, dedi momomiz qissaxonga. Ali bobo, Hamza ikkimizni Marog'a tomoshasiga olib ketdi. Chag'otu daryosini, Urmiya ko'lini, Marog'a shahri va uni o'rab turgan tog'larni ko'rdik. Qattiq shamol esayotgan edi o'shanda. Muhammad ibn Bois qasrini, Xoy, Morand, So'lmas degan qishloqlarni kezdik. Keyin Marog'aning shimol tarafidagi baland bir tepalikka chiqdik. Doira shaklida qurilgan ulkan binoning xarobalarini ko'zdan kechirdik. Ali boboning aytishlaricha, o'shal tepalikda 200 yil burun rasadxona bo'lg'on erkan. Unda yuzdan ortiq munajjim yulduzlaru quyosh, oy va sayyoralarining holati va harakatini kuzatgan erkan. Alar Xitoy, Eron va Turon olimlari erkan.

Abdurahmon: – Rasadxona nechun vayron bo'lg'on erkan?

Ulug'bek: – Ul yurtlarda ham bizdagidek toju taxt uchun ur-yiqitlar bo'lib, bir-birlariga o't qo'yib obidalarni yiqib, ikkinchilari tiklab ovorai sarson bo'lg'on chog'larida, buning ustiga zilzila ham bo'lib, shunday bo'lg'on erkan.

Abdurahmon (ovozida xavotir bilan): – Ota, bizning mulkda ham tinchlik yo'q, qon-qarindoshlar orasidag'i janjal-suronlardan rasadxona yiqilib ketmas-mikin? Rasadxona haqida turli yaxshi va yomon gaplar eshitaman.

Ulug'bek (uning ovoziga ham xavotir ohangi qo'shiladi): – Olloh asrasin, o'g'lim... Qanday gaplar eshitasan?

Abdurahmon: – Ko'pchilik madhu sano aytadi. Ammo ora-sira “Bu osmon ilmi Ollohga daxldor ilm. Musulmon odam Ollohning ishlariga qotishmag'ani ma'qul” degan gaplar ham qulog'imga chalinadi.

Ulug'bek: – Mutaassiblarning gaplariga parvo qilma, o'g'lim! Hadisi shariflarda «Har bir musulmon erkak va ayoliga ilm o'rganish farz» deyilgan. Payg'ambarimiz Muhammad sallallohu alayhi va sallam: «Chinga borib bo'lsa ham ilm o'rganinglar» deb buyurganlar.

Abdurahmon: – Ota, gaplaringizdan bu dunyoda hech bir narsa abadiy emasdek ko'rinadi. Arab osori atiqalari, Rum rasadxonalari ham, Marog'a rasadxonasi ham qolmabdi-ku yer yuzida! Bizning rasadxona ham bir kun yo'q bo'lib ketsa-chi?

Ulug'bek: – O'g'lim! Unday dema, yaxshi xayol qil.

Yaxshi tilaklar tila! Har bir yurtning farog'ati va obodonchiligi, u yurtda yaxshi va imonli odamlarning ko'pligiga bog'liq. Yaxshilar qancha ko'p va muqim bo'lsa, vafoli va sobit bo'lsa, yurt shuncha baxtli va obod bo'lg'ay.

Abdurahmon: – Ota, ba'zi bir kechalarda men uzoq yashamasam kerak, deb o'ylayman. O'zim o'zingga xuddi katta yoshli odamlarga o'xshab ko'rinaman va xuddi meni kimdur o'ldiradiganday ko'rinadi. Yo'q, qo'rqmayman, hech narsadan hayiqmayman. Faqat og'ir xayollar keladi.

Ulug'bek: – Olloh asrasin, unday dema, o'g'lim, har yaxshi gapga ham, yomon gapga ham farishtalar «Omin» deb yuborishi mumkin. Astag'firulloh.

Abdurahmon: – Ota! (Xo'rsinib) Rasadxonamiz qachon qurilgan va qanday qurilgan? Zilzila bo'lsa, dosh beradimi? Buzilmaydimi?

Ulug'bek: – Inshoolloh. Rasadxona sen tug'ulgan yili bitgan, o'g'lim. Faqat osmon ilmlari emas, riyoziyot, handasa, al-jabr, tabiiyot ilmlari asosida, jahon olimlari – ustoz Qozizoda Rumi, G'iyosiddin Jamshid, Ali Qushchi rahbarligida yer yuzining manaman degan ustalari qo'li bilan qurilgan. Bizning hisobga ko'ra, eng og'ir zilzilaga ham bardosh berishi kerak. Yana Olloh bilimdonroq.

Abdurahmon: – Ota, bu osmon yoritqichlarining yerdagi hayotga qanday aloqalari, qanday n a f l a r i bor?

Ulug'bek: – Falakiyot ilmi yerdagi hayotda, chunonchi, muhitni, ob-havoni bilish, kunlarning ish tartibotini belgilashda – dehqonchilikda, safarga chiqishda, bo'm-bo'sh sahrolarda yoki poyonsiz bahri muhitlarda yo'l tanlashda, bayramlarni belgilashda va boshqa ko'pdan-ko'p amaliy ishlarda insonga juda asqotadi.

Abdurahmon: – Ota, men ham munajjimlik kitoblarni o'qisam, anglarmikanman?

Ulug'bek: – Ha, Abdurahmon, anglaysan. Inson yozganini inson angelaydi. To'g'ri, oldin qiyinroq bo'ladi, ammo sekin-sekin, birin-ketin mag'zini chaqa boshlaysan, men ham sening yoshingda munajjimlik kitoblarini o'qiy boshlagandim. Bobomiz Sohibqironning Badrid-din otlig' bir munajjimi bo'lar edi. Yulduzlarga marog'imni ko'rib, meni Ko'ksaroy kutubxonasiga olib borgandi va menga Beruniy, Ahmad Farg'oniy, Marvoziy, Nosiriddin Tusiy, Xorazmiy, Buzjandiy, Umar Hayyom kitoblarini o'qi, degandi. Avval tushunishga qiynalдим, ammo keyin shunday kitoblarni o'qimasam jonim joyiga tushmaydigan bo'lib qoldi.

Abdurahmon: – Bu kitoblar bizda bormi, ota?

Ulug'bek: – Rasadxonamiz kutubxonasida 150 ming kitobimiz bor, o'g'lim. Qilichbozlik, nayzabozlik, tirandozlik darslaridan bo'sh vaqtlaringda mutolaa qil. Ko'ngling charog'on bo'lg'ay, o'zingni kuchli his qilg'aysan. Rasadxona kutubxonasi har vaqt sen uchun ochiq.

Abdurahmon: – Tashakkur, ota, o'qigayman.

Ulug‘bek: – Endi senga ruxsat. Oллоh baxtli umr va shonli hayot bersin. (Ezgin musiqa ovozi taraladi.)

Parda.

ULUG'BEKNING KULGUSI

Qatnashuvchilar:

Ulug'bek – buyuk olim,

Mavoraunnahr hukmdori.

Sayyid Imomiddin – moliya ishlari

vaziri.

Hoja Isomiddin – shayxulislom.

Abdulmomin – buyuk amir, Ulug'bekning

do'sti, xotin tomondan qarindoshi.

Olovbek – mulozim.

Shamsiddin Muhammad Miskin –
Samarqand shahar qozisi.

Saidkarim Ollohdod – Ofarinkent

tumani qozisi.

Malikbek – Ko'xak tumani qozisi.

Avaz – kitobfurush.

Yo'lovchi – o'g'ri.

Birinchi sarboz.

Ikkinchi sarboz.

Arslonbek Buqo – tikuvchi.

Birinchi arzgo'y – tujjor.

Ikkinchi arzgo'y – oddiy fuqaro.

Uchinchi arzgo'y – yilqichi.

Birinchi sahna

Shahar darvozasidan kiraverishdagi yo'l usti. Darvoza tomondan xurjun orqalagan Avaz shaharga kir-

ib kelarkan, darvoza tomonga qarab shahardan chiqib ketayotgan xurjunli y o ' l o v c h i - g a ko'zi tushadi va oshiqib uning yoniga keladi.

Avaz: – Assalolamu alaykum.

Yo'lovchi: – Vaalaykum assalom.

Avaz: – Taqsir! So'raganning aybi yo'q. Xurjuningizdagi nima?

Yo'lovchi: – Nimaydi?

Avaz: – Bilgim kelyapti.

Yo'lovchi: – Yo'lingdan qolma!

Avaz: – Aybga buyurmang. Aytsangiz – bo'ldi.

Yo'lovchi: – Kitob. Bo'ldimi?

Avaz: – Kitob?! O'zim ham aytdim-a, kitobdir, deb...
Nima kitob?

Yo'lovchi: – Aytsang – bo'ldi, deding. Aytdim. Yana nima ishing bor?! Men sendan so'rayotganim yo'q-ku, xurjuningda nima bor deb!

Avaz: – Taqsir! Oching xurjuningizni! Men nimaligini ko'rishim kerak!

Yo'lovchi: – Oldin o'zing ko'rsat!

Avaz: – Men shaharga kelyapman. Ko'rsatishim shart etnas. Siz shahardan ketyapsiz. Siz ko'rsatishingiz shart.

Yo'lovchi: – Nega endi?

Avaz: – Shaharga boylik kirishi mumkin, chiqishi mumkin emas.

Yo'lovchi: – Hey, sen qanaqa xira pashshasan o'zi?

Avaz: – Og'zingizga qarab gapiring. Baribir ko'rsatmasangiz – ketkizmayman.

Yo'lovchi: – Qulog'ingning tagi qichib turibdimi, deyman.

Avaz: – Nima?!

Yo'lovchi: – Mana, nima!

Yo'lovchi Avazni bir urib yiqitadi. Avaz o'rnidan tura solib, jon-jahdl bilan yana yo'lovchiga yopishadi.

Avaz: – Ko'rsatasan! Baribir ko'rsatasan! Ko'rsatmaganingga qo'ymayman.

Yo'lovchi: – Mana senga! Mana senga!

Avaz: – To'xta! Qayoqqa qochyapsan! To'xta, deyapman! O'vora bo'lasan!

Bu ur-sur, shovqin-suronni eshitib, i k k i s a r b o z yugurib keladi va Avazni ham, yo'lovchini ham ushlaydi.

Birinchi sarboz: – Nima to'polon, nima shovqin?

Yo'lovchi: – He yo'q, be yo'q, mana bu esipast, menga xurjuningni ko'rsat deb tixirlik qiladi. Hey san kim-san o'zi?! Nega senga xurjunimni ko'rsataman?! Bojxona nozirimisani?! Sarbozmisan? O'z aravangni tortib, oyog'ingni sudrab yo'ling-an qolmay ketavermaysanmi? Nima qilasan katta odamlarning ishiga aralashib?

Avaz: – Buning xurjunini ko'ringlar... Noyob xazinamizni tashib ketyapti bu...

Birinchi sarboz: – Nima bor ekan xurjunida?

Avaz: – Dorussaltananing eng noyob kitoblari...

Yo'lovchi: – Kallasi aynagan, ko'rso'xta... Menda kitob nima qiladi?

Avaz: – Ishonmanglar gaplariga... Kitob bu, kitob! O'zi aytdi! Ochinglar xurjunini...

Yo'lovchi: – Taqsirlar! Bu ko'ppakning og'zini yopib, nariroq olib turinglar. Biz o'zimiz kelishib oladigan gap bor...

Yo'lovchining bu sirli gapidan xavfsiragan ikkinchi sarboz uning ustiga bostirib boradi.

Ikkinchi sarboz: – Nima bor xurjuningda?

Avaz: – Nima bo'lsayam ko'rish kerak.

Dovdiragan yo'lovchi Avazga tuhmat qila boshlaydi, ayni vaqtda sarbozlarni sotib olish umididan ham qaytmaydi.

Yo'lovchi: – Xurjundagining yarmini menga ber, deydi bu iflos. Kim bu o'zi! Sizlar – bu boshqa masala, sizlar bilan kelishish mumkin.

Ikkinchi sarboz: – Taqsir! Siz kim bo'lasiz o'zi?

Yo'lovchi: – Qochgan ham «Xudo!» deydi, quvgan ham. Xudo deb yurgan bir bandaman.

Ikkitichi sarboz: – Xurjuningdagi nima?!

Yo'lovchi: – Nima qilasiz boshni og'ritib endi... Kelishamiz, dedim-ku!

Ikkinchi sarboz: – Bu yoqqa ol xurjunni! Ber, deyapman senga! Qo'yvor!

Yo'lovchi: – Bu qanday zamon bo'ldi o'zi? Tinch keta-yotgan odamni o'z holiga qo'yasizlarmi, yo'qmi?! Dod! Voydod! Yordam beringlar! Zo'rlik qilishyapti!

Ikkinchi sarboz: – O'chir ovozingni!

Birinchi sarboz: – Biz sizga hali hech nima qilmadik-ku!
Janjal ustiga Mirzo Ulug'bek, Xoja Isomiddin va Abdulmo'min kirib keladilar.

Ularning ketidan yugurib Olovbek ham keladi va sarbozlarga yuzlanadi.

Olovbek: – Chi gap, taqsirlarim?

Birinchi sarboz: – Kecha xazinadan oltin o‘g‘irlangan edi.

Ikkinchi sarboz: – Bular xazinaga tushgan o‘g‘rilarga o‘xshaydi.

Birinchi sarboz: – O‘lja talashib turishganda qo‘lga tushirdik.

Ikkinchi sarboz: – O‘lja talashib urushayotganlarida qo‘lga tushirdik.

Ulug‘bek tutqunlarga razm solib qaraydi. Yo‘lovchining ko‘zlariga tikiladi.

Ulug‘bek (sarbozlarga): – Bu – chindan ham o‘g‘ri. Hibsga oling. Sheriklarini aniqlang. Shayxulislom Hoja Isomiddin zudlik bilan fatvo chiqarib beradilar. Shundaymi, hojam?

Isomiddin: – Shunday, shohim!

Ulug‘bek: – Paysalga solinmasin!

Isotniddin: – Ho‘p bo‘ladi, shohim.

Ulug‘bek: – Siz esa, Said Imomiddin, hazinamizda yuz bergan bu hodisotdan nechun meni boxabar qilmadingiz?

Imotniddin: – Men eshitmagandim, o‘limdan xabarim bor, bu gapdan xabarim yo‘q.

Ulug‘bek: – Ana xolos! Davlat moliyasini toza odamiga ishongan ekanman-u! Xazinadan oltin o‘mariladiyu, moliya vazirining xabari yo‘q.

Imotniddin: – Bu – bir falokat, shohim. Biz g‘aflatda qolibmiz.

Ulug‘bek: – G‘aflat bilan falokat – opa bilan singil: birga yashashadi, birga yurishadi. Sal silkinib oling, Sayyid Imomiddin. Bundan keyin yodingizda bo‘lsin...

Imomiddin: – Quloq‘im sizda, shohim...

Utug‘bek: – Har kuni xazina ahvolini bildiruvchi bir xabarnoma mening ish masoimda bo‘lsin!

Imomiddin: – Tuzuk, shohim.

Ulug‘bek: – Hozir esa bu o‘g‘rining hurjunidagi oltin bilan xazinadan o‘g‘irlangan oltinlarni qiyoslating.

Imotniddin: – Tuzuk, shohim.

Ulug‘bek: – Sizga musoada, boravering, ishga kirishing.

Ulug‘bek Avaz kitobfumshga yaqinlashadi.

Kutilmaganda u bilan quchoqlashib ko‘rishadi. Davradan chiqib ketayotgan Imomiddin ularni bu ahvolda ko‘rib ajablanib to‘xtaydi.

Ulug‘bek: – (Imomiddinga): – Darvoqe, Sayyid Imomiddin, bul otaxonga kimxob to‘n, bolalariga suyunchi va in‘omlar berilsin!

Imotniddin (Bo‘ynini qisib): – Tuzuk, shohim.

Sayyid Imomiddin, Hoja Isomiddin, Avaz, yo‘lovchi va sarbozlar ketishadi.

Abdulmo‘tnin: – Sultonim! Bir o‘g‘riga – qattiq jazo, ikkinchisiga in‘omlar... ehtiromlar. Sababini anglamadik.

Ulug'bek: – Birinchisi o'g'ri, ikkinchisi g'oyibona ustozimiz.

Abdulmo'tnin: – Shul eski chopon, isqirt odam qanday qilib sizday bokaram sultonga ustoz bo'ladi?

Ulug'bek: – Astag'firulloh! Aslo undoq demang. Libosga qarab baholash Nasriddin Afandining «le, choponim»ini eslatmaydimi sizga? Bilib qo'ying: Bul muhtaram zot Avaz kitobfurush bo'ladi. Bizning rasadxonamiz kutubxonasini shu kishi arjumand etgan. Aynan shu kishi shaxsan menga jahonning eng noyob kitoblarini keltirib beradi. Ustozligi shul ma'noda, mudarrissu tolibi ilmlarga kitobdan ulug'roq ustoz bormi olamda! Avaz kitobfurush mehnatkash chumoliday olis-olis yurtlardan Samarqandga kitob tashib keladi. Kitoblarimiz Samarqanddan xorijga chiqib ketishiga esa, qo'lidan kelgancha monelik qiladi. Diqqat qilgan bo'lsangiz, anavi o'g'ri oltinlarini sinchkovlik bilan taxlab, xurjunga kitobga o'xshatib solgan. Soddagina Avaz bechora, uning o'g'riligidan be-xabar, kitob olib ketyapti, degan andisha bilan xavotirlanib uni to'xtatgan, o'g'ri xurjunini ko'rsatmaganidan keyin, gumoni kuchayib, u bilan janjallashgan.

Bundan ikki oy muqaddam Avaz mening qoshimga kelgandi. «Iroqda «Talvihot ut-tavzih», «Mavoqiy ul-kalom» degan nodir kitoblar bir xonadonda saqlanadi, deb eshitdim. Shu kitoblarni olib kelsam», deb Iroqqa borib kelish uchun bizdan yo'l sarfiyotlariga imdod so'ragandi. Biz uning belini baquvvat qillib, yo'lga solgan edik. Boya ko'zimiz ko'zimizga tushishi bilan aytil-

gan o'sha kitoblar Samarqandga yetib kelganini angladim. Masalaning izohoti onday, amirim. «Bir o'g'riga – jazo, bir o'g'riga – in'om!» deng-a.

(Kuladi).

Ikkinchi sahna

Borgoh. Ulug'bek yolg'iz o'tiribdi.

Ulug'bek (o'zicha): – Kunimning aziz bir pallasi yana ilm dunyosidan xorijsa o'tmoqda. Qanday alamli hodisa bu. Nega inson vaqtini o'zi xohlaganiday idora qilolmas ekan? Voqealar girdobi bizni chirpirak qilib oqizib ketadi.

Xonaga Sayyid Imomiddin kiradi va Ulug'bekning masosiga hisobot daftarini qo'yadi. Ulug'bek uni varaqlaydi. So'ng Sayyid Imomiddinga yuzlanadi.

Ulug'bek: – Kechagi gaplar to'g'ri ekanmi?

Imomiddin: – To'g'ri.

Ulug'bek: – Qancha oltin o'marilgan?

Imomiddin: – Besh yuz ming dinor atrofida...

Ulug'bek: – O'g'rida ham shuncha ekanmi?

Imomiddin: – Deyarli... Aftidan, darbozaga borguncha ozroq sarflagan ko'rinadi.

Ulug'bek: – Kim ekan o'zi? Shaxsini bildingizmi?

Imomiddin: – Samarqandning gadoy topmas bir jinko'chasidan, bozorning orqa tomonidan Aziz o'g'ri degan taniqli bosqinchi ekan. Uch sherigi bilan tun yarmidan oshganda, subh namozidan taxminan bir-ikki soat burun oyoqyalang g'azna tomonga kirib borishgan. Mir-

shablar uyquda. Mudrab o'tirgan xazinabonni bir urib, og'ziga latta tiqishgan. Qulfni osongina buzib, ichkari-ga kirganlar. Vaqt tig'iz emasmi, tilladan imkon qadar olib, juftakni rostlashgan. To xazinabonning holini ko'rmaguncha hech kim hech nima bilmagan.

Ulug'bek: – Nima qildingiz? Sheriklarini tutdinizmi?

Itnomiddin: – Oldin «Bir o'zim qilganman» deb turaverdi. Ko'zlariga mil tortmoqchi bo'ldik. Baribir aytmadi. Keyin nasha berib, dori ichirib, valdiratdik. Hozir to'rttovi ham zindonda. Shay-xulislom qanday fatvo bersalar, o'shandoq ijro etamiz. Har qalay bundaylarni osib yuborish kerak.

Ulug'bek: – Jarchilar bu mash'um hodisot borasinda butun Samarqandga jar solsinlar. Q'ozilarning fatvolariga rioyat qat'iy bo'lsin. Shariat hukmlaridan chetga chiqilmasin.

Imotniddin: – Tuzuk.

Ulug'bek: – Sarbozlarga armug'on bo'ldimi?

Imomiddin: – Sizning nomingizdan har qaysisiga bir zarbof to'n va bittadan dudama qilich tayyorlatdik. Avaz kitobfurushni ham juma namozi kuni butun jamoat huzurinda katta in'omlar bilan muborakbod etamiz. Uylariga ham sovg'a-salomlar yuborib, naq bayram qilib yuboramiz.

Ulug'bek: – Yashang. Ish bundoq bo'libdi! Endi, mavlono, ikkinchi bir masala: muhtaram qozimiz Sham-siddin Muhammad Miskin domlani chaqirtirdingizmi?

Imomiddin: – Ha. 15 daqiqalar ichinda kelib qoladilar.

Ulug'bek: – Unday bo'lsa, hozir amirimiz Abdulmo'minni chaqirtiring, kirsin!

Imomiddin: – Tuzuk. (Mulozimni chaqiradi). Olovbek! Hov Olovbek!

Olovbek: – Labbay, ulug' vazirim!

Imomiddin: – Abdulmo'minga ayting: shahanshoh huzuriga kirsinlar!

Olovbek: – Xo'p bo'ladi (Chiqadi).

Borgohga Abdulmo'min kiradi.

Abdulmo'min: – Yo'qlagan ekansiz, shohim.

Ulug'bek: – Keling, o'tiring. Sizlarga bir gapim bor. Nima qilsam ekan... Maslahat beringlar... Bundan bir yil burun ulug' tujjorimiz Hidoyatboyga o'zimning 5 ming xoniy tanga turadigan bir la'limni va xazinamizning 10 ming xoniy tangasini sheriklik savdo uchun bergandim. Shartimizga ko'ra, Ipak Yo'li sayohatidan so'ng, Hidoyatboy savdoda ko'rgan foydalaridan o'ndan bir ulushini qo'shib, pullarni qaytarishi kerak edi. Ammo yo'lda Ollohning irodasi bilan Hidoyatboy kasalga chalinibdi. Ulush u yoqda tursin, olgan pulini ham qaytarib berolmay olamdan o'tdi, rahmatlik.

Abdulmo'min: – Hidoyatboy bilan, o'rtada ikki guvoh ishtrokida shartlashuv xati tuzganmidinglar?

Ulug'bek: – Tuzganmiz. Men muhtaram Qozimiz Shamsiddin Muhammad Miskinga da'vogarlik arzi yozgan edim, shartnomani ilova qilib...

Abdulmo‘min: – Xo‘sh, xo‘sh?

Imotniddin: – Miskin domla nima dedilar?

Ulug‘bek: – Arzimizga qarshi hukm chiqaribdilar.

Abdulmo‘min: – Nega endi?

Imomiddin: – Nima uchun? Pul olgani to‘g‘risida ikki guvohingiz...

Ulug‘bek: – Mavlono Miskinning fikricha, mening saroy xazinasidan pul berib turishga haqqim yo‘q ekan. Tushunmadim: nima, men podshoh emasmanmi? Agar podshoh bo‘lsam, o‘zim uchun emas, davlatim uchun, uni boyitish maqsadida, xazinadan pul berib turolmaymanmi? Pul bekor turguncha, ishlab turgani yaxshi emasmi?

Abdulmo‘mtin: – Davlat xazinasidan davlat manfaati uchun qarz berib turishga haqqingiz bor. Chunki siz davlat boshlig‘isiz, podshohsiz. Boshqalarning bunday qilishga haqlari yo‘q.

Imomiddin: – Pul bekor turguncha ishlab turgani ming bora afzal.

Shu payt xonaga Samarqand shahrining qoziul quzosi Shamsiddin Muhammadi Miskin kirib keladi.

Imomiddin: – Assalomu alaykum, keling, domla! Yuqoriga o‘ting.

Abdulmo‘min: – Sog‘ligingiz yaxshimi, uylar tinchmi, xizmatlar bilan charchamay yuribsizmi?

Ulug‘bek: – Assalomu alaykum, ulug‘ ustoz! Sizni bezovta qilganimiz uchun aybga buyurmaysiz. Mening arizam borasinda masalaga oydinlik kiritib olsak degandim.

Miskin: – Bosh ustiga, shohim.

Xonaga Olovbek kiradi.

Olovbek: –Uzi, shohim.

Ulug'bek: – So'yla.

Olovbek: – Ikki-uch arzgo'ylar kelmishlar.

Ulug'bek (suhbatdoshlariga): – Bizning sunbatimizni keyin davom ettiramiz... (Olovbekka) Arzgo'ylarni navbati bilan huzurimizga kiritaver!

Olovbek: – Xo'p bo'ladi, shohim!

Mulozim chiqadi. Birinchi arzgo'y – tujjor qariya kiradi.

Birinchi arzgo'y: – Assalomu alaykum, saodatli shohim! Sizday olimu fozil mulki sultonni bevaqt bezovta qilayotganim uchum ma'zur tutgaysiz.

Ulug'bek: – So'ylang, taqsirim! Qulog'im sizda!

Birinchi arzgo'y: – Bir g'aroyibdan-g'aroyib hol, sultonim... Men Samarqand fuqarosi emasman. Bundan bir oy muqaddam Iroqdan kelayotgandim. Xuroson karvoni bilan shu tarafga yo'l soldim. Karvon Ko'hak daryosi bo'yida to'xtaganda, men xoliroq joyga borib, kiyimlarimni yechdim. Bir bo'lak qimmatbaho la'lim bor edi, bir parcha charmga o'rab, bilagimga bog'lab yurardim. Shuni ham yechib, kiyimlarim ustiga qo'ydim-da, suvga tushdim. Jismim poklanib, ruhim orom olib, kayfiyatim chog', qirg'oqqa chiqdim. Qarasam, kiyimlarim ustidagi la'lim yo'q: yerga kirdimi, osmonga chiqdimi, bilmayman. Sohilga biron zot kelmagan edi. Karvon ahlidan surishtirdim. Hamma hayron. Men ham

hayronman. Hech bir tarafdin hech bir tomonga hech bir odam o'tgani yo'q. G'oyat ajablanarli hol. Bo'lgan gap shu... Bir oy davomida arz qilishdan orlandim. Sizning elga hech qanday da'voyim yo'q. Samarqand fuqarosi imonli xalq – buni yaxshi bilaman. Ammo bu sinoatda qanday illat va yo hikmat bor – bilgim keladi. Siz ulug' olim va munajjimsiz, balki siz yecharsiz buni. Yana bir bor meni ma'zur tutgaysiz, bokaram sultonim...

Ulug'bek: – Siz biror kun sabr qilishingizga to'g'ri keladi, tujjor xojam. Ertaga shu paytlarda huzurimizga yana bir keling. La'lingiz topilsa, nur ustiga a'lo nur, topilmasa bir narsa deymayman. Ahvolni bir o'rganib ko'raylik.

Birinchi arzgo'y chiqadi. Ulug'bek Sayyid Imomiddin bilan hayronlikda javonlar yoniga yaqinlashadilar.

Ulug'bek (Imomiddinga): – Qalamrovimdagi barcha soliqlar hisob-kitob daftarlarini oling-chi. (Imomiddin soliq daftarlaridan birini olib Ulug'bekka uzatadi. Ulug'bek daftarni varaqlaydi.) Mana bunga qarang, mavlono. Men kecha ham shu narsadan ajablangan edim: Qorako'1 mahallasidan Arslonbek Buqo o'tgan yili ham, undan avvalgi yili ham mol daromadi solig'iga 50 tangadan bergan ekan. Bu yil esa bundan bir haftagina burun 500 tanga topshirgan. Shu odam bilan so'ylashib ko'raylik.

Imomiddin: – Tuzuk.

Abdulmo'min: – Ha, bu yerda bir gap bor.

Miskin: – Bir balosi bo'lmasa shudgorda quyruq na qilur?

Honaga mulozim kiradi.

Olovbek: – Shohim! Navbatdagi arzgo'y kiraversinmi?

Ulug'bek: – Kiraversin.

Xonaga i k k i n c h i a r z g o ' y kiradi.

Ikkinchi arzgo'y: – Shohim! Yaqinda men Rumga safar qilgan edim. Yonimda ortiqcha besh ming ashrafiy mablag'im bor edi. Oftobaga solib, og'zini mumlab qozimizga omonatga qoldirgan edim. Safardan qaytgach, omonatni so'rasam, qozi domla menga «Devonamisan, men seni hech qachon hech qayerda ko'rmaganman. Qayta bu afsonani tilga olmagilki, buyursam, tishlaringni sindirib, tilingni sug'urib olishadi!» deydi.

Ulug'bek: – Qayerda turasiz?

Ikkinchi arzgo'y: – Ofarinkent tumani, Kandakorlar mahallasida.

Ulug'bek: – Unday bo'lsa, gap bunday, taqsim: Ertaga shu mahalda qabulimga yana bir kelasiz. Men o'shal qozini bu yerga chaqirtiraman. U mening huzurimga kirishi bilan orqasidan siz ham kirib kelasiz va arzingizni takrorlaysiz. Hozir qaytib ketavering.

Ikkinchi arzgo'y: – Umringizdan baraka toping.

Ikkinchi arzgo'y chiqadi. U c h i n c h i a r z g o ' y kiradi.

Uchinchi arzgo'y: – Shohim, men Ko'hak daryosiga oqib keladigan Iskandarbuloqqa yaqin joyda Maschoh tog'lari etagida turaman. Yilqiboqarman. Ikki yuz yilgim bor. Bizning tuman qozisi Malikbek hech gapdan hech

gap yo‘q yigirma yilqimni tortib oldi. Buloq haqi emish. Bu qandoq zulm, shohim?! Ollohning bulog‘i bo‘lsa bu! Buloq haqi ham bo‘ladimi hech zamonda?!

Ulug‘bek: – Ahvolni tushundim, yigit. Ertaga men shu mahalga qozingiz Malikbekni chaqirtiraman. Siz ham keling. Birgalikda bu masalani ko‘rib chiqamiz. Hozir sizga – javob.

Uchinchi arzo‘y chiqib ketadi.

Ulug‘bek: – Said Imomiddin! Ertaga huddi shu paytda Qorako‘l mahallasidan Arslonbek Buqoni huzurimizga taklif eting! Siz esa, mavlono Shamsiddin Muhammad Miskin! Ofarinkent va Ko‘hakdagi qozilaringiz Saidkarim Ollohdodni va Malikbekni chaqirtiring – ertalab huzurimizda bo‘lishsin! Amir Abdulmo‘min! Ko‘zlaringiz qayoqda? Nima bo‘lyapti o‘zi?!

Abdulmo‘min: – Miskin domlaki shohning arziga qarshi hukm chiqarib turgandan keyin boshqalardan nima kutish mumkin?

Ulug‘bek: – Said Imomiddin! Olovbekka ayting: shayxulislom ham kirsinlar!

Imomiddin: – Olovbek! Hov Olovbek!

Olovbek (tashqaridan): – Labbay, taqsir.

Imomiddin: – Hoja Isomiddinni chaqiring.

Olovbek: – Ho‘p bo‘ladi.

Borgohga H o j a Isomiddin kiradi.

Ulug‘bek: – Keling, o‘tiring. Gapning qisqasi shulki, men Hidoyatboyga besh ming tanga turadigan o‘z la‘limni va hazinamizdan o‘n ming tangani bergandim.

Savdoga sheriklik uchun. Hidoyatboy olamdan ko‘z yumdilar. Men u kishining farzandlaridan olingan mablag‘ni undirib berishni so‘rab, Miskin domlaga ariza bergandim. Shartnoma va guvohlik xatlari bilan birga. Ammo Miskin domla qarzdan voz kechishimni talab qilib hukm chiqaribdilar.

Isomiddin: – Nega endi? Hidoyatboyning oxirati kuyadi-ku! «Sahihi Buxoriy»da shunday hadis bor: «Abu Hurayra raziyallohu anho rivoyat qiladilar: Rasululloh sallallohu alayhi va sallam: «Zimmasidagi qarzni to‘lashga qodir odamning qarzini ataylab to‘lamay yurishi qarz bergan odamga nisbatan zulmdir! Garchi qarz bergan odam qarziga muhtoj bo‘lmasa-da, uni uzmoqlik zarur».

Imomiddin:– Qarzni bermaslik bu zulm. Zulm qiyomat kuni zolimning boshiga balo bo‘ladi!

Abdulmo‘min: – Bu qanaqasi bo‘ldi, mavlono? Axir har banda-i mo‘minning janozasi o‘qilganda aytiladi-ku: agar marhumning qarzi bo‘lsa, hujjat bilan va kamida ikki guvoh bilan kelinsa, marhumning vorislari qarzlarini qaytarib beradi. Agar vorislar bu mas’uliyatni zimmasiga olmasa, marhumning janozasi o‘qilmaydi-ku! Nega endi, sizningcha, ulug‘ shohimiz bu haqlaridan iste’foda etmasinlar? Adolat hammaga bir xil bo‘lishi kerak: shohga ham, gadoga ham. Menimcha, siz, Miskin domla, shohimizni kamsituvchi hukm chiqazgansiz.

Isomiddin: – Mavlono, shohimizning gunohi nima?

Imomiddin: – Domla! Qaysarlik qilganingizning sababini bilsak bo‘ladimi?

Miskin: – Qaysarlik emas, shariat bu! Birinchidan, bir shaxsning savdosi uchun davlat xazinasidan on ming tanga tugul, bir tanga ham olish mumkin emas! Shohga ham, gadoga ham. Ikkinchidan, hatto davlat manfaati yo'lida ham qarz ustidan ulush olish islom dinimizda taqiqlangan. Chunki bu ulush emas, foyizdur. Bu savdo shirkati, deyilgan taqdirda, savdo ishida sheriklar baravariga mehnat qilgan bolishi kerak. Qarzdin kechish masalasiga kelsak, Qur'oni Karimda «Bergan qarzingizni sadaqa qilib yuborish o'zingiz uchun yaxshiroqdir» deyilgan. Men shohimga «yaxshiroq» bo'lishini istagandim.

Abdulmo'min: – Shunday yaxshilikdan uch-to'rttasi bo'lsa dushmanning ham keragi yo'q. Axir ulush bilan foizni farq qilish kerak!

Imotniddin: – Shohimiz o'z shaxsiy la'lini ham qarz bergan-ku?!

Isotniddin: – Davlat boshlig'ining davlat xazinasidan davlat manfaati uchun foydalanmasligi mumkinmi?

Miskin: – Men fikrlarimni hukmda yozganman. Boshqa gap ortiqcha. Yo'q, sizlar agar ko'plashib shohimizning foydasiga hukm chigarishimga majburlayotgan bo'lsanglar, oyoq-qo'limni bog'lab, shu sovuq havoda anavi hovuzga botirib-botirib, sho'ngitib-shong'itib olinglarki, men sal es-hushimni yig'ib olay... Keyin hukmimni o'zgartirib berishim mumkin...

Ulug'bek xoxolab kuladi.

Ulug'bek: – Xah-ha-ha! Zang'arning qapini qarang. Nomardning qapini qarang: «suvga sho'ng'itib-

sho'ng'itib oling» deydi-ya! Hay mayli... Bilganingiz... Kechdim haqimdan... Lekin oramizda shunday jasur qozi borligidan xursandman.

Uchinchi sahna

Oradan bir kun o'tgan. O'sha borgoh. O'sha qabulxona.

Ulug'bek, Said Imomiddin, Hoja

Isomiddin, Abdulmomin, Shamsiddin

Muhammad Miskin arzlarni muhokama qilish oldidan bahslashib o'tirishibdi.

Ulug'bek: – Taqsirlarim! Bu, deyman, adolat va haqiqat degan tushunchalar ham zap alomat ekan-da! Bir qarasangiz, osmon qadar ilohiy va yuksak bo'lib ko'rinadi. Ammo bir qarasangiz, adolat bilan haqsizlikning va haqiqat bilan yo'lg'onning orasi bir enlik ham kelmaydigandek tuyuladi menga. Chin va Hind ellarida, Farang va Ispan yurtlarida qarz ustidan ulush olishning hech bir aybi yo'q deb eshitaman. Turli elchilardan surishtirib ham bildim. Ammo bizning shariatda foiz olish yasoq qilingan. Ulush bilan foizning farqi yo'qmikin? Ulush bilan foiz birmi? Qur'oni Karimda «Agar oralar-ingizda yurg'izib turgan naqd savdo bo'lsa, uni qayd etmasangiz-da gunoh yo'qdir» deyilgan. Balki, savdo ishi-da ulush olish – bu foiz olish emasdir? Agar ulush ham foiz bo'ladigan bo'lsa, bizda foiz ta'qiqlangan, boshqalarda yo'q. Olloh meni kechirsin, men aniq bilmayman qay biri to'g'ri... Men doim, bizning shariat to'g'ri yo'lda,

deb o'ylayman. Lekin o'zga ellarning davlatlari foiz va ulush tufayli boyib borayotganlari ko'rinib turibdi. Balki, aslida biz haqdirmiz. Foiz bilan topilgan davlat davlatlik qilmas, balki. Biroq bizning qonun-qoidalar insoniyoq ekanligi shubhadan xoli, albatta.

Miskin: – Mening hukmim ko'ngligizni og'ritgan ko'rinadi, shohim. Modomiki, bu narsa hamon xayolin-gizdan chiqmayotgan ekan, sizdan yashirilgan bir sirni ochay. Biz ulug' amir Abdulmo'min bilan kelishib, taq-sirimning iltimoslari bilan gapning bu tomonini aftardafta qilmagan edim. Masala shundaki, Hidoyatboy karvon yo'lida qaroqchilarga uchragan. Mol-mulki talangan, savdoda orttirgan boyliklari tortib olingan, o'zi kaltaklangan. Karvon it kunini ko'rib, Samarqandga arang yetib kelgan. Hidoyatboyning o'g'il-qizlarida qar-zlaringizni qaytargulik hol yo'q.

Ulug'bek: – Abdulmo'min, do'stim! Nega mendan bunday hodisalarni yashirasizlar? Bobom Amir Temur zamonida karvon yo'llari tinch edi. Davlat g'aznasi u yoqda tursin, biron kishining do'konini o'g'ri bosolmas edi. Hamma uylar tinch-hotirjam edi. Sababi shahar dorug'alari va hokimlaridan mas'ullik talab qilinardi. O'g'rilik hodisasi yoki qaroqchilik sodir bo'lsa dorug'ahokimlar javob berar, o'g'ri topilmasa, qaroqchi tutilmasa, dorug'aning qo'li kesilib, o'g'rining o'rniga o'zi jazolanardi. Mening aybim nima? Jazoni shariat yo'lida, qonun-qoidalar asosida berdirayotganimmi? Hega o'g'rilik saroygacha yetib keldi? Hega karvon yo'llarida

qaroqchiliklar boshlandi? Abdulmo‘min! Qaroqchilik yuz bergan joyga eng kuchli, mohir navkarlar qo‘shilmashini yo‘llang! Biz ham endi jazolarni kuchaytirmasak bo‘lmaydi shekilli!

Xonaga mulozim kiradi.

Olovbek:— Shohim! Qorako‘l mahallasidan Arslonbek Buqo farmoningiz bilan yetib keldilar!

Ulug‘bek: — Kirsin!

Arslonbek B u q o kiradi

Arslonbek: — Assalomu alaykum, shohim. Yo‘qlagan ekansiz.

Ulug‘bek: — Keling, Arslonbek! Sog‘liklar... Bola-chaqa omonmi? Men kecha Sayyid Imomiddin bilan soliqlar daftarini ko‘rib o‘tirib, bir hodisotdan ajablandim. Qo‘rqmang, hech gap yo‘q. Ammo bizga tushuntirib bering. Siz o‘tgan yili mol daromadi solig‘i uchun 50 tanga to‘lagansiz, to‘g‘rimi?

Arslonbek: — Shunday, shohim.

Ulug‘bek: — Bu yil esa, yaqiningada 500 tanga to‘labsiz. Sababi nima? Biror kishining uyini urdingizmi, biron narsa topib oldingizmi yoki manglayga kutilmagan meros bitdimi?

Arslonbek: — Shohim! Men tikuvchiman. Samarqandning Qorako‘l mahallasida turaman. Lekin Ko‘haksoy bo‘yidagi bir qasabada tuzukkina bir saroyim bor, o‘rtasida bir daraxt o‘sadi. Bir kuni qarasam, shu daraxtning shoxida tumshug‘ida go‘shtga o‘xshash narsa, bir zag‘izg‘on o‘tiribdi. Bir mahal og‘zidagi matohi tushib

ketdi. Sapchib borib qarasam – bir parcha charm! Ichidan la'l chiqdi. «Bu – Ollohning inoyati» deb o'yladim. Samarqand bozoriga olib borib, bir javhariyga ko'rsatdim. Ko'zi chiqib ketdi. «Buning bahosi ming tanga» dedi u. Men u bilan savdolashtim. Xullas, bir yarim ming xoniy tanga berdi. Suyunib ketib bir gilam, ro'zg'or buyumlari, egar-jabdug'i bilan bir ot xarid qildim. Bu sirning tagiga yetmoqchi bo'lganlarga: «Falon joyda bir qarindoshim bor edi, mendan boshqa vorisi yo'qligidan boyligini qoldiribdi»– dedim. Hamma ishondi, ammo o'zimning ko'nglim xira edi. Shunda davlatimiz xazinasi xayriya qilib soliq qatori berdim.

Ulug'bek: – Yurtimiz kamolini o'ylaganingiz uchun ming bora tashakkur. Sizday kishilarni ko'rganimda jonim yayraydi. Baraka toping. O'sha javhariyni taniysizmi?

Arslonbek: – Albatta.

Ulug'bek: – Tujjor kelgan bo'lsa aytinglar, kir-sin!

Kechagi Birinchi a r z g o' y tujjor kiradi.

Ulug'bek: – Sahovatli tujjor hojam! La'lingiz topildi. Uni o'g'irlagan zag'izg'on ekan. «O'g'ri zag'izg'on» deganlaricha bor. Endi gap bunday, Said Imomiddin, Arslonbek qo'li toza, ko'ngli sof insonligini ko'rib turib-siz. Shunday emasmi, Miskin domla?

Miskin: – Arslonbekka «barakalla» deyishdan boshqa so'zimiz yo'q!

Ulug'bek: – La'l topgandan so'ng o'ziga qilgan xarajatlari o'ziga qolsin. Nima dedinglar?

Ovozlar: – To‘g‘ri! To‘g‘ri!

Ulug‘bek: – Qolgan tangalarini qaytarib beradi.

Arslonbek: – Gap yo‘q, shohim!

Ulug‘bek: – Siz esa, Said Imomiddin, soliqqa to‘langan 500 tangadan 450-ini g‘aznadan oling-da, Arslonbek qaytargan pulga qo‘shib, javhariyga yubortiring, u tujjorning la‘lisini qaytarib bersin!

Imotniddin: – Tuzuk, tuzuk.

Tujjor: – Davlatingiz va umringiz bundan ham ziyo-da bo‘lsin, ulug‘ shahanshoh! Ijzat bersangiz, Arslonbekning o‘ziga qilgan xarajatlarini men ko‘tarsam... So‘ng davlat xazinasiga suyunchi tarzida 50 tanga iona qilsam...

Ulug‘bek: – Shart emas. Bizning xizmatimiz xolis. Haq Taolo uchun.

Tujjor: – Shubham yo‘q. Ammo, ulug‘ Sulton, o‘z odatimizga ko‘ra, boyligimni topib bergan xolis insonlarga xohlaganimcha suyunchi berolmasam, nima degan odam bo‘laman. Ra‘yimni qaytarmang, Ulug‘ Sulton! Men ham bu dunyoda savobtalab bir insonman...

Ulug‘bek: – Undoq desangiz – mayli. Xayr. Yurtimizga kelib turing.

Tujjor bilan Arslonbek chiqadilar.

Ulug‘bek: – Bilasizmi, taqsirlar... Men hozir bir yulduzning o‘rni topilganday sevindim... Sayyid Imomiddin! Abdulmo‘min! Istiqbolda Arslonbekni saroyga olishni o‘ylab qo‘yinglar!

Mulozim kiradi.

Olovbek: – Shohim. Ko‘hak tuman qozisi Malikbek shu yerda! Kirsinmi?

Ulug‘bek: – Kursin. Anavi yilqiboqar ham kirsin!

Oldin M a l i k b e k, ketidan u c h i n c h i a r z g o‘y kiradi.

Malikbek: – Assalomu alaykum, ulu‘g shohim! Yo‘qlagan ekansiz.

Ulug‘bek: – O‘tir! (Uchinchi arzgo‘yga murojaat qiladi) Qanl, yigit, kechagi arzingni takrorla-chi!

Uchinchi arzgo‘y: – Men Maschoh tog‘lari etagida yilqi boqaman. 200 yilqim bor. Qozi janoblari 20 yilqimni tortib oldilar. Iskandarbuloqdan suv ichganl uchum olinadigan soliq emish.

Ulug‘bek: – Malikbek! Shu gap to‘g‘rimi? Bizda soliqning bunday turi yo‘q, shekilli?! Sayyid Imomiddin! Yo siz shunday soliqni ta‘sis qilganmisiz?

Imomiddin: – Yo‘q, shohim!

Ulug‘bek: – Malikbek! Bu qanday gap?

Malikbek: – Men... men... davlatimiz xazinasini o‘ylab...

Ulug‘bek: – Kim buyardi senga?! Nega o‘zboshimchalik qilasan? Taqsirlar! Eshitinglar! Amir Ternur himmatidan Ulug‘bek so‘zim: yozing! Farmoni oliy: Bu kun Ko‘hak tuman qozisi Malikbekning soqolini qirib yuziga qora surtib, qo‘liga band solib, navkarlar yetagida Samarqand bozorlari, sergavjum maydonlar va mahallalar bo‘ylab kezdirlilsin! Ijroni hozirlang!

Imomiddin: – Tuzuk, tuzuk, shohim!

Malikbek: – Shohim! Sharmisor etmang! Tavba qildim. Boshqa bunday qilmayman. Bir marta afu eting! Tiz cho‘kib yolvoraman.

Ulug‘bek: – Tur o‘rningdan, oriyatsiz, betavfiq! Badnafs! Yurtbexabar! El bezdiruvchi nomard!

Malikbek: Haqini beraman, afu eting, tavba qildim.

Ulug‘bek: – Haqini shundog‘am berasan! Qozilik qilmaysan! Bilib qo‘y! Olib chiqing buni!

Abdulmo‘min: – Farmoningiz farmon, shohim... Faqat andak bir istihola bor. Bir qoshiq qonimdan kechsangiz...

Ulug‘bek: – Yonini olmoqchimisiz?

Abdulmo‘min; – Yo-q... Andisha uldirki, bozor to‘la turli odam... Muhojirlar, horijlik tujjorlar, fisqu fasodga o‘ch munofiqlar... Davlatimizni badnom qilib, dunyoga gap tarqatishlari mumkin...

Ulug‘bek: – Mavoraunnahrda tartib qattiq ekan, deyilsa, buning nimasi yomonu nimasi uyat?!

Abdulmo‘min: – Shohim, tinchlik-xotirjamlikka nima yetsin? Bilaman, bu betavfiq o‘sha yigirma yilqini shundoq yonboshimizda yuradigan Ortiq Jallobga keltirib bergan. Hoziroq borib, yilqilarni qaytarib olsin. Agar sotib yuborgan bo‘lsa, pulini olib kelsin. Jazo berish qochmas...

Malikbek: – Ijzat bering, shohim! Hoziroq yo haqini, yo yilqilarini keltirib beraman.

Ulug‘bek: – Mayli, yigitni rozi qil! Bo‘lmasa gapim gap.

Malikbek: – Bo‘pti. shohim... Ho.. hozir keltiraman.
(*Malikbek otilib chiqib ketadi, Abdultno‘min yilqichi yigitning oldiga boradi.*)

Abdulmo‘min: – Endi, yigit, siz uyingizga qaytaver-ing. Yilqilar yo ularning haqini mendan olasiz. Bu yog‘ini o‘zim kelishtiraman.

(*Uchinchi arzo‘y chiqib ketadi. Mulozim kiradi.*)

Olovbek: – Shohim! Ofarinkent tuman qozisi Said-karim Ollohdod!

Ulug‘bek: – Kirsin.

(*Saidkarim Ollohdod kiradi.*)

Ollohdod: – Bizni yo‘qlabsiz, shohim. Boshimiz ko‘kka yetdi.

Ulug‘bek: – Saidkarimbek! Sizga bir ishim tusha-diganga o‘xshaydur.

Ollohdod: – Jon ustiga, shohim.

Ulug‘bek: – Mening bir talay javohiru la‘llarim bor. Shularni sizga omonatga qoldirsam, degandim. O‘lganimdan so‘ng bolalarimning holi mushkullashsa, bir kuniga yarar... Sizday diyonatli odamni topish qiyin, deb sizni chaqirtirdim. Bu gapni shu yerdagi 5 kishi – sizu bizu Ollohdan bo‘lak hech kim bilmasa.. Nima dey-siz?

Ollohdod: – Jonim bilan. Bosh ustiga.

(*Shu payt xonaga ikkinchi arzo‘y kiradi.*)

Ikkinchi arzo‘y: Shohim! Bir qoshiq qonimdan keching. Ma‘zur tuting.

Ulug‘bek: – Nima gap o‘zi, taqsir?

Ikkinchi arzgo'y: – Huzuringizga qozi domlamiz Saidkarim Ollohdod kelganlarini ko'rib qolib, yiigurib keldim va mulozimning qarshiligiga qaramay beijozat kirdim.

Ulug'bek: – Biron gapingiz bormi?

Ikkinchi arzgo'y: – Mazkur qozi domlaning uyiga bir omonat – besh ming ashrafiy mablag'ni oftobaga solib, og'zini mumlab...

Ollohdod rangi o'chib, ikkinchi arzgo'yning gapini bo'ladi.

Ollohdod: – Devona bo'ldingmi? Tiz cho'kishing nimasi? Menda bo'lgach, omonatingni mendan so'ramaysanmi? Turibdi uyda...

Ulug'bek: – Mayli, Saidkarimbek... Berib yuboring omonatini...

Ollohdod va ikkinchi arzgo'y chiqadilar.

Ulug'bek: – Rangi o'chganini qarang! Oyog'i qaltirashini qarang! Dovdirashini qarang! Mavlono Shamsiddin Muhammad Miskin! Siz dunyo ko'rgan odamsiz. Ilmli-bilimli dono qozilarimizdansiz. Bilaman, qalbingiz toza, haq yo'lidagi xolis bir siymosiz.

Miskin: – Juda ham unchalik emas.

Ulug'bek: – Yo'q, siz taqvoli, pok ruhli kishisiz. Ammo, ayting qo'l ostingizda shunday nopok qozilar ishlashiga qanday chidaysiz?

Miskin: – Endi nima desam ekan... Bu kishilarni qozilikka do'stingiz Abdulmo'min tavsiya qilganlar. Men ular bilan kelishib ishlashga majburman. Chiqishmasam

bo'lmaydi. Ho'kizning shoxiga ursang tuyog'i zirqiraydi.

Ulug'bek: – Abdulmo'min! Siz mening qarindoshim-siz: muhtarama malikamizga tog'avachcha bo'lasiz. Yaqin do'stimsiz hamda jo'ramsiz. Sizgaki ishona olmasam, kimga ishonishim kerak?! Nega siz tavsiya qilgan insonlar to'g'ri insonlar emas? «Va tavasov bil haqqi» oyatini unutdingizmi? Ulug' Kitobda «to'g'rilikni tavsiya qiling» deyilgan. Og'ir mansablarga end to'g'ri kishilarni ko'tarish kerak. Boyagi Arslonbekka o'xshagan. Xoja Isomiddin! Nega siz hech indamay o'tirasiz?! Shayxulislomsiz, axir!

Isomiddin: – Men nima deyishim mumkin? Hamma aytgan gaplaringiz, qilayotgan ishlaringiz to'g'ri.

Ulug'bek: – Ho'p, kechagi o'g'rilarga qanday hukm chiqardingiz?

Isomiddin: – Shariat buyurganiday, maydonda, xaloyiqning ko'z o'ngida bir qo'lini kesish to'g'risida fatvo berdim.

Ulug'bek: – Balki, umrbod zindonband qilish va eng og'ir ishlarga – chunonchi, temir eritish, po'lat quyish, aslaha yasash, tosh yo'nish kabi ishlarga qo'yib ishlatish afzalroq bo'larmidi?

Isomiddin: – Unday qilsak ham boladi!

Ulug'bek: – Men sizga mulohaza uchun aytyapman. (Abdulmo'minga yuzlanib) Abdultno'min, qani, siz tashqariga chiqib qarang-chi, sevikli shogirdingiz Malikbek qozi otlarni keltirdimikin?

(Abdulmo'min chiqadi.)

Mening hech qaysingizda xusumatim yo‘q. Oллоhga ayon, to‘g‘ri ishlasanglar bolgani. Ochig‘ini aytsam, shu ikki kun ichida uch kishining ishidan g‘oyat mamnun bo‘ldim: Avaz kitobfurush, tikuvchi Arslon Buqo va saltanatimizning faxri bo‘lgan Shamsiddin Muhammad Miskin. Atrofda shunday kishilarning borligi kishiga ilhom baxsh etadi. Boshqalarning ishlaridan, ochig‘i, ko‘nglim to‘lmadi.

(Abdulmo‘min kiradi.)

Abdulmo‘min: – Malikbek qaytmabdi, shohim. Bir kishi yuboribdi.

Ulug‘bek: – Yilqilar nima bo‘libdi?

Abdulmo‘min: – Buncha ot berishga holi yo‘q emish. «Soqolimni kesa qolsinlar, men roziman» debdi.

(Ulug‘bek birdan xoxolab kuladi)

Ulug‘bek: – Ko‘rdingizmi, Sayyid Imomiddin? Eshitingizmi, Xoja Isomiddin? Soqolini kestirishga ham rozi... Besoqol bo‘lsa boisin, otlar qo‘ldan chiqmasin... Mana, qozilar tomoshasini ko‘ring, mavlono Shamsiddin Muhammad Miskin! Ko‘ringlar! Nima qilsanglar o‘zlaring qilinglar! Men aralashmayman iflos ishlarga!... Men rasadxonaga ketdim... Pokiza dargohimga... Yulduzli osmonimga... Ali Qushchining yoniga. «Soqolimni kesa qolsinlar, men roziman...» deпти-ya. Vah-ha-ha! Vah-ha-ha!

(Ulug‘bek sahnadan chiqib ketarkan, kulgu ovozi ham uzoqlashadi.)

Parda.

IKKI FUTBOLCHI

(*"G'uncha" jurnali 2003-yil, 7-8-sonlaridan*)

Qatnashuvchilar:

Sherbek – 11 yoshda.

Jontoy – 11 yoshda.

Rustam aka – mahalla oqsoqoli. 45-50 yoshlarda.

May don. O'rtada bir o'rindi. Yon tarafdin og'ir, bolalar uchun zerikarli musiqa sadolari yangramoqda. Hushtak chalgancha qo'lida kitob bilan gazeta ushlab olgan bir bola kiradi.

Bola: Zerikib o'lay deb turganingda bu musiqa balo bormi? Uff, nima qilsam ekan? (Qo'lidagi kitobni tomoshabinlarga silkiib, ko'rsatadi.) Qo'limga kitob olsam uyqum keladi – nega bunday, bilmayman. (Kitobni yoniga qo'yadi.) Hey, undan ko'ra mana bu gazetadagi krossvordni yechay. (Gazetaning oxirgi betini ochadi. Shu payt hushtak chalib yaqinlashayotgan qadam tovushi keladi.) I-ye, Jontoy-ku!

Jontoy kiradi.

Jontoy: Ey, Sherbek, bormisan o'zi? Telefon qilaverib-qilaverib barmog'im qiyshayib ketdi. Hali «Maktabdan kelmadi», deyishadi, hali «Uyda yo'q», deyishadi, hali «Ko'chada», deyishadi. Do'konga chiqqandir, deb o'ylab non do'konga bordim, yo'qsan. Yaqinda shu yerdan o'tgan edim – yo'q eding. Qachon kelding? (Sherbek krossvorddan boshini ko'tarmay indamay

o'tiraveradi.) Hey, sendan so'rayapman! (Sherbek indamaydi. Jontoy gazetaga engashib) Yana krossvordmi? Miy yang suyulib ketadi sening. Menga qara, de yapman!

Sherbek: E, qoch naryoqqa, xalaqit berma... (Gazetaga engashib) Afrikada yashovchi besh harfdan iborat hay von.

Jontoy: Umi? Echki... Yo'q-yo'q, echkida to'rtta harf. Buzoq! Og'zi qizil buz oq!

Sherbek: (Jahli chiqib, duduqlanadi): Og'zi... og'zining qiz... qizilining nima ahamiyati bor? Beshta harf bo'lsa bo'ldi-de!.. Undan keyin, «g'» bilan boshlanishi kerak. Tushundingmi, oshqovoq?

Jontoy: Haa, shunday demaysanmi... Unday bo'lsa – gilon.

Sherbek: Giloning nimassi?

Jontoy: Shuniyam bilmaysanmi – ilon. Tatarchasi «gilon»bo'ladi. Tatarlar «Abdulla To'qay»ni «Gabdulla To'qay, «Mus o Ali»ni «Musa Gali» de-yishadi...

Sherbek: Bor-e, o'zim zerikib o'tirgandim, battar zeriktirvording.

Jontoy: Birga zerikvorishay, bo'lmasa... Bir gal sen esnaysan, bir gal men! (Maynavozchilik qilib, galma-galiga esnashadi, keyin baravariga kulishadi.) Ey, to'xta-to'xta, krossvordingda futbol haqida savol yo'qmi?

Sherbek: Krossvordda senning zakazing bilan so'z qo'ymaydi. Xohlasang o'zing futbol krossvordi tuzasan, bildingmi? Bugun Italiya bilan Xorvatiya o'ynaydi, bilasanmi?..

Jontoy: Xuddi O'zbekiston bilan Braziliya o'ynayotganday gapirasana!

Sherbek: Nima bo'пти? Xudo hohlasi o'ynaydi yaqin orada... Mahallada komanda tuzamiz. Men to'rtinchida o'ynayman – Mirjalol bo'laman.

Jontoy: Toshingni ter, burchak to'pini eplolmaysan! O'zim o'ynayman to'rtinchida!

Sherbek: Ja shishasan-de! Paq etib yorilib ketma tag'in! Sen juda nari borganda Abduvali bo'lasan!

Jontoy: Nima-nima? Men to'rtinchida o'ynaganimda tokvandoga tushganday o'ynayman!

Sherbek: Nima deyapsan? Men to'rtinchida o'yinga tushsam, sen qochvando bo'p ketasan! Darvozunga beshta gol urib tashlayman!

Jontoy: Nima-nima, voy pakash-ey!

Sherbek: Mirzaterak – ichi g'ovak! Naynov.

Jontoy: Mana «mirzaterak – ichi g'ovak», mana «naynov!» (Tars-turs ura boshlaydi.)

Sherbek: «Pakash» dema meni, ko'tarib uraman seni! (Shartta belidan olib ko'taradi va yerga urib qorniga o'tirib oladi, Jontoy ikki oyog'ini galma-gal osmonga ko'tarib tipirlaydi. Urush-janjal ustiga katta yoshli kishi kelib qoladi.)

Katta yoshli kishi: Hoy bolalar! Hoy bolalar! Nima gap? Nima janjal? (Ularni bazo'r ajratadi.) Qani, sen bu yoqqa o't, sen bu yoqqa! Nima bo'ldi?

Jontoy: Rustam aka, buning gapini qarang: bu yoq Mirjalol bo'larmish-de, bizning jamoamizga beshta gol urarmishlar!

Sherbek: Uraman-de!

Jontoy: Urib bo'psan! Maydondan yig'lab chiqasan!

Rustam aka: Hoy, to'xtanglar! O'zi o'sha jamoang-lar bormi? Qayerda u jamoalar? Oti nima? Ro'yxatda kimlar bor?

Sherbek: E, yo'q hali jamoa, yo'q... Tuzsak degan-dik-da.

Rustam aka: Hali yo'q jamoalar janjalimi bu? (Haholab kuladi.) Voy bolakaylar-ey!

Sherbek: Bizni mahallada murabbiy ham, jamoa ham yo'q.

Jontoy: Nima qilaylik bo'lmasa?

Rustam aka: Ana xolos, mana endi o'zingga keldilar-ing. Eng oldin komanda tuzish kerak... Mana men hozir hokimiyatdan sizlarga quvonchli xabar olib kelyapman. Bizning mahalla bolalari uchun 22 ta futbolchilar for-masi berildi. Bir murabbiyni ishga oladigan bo'ldik. Si-zlar ikki komanda tuzib, ro'yxatini mahalla idorasiga olib boringlar. Biz formalarni beramiz, o'ynashga maydon ajratamiz.

Sherbet Qachon?

Jontoy: Qachon?

Rustam aka: Bu o'zingizga bog'liq. Komandani qan-cha tez tuzsanglar, shuncha yaxshi. Menga qolsa yak-shanba kundan mashqlarni boshlayverasiz. Kelishdikmi?

Sherbek bilan Jontoy (baravariga): Yashasin! Ura!

«Gol, gol, gol» qo'shig'i yangrarkan, Sherbek bilan Jontoy keta boshlaydilar.

Sherbek: Baribir uraman golni!

Jontoy: Urib bo'psan! Komandangni yig'lataman!
Ketadilar.

Rustam aha (kulib): – Omon bo'lgurlar-ey!

O'sha qo'shiq baralla yangrashda davom etarkan,
parda yopiladi.

Tamom

IV

HIKOYATLAR, RIVOYATLAR, MAQOLALAR, LATIFALAR

TEMUR VA MULLO ALIBEK

Mullo Alibekning ogʻzida tishi yoʻq desa juda oshirib yuborilgan boʻladi, har qalay unda-bunda turtibdoʻrtayib turadigan besh-oltita soʻylogʻi bor edi. Ovozi tovushlarni aniq-tiniq ifodalamas edi. Yosh Temurga arab alifbosidan endigina dars bera boshlagan dastlabki kunlarda «te» harfi bilan «to» harfini talaffuz qilganda, Temur ularning farqini hech ilgʻay olmadi.

– Taqsir! – dedi birdan. – Ogʻzingizdagi nosingizni tuflang. Boʻlmasa farqini bilmayotibman!

Mullo Alibek xoxolab kuldi. Avvalambor, mushtdek bolaning jiddiylik bilan «taqsir» deb yuzlanishi, undan keyin, tishi yoʻqligidan bexabar, «domlaning ogʻzida nosi bor» deb oʻylagani kulgisini qistatgan edi.

– Temurbek! – dedi. – Qanaqa nos? Nos chekadigan vaqtim oʻtgan! Ogʻizda tish yoʻq, oʻgʻlim! Mana, qara! – deb, ogʻzini katta ochib koʻrsatdi.

Temur angrayib qoldi. Rostdan ham muallimining kattakon ogʻzi huvillagan, unda-bunda sargʻaygan va milki qochib, ildizi ochilib qolgan besh-oltita tish bor edi, xolos. Temurning kichkina yurakchasi uvishib ketdi. Odam qariganda shunady boʻlar ekan-da! Men ham qariganda shunday boʻlsam-a! Yoʻq, men unday boʻlmayman! Men unday boʻlmayman! Mening tishlarim pishiq boʻladi. Toshlarini chaynab boʻlsa-da tishlarimni mahkam qilaman, deb oʻyladi. Ayni chogʻda, domlasi garchi xoxolab kulgan boʻlsa ham, qariligi uchun

hafa bo'lgandir, degan xayol bilan uni o'zicha chalg'itmoqchi bo'ldi.

– Taqsir! – dedi. – Otam, men tug'ilganda nechuk tush ko'rganini bilasizmi?

– Yo'q, yo'q... Qanday tush ko'rgan ekan?

– Men tug'ilishimdan ilgari otam bir tush ko'rmish. Tushida otamga bir farlshta ko'rinib, qo'lidagi qilichni otamga uzatibdi. Otam qilichni olib, to'rt tamonga siltab turganlarida uyg'onib ketibdilar. So'ng bir shayxga borib, bu tushning ma'nosini so'rasalar, u shunday ta'bir beribdi: «Senga Tangri Taolo bir o'g'il ato qilgay. U podsho bo'lib, dunyoga haq dinini tarqatgay. O'g'lingni yaxshilab tarbiyala, kichikligidan Qur'on o'qisin, xat yozishni o'rganib, qurol ishlatishni bilsin!» – debdi. Shundan keyin men tug'ilibman. O'sha shayxning aytg'onini qilib, menga Temur deb ot qo'yibdilar. Otam aytadilarki, menga ot qo'yila-yotgan paytda shayx Qur'onning «Al-Mulk» su-rasini o'qib turgan ekan.

– Zap g'aroyib voqea ekan bu! Balki chindan ham podsho bo'larsan. Yaxshilab o'qi, bo'lmasa...

– Onam bo'lsa meni, chapaqaysan, deydi. Men chapaqay emasman, domla, to'g'rimi? Men ham chapaqay, ham o'naqayman – ikkala qo'lim bilan ham yoza olaman. Menga o'ng qo'l bilan so'l qo'lning farqi yo'q, – dedi Temur.

– Iya, shundaymi, men payqamagan ekanman... Qani, qani, yozib ko'rsatchi!

Temur bir qog'ozni oldi. O'rgangan harflarini ham

o'ng qo'l bilan, ham chap qo'l bilan yozib ko'rsatdi.

Mullo Alibek qog'ozni olib, qayta-qayta uzunasiga ko'ndalangiga qarab-qarab chiqdi... Sevinchini ham, hayratini ham yashirolmadi.

– Ajabo, ikki qo'llab yozishing qiziq sening! Qaerdadir bir kitobda bir rivoyat o'qigandim: ikki qo'llab xat yozgan odam hukmfarmo bo'ladi, kunchiqardan to kunbotargacha yurt so'raydi... Otangning tushi bilan ikki qo'llab xat yozish-ing o'rtasida qandaydir bir-biriga tutash bitta ma'no bor. O'qi, o'g'lim. O'rgan, o'g'lim. Xudo xohlasa, yurt so'raydigan ulug' inson bo'lasan, – dedi Mullo Alibek.

IKKI TEMUR

O'sha kuni kuz shamollari daraxtlarni shovullatib, xazon-larni pir-pir uchirayotgan edi. Temur qurigan barglar shitiriga quloq solgancha, bilmadik, nima xayollarda 3 «g» sinf deb yozilgan eshikdan ichkari kirdi-yu, lablarida «salom» bo'lsa ham, aslida hech kimni ko'rmayotgandek, joyiga borib o'tirdi. O'qituvchisi Suyurg'at aka dars boshlaganda ham hamon xayoli ko'chada edi. Yaqinginda bahor emasmidi? O'shanda Temur ikkinchi sinfda o'qir, daraxtlarda barg degan narsa yo'q edi. Keyin shox-butoqlarda kurtaklar paydo bo'ldi. Keyin mitti bargchalar unib chiqdi. Keyin ular kattalashdi... Mana endi shu barglar shamollarda o'z shox-butoqlaridan uzilib, yerga to'shalmoqda... Bir yil yashar ekan-da barg degani...

– Temur! – dedi bir mahal Suyurg'at aka. – Nimalarni o'ylayapsan?

– Yo‘q... Hech nima... O‘zim... – dedi Temur.

– Ko‘rib turibman: gaplarim qulog‘ingga kirmayapti... Mana, biz bobomiz Amir Temurdan gaplashdik. Eshitdingmi?

Temur indamadi. Nima ham desin? O‘qituvchi to‘g‘ri urishyapti.

– Hech kim eshitmasa ham, sen eshitishing kerak. Chunki oting Temur. Nega Temur, bilasanmi?

– Temirday qattiq bo‘lsin deganlar-da, dadam.

– Bu ham to‘g‘ri. Lekin dadang, menimcha, «O‘g‘lim Temurga o‘xshasin» degan ham bo‘lsa kerak. Temur ulug‘ bobomiz bo‘ladi. Xayolingni jamlab o‘tir. Gapga quloq sol, – dedi Suyurg‘at aka va butun sinfga yuzlandi: – Bolalar, har bir odam o‘zi kimligini, otining ma‘nosini, yetti ota-buvasining ismini, ular kim bo‘lganliklarini bilishi shart. Temur bobomiz sizdayligida, balki, sizdan bir-ikki yosh ulg‘aygan paytidadir, otasi Tarag‘ayni hech o‘z holiga qo‘ymay, bobolariyu ajdodlari kimligini so‘rayverarkan.

– Siz buni qayoqdan bilasiz, Suyurg‘at aka? – deb so‘radi Temur.

– Tarix kitoblarida yozilgan.

– Bizning tarix kitobimizdami?

– Yo‘q, eski tarixlarda. Temur bobomiz bilan bir davrda yashagan, u bilan hatto necha martalab shaxmat o‘ynagan va ko‘p safarlarda birga bo‘lgan Hofizi Abruning «Tarix qaymoqlari» degan bir kitobida...

– «Tarix qaymoqlari» dedingizmi? Tarixning ham

qaymog'i bo'larkanmi? – deb so'radi o'quv-chilardan biri.

– Ha. Tarixning eng muhim voqealari degan ma'noda ishlatgan bu jumlaning tarixchi. Tushundingmi?

O'quvchi «tushundim» degandan keyin o'qituvchi so'zini davom ettirdi:

– O'sha «Tarix qaymoqlari» degan kitobda Temur bobomizning shajaralari yozib qoldirilgan. Shajara nimaligini bilmaganlar bilib qo'ysin. Bu – avlodning kelib chiqish tarixi, demakdir.

Bir kuni Temur o'z dadasi Tarag'ay otani hadeb savolga tutaverganidan, unga to'la javob bermasa hech qutilmasligini ko'rib, dadasi u bilan bamaylixotir suhbatlashish niyatida xontaxta uzra yuzma-yuz o'tirdi.

– Dada, – dedi Temur. – Bir oshnam bilan g'ijillashib qolgan edim, uni yog'iyday urishib tash-laganim uchun, meni «mo'g'ul» deb so'kdi. «o'zing mo'g'ul», dedim unga. «Yo'q, sen mo'g'ul!» dedi u. Yo biz chindanda mo'g'ulmizmi?

– Yo'q, – dedi Tarag'ay ota. – Biz turkmiz. Barlos urug'idan tarqagan eng eski turklardanmiz.

– Barloslar mog'ul qabilalaridan, deydi-ku?!

– Sal-pal rostlik borday ko'rinadi bu gapda. Lekin to'g'ri emas. Chunki, otamning aytishicha, barlos urug'ining nomi Qachiloy zamonidan boshlanadi. Qachiloy sen uchun sakkizinchi ota bo'ladi.

– Qachiloyning Chingizxonga qarindoshligi bormi?

– Qobulxon degan podshoh Chingizxonning uchin-

chi otasi edi. Qachiloy esa Qobulxonning inisidir.

– Demak, mo‘g‘ulligimiz rost ekan-da!

– Yo‘q, Chingizxonning o‘zi ham mo‘g‘ul emas. Asli turkiy qabiladan. Faqat mo‘g‘ullarning xoni bo‘lgan, xolos. Tatarlar, boshqirdlar va Sibirdagi boshqa turklar uni Temuchin deyishadi.

– Nega bolmasa Temuchin turklar yurtiga bostirib kirdi?! Elimizni vayron qildi! O‘z qondoshlariga achinmasmidi turk bo‘lsa?!

– Bunisini Olloh biladi, bunisi Ollohgga havola. Temuchinda turklik qolmagandir, balki, deb o‘ylayman. Bizning barloslar esa turkligini saqlab qolgan nomusli urug‘lardandir.

– Onam ham turkmi?

– Ha, onang Teginabegim Buxoro turklaridan. Ubaydulloh buvangning qizi bo‘ladi. Ubaydulloh buvangni Buxoroda tanimaydigan odam yo‘q.

– Demaki biz Turon mulkining egasi, Turkiston amiri ekanmiz-da! Biz millatning eng qadimiy va ulug‘i, turkning bosh bo‘g‘ini bo‘lsagu, odamlar bizni mo‘g‘ul deb yurishsa-ya! Xudo xohlasa, men faqat oshnamga emas, butun olamga turkligimni isbotlab beraman, – dedi Temur va ko‘chaga otildi.

O‘qituvchi «mana, ko‘rdingizmi?» degandek mamnunlik bilan sinfga nazar tashladi va:

– Kelasi darsda biz hammamiz o‘z nomlarimiz ma’nosi va tarixini hikoya qilamiz. Ota-onalaringizdan buni surishtiring. Temur! Sening noming «Temur» bo‘lgani uchun

birinchi sendan so'rayman. Kerak bolsa, men ham o'z nomimni tushuntirib beraman, kelishdikmi? – dedi.

– Bo'pti! Bo'pti! – deyishdi bolalar chuvillashib.

TEMURNING BOLALIGIDAGI TO'RT QILIG'I

Amir Temurning yoshlikdagi to'rt qilig'ini "Temurnoma" degan kitobga yozganlar:

- 1) Yuk to'la aravani bir qo'li bilan ostidan ko'targan.
- 2) O'zini chaqay deb turgan ilonning boshini tishi bilan tishlab, shart uzib tashlagan.
- 3) Quduqdan qirq kishi birgalikda tortadigan qovg'ani (suv olishda ishlatiladigan charm idishni) suvi bilan birga bir o'zi tortib olgan.
- 4) O'yma qo'tir bo'lib qolganda, to tuzalgunga qadar o'zini yetti yil qashimagan.

TEMUR VA CHUMOLI

Temur 24 yoshdan oshgan chog'larida uning harbiy qobiliyati va sarkardalik mahorati butun Mavoraunnahrida ovoza bo'lib ketgandi.

Bir kun, dushmanlari qarshisida qiyin ahvolga tushib qolgan Seiston hokimi Malik Fahriddin undan yordam so'radi.

– Meni kuchli bir dushman o'z holimga qo'ymayapti. Bo'lar-bo'lmasga mulkimni talab, talonchilik qilib, tinchimni buzadi. Agar sizning yordamingiz va qahra-

monlaringiz soyasida bu dushman bizdan uzoqlashtirilsa, sizga juda ko'p boylik va qimmatbaho durru javohirlar berardim, umr bo'yi bu yordamingiz uchun minnatdor qolardim, – degan so'zlar bilan yalinib-yolvordi.

Temur, do'sti va qaynog'asi Husayn bilan maslahatlashdi. So'ng ikkovlari 1000 kishilik yigitlari bilan yordamga kelib, Seiston hokimining dushmanini tumtaraqay qilib yuborishdi. Ammo Malik Fahriddin ularga yordamga ham kelmadi, va'dasining ustidan ham chiqmadi. Temur va Husayn uning huzuriga otlandilar. Lekin yo'lda o'zlari qo'qqishdan hujumga uchradilar. Bu to'qnashuvda Temurning o'ng qo'lga o'q tegib jarohatlandi. Oyog'i ham shu jangda zarar ko'rgan edi. Temur bilan chumoli haqidagi mashhur hikoya uning shu mushkul kunlariga oiddir. Hikoya bunday:

Temur yarador holda bir kun devorlarga suyanan, chekayotgan azoblariga bazo'r dosh berib o'tirardi. Bir qo'li va oyog'i ishlamas, dunyoning barcha ishlariga etak silkib, endi bir chekkada jimgina yuraman, deya umidsiz hayollardan ezilar edi. Shu payt bir zaifgina chumoliga ko'zi tushdi. Unga qarab o'tirsa, chumoli devorga tirmasha boshladi. Lekin bir oz yuqoriga chiqishi bilan pastga dumaladi. Chumoli yana devorga tirmashdi va yana yiqilib tushdi. Yana devorga tirmashdi, yana yiqildi. U yana devorga o'rimaladi va nihoyat tepaga chiqishga muvaffaq bo'ldi. Temur chumolining holini o'ziga o'xshatib, yana ishga kirishishga ahd qildi, buyuk davlat qurish umidi bilan faoliyat ko'rsata boshladi.

TEMUR BEKLARINING MATONATI VA SADOQATI

Tarix kitoblarida Temur atrofidagi bir qator beklarning matonati va o'z hukmdorlariga sadoqati to'g'risida talaygina hikoyalar uchraydi. Mana shulardan biri:

Temur 1393 yili avgust oyida Bag'dodga kirganida Jaloyir hukmdori Sulton Ahmad Bag'doddan qochib, Dijla daryosidagi kemalarni cho'ktirib, ko'priknı buzib tashlab, Damashqqa yo'l olgandi. Temur o'z sadoqatli beklaridan Amir Jalol, Iboj o'g'lon va Usmon Bahodirga qochoq Sulton Ahmadni ta'qib qilishni topshirdi. Ular Sultonni Karbalo dashtigacha quvib bordilar, ammo uni ko'zdan yo'qotgach, orqaga qaytdilar. Bepoyon cho'lda suvsiz qoldilar. Havo o'lgunday issiq edi. Bir necha jangchilarini suv izlashga yuborgandilar, ular bor yo'g'i bir necha yutumgina suv topib kela oldilar, xolos. Iboj o'g'lon suvning bir qismini ichdi, lekin chanqog'i zarracha ham qonmadi. Amir Jalolga: «Tashnalikdan o'lay deya pman, chanqog'im shu qadar avjidaki, sening haqingni ham ichmasam o'ladiganga o'xshayman, agar suvning senga qolgan qismini menga in'om etsang, katta odamgarchilik qilib, meni omon saqlab qolgan bo'larding», dedi. Amir Jalol: «Men Amir Temurdan bir hikoya eshitgandim: Bir arab bilan bir ajam (fors) yo'lga chiqqanda do'stlashib qolgan ekanlar. Shunday issiq bir kunda suvsizlikdan o'lar holga kelishibdi. Arabning yonida ozgina suvi bor ekan, ajam arabga yuzlanib: Arablarning yaxshiligi va qo'li ochiqligi olamga mashhur.

Shu bir yutum suving bilan meni o'limdan qutqar», debdi. Arab bir oz o'ylagandan keyin: «Agar shu suvni senga bersam, o'zim tashnalikdan o'lishimni bilaman, lekin arablarning yaxshilikni yaxshi ko'rishi va qo'li ochiqligi shuhratini saqlab qolish mening hayotimdan muhimroq» deb, suvini ajamga beribdi va ajam hayotini qutqaribdi. Shu voqeadan naql qilgandan keyin Amir Jalol: «Sohibqiron Amir Temur yigitlarining yaxshilikni yaxshi ko'rishi va qo'li ochiqligi yer yuzida ovoza bo'lishi uchun o'z ulushimdan voz kechaman, agar men-ga biron kori hol bo'lsa, hukmdorimiz rozi bo'lsinlar», dedi. Iboj o'g'lon suvni ichdi va hayotini saqlab qoldi. Amir Jalol ham o'lmadi. Keyin ular eson-omon Temur huzuriga kirib bordilar. Iboj o'g'lon, yo'lda bo'lgan vo-qeani Temurga aytib berdi. Temur, Jalolning bu ishidan ko'p mamnun bo'ldi va uning otasi Amir Hamid ham bir vaqtlar shunday fidokorliklar qilganini aytib berib, bu voqea abadiyan tarix kitoblarida qolajagini so'yladi.

TEMURNING NABIRASI XALIL SULTONNING BAHODIRLIGI

(G'iyosiddin Alidan)

Omon bo'lgur shahzoda Xalil Sulton, Oллоhning inoyati va oliy hukmdorning homiyligi tufayli ayniqsa ajralib turardi. Uning baxtli qiyofasida dunyolarning ko'zi va butun olamning nazari porlar, oliyjanob manglayida esa, uning hokim bo'lajagini ko'rsatadigan

alamatlar muhrlangan va yaqqol aks etardi... Olishuvlarning birida, zabardast, ulkan va dahshatli fillar bir safga tizilib, jang maydoniga dengizday bosib kelgan chog'ida Xalil Sulton olovga va quyunga o'xshab raqiblar bilan yuzma-yuz bo'ldi; tog'larday quturgan, g'irt iblissifat, siyoqi jinlarga o'xshash bir fil, hartumi bilan odamlarning boshlarini soqqalarni tutgan chavgonday tutib olib ketayotgan pallada unga qilich bilan tashlandi... Qaysi bir davrda, qay bir shahzoda shu qadar yoshlikda, yoshligi endigina gullagan chog'ida – 15 yasharligida zamonlar kitobida bunday shon-sharaf va nom qoldirgani tarixga ma'lum emas. Ha, ha, Olloh rahmat qilgur Abu an-Nazr Utbiy «Yaminiy kitobi»da Olloh qabrini yorug' qilgur Sulton Mahmud G'oziy to'g'risida hikoya qijadi: «Mahmud 15 yasharligida, otasi Amir Nosiriddin Sabuktegin – Ollohningsalomi bo'lsin – qo'mondonlik va saf tuzishni unga topshirgan ekan. Utbiy shu munosabat bilan shunday bir to'rtlik keltiradi:

*U, chopqir otlarni boshqarardi o'n besh yoshida,
U tengi bolalar ko'chalarda o'ynab yurardi hali,
Aqllari ishlamasdi, bunda esa shohlar zakovati,
Hujumkor qahramonlar jasorati ko'rinib turardi.*

Bu she'rning mazmunidan Sulton Mahmud o'n besh yoshida, hali o'rtoqlari o'yinlar bilan mashg'ul paytlarida qo'shin boshqarganini; o'rtoqlarining g'o'r aqli hali zaif va o'sib yetilmagan bir paytda, unda shohona aql-

zakovat, shohona jasorat, **epchillik** eng oliy darajaga yetganini anglash mumkin. Ammo qo'shinga boshchilik qilish boshqa, dushmani tor-mor qilish va fillar bilan urushga kirib borish boshqa. Qo'shinga qo'mondonlik qilish bilan o'z hayotini xavf-hatarga qo'yish o'rtasida kattagina masofa bor.

QAHRAMONLAR HAM QO'RQQAN

(G'iyosiddin Alidan)

Har qanday odamning hayoliga birda bo'lmasa, birda: «Temur qo'shinlari orasida urushlarning dahshatlaridan qo'rqqan, jangga kirishdan bosh tortgan kishilar ham bo'lganmi?» degan savol kelishi mumkin. Bu savolga tarixiy voqealardan biri javob bo'ladi.

Bir safar Temur qo'shinlari Sulton Mahmudxon qo'shinlari bilan yuzma-yuz keldi. Temurning lashkari son jihatdan ham, qurol-aslaha va ulov vositalari jihatdan ham qarshi tomonga bas kelolmaydiganga o'xshardi. Sulton Mahmud tomonida o'n ming otliq askar, yigirma ming sara jangchilardan tuzilgan qo'shilmalar, Malla-xon singari taniqli lashkarboshi va boshqa atoqli qo'mondonlar bor edi. Qo'shinlar oldida Sulton Mahmudning o'zi arg'umoq otini o'ynatib osmonga sakratib turar edi.

Temur ham tulporiga mindi va o'ng qanotga o'g'li Pir Muhammad bilan nabirasi Sulaymonshohni hamda tajribali amirlarini qo'ydi. So'l qanotga shahzodalaridan Sulton Husayn bilan nabirasi Xalil Sultonni hamda Jahon-

shoh boshliq amirlarni, old tomonga, shahzoda Rustam bahodirni hamda amirlaridan Shayx Nuriddin, Shohmalik, Ollohdod kabilarni qo'ydi. O'zi lashkarning oldiga turdi.

Qarshi tomonning tuzilmalari oldiga 120 ta harbiy fil qo'yildi. Fillarning hartumlari bir-biriga ulangan edi. Askarlar va fillar shamol paytidagi dahshatli dengizga o'xshardi. Harbiy qoidalar asosida tartib bilan, sovut va aslahalar bilan qurollanib kelishmoqda edi. Fillar naq siljib kelayotgan tepaliklarga o'xshar, ularning sirtiga doira shaklidagi dumaloq ko'shklar o'rnatilgan, ko'shklarda kamondon o'q uzadigan mergan o'qchilar o'tirardi. Fillar bilan yonma-yon og'zidan qora tutun va qaldiroqlar otib chiqarayotgan zambaraklar ham siljib kelardi.

Temurning qo'shinlari, qanchalik mohir bo'lmasin, bunaqasini hali ko'rmagan edi. Ne-ne urushlar-u, ne-ne ajal girdoblarida mardlik namunalarini ko'rsatgan, biron jangda oyog'i qaltiramagan usta jangchi qo'mondonlar orasida bu gal turli mulohazalar, qo'rquv alomatlari yuz ko'rsatdi. Ilgarilar qancha qahramonliklar qilgan, hech kim qo'rqq deb ayto'lmaydigan kishilardan mavlonoyi a'zam Hoja Fazl, olimlar va shayxlar sultonining o'g'li ulug' Jalol ul-Haq va Din Koshiy, Ulug' janob Abduljabbor, dunyo qozilarining shahanshohi zurriyotidan No'moniddin Xorazmiylar Amir Temurdan jangga kirmaslik uchun ruxsat so'radilar.

Buyuk sarkarda Amir Temur ulardan so'radi:

– U holda sizlar qaerda bo'lasizlar?

– Bizning joyimiz xotinlar orasida bo‘ladi, – deyishdi ular.

Ulug‘ xoqon janobi oliylari, baxtli hukmdor ularga qarab kulib qo‘ydilar.

TEMURNING NABIRASI ULUG‘BEKNI QANDAY YAXSHI KO‘RGANI

(G‘iyosiddin Alidan)

Bir safarga o‘z davrining va o‘z zamonasining balqigan oyi, butun jahon xonimlarining panohi va suyanchig‘i, ulug‘vorligi va bokiraligi kundan-kunga oshib borgur Bibi xonim bilan inson zotining muzaffar shahzodasi, Ollohning zarrin nuri, cheksiz baxt konining gavhari va durri a‘losi –

*Shohona dengiz qa‘ridan chiqqan bebaho durri gavhar,
Ilohiy nurlardan uchqun olib yongan yorug‘ sham,
Baxt yulduzi ostida tug‘ilgan, go‘zal taxtga loyiq,
Taqdir yozuviga ko‘ra toji taxtning bo‘lajak egasi –*

shahzoda Ulug‘bek bahodir – iloyo uzun hukm suradigan saltanat ato qilsin» – qatnashayotgan edilar. O‘sha kuni ularni tinchlik-xotirjamlik bilan, baxt yulduzi hamrohligida boshkent – Samarqand shahriga jo‘natib yuborish to‘g‘risida ruxsatnoma chiqarildi. Bu – janobi oliylarining o‘ktam, kelishgan, xushxulqli, maqtovg‘a loyiq shahzodaga mehrlari tufayli edi. Darhaqiqat, shahzodaning baxtiyor manglayida yetuklik va hukmdorlik

sho'lalari aks etar, harakat qilayotganida ham, jim turganida ham ilohiy jilva alomatlari quyosh nuriday aniq-tiniq ko'rinib turar edi. Bularning bari shu darajada edi-ki, uning xushchaqchaq qiyofasi ko'z oldida bo'lmasa, janobi oliylari u bilan uchrashmasalar, ko'ngillari hotirjam bo'lmas, uning jonday aziz hushbichim yuzlarini ko'rmaguncha ochilishlari qiyin edi.

Hayot arqonlarining pishiqligi –

sog'liq-omonlikdir,

Ular birga bog'liq bo'lsinlar to qiyomatgacha.

Janob oliylari, ko'zlarining nuri, qalblarining mahsulidan hech ajralgilari kelmasa ham va ular – Bibixonim va Ulug'bek – oldilaridan nari ketmasligini qattiq istasalar ham, Hindistonning jaziramasi Ulug'bekning bebaho sog'lig'iga yomon ta'sir qilishini xudo ko'rsatmasin, deb o'ylardilar. Yurakka aziz, ko'ngillarining durdonasi bo'lmish aziz shahzodani sog'inish janobi oliylarini qiyin ahvolga qo'ysa ham, ul oliy zotning yuksak diniy mayllari bu suyuk go'dak bilan ajrashishni afzal ko'rishga sabab bo'ldi. Ulug'bek bu paytda to'rt yoshda edi. To'g'ri, inson tabiatining ehtiyoji bolgan mehr-muhabbat, shahzoda bilan bir soatga-da ayriliqqa yo'l bermas edi, ammo janobi oliylari, hushbaxt hukmdorimiz, ko'p qarorlar ichra bir qarorga kelish va qonunga to'g'ri keladigan bir tarzda hayot kechirish masalasi o'z ixtiyorlarida bo'lgandan keyin, diniy mulohazalari Ulug'bekka bo'lgan mehr-muhabbatlaridan ustun keldi.

ULUG'BEK BA UNING BOLALARI

Birlashgan Millatlarning ta'lim, fan va madaniyat sohasidagi tashkiloti – «YUNESKO»ning qarori bilan 1994 yil – Ulug'bek Yili deb e'lon qilindi. Jahon falak-iyot ilmiga bebaho hissa qo'shgan buyuk olimimiz va muqaddas vatan – Turkistonimizning benazir hukmdori Muhammad Tarag'ay Ulug'bekning 600 yillik to'yi faqat bizning mustaqil mamlakatimizda emas, butun dunyoda keng nishonlandi va tantanali anjumanlar o'tkazildi.

Muhammad Tarag'ay Ulug'bek 1394 yildan 1449 yilgacha davom etgan 56 yillik umri davomida 5 o'g'ilu yetti qizning otasi bo'lgan edi. Birinchi qizi Habiba Sulton tug'ilganda Ulug'bek 18 yoshda edi. U paytlarda Turkiston Mavoraunnahr deb atalar, boshkenti Samarqand edi. Ulug'bekning otasi Shohruh, onasi Gavharshodbegim, Xurosonda yashardilar va Xurosonning boshkenti Hirot shahri edi. Saroy qoidalariga ko'ra, Habiba Sulton Hirotidagi Gavharshodbegim tarbiyasiga beriladi va ikki yoshida vafot etadi. Men, Habiba Sulton ota-ona mehriga to'ymay, ichikishdan vafot etgan, deb taxmin qilaman. Ulug'bekning keyingi qizlarining nomlari Oqboshbegim, Sultonbaxtbegim, Qutlug' Turkonog'a, Tag'o Turkon, Og'o To'g'on va Robiya Sultonbegim bo'lgan. Ulug'bekning ular bilan muomalasi haqida tarixiy ma'lumotlar yo'q. Faqat kenja qizi Robiya Sultonbegim, Ulug'bekning fojiali va alamli halokatidan keyin, 1451-yilda ko'chmanchi o'zbeklarning xoni Abulxayrxonga uzatilgani ma'lum. Abulxayrxon Robiya

Sultonbegimni Turkistonga olib ketgan va undan ikki o'g'il ko'rgan. Kattasi Ko'chkunchixon, kichigi Suyunchixon bo'lib, ular tarix sahnasida ko'p ishlar qilganlar.

Ulug'bek Mirzoning to'ng'ich o'g'li Ibodullo 5 yoshida vafot etgan, ikkinchi o'g'li Abdullo 14 yoshida, uchinchi o'g'li Abdurahmon 12 yoshida vafot etishgan. To'rtinchi o'g'li Abdullatif 1428 yilda tug'ilgan bo'lib, buvisi Gavharshodbegim qo'lida tarbiyalangan. Garchi ilm-fanlarga ishtiyoqi baland, hatto she'rlar yozgan bo'lsa ham, manman tabiatli va qaysar bo'lgan. U, otasi Ulug'bekning yonida yashashni istagan. Ulug'bek esa, otasi Shohruhning taxti unga qolishini istagan va Hirot-da turishiga tarafdor bo'lgan.

Beshinchi o'g'li Abdulaziz Samarqandda, Ulug'bekning ko'z ostida ulg'aygan. Ulug'bek o'zi ota-onasidan yiroqda, bobosi Sohibqiron Temurning yonida, buvisi Saroymulkxonim tarbiyasida ulg'aygan.

Ulug'bek tug'ilganida Sohibqiron Temur Qofqozdagi Mordin qal'asini qamal qilib jang olib borayotgan edi. O'g'li Shohruh farzand ko'rganini eshitib, suyunchisiga Mordin xalqining moli va jonidan kechadi, yangi nevarasiga o'z otasining ismini qo'yadi, ya'ni uni Muhammad Tarag'ay deb ataydi.

Temur, Muhammad Tarag'ayni juda yaxshi ko'rardi, chunki jajji nevarasi nimjon bo'lsa ham, sinchkov va xotirasi kuchli, jovillagan, sersavol bola edi. Chunonchi, u yulduzlarni yaxshi ko'rar, ularni sanagani sana-

gan edi. Xalq rivoyatiga qaraganda, u bir kuni akasi bilan gap talashib qolgan. «Ho‘v anavi yulduz meniki» degan eng yorug‘ yulduzni ko‘rsatib. Akasi esa «Undoq dema, gunoh bo‘ladi, bu Xudoning yulduzi» degan. Ikki aka-uka Temurning qoshiga borganlar. «Xudoning yulduzini meniki deyapti» degan akasi. «Nima, Xudo bitta yulduzini menga bergan!» deydi Muhammad Tarag‘ay. «Ha, mayli, o‘sha yorug‘ yulduz Muhammad Tarag‘ayga bo‘la qolsin. Xudo rahmli va rahmon. Bittasini Muhammad Tarag‘ayga berishi mumkin» degan bobosi.

Ulug‘bek, menimcha, varrak uchirishni ham sevgan. Varrakning uchishi haqida mulohaza yuritib «Meni ham shamolda varrakning dumiga osiltirib, osmonga uchirishlari mumkin» deb gapirgan. «Yulduzlarni qisimlab ushlab ko‘rsa, qo‘l kuyarmikin?» deb so‘ragan. «Qo‘lchodir ko‘tarib, tomdan pastga, qorlar ustiga sakrasa bo‘lmaydimi?» deb aytgan. Men shunday deb hisoblayman. Bobosi, Muhammad Tarag‘ayning zehni va sinchkovligiga qarab, «Bu Ulug‘bek bo‘ladi» degan va «Ulug‘bek!, Ulug‘bek!» deya chaqira boshlagan. Bora-bora hamma uchun ham u «Ulug‘bek» bo‘lib ketgan.

Mehrga to‘ygan odam buyuk va mehribon bo‘ladi. Ulug‘bek zakosining saxovatida bobosi bilan momosining ayricha mehri muhabbati katta rol o‘ynagan.

Ulug‘bekning o‘zi ham bolalarga katta mehrli bo‘lgan. O‘g‘illari Abdullo va Abdurahmondan umidi katta edi, ularni o‘ziday ma‘rifatli qilib tarbiyalamoqchi edi. Ular bilan go‘yo tengdoshday samimiy gaplashar, fikru xa-

yollarini aniq fanlarga jalb etar edi. Ammo Ulugʻbek farzandlar borasida toleʼsiz edi, bu bolalari yoshlikda oʻlib ketdi. Toʻrtinchi oʻgʻli Abdullatif zakovatli, jasur, tadbirkor edi, lekin injiq, qaysar, oʻz soʻzli, pand-nasihatga quloqsiz, hayotga qoʻygan tarozi toshlari oʻziga hisbatan kattaroq edi. Shuning uchun Ulugʻbek uni, garchi ota sifatida oʻz qanotida olib yurgan boʻlsa ham, chin yurakdan sevmas edi. Asosiy ixlosi beshinchi oʻgʻli Abdulazizda edi, ammo u ham ulgʻayganda aqlli-hushli boʻlmadi. Saroy odatlari taʼsirida oʻyinqaroq boʻlib chiqdi, bosayotgan qadaminging oqibatini oʻylamaydigan, mulohazasiz yigit boʻldi. Buning sababi, Ulugʻbek bolalariga koʻp vaqt ajratolmagani, ilmiy va idoraviy ishlar bilan band boʻlgani deb oʻylayman. U, otalik mehrini bolalariga toʻyib-toʻyib sarflay olmadi. Shogirdi Ali Qushchini «Oʻgʻlim» deb atashining sababi ham ana shunda; oʻgʻillariga sarflay olmagan otalik hissiyotlarini butun faoliyati davomida yonida yuradigan Ali Qushchiga baxshida etgandi. Ali Qushchi bekorga buyuk olim boʻlib yetishgani yoʻq.

Ulugʻbekning toʻrtinchi oʻgʻli Abdullatif toju-taxt uchun oʻz otasini oʻlimga mahkum etdi va ukasi Abdulazizni ham qatl qildirdi. Soʻng oʻzi ham olti oy keyin otasining sodiq shogirdlari oʻqidan halok boʻldi.

ULUGʻBEKNING ASARLARI

Bu kungacha oʻzbek olimlari Ulugʻbek qalamiga tegishli besh asarni aniqlaganlar:

1. Sharqshunos olimimiz Azamat Ziyoning yozishicha, Muhammad Amin Buxoriy «Tarix muhiti» kitobida Mirzo Ulugʻbek nogʻoralarda chalinadigan Tabriziy, Bulujiy, Shodiyonai Ulusiy, axloqiy, usuli ravon yoʻllari haqida risola yozganligini maʼlum qilgan. Hozircha Ulugʻbekning bu asari nima deb atalganligi va saqlanib qolgan-qolmadanligi aniq emas.

2. Sharqshunos olimimiz Ashraf Ahmad, Ulugʻbekning «Risolai Ulugʻbek» degan kitobi boʻlganligini aniqladi. Olimimizning aytishicha, Ulugʻbekning bu risolasi Hindistondagi Aligarx universiteti kutubxonasida saqlanadi. Bu risola hali butunlay oʻrganilmagan.

3. Ashraf Ahmad 1975-yilda Ulugʻbekning «Bir daraja sinusini aniqlash toʻgʻrisida risola»si boʻlganligini ham aytgan edi. Uning fikricha, avvallari bu risola Qozizoda Rumiyniki deb hisoblangan. Masalan, rus sharqshunos olimi Rozenfeld shu fikrda boʻlgan. Keyinchalik u Ashraf Ahmadning tarixiy dalillari bilan tanishgach bu fikridan qaytgan. Soʻng bu ikki olim birgalikda bu asar Ulugʻbekniki ekanligini eʼlon qilganlar.

1983-yilda Berlin va Qohirada bu risolaning toʻla nusxasi borligi aniqlandi va ruschaga tarjima qilindi. Asar hali oʻzbekchada chiqmagan.

4. Akademik Boʻriboy Ahmedov Ulugʻbekning «Toʻrt ulus tarixi» degan kitobi boʻlganligini isbotlab berdi. Olimlarimiz Naim Norqulov bilan Majid Hasanov bu asarni oʻzbekchaga tarjima qildilar va u kitob holida

nashr etildi. Kitob soʻzboshisini yozgan Boʻriboy Ahmedov «Toʻrt ulus tarixi» XIII–XIV asrlarda hukmronlik qilgan ulkan hudud tarkibiy qismlari boʻlmish Ulugʻyurt, Joʻchi, Halokuiylar va Chigʻatoy uluslari tarixiga bagʻishlanganligini, turk va moʻgʻul qavmlari haqida maʼlumotlar berilganligini yozgan.

5. Ulugʻbekning eng muhim asari «Ziyji jadidi Koʻragoniy»dir. Bu haqda koʻp maʼlumotlar eʼlon qilingan va kitoblar nashr etilgan. Akademik Qori Niyoziy rus tilida «Ulugʻbekning astronomik maktabi» nomli kitob yozgan. Akademik Ibrohim Moʻminov «Ali Qushchining bir risolasi haqida» nomli maqolasida «Ziyj» haqida maʼlumot bergan. Ammo «Ziyj» ustidagi ishni muhtaram olimimiz Ashraf Ahmad adogʻiga yetkazdilar. Va asarni oʻzbek va rus tillariga tarjima qilib, toʻla tavsiflab berdilar. Olimimizning yozishlaricha, bu asar muqaddima va toʻrt kitobdan iborat. Muqaddimada Ulugʻbek Qurʼon oyatlari va hadislar bilan falakiyot fanining zarurligini isbotlaydi. Birinchi kitob soʻzboshi va yetti bobdan iborat. Soʻzboshida har xil kunlar – masalan, haqiqiy va oʻrtacha kunlar, turli xalqlarda kun boshini aniqlash usullari, tekis va egri soatlar nimaligi toʻgʻrisida izohlar berilgan. Muchallar boʻyicha vaqtni qanday oʻlchash mumkinligi tushuntirilgan. Yetti bobda esa hijriy, yunoniy va forsiy eralarda yil hisoblari va bu eralarni bir-biriga oʻtkazish yoʻllari haqida; Malikshoh Alp Arslon nomi bilan atalgan «Malikiy» erasi, shuningdek, Xitoy va Turkistonda vaqt oʻlchami, mazkur kunlar va bayramlar toʻgʻrisida fikr yuritilgan.

Ikkinchi kitob yigirma ikki bobdan iborat bo'lib, asosan matematika, sferik falakiyot, matematik geografiya va qisman yulduz ilmi masalalariga bag'ishlangan.

Uchinchi kitob o'n uch bobdan iborat bo'lib, ularda sayyoralar harakati va qo'zg'almas yulduzlar masalasi ko'rilgan. Kitob so'ngida sayyoralar harakati jadvali va yulduzlar katalogi keltirilgan. Bu jadvallar Ulug'bekning 30 yillik uzluksiz kuzatishlari mahsulidir va ularda 1014 yulduzning sferik joylari berilgan.

To'rtinchi kitob to'la yulduzlar ilmiga bag'ishlangan. Ashraf Ahmadning yozishicha, kimki bu kitobni sinchiklab o'qib chiqsa, o'rta maktabni bitirgan bo'lsa, Abu Rayhon Beruniyning «Tafhim» va «Qonuni Mas'udiy» kitoblari bilan ham yaxshi tanish bo'lsa, inson tole'idan aniq karomatlar chiqarishi mumkin emish.

«Ziyyi jadidiy Ko'ragoniy» asari o'zbek, rus va ingliz tillarida keng izohlar bilan ta'minlanib, Toshkentdagi Abdulla Qodiriy nomli xalq merosi nashriyotida nashr etildi.

BAROQXON KIM BO'LGAN?

Boshkentimiz Toshkentda Baroqxon madrasasi bor. Bu madrasa XVI asrda qurilgan bo'lib, O'zbekiston hukumati tomonidan muhofaza qilinadi. Hozir u yerda O'zbekiston diniy ishlari boshqarmasi joylashgan. XVI asrda yashagan Baroqxon kim va bu madrasa nima uchun Baroqxon deb ataladi?

BAROQXONning haqiqiy ismi Navro'z Ahmadxondir.

BAROQXON – Mirzo Ulug‘bekning evarasi.

BAROQXON – Mirzo Ulug‘bekning qizi Robiya Sultonbegimning nevarasi.

Mirza Ulug‘bekning yetti qizi bo‘lgan edi, Robiya Sultonbegim ularning kenjasi edi. Ulug‘bek va Abdulatifning fojiali o‘limidan keyin, 1451-yilda Samarqand taxtini Abusaid Mirzo egallaydi va Robiya Sultonbegim Shayboniylardan Abulxayrxonga uzatiladi. Abulxayrxon va Sultonbegim ikki o‘g‘il ko‘radilar: ulardan birinchisi Ko‘chkunchixon, ikkinchisi Suyunchixon edi.

BAROQXON – Suyunchixonning kichik o‘g‘lidir. U 1525-51-yillarda Toshkent xoni, 1551-56- yillarda Mavoraunnahr xoni bo‘lgan.

Baroqxon yoshligida Vosifiyga shogird tushgan. Vosifiydan she‘riyat, musiqa, ashula, vazn va nazmdan ta‘lim olgan. Chavandozlik va harbiy mashqlar bilan ham mashg‘ul bo‘lgan. Baroqxon nomi bilan tanga pullar zarb etilgan. Baroqxon obodonchilik ishlariga katta e‘tibor bergan, madrasalar qurdirgan. «Baroqxon madrasasi» shular jumlasidandir.

Hofiz Tanish Buxoriyning «Abdullanoma» asarida aytilishicha, Baroqxon 1556-yili Zarafshon daryosidan boshlangan Darg‘om arnasi (kanali) ning bosh inshooti Ravotxo‘ja to‘g‘onini tuzattirish uchun kelgan va shu yerda to‘satdan vafot etgan.

Baroqxon davrida Mavoraunnahr ila Yaqin va O‘rta Sharq mamlakatlari, Hindiston, Xitoy, Sibir o‘rtasida savdo-sotiq, elchilik munosabatlari rivojlangan.

QODIRIYA QASABASI VA ABDULQODIRNING TO'G'RISO'ZLIGI

Toshkent viloyatining Buyuk Ipak Yo'lidan Bo'stonliqqa qarab ketsangiz, Do'rmon atrofida Qi-brayga yetmasdan burun Qodiriya degan qasabadan o'tasiz.

– Nima uchun bu yer Qodiriya? – deb so'rasangiz uncha-muncha odamdan aniq bir javob ololmaysiz, faqat ayrim paytlarda:

– Bir zamonlar bu yerda Qodiriya muridlari yashagan bo'lsalar kerak, – degan taxminni aytadilar.

Mayli, joylarning nomi masalasini tarixchilarga qo'yaylik-da, «Qodiriya» nimaligini bilib olaylik.

«Islom» degan qomusiy lug'at (Islam. Ensiklopedicheskiy slovar. Moskva – 1991) da: «Qodiriya bu sufiylik tariqatidir» deyilgan va uning asoschisi Abdulqodir Jayloniy (Jiloniy yoki G'iloniy) ekanligi va u 1077–1166 yillarda yashab, faoliyat ko'rsatqanligi qayd etilgan.

Islom tarixi kitoblaridan Abdulqodir Jayloniy «al-Qunya» («Boylik»), «Fath ul-Rabboniy» («Rabbiga oid ilmlarni egallash»), «Futuh ul-G'ayb» («G'ayb ilmini egallash»), «Mafotih ul-G'ayb» («G'ayb egasi bo'lish») kabi butun musulmon olamini o'ziga ergashtirgan kitoblarni qoldirganligini bilish mumkin.

Ba'zi bir rivoyatlarga qaraganda, Abdulqodir Jayloniyning qo'sha-qo'sha o'g'illari bo'lgan. Ular Fasga, Misrga, Arabistonga, Turkistonga, ya'ni bizning yurtimizga va Hindistonga tarqalib, otalari Abdulqodir-

ing aqidalarini yoyganlar va shu tariqa Qodiraya tariqati shakllangan. Bu rivoyat qanchalik to'g'ri yoki noto'g'riligini aytolmaymiz. Ammo bizning Toshkent viloyatimizda hozir ham Qodiriya qasabasi borligi – fakt. Undan tashqari bizda, bizning «Avliyolar tarixi»ga kirgan kitoblarimizda Abdulqodir G'iloniy haqida bir talay hikoyatlar bor. Ulardan biri shunday:

Abdulqodir G'iloniy bolaligida juda yaxshi o'qir edi. Bir kuni u onasidan katta shaharga borib o'qishga ruxsat so'radi.

– Qayerda o'qimoqchisan? – dedi onasi.

– Bag'dodda, – dedi Abdulqodir.

– Nega?

– Chunki Bag'dodda ilm ko'p, – dedi Abdulqodir joydirab.

Chindan ham u paytlarda Bag'dod – Islom dunyosining ilm markazi sifatida dong taratgan edi. Onasi, Abdulqodimining Bag'dodga borib o'qishiga rozi bo'ldi. Ona o'g'lini qattiq sevar, o'g'li o'qishga ketib qolsa, sog'inib o'layozishini yaxshi bilardi. Ammo Ollohning nazdida ilmlilar yuqori turishini ham yaxshi bilgani uchun, Abdulqodimi ilmga qiziqishini so'ndirgisi kelmadi. Bu yerda ko'cha changitib yurguncha chuqur bilimli bo'lgani yaxshi-ku! – deb o'yladi va Bag'dodda yashashi uchun unga qirq tilla pul berdi. Bu oltinlarni yo'qotib yo o'g'irtatib qoymasini degan xayol bilan xirqasining ichiga joylab tikib tashladi. O'g'lini yo'lga solayotganda:

– O'g'lim, hech qachon yolg'on so'ylama. Tilingni

hech qachon to'g'rilikdan chetga burma! – deb nasihat qildi.

Keyin ona-bola xayrlashdilar. Bola Abdulqodir bir karvonga qo'shilib yo'lga chiqdi. Bir kuni kimsasiz sahr-oda bexosdan oltmish nafar otliq yigit, karvonning yo'lini to'sdi. Bular qaroqchilar edi. Karvonni obdan titig'ini chiqarishdi. Qaroqchilar boshlig'i uch-to'rt yigiti bilan bolaga qichqirdi:

– Nari tur, hey... sening nimang bor, kiming bor bu yerda?

– Hech kimim yo'q... Ammo qirq tillam bor! – dedi Abdulqodir.

Ular xaholab kulishdi va:

«Bolada qirq tilla nima qiladi!» – deb gapini hazilga yo'yib, o'tib ketishdi. Yana bir boshqa qaroqchi uning boshiga keldi:

– Mening qirq tillam bor, – dedi kulib Abdulqodir. Bu qaroqchi ham qo'lini silkib, jilmaygancha o'tib ketdi.

Uchinchi bir qaroqchi:

– Hey, yo'lda nega serrayib turibsan! Qoch! – dedi do'q urib.

– Mening qirq tillam bor, – dedi yana Abdulqodir.

– Nima deysan?

– Qirq tillam bor...

Qaroqchi bolani qo'lidan yetaklab, boshliqning yoniga olib bordi:

– Bu bola, qirq tillam bor, deyapti...

Boshliq uni oldin ham ko'rgan emasmi, oldin jilmaydi:

– Qayerda qirq tillang? – dedi xaholab.

– Xirqamning ichida!

Boshliq amr qildi, xirqani so'kdilar, qirq tilla chiqdi.

– Nega to'g'risini aytding? Yolg'on so'ylab ketaversang ham bol'ardi-ku?

– Men onamga: «Hech yolg'on so'ylamayman», deb so'z berganman-da!

Qo'li qonli, qalbi gunoh bilan to'la boshliq bolaga qarab turib birdan ko'zlari yoshlandi. Marvaridday bir tomchi yuzlaridah dumalab ketdi. Birdan butun vujudi marhamatga to'ldi.

– Qaranglar! Bu bola onasiga bergan so'zida turib, so'ziga amal qildi. Biz esa, necha marta qo'lga tushamiz. Necha marta, ortiq qaroqchilik yo o'g'rilik qilmayman, deb va'da beramiz. Ammo so'zimizga xiyonat qilamiz. Nima, biz shu bolachalik to'g'ri va qo'rqmas bo'lolmaymizmi? – dedi va shart o'rnidan turib: – Yo'q, sizlar nima qilsanglar qilaveringlar, ammo men endi qaroqchilik qilolmayman. Tavba qildim! – dedi. Boshqa qaroqchilar:

– Bugungacha yo'lto'sarlik, zo'ravonlik, talonchilikda bizga boshchilik qilding, endi tavbada, yaxshilikka qaytishda ham boshlig'imiz bo'lib qol, – dedilar.

Boshliq amri bilan karvondan olganlarini ega-egasi-ga qaytarishdi. Hammalari o'sha kundan boshlab halol mehnat qilishga o'tishdi.

Ana shunaqa! Soʻzda turish, toʻgʻrilik ham hayotga yaxshi taʼsir oʻtkazadi. Bizda toʻgʻrisoʻz bolalar koʻp. Balki, bizning Qodiriya qasabamizda turuvchi hamma bolalar ham toʻgʻrisoʻz bolalardir. Va biz hammamiz ham Abdulqodirday bor gapni aytishdan qoʻrqmaydigan, oʻlimdan ham hayiqmaydigan insonlar bolishga intilamiz. Hayotda yaxshilikning koʻpayishiga sababchi boʻlamiz.

FIL

Oqshaharda Temur boquvga bir fil qoʻygan edi. Fil dalada erkin aylanib yurar, odamlarning ekinlarini payhon qilar edi. Kichkintoylar uni koʻrganda onalari yoniga dodlab qochardilar. Bir kuni dehqonlar qishloq oqsoqolini oʻrtaga olib Temurning huzuriga fildan arz qilib bormoqchi boʻldilar va ertasiga Temur saroyiga yoʻl oldilar. Oqsoqol orqasidan oʻn-oʻn besh vakil kelayotganiga ishongan holda toʻgʻri saroyga kirib borardi. Vakillar esa Temurning oldiga kirgani qoʻrqib, bir-bir yoʻlda qolib keta boshladilar. Oqsoqol devonga kirib borganda orqasiga qarasa, bir juftgina vakil qolgan edi. Ular ham kelishilgan gaplarni aytmay, mum tishlab turaverishdi.

– Keling, oqsoqol, – dedi Temur. – Nima gap? Oqsoqol ham, vakillar ham duduqlanib, dovdirashar edi.

– Gapiring, – dedi Temur.

– Sulton janoblari, fil... – yana nafasleri ichga tushdi.

– Nima fil? Gapiring! – Achchiqlandi Temur. Oqsoqol bir fikrga keldi va sayray ketdi:

– Sulton janobi oliylari, qishlog‘imizga iltifot qilib bir fil yuborgan ekansiz...

– Ha, ha, bir fil yuborgan edingiz... - deyishdi dehqonlar ham.

– Shu filingiz yolg‘izlik qilib siqilib qolganga o‘xshaydi, – dedi oqsoqol.

– Siqilib qolganga o‘xshaydi... – deyishdi vakillar ham.

– Unga bir o‘rtoq kerakka o‘xshaydi, – dedi oqsoqol.

– O‘rtoq kerakka o‘xshaydi... – deyishdi vakillar.

– Bir tilagimiz bor, shuni yerda qoldirmasangiz, – dedi oqsoqol.

– Iltimos, iltimos, – deyishdi vakillar.

– Filga bir o‘rtoq yuborsangiz.

– Shumi? Bor yo‘g‘i shumi? Bo‘pti! Yuboraman! – dedi Temur va xoxolab kuldi.

Kelganlarning odob va axloqidan xursand bo‘lib, yangi to‘n va sarpolar in‘om etdi.

AFANDI MORGAN

Afandi bir tillaga muhtoj bo‘lib, Amir Temurdan so‘ragani saroyga bordi. Borsa, Amir arkning maydoniga hamma tirandozlarini yig‘ib, kimki shu o‘qni nishonga tegizsa, 100 tanga in‘om oladi, deb turgan ekan. In‘omni olish uchun musobaqa boshlandi. Lekin hech qaysi merganning o‘qi nishonga tegmadi. Afandi sekin Temurning yoniga borib, bir tanga so‘radi. Temur unga qo‘lidagi o‘q-yoyini tutqazib:

– Qani, siz ham omadingizni sinab ko‘ring-chi, – dedi. Afandi yoyni tortib, o‘qni otgan edi, o‘q nishonga borib tegdi. Temur xursand bo‘lib Afandini toza maqtadi-da, va‘da qilingan yuz tangani berdi. Afandi tangalarni sanab hamyoniga soldi. Ammo Amir Temurga qarab turaverdi.

– Ha, tag‘in nima qilib turibsiz?

– Haligi so‘raganimning javobini kutypaman.

– Oladiganingizni oldingiz-ku, axir!

– Buni men merganligimga oldim! Ammo hojatim uchun so‘ragan bir tangamni olganim yo‘q. Temur xoxlab kulib yubordi-da, Afandini yana bir tilla berib jo‘natdi.

SADOQAT

Amir Temur bir kuni Afandiga dag‘dag‘a qildi:

– Sen nima desang til uchida aytasan, menga sodiq emassan!

– Yo‘q, xoqonim, – dedi Afandi, – men sizga juda sodiqman.

– Qani, – dedi Temur, – gapiing rost bolsa, shu hovuzga o‘zingni ot!

– Ho‘p, – dedi Afandi, o‘rnidan turib va ko‘cha eshigi tomon yo‘naldi.

– Ha, qayoqqa? – dedi Temur.

– Baliqchi o‘rtog‘imnikiga borib suzishni o‘rganib kelay!

MUNDARIJA

Kechmish-kechirmishlarimdan (Avtobiografiya)	4
--	---

I

SHE'RLAR

G'alati tush	18
--------------------	----

“METALLURG” – 1964

Metallurg	24
Yashang, deymiz, bobo! (G'afur G'ulomga)	32
Tuman	33
Kun va tun	34
Salimboyning erka tovug'i	35
Ziyrak-ziyrak	36
Bo'taloqning o'rkachi nima uchun qo'shaloq?	37
Sirkda	38

“SENGA NIMA BO'LDI?” – 1970

Kitob nima desalar	40
Kompasim	41
Nurxon bilan Burhon	42
Mirsodiqvoy dedi “hm”	43
Bulut bo'lib qolaman	44
Asl tarvuz, asal tarvuz	45
O'saman deb	46
Tursun, Unsin va Tabassum	47
Qo'y suzganda	48
Chumolini haydang	49
Bir sa'va	50
Bir quyon	50

Ayiqning maqtanishi va aldanishi	51
Bo'ri yengildi	52
O'g'ri sichqonlar	53
Epchil chumchuq va epsiz mushuk haqida ertak	55
Vijdon	55
Xanifa bilan Latifaning musobaqasi	58
Birniki mingga (Sayyoh xotirasi)	60
Sevimli nabira	61
O'quvchilar kassasi	63
Bir trusik hangomasi yoki birdamlik	66
Chumoliboy bilan Arioyning sayohati (ertak)	72

“YER AYLANADI” – 1974

Yer aylanadi	78
O'ychan ko'zlar egasi	78
Bola bilan jibljibon	80
Ayiqning tishi og'rib	81
Yettiga kirsam agar	82
Tilla tor	82
Jala quyganda	84
Onam ishdan keladi	85
Oygul (sanoq)	86
Kim kishnadi (sanoq)	87
Men ilonni tutaman	88
Jimjitlik	89
Bedananing buvisi	91
Kichkina	95
Temir yo'lda (Teplovoz tilidan)	96
Azizning orzulari	101
Quyosh bizni erkalar	103

Qoyil qoling	105
Yo'lcilar qo'shig'i	107
Yo'lini topdi	108
Tong bilan birga turdik	110
Favvora yonida yoz	111
Tush	112
Ota bilan bola	113
Tun	115
Xush kelibsiz	116

“YERGA DOVRUQ SOLAMIZ” – 1976

Hayol surish	118
Bizda (Sergey Mixalkovga javob)	121
O'zi bilan o'zi olishgan bola	125
Yong'oqning umri	126
Ko'zlari hayolga tolga bir bola	126
Kelajak bizniki (marsh)	127
Biz yengamiz bo'ronlarni (marsh)	129
Paxtakor bolalar qo'shig'i	130
Yosh kosmonavt qo'shig'i	131
Sayyohlar qoshig'i	132
Yerga dovruq solamiz	133
Nozima	135
Gruzinlar	138
Til darsi	140
Vasilening olmasi	143
Qushlar ham	143
Kaklik	145
Musichalar	145
Musichaning azasi	148

Ikkita qorashaqshaq va bitta qora mushuk	150
Mening vafoli qarqunog'im	154

“BIR CHO`NTAK YONG`OQ” — 1990

“BIR CHO`NTAK YONG`OQ” (TURKUM)

Yong'oq ulashaman	158
Puch yong'oq	159
To'q yong'oq	159
Tosh yong'oq	160
Kasal yong'oq	161
Zo'r yong'oq	162
Yolg'iz yong'oq	163
Gan	165
Mo'jiza yong'oq	165
Pildiroq	167
Esda qolgan yong'og'im	169
Xotima	172
 Mardlik va aql yorug'ligi	 174
Yodgor xola vahmasi	175
Bahorni ko'rgan bola so'zlari	177
Yo'tal bola	178
Tarix	179
Alla	180
Bola va ona	181
Ikki yuzli do'st	182
Mendan qolajak meros yoki “Xo'rsiniq” so'zining tuslanishi	184

“ALIFBO BAYRAMI” TO`PLAMDAN — 2003

“Alifbe” bilan xayrlashuv	202
Ona tilim	203
Eng katta bayramimiz	203
Qizil quyosh (eng qadimiy xalq qo‘shiqlari yolida)	205
Mening ichim chiroyli (O‘tkir degan bola so‘zi)	206
Laylaklar	206
Arg‘umoqlar	208

II

DOSTONLAR

Aqlli bolalar (Asror)	210
O‘lmas qush afsonasi (Erk qushi)	248
Ona yurt osmonida (Momaqaymoq tilidan)	282
Antiqua	289

III

MAKTAB SAHNASI UCHUN

Buxoriy darsi	377
Zamahshariy darsi	404
Qardoshlik yo‘llarida (Yassaviy)	415
Temuriylar haqida bahs	440
Ota va o‘g‘il Koshiylar	455
Ulug‘bek va safdoshlari	469
Ulug‘bek va og‘li Abdurahmon	482

Ulug'bekning kulgusi	490
Ikki futbolchi	518

IV HIKOYATLAR, RIVOYATLAR, MAQOLALAR, LATIFALAR

Temur va Mullo Alibek	524
Ikki Temur	526
Temurning bolaligidagi to'rt qilig'i	530
Temur va chumoli	530
Temur bekларining matonati va sadoqati	532
Temurning nabirasi Xalil Sultonning bahodirligi	533
Qahramonlar ham qo'rqqan	535
Temurning nabirasi Ulug'bekni qanday yaxshi ko'rgani	537
Ulugebekning bolalari	539
Ulug'bekning asarlari	542
Baroqxon kim bo'lgan?	545
Qodiriya qasabasi va Abdulqodirning tog'riso'zligi	547
Fil	551
Afandi mergan	552
Sadoqat	553

Adabiy nashr

MIRAZIZ A'ZAM

SAYLANMA

Bolalar uchun asarlar

Noshir: Muhammadjon Rahimov

Muharrir: Qutlibeka Rahimboyeva

Nashriyot Muharriri: Abdurahmon Akbar

Mushhahid va sahifalovchi: Ilhom Jumanov

Saylanmada

L.Moskovskiy, M.Reyx, S.Vladimirov, G.Jimov, N.Pirogov, I.Kiriakidi,

V.Gridnev, G.Shoabdurahimova, X.Ziyoxonov, M.Karpuzas, Y.Kotlyar,

D.Dorjsuren, M.Qilichev, Yu.Ivanov, L.Nepomnyashiy, I.Gurin

rasmlaridan foydalanildi.

IB №09-203

Bosishga ruxsat etildi: 06.12.2005. Bichimi 60x84 $\frac{1}{16}$.

Tayms garniturası. Adadi: 500 nusxa.

Shartnoma № 90-2005/ Buyurtma №449 Bahosi kelishilgan narxda.

Cholpon nomidagi nashriyot-matbaa uyi, Toshkent, 700129, Navoiy, 30.

“Shoakbar” xususiy ilmiy ishlab chiqarish tijorat firmasi.

700000. Toshkent, Chkalov ko'chasi, 1a.